

LATVIJAS UNIVERSITĀTE
SOCIĀLO ZINĀTŅU FAKULTĀTE
KOMUNIKĀCIJAS STUDIJU NODAĻA

LATVIJAS PUBLISKIE INTELEKTUĀĻI
PERESTROIKAS UN ATMODAS LAIKĀ:
IDENTITĀŠU KONSTRUĒŠANA UN PUBLISKIE DISKURSI
(1986-1992)

PROMOCIJAS DARBS

Autore: Olga Procevska

Darba vadītājs: Dr.sc.soc., prof. Aivars Tabuns

RĪGA 2015

LATVIJAS
UNIVERSITĀTE
ANNO 1919

IEGULDĪJUMS TAVĀ NĀKOTNĒ

Šis darbs izstrādāts ar Eiropas Sociālā fonda atbalstu projektā **“Atbalsts doktora studijām Latvijas Universitātē – 2”**.

ANOTĀCIJA

Šis darbs analizē Latvijas publisko intelektuāļu diskursus, pēta to noturību un mainību laikā, interakciju ar citiem publiskajā telpā pastāvošiem diskursiem, kā arī intelektuāļu kolektīvās identitātes konstuēšanu. Par pētāmo periodu izvēlēts laiks no 20. gadsimta 80. gadu beigām līdz 90. gadu sākumam, aptverot pārejas periodu no padomju uz pēcpadomju situāciju. Pētījums ir starpdisciplinārs, tas savieno komunikācijas zinātņi ar socioloģijas un vēstures perspektīvu. Darbā izveidots trīsdimensionāla intelektuāļu identifikācijas shēma, ar kura palīdzību atlasīti 43 *perestroikas* un Trešās atmodas laika Latvijas intelektuāļi. Viņu izteikumi presē 368 publikāciju apjomā analizēti ar diskursa analīzes, kontentanalīzes un kritiskās metaforu analīzes palīdzību. Pētījuma rezultātā tiek formulēts *perestroikas* un Atmodas intelektuāļu teorētiskais modelis, kas balstās uz jaunizveidotu *intelektuāliģences* jēdzienu.

Atslēgas vārdi: publiskie intelektuāļi, inteliģence, *intelektuāliģence*, publiskā telpa, diskursi, kolektīvā identitāte, PSRS, Latvija, *perestroika*, atmoda.

ABSTRACT

This work analyses the discourses of Latvian public intellectuals, their persistence and change, their interaction with other discourses in the public sphere, and construction of the collective identity of intellectuals. The timespan for the research was set from the end of the 1980s till the beginning of the 1990s, which includes the transition period from the Soviet to the post-Soviet situation. This is an interdisciplinary study which connects communication studies with the perspective of sociology and history. A three-dimensional model for identification of public intellectuals was developed in the course of work and applied to identify 43 Latvian intellectuals of the period of *perestroika* and *atmoda* (The Third Awakening). Their statements in the press amounting to 368 publications were analysed using discourse analysis, content analysis and critical metaphor analysis techniques. As a result of the analysis, a theoretical model of *perestroika* and *atmoda* intellectuals was formed. It is based upon a newly created concept of *intellectualigentsia*.

Keywords: public intellectuals, intelligentsia, *intellectualigentsia*, public sphere, discourses, collective identity, USSR, Latvia, *perestroika*, *atmoda*.

SATURS

1. Lietoto apzīmējumu un saīsinājumu saraksts.....	6
2. Attēlu saraksts.....	7
3. Ievads.....	9
4. Intelektuāļu teorētiskā izpratne.....	14
4.1. Autonomijas paradigma: Benda, Manheims, Mills, Saīds.....	17
4.2. Iekļautības paradigma: Gramšī, Burdjē.....	20
4.3. Publiskie intelektuāļi.....	22
4.4. Publiskā telpa.....	24
4.5. Publiskā telpa un mediji.....	30
4.6. Intelektuāļu kolaborācija.....	34
4.7. Inteliģence.....	44
4.8. Intelektuāļi un viņu kolektīvā identitāte.....	47
4.9. Diskusijas par intelektuāļu lomu Latvijā.....	51
5. Intelektuāļu pētniecības metodoloģija.....	56
5.1. Publisko intelektuāļu darbības analīzes principi.....	56
5.2. Publisko intelektuāļu jēdziena operacionalizācija.....	58
5.3. Diskursa analīze.....	64
5.3.1. Diskursa jēdziens.....	64
5.3.2. Diskursu vēsturiskā analīze.....	66
5.3.3. Pētnieka pozīcija diskursa analīzes koncepcijā.....	68
5.4. Kontentanalīze.....	68
5.5. Metaforu analīze.....	70
5.6. Pētījuma dizaina un analīzes kategoriju shēmas apraksts.....	73
6. <i>Perestroikas</i> un atmodas publisko intelektuāļu diskursi un kolektīvā identitāte.....	85
6.1. Pētījuma perioda, izlases un metodes raksturojums.....	85
6.2. Tekstu dislokācija un to autori.....	102
6.3. Publikāciju tematika.....	114

6.4.	Argumentācijas paņēmieni.....	148
6.5.	Kolektīvā identitāte.....	170
6.6.	Izteiksmes līdzekļi un metaforas.....	176
7.	Secinājumi.....	184
7.1.	Metodoloģiskās pieejas lietderība.....	184
7.2.	<i>Perestroikas</i> un atmodas periodizācija.....	185
7.3.	Publiskie intelektuāļi un mediju vide.....	187
7.4.	Publisko intelektuāļu diskursu saturs: tematika, problematizācija, autoritātes....	189
7.5.	Publisko intelektuāļu kolektīvā identitāte un izteiksmes līdzekļi.....	191
8.	Izmantotās literatūras un avotu saraksts.....	194
8.1.	Literatūra.....	194
8.2.	Avoti.....	210
9.	Pateicība.....	225
10.	Pielikumi.....	226
	Pielikums Nr. 1: Pētījumā analizēto publikāciju saraksts hronoloģiskā secībā.....	227
	Pielikums Nr. 2: Dziļo interviju jautājumi	240
	Pielikums Nr. 3: Intervijas ar Viktoru Avotiņu atšifrējums.....	242
	Pielikums Nr. 4: Intervijas ar Juri Bojāru atšifrējums.....	259

1. LIETOTO SAĪSINĀJUMU SARAKSTS

AP – Augstākā Padome

CK – Centrālā Komiteja

LKP – Latvijas Komunistiskā partija

LM – Literatūra un Māksla

LPSR – Latvijas Padomju Sociālistiskā Republika

LTF – Latvijas Tautas fronte

PSKP – Padomju Savienības Komunistiskā partija

PSRS – Padomju Sociālistisko Republiku Savienība

2. ATTĒLU SARAKSTS

Attēls Nr. 1: Intelektuāļu teoriju karte	16
Attēls Nr. 2: Verderī intelektuāļu koordinātu sistēma	59
Attēls Nr. 3: Publisko intelektuāļu identifikācijas modelis	60
Attēls Nr. 4: Pētāmo mediju tirāžas	75
Attēls Nr. 5: Pētāmo publisko intelektuāļu saraksts	77
Attēls Nr. 6: Pētāmā laika periodizācija, notikumi un publikāciju skaits pa mēnešiem	90
Attēls Nr. 7: Publikāciju skaits medijos	102
Attēls Nr. 8: Publikāciju autori	107
Attēls Nr. 9: Tēmu īpatsvars izlasē kopumā	115
Attēls Nr. 10: Tēmu īpatsvars 1. posmā	116
Attēls Nr. 11: Tēmu īpatsvars 2. posmā	116
Attēls Nr. 12: Tēmu īpatsvars 3. posmā	137
Attēls Nr. 13: Tēmu īpatsvars 4. posmā	137
Attēls Nr. 14: Publisko intelektuāļu autoritātes	158
Attēls Nr. 15: Autoritātes 1. posmā	158
Attēls Nr. 16: Autoritātes 2. posmā	158
Attēls Nr. 17: Autoritātes 3. posmā	159
Attēls Nr. 18: Autoritātes 4. posmā	159

Veltīts Māmiņai

1. IEVADS

Intelektuāļu teorijā atrodami gan kaislīgi intelektuāļu cildinājumi, gan nicinoši nopēlumi, intelektuāļu slavināšanas tradīcija ir tikpat spēcīga kā antiintelektuālisms. Arī ikdienas lietošanā intelektuāļa jēdziens parādās visdažādākajā noskaņojumu spektrā. Vairāku gadu laikā, kopš nodarbojos ar šīs tēmas pētniecību, neesmu sastapusi nevienu, kam, izdzirdot šo vārdu, nerastos kāds emocionāls komentārs.

Šis darbs tiecas meklēt atbildi uz jautājumu, kāpēc intelektuāļi ir tik svarīgi, un atrast to laukā starp cildinājumiem un nopēlumiem. Tieši tas, vai ir iespējams runāt par intelektuāļiem, neiekrītot subjektīvisma un normatīvisma slazdā, ir bijis viens no darba izaicinājumiem. Šis darbs vērsts uz to, lai izprastu, kādas pozīcijas Latvijas publiskajā telpā ir veidojuši un pārstāvējuši publiskie intelektuāļi, kā šīs pozīcijas tikušas prezentētas viņu publiskajos izteikumos, kāda ir to noturība un mainība laikā, kāda ir to interakcija ar citiem publiskajā telpā pastāvošiem diskursiem, kā arī to, kāda intelektuāļu kolektīvā identitāte tiek konstruēta publiskajā komunikācijā un kā tā ir mainījusies. Par pētāmo periodu izvēlēts laiks no 20. gadsimta 80. gadu beigām līdz 90. gadu sākumam, aptverot pārejas periodu no padomju uz postpadomju situāciju. Šo izvēli pirmām kārtām motivējusi augstā intelektuālā aktivitāte šajā laikā, kas daudzu gadu gaitā radījusi plaši izplatītu, noturīgu priekšstatu, kurā Trešā atmoda (turpmāk tekstā – atmoda) parādās kā intelektuāļu iedvesmota un tautas izdziedāta atbrīvošanās kustība.

Šis darbs ir izteikti starpdisciplinārs, tas savieno komunikācijas zinātņi ar socioloģijas un vēstures perspektīvu, jo tikai tā ir iespējams sasniegt darbā izvirzītos mērķus:

- 1) izveidot publisko intelektuāļu darbības izpētes metodoloģiju;
- 2) izveidot teorētisko un metodoloģisko modeli *perestroikas* un atmodas laika publisko intelektuāļu izteikumu sistematizēšanai un interpretācijai.

Darba gaitu veido secīgu procedūru kopums, taču pētījuma tapšanas procesam raksturīga to mijiedarbība un pārklāšanās. Darba uzdevumi formulēti sešos blokos:

- 1) apkopot un izanalizēt publisko intelektuāļu darbības izpētes metodoloģijas izveidei nepieciešamo informāciju: identificēt nozīmīgākās pastāvošās paradigmas un teorijas publisko intelektuāļu izpratnē, apzināt esošo teoriju nepilnības; izprast pieejas publiskās telpas teorētiskajam skaidrojumam un apzināt mediju lomu tajā, izprast pieejas diskursa teorētiskajam skaidrojumam; identificēt nozīmīgākos Latvijas publiskos intelektuāļus

perestroikas un atmodas periodā; noskaidrot kontentanalīzes, datorizētas kvalitatīvās satura analīzes un konceptuālās metaforu teorijas lietderību pētījuma veikšanā;

2) apzināt *perestroikas* un atmodas vēsturi un periodizāciju, uzkrāt un sistematizēt relevantas kontekstuālās zināšanas, kas nepieciešamas intelektuāļu diskursu un kolektīvās identitātes interpretācijai;

3) izprast *perestroikas* un atmodas publiskās telpas un mediju vides īpatnības, apkopot nozīmīgākos intelektuāļu intervences gadījumus Latvijas publiskajā telpā;

4) veikt identificēto publisko intelektuāļu diskursu satura analīzi ar diskursa, kontentanalīzes un kritiskās metaforu analīzes palīdzību: identificēt nozīmīgākos publisko intelektuāļu diskursus *perestroikas*, pārejas un pēcpadomju periodā Latvijas publiskajā telpā, to likumsakarības un īpatnības, analizēt intelektuāļu izteikumu tematiku, problematizāciju, izmantotās autoritātes un citus diskursa raksturojumus; veikt daļēji strukturētas intervijas ar Latvijas publiskajiem intelektuāļiem, balstoties uz iegūtajiem diskursu un identitāšu rezultātiem ar mērķi iegūt papildmateriālu to interpretācijai;

5) analizēt publisko intelektuāļu kolektīvo identitāti un izteiksmes līdzekļus: identificēt intelektuāļu kolektīvās identitātes dimensiju manifestācijas, to noturību un mainību laikā; ar kontekstuālo zināšanu palīdzību interpretēt publisko intelektuāļu diskursu un identitāšu parādīšanās, funkcionēšanas un pārmaiņu iemeslus;

6) izstrādāt pētījuma rezultātu interpretāciju: sintezēt iegūtos diskursu un kolektīvās identitātes analīzes rezultātus ar tradicionālajām teorētiskajām perspektīvām, izskaidrot to veidošanās, funkcionēšanas un pārmaiņu iemeslus; attīstīt teorētiskās perspektīvas, ietverot tajās rezultātu interpretācijas gaitā iegūtos secinājumus; izvērtēt pētniecības gaitā lietoto metožu efektivitāti, pabeigt kompleksas metodoloģijas izveidi, kas būtu piemērota dažādu publisko intelektuāļu rīcības analīzei.

Šis darbs ir orientēts uz intelektuāļu definīcijas precīzāku izstrādi, izveidojot tai vairāku līmeņu empīriski fiksējamu kritēriju kopumu (trīsdimensionālu modeli) un intelektuāļu izteikumu analīzes metodoloģiju (metožu triangulāciju). *Perestroikas* un atmodas intelektuāļu gadījuma analīze šī pētījuma ietvaros uzlūkota vienlaikus kā iespēja pilnveidot intelektuāļu pētniecību kopumā, jo šim periodam ir raksturīga izteikti augsta publisko intelektuāļu aktivitāte, tādējādi padarot to par labu materiālu intelektuāļu pētniecībai, kā arī par instrumentu pagātnes

apzināšanai, jo *perestroikas* un atmodas intelektuāļu izteikumos ir iespējams izsekot nozīmīgāko tālaika problēmu atainojumam un pārmaiņām intelektuāļu komunikācijā.

Darba teorētiskajā daļā analizētas dažādas paradigmas un to ietvaros esošās teorijas intelektuāļu definēšanai, strukturējot intelektuāļu teoriju lauka pamatnostādnes un izveidojot intelektuāļu teoretizēšanas modeli. Šīs daļas mērķis ir noskaidrot, kuras no teorijām un kuri jēdzienu definējumi labāk izmantojami padomju – pēcpadomju pārejas situācijas analīzē, un fiksēt konceptuālās nepilnības. Par analīzei noderīgāko atzīts publisko intelektuāļu jēdziens un veikts intelektuāļu kā publiskās telpas dalībnieku raksturojums. Nodaļā analizētas arī Latvijā notiekošās dažādu zinātnes nozaru pārstāvju diskusijas par intelektuāļu lomu sabiedrībā.

Darba metodoloģiskajā daļā ir izstrādāti metodoloģiskie risinājumi intelektuāļu teorijās konstatēto problēmu novēršanai. Nodaļā ir veikta publisko intelektuāļu jēdziena operacionalizācija, tādējādi nodrošinot pētāmās parādības empīrisko analīzi. Šim nolūkam ir izveidots trīsdimensionāls intelektuāļu identifikācijas modelis. Nodaļā formulēti kritēriji, kas ļauj konkrētu personu klasificēt kā publisko intelektuāli. Modelis var tikt izmantots gan Latvijas, gan citu sabiedrību analīzei. Metodoloģiskajā daļā analizētas publisko intelektuāļu izteikumu pētniecības metodes: diskursa analīze, kontentanalīze un kritiskā metaforu analīze, noskaidrotas to iespējas un ierobežojumi. Nodaļā aprakstīts arī pētījuma dizains, raksturota pētījuma izlase un pētnieciskās procedūras. Darbā publiskie intelektuāļi pētīti kā komunikatīva parādība – kā publiskās telpas aktieri, fokusējoties uz viņu komunikāciju, nevis dzīvesgājumiem vai sabiedrības sociālās struktūras aprakstiem.

Darba empīriskajā daļā ir veikta izstrādātās metodoloģijas realizācija – pētījums par 1986.–1992. gada Latvijas publisko intelektuāļu izteikumiem presē. Tajā aprakstīta pētāmā perioda specifika, īpašu vērību pievēršot publiskās telpas raksturojumiem. Pētījuma rezultātu analīze ir veikta izstrādātās analīzes kategoriju shēmas secībā. Vispirms analizēta publisko intelektuāļu izteikumu dislokācija un raksturoti to autori, tad detalizēti iztirzāta intelektuāļu izteikumu tematika un viņu izmantotie argumentācijas paņēmieni. Visbeidzot raksturota intelektuāļu komentāros manifestētā intelektuāļu kolektīvā identitāte un intelektuāļu lietotās metaforas. Pētāmie teksti tiek salīdzināti ar intelektuāļu darbības izpausmēm citās situācijās, tiek fiksētas atbilstības un intelektuāļu teoriju skaidrojumiem.

Darba nobeigumā ir secinājumi, kas pētījuma laikā iegūtos rezultātus interpretē intelektuāļu teorētisko raksturojumu, izstrādātās metodoloģijas un pētnieciskā perioda specifikas kontekstā. *Perestroikas* un atmodas intelektuāļu teorētiskais modelis, kas tiek formulēts šai

nodaļā, balstās uz vairākiem jauniem jēdzieniem: *intelektuālīgence*, *etnosuverenitāte* un *valstsmāja*, kas atsevišķi raksturoti jau darba empīriskajā, bet kopsakarībā – secinājumu daļā. Jaunie jēdzieni izriet no teorētisko un metodoloģisko nepilnību apzināšanās un no pētāmā perioda specifikas, mēģinot iespējami precīzāk raksturot 20. gs. 80. gadu beigu – 90. gadu sākuma publisko intelektuāļu darbību un viņu kolektīvo identitāti.

Ir pieejamas tūkstošiem dažādu intelektuāļu vēsturu un socioloģiju, neskaitāmas atskaites par intelektuāļiem un nacionālismu, un varu, un tradīciju, un revolūciju, un tā tālāk un tā joprojām. Katrs pasaules reģions radījis savus intelektuāļus un katra no šīm formācijām tiek apdebatēta un izstrīdēta ar ugunīgu kaisli. Modernajā vēsturē nav bijis nevienas nozīmīgas revolūcijas bez intelektuāļiem; tāpat bez intelektuāļiem nav bijis nevienas nozīmīgas kontrrevolucionāras kustības. Intelektuāļi ir bijuši kustību tēvi un mātes, dēli un meitas, pat māsīcas un brālēni.

Edvards Saīds, "Intelektuāļa reprezentācijas"

2. INTELEKTUĀĻU TEORĒTISKĀ IZPRATNE

Šis pētījums nebalstās uz kādu vienu vai divām teorijām, tā pieeja ir izteikti sintētiska, no pastāvošajām izpratnēm par intelektuāļiem un publisko telpu formulējot **jaunu, empīriski lietojamu publisko intelektuāļu definīciju**. Teorijas, no kurām ir veikta šī sintēze, ir aprakstītas šajā nodaļā, savukārt sintēzes rezultāts – publisko intelektuāļu operacionalizācijas modelis – nākamajā. Teorētiskās daļas apakšnodaļas sakārtotas, virzoties no vispārīgām teorētiskām atziņām par intelektuāļiem uz šim pētījumam specifiskajiem jēdzieniem un parādībām. Īpaša uzmanība pievērsta publisko intelektuāļu jēdzienam, intelektuāļu un publiskās telpas, kā arī intelektuāļu un mediju attiecībām, padomju un pēcpadomju intelektuāļu un publiskās telpas īpatnībām.

Vārds “intelektuāļi” Eiropas autoru tekstos parādās jau 19.gadsimtā, tomēr par jēdzienu ar ietekmi un atpazīstamību tas kļūst 20.gadsimta sākumā, tā saucamās Dreifusa prāvas laikā. Intelektuāļu pētnieki šo jēdzienu bieži attiecina uz ievērojami senākām parādībām un personībām, sākot jau no grieķu filozofiem. Tomēr Dreifusa prāva intelektuāļu teorijā rada jaunu situāciju vairāku tās parametru dēļ: tā ir intelektuāļu kolektīva rīcība, tā ir intelektuāļu tieša intervence publiskajā telpā un tā ir intelektuāļu pozīcija ārpus viņu tiešās kompetences jomas. Tobrīd vairāki franču literāti, zinātnieki un citu intelektuāļu nodarbju pārstāvji rakstnieka Emīla Zolā vadībā ar publisku paziņojumu nostājās kapteiņa Alfreda Dreifusa (*Alfred Dreyfus*) aizstāvībā pret Francijas valdības apsūdzību valsts nodevībā. Sociologi Džeremijss Dženingss (*Jeremy Jennings*) un Tonijs Kemps-Velčs (*Tony Kemp-Welch*) uzsver, ka tieši “intelektuāļu iejaukšanās politikā kļuva par noteicošo šī vārda nozīmē”.¹ Tā turklāt ātri kļuva arī par intelektuāļu kolektīvo identitāti konstituējošu elementu, kā to var secināt no jau 1907.gadā, gadu pēc Dreifusa prāvas noslēguma, amerikāņu filozofa Viljama Džeimsa (*William James*) paustā²:

Mūsu izglītotā šķira (class) definē sevi ļoti vienkārši. Mums labāk nekā citiem vajadzētu spēt ieraudzīt cienīgākus un labākus līderus. [...] Mums ir jābūt savai šķiras apziņai (class-consciousness). “Les intellectuels”! Vai ir iespējams labāks kluba nosaukums par šo, ko gan

¹ Jennings, J., Kemp-Welch, T. (eds). (2003). *Intellectuals and Politics from the Dreyfus Affair to Salman Rushdie*. New York: Routledge. P. 7.

² Nozīmīgi ir tas, ka viņš intelektuāļu apzīmēšanai lieto gan atsauci uz Dreifusa prāvu, gan šķiras jēdzienu.

*ironiski anti-Dreifusa mānijas laikā lietojusi “sarkano asiņu” partija, visu dumjo aizspriedumu un kaislību partija, lai izsmietu franču vīrus, kam vēl bija palicis kritiskais saprāts un spriestspēja”.*³

Tomēr “iejaukšanās politikā” kļuva arī par vienu no strīdīgākajiem intelektuāļu teorijas aspektiem. Turklāt jēdziena semantika joprojām saglabā ievērojamu neskaidrības devu. Antropologi Dominiks Boijers (*Dominic Boyer*) un Klaudio Lomnics (*Claudio Lomnitz*) norāda, ka vispārpieņemts atskaites punkts intelektuāļu kā sociālu aktieru analīzei nepastāv, jo termins “intelektuāļi” 20. gadsimta laikā ir lietots, lai “leksiski noenkurotu sociālās identifikācijas lauku, kas ietver visus, sākot no tiem, kas runā patiesību varai (*speak truth to power*⁴), līdz “ideju vīriem” un nacionālo tradīciju un kultūras zināšanu sargātājiem, līdz vēsturiski nosacītai tehnokrātiskai šķirai, līdz kultūras elitēm, kas apdzīvo zināšanu radīšanas un autorizācijas laukus un līdz nīkuļojošai publisko personu sugai privātos un akadēmiskos departamentos”.⁵ Socioloģe Barbara Miztala (*Barbara Misztal*) secina, ka “lielākā daļa tradicionālo definīciju pieņem, ka intelektuāļi ir atrodamī visās modernajās sabiedrībās un tiecas uzsvērt intelektuāļu – ideju radītāju funkciju”.⁶

Sociologs Pjērs Burdjē (*Pierre Bourdieu*) pozicionē intelektuāļu pētniecību kā “priekšnoteikumu visām zinātnēm par sociālo pasauli”, jo tās viņš skata kā pārsvarā tieši intelektuāļu radītas.⁷ Intelektuāļu teorija (nereti dēvēta arī par intelektuāļu socioloģiju⁸) vienlaikus ir gan ļoti plašs, gan izteikti sadrumstalots lauks. Proti, tajā netrūkst pētījumu un refleksiju, taču liela to daļa ir šauri specifiski kādam konkrētam kontekstam (laika, vietas, mediju sistēmu utt.).⁹ Turklāt intelektuāļu socioloģijai kopumā visā tās pastāvēšanas laikā ir bijis raksturīgs drīzāk normatīvisms (orientācija uz priekšstatu veidošanu par to, kā intelektuāļiem

³ James, W. (1907). *The Social Value of the College-Bred*. Sk. 2011.gada 31.dec. <https://webspaces.utexas.edu/hcleaver/www/330T/350kPEEJamesCollegeBredTable.pdf>.

⁴ Atsaukšanās uz literatūrkritiķa Edvarda Saīda (*Edward Said*) lietoto intelektuāļu raksturojumu.

⁵ Boyer, D., Lomnitz, C. (2005). Intellectuals and Nationalism: Anthropological Engagements. *Annual Review of Anthropology*, 34, 106.

⁶ Misztal, B. (2007). *Intellectuals and the Public Good. Creativity and Civil Courage*. Cambridge: Cambridge University Press. P. 16.

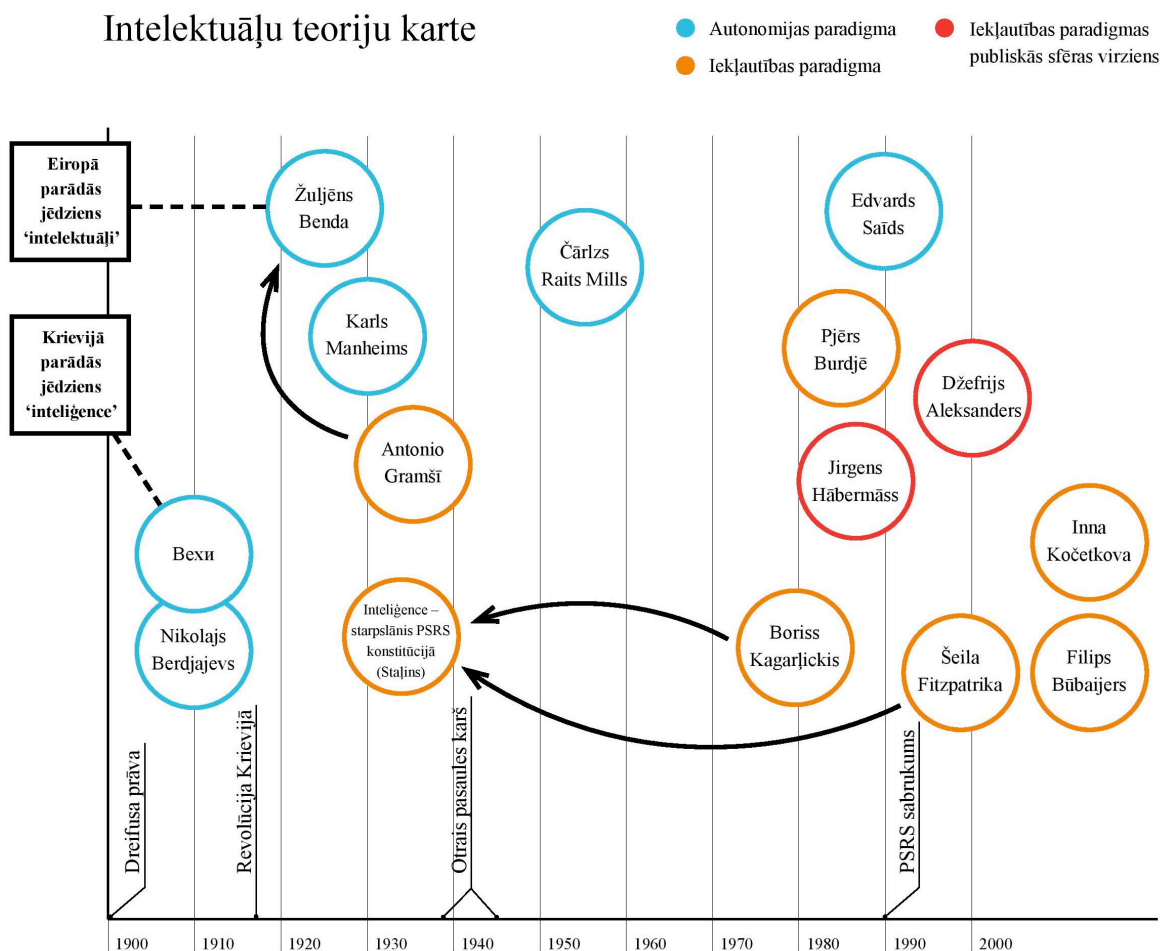
⁷ Bourdieu, P. (1995). *Sociology in Question*. London, Thousand Oaks, New Delhi: SAGE Publications. P. 3.

⁸ Intelektuāļu socioloģija ir starpdisciplināra joma, kurā socioloģija tiek kombinēta ar vēsturi un komunikācijas studijām, tāpēc turpmāk darbā kā pamatjēdziens izmantots apzīmējums “intelektuāļu teorija”, bet “intelektuāļu socioloģija” lietots kā tās izplatīts sinonīms.

⁹ Sk., piemēram, Rooney, B. (2009). *Literary Activists. Writer-intellectuals and Australian Public Life*. Queensland: University of Queensland Press, Cocks, J. (2002). *Passion and Paradox. Intellectuals Confront the National Question*. Princeton, Oxford: Princeton University Press, Fink, L., Leonard, S.T., Reid, D.M. (eds). (1996). *Intellectuals and Public Life. Between Radicalism and Reform*. Ithaca, London: Cornell University Press. Hill, C.E. (2000). *Intellectuals, Identities and Popular Movements. Ten Case Studies from France, Britain, Germany and the Balkans*. London: Middlesex University Press.

būtu jārikojas), nevis funkcionālisms un faktisko prakšu analīze, kas padara intelektuāļu definīciju analīzi sarežģītu.¹⁰

Tomēr teorētiskajos tekstos par intelektuāļiem ir izveidojušās dažas pamata pieejas viņu definēšanai un darbības interpretācijai, savdabīgi intelektuāļu teorijas *lielie naratīvi*. Precīzāk sakot, ir iespējams izšķirt divas pamatpieejas skatījumam uz intelektuāļiem kā sociālu un komunikatīvu parādību. Hronoloģiski pirmā no tām ir pieeja, ko var dēvēt par **autonomijas paradigmu**, jo tā centrā novieto izpratni par intelektuāļu funkciju sabiedrībā, izceļot viņu neatkarību, autonomiju, pašnoteikšanos kā nepieciešamo šo funkciju realizācijas nosacījumu. Savukārt tai oponentojošā paradigma uzsvēr intelektuāļu iesaistītību publiskās telpas norisēs un politikā kopumā, tādēļ to iespējams dēvēt par **iekļautības paradigmu**. Abu šo paradigmu nozīmīgākie teorētiķi ir attēloti hronoloģiskā grafikā (sk. attēlu Nr. 1).

Attēls Nr. 1: Intelektuāļu teoriju karte

¹⁰ Kurzman, C., Owens, L. (2002). The Sociology of Intellectuals. *Annual Review of Sociology*, 28, 82.

Grafikā redzams, ka gan jēdziens “intelektuāļi” (uz to attiecināmās teorijas atrodas grafika augšdaļā), gan “inteliģence” (teorijas, kas operē ar šo jēdzienu, izvietotas grafika apakšdaļā, par pašu jēdzienu sk. 4.7. apakšnodaļā “Inteliģence”) parādās aptuveni vienā laikā, un ka hronoloģiski pirmais intelektuāļu un inteliģences teoretizēšanas veids ir autonomijas paradigma. Ar bultām grafikā attēloti gadījumi, kad kāda teorija tieši pievēršas citas koncepcijas kritikai, un tas ir veids, kā vispirms attīstās iekļautības paradigma. Attēls parāda arī to, ka pēc Otrā pasaules kara intelektuāļu teorijā šī paradigma sāk dominēt, bet 1980. gados tai parādās jauns – publiskās telpas un publisko intelektuāļu virziens. Tagad detalizētāk aplūkosim grafikā norādītās intelektuāļu teorijas.

4.1. AUTONOMIJAS PARADIGMA: BENDA, MANHEIMS, MILLS, SAĪDS

Sociālā kritiķa Žuljēna Bendas (*Julien Benda*) grāmata “Intelektuāļu nodevība” (*La trahison des clercs*¹¹) nereti tiek minēta kā intelektuāļu socioloģijas pirmais un nozīmīgākais teksts.¹² Tajā viņš definē intelektuāļus kā cilvēkus, kas ir opozīcijā materiālajām vērtībām, kuru intereses ir izteikti pāriekdienišķas: “visi tie, kuru aktivitātes nav dzīšanās pēc praktiskiem mērķiem, visi tie, kas rod prieku mākslas vai zinātnes vai metafizisku spekulāciju praktizēšanā, īsāk sakot, nemateriālās vērtībās”.¹³

Viņaprāt, pilsoniskums, ar ko Benda saprot piesaisti nācijai vai šķirai, nozīmē intelektuāļa nāvi, jo tādā gadījumā citas identitātes sāk prevalēt pār piederību intelektuāļu kopienai (“kuras vienīgā ticība ir uz taisnīgumu un patiesību”), kas ir vienīgā Bendas akceptētā intelektuāļu identitāte.¹⁴ Bendas uzskatos intelektuāļiem jāizvēlas strap divām formām attiecībās ar varu. Pirmā ir nekomunicēšana, neieinteresētība, ignorēšana (Benda piedāvā Leonardo da Vinči kā

¹¹ Šo jēdzienu Benda lieto intelektuāļu apzīmēšanai, ar to nedomājot ierēdņus. Par vārda etimoloģiju un to, kāpēc tas ticis izmantots ne tikai kā valsts dienesta darbinieku, bet plašākā nozīmē – kā izglītotu lauzu aozīmējumus, sk. piemēram, http://www.etymonline.com/index.php?term=clerk&allowed_in_frame=0.

¹² Kurzman, C., Owens, L. (2002). *The Sociology of Intellectuals*. P. 65.

¹³ Benda, J. (1959/1927). *The Betrayal of the Intellectuals*. Boston: The Beacon Press. P.30.

¹⁴ Turpat. 32, 41, 46. lpp.

piemēru), otrā – kritika (Bendas piedāvātais ideāls – Emīls Zolā).¹⁵ Benda ir pārliecināts, ka šie, viņaprāt – ideālie intelektuāļu tipi pārstājuši eksistēt 19.gadsimta beigās, kad intelektuāļi sākuši veidot dažādas saites ar politiku, “spēlēt politisko kaislību spēles”.¹⁶ Pēc Bendas domām, tas ātri novedis pie tā, ka intelektuāļi

*tagad izrāda politiskās kaislības ar visām kaisles pazīmēm: tieksmi uz rīcību, slāpes pēc tūlītējiem rezultātiem, apsēstību ar iekāroto mērķi, nicinājumu pret diskusijām, pārmērībām, naidu un uzmācīgām idejām.*¹⁷

Nodošanās politikai kļuvusi par intelektuāļu lepnuma avotu, uzskata Benda: “mūsdienu klerks ir nolemts būt apveltīts ar pilsoņa dvēseli un aktīvi to izmantot; viņš ir lepns par šo dvēseli”.¹⁸ Bendas spriedums par šīm pārmaiņām intelektuāļu identitātē ir kategorisks – “politiskās spēles” nav savienojamas ar intelektuāļa statusu, jo iesaistoties politikā, patiesība kļūst par mazāku vērtību nekā patriotisms.¹⁹ Miztala atzīst, ka tieši Bendas koncepcija ir noteikusi to, ka intelektuāļu maksimāla atsvešinātība no sociālajām kustībām un politikas vispār nereti tiek uzverta par viņu kvalitātes kritēriju.²⁰

Sociologa Karla Manheima (*Karl Mannheim*) intelektuāļu izpratnes centrā atrodas ceļš uz autonomijas sasniegšanu. Viņš operē pamatā ar šķiras jēdzienu, ko viņš skata kā ierobežojumu, kas intelektuālim jāpārvar virzībā uz nepieciešamo neatkarību. Manheims atzīst, ka intelektuāļi izceļas no dažādām šķirām, tomēr tieši kā intelektuāļus viņus raksturo pāreja no šķiriskas piederības uz virsšķirisku statusu. Viņaprāt, intelektuāļi, lai gan nākuši no dažādām šķirām, spēj transcendentēt savu izcelsmi un izveidot “nenoenkurotu, *relatīvi bezšķirisku slāni*” (autora uzsvars). Tas notiek izglītības procesā, kura laikā izglītojamajiem tiek eksponētas dažādu sociālo grupu un šķiru dzīves pieredzes, kamēr neizglītotam cilvēkam ir pieejama pārsvarā vai gandrīz tikai viņa šķiras pasaule. Tādēļ ir vienīgā sabiedrības grupa, kas, sintezējot dažādu šķiru pieredzes un pozīcijas, spēj radīt universālas, tātad *virššķiriskas zināšanas*, uzskata Manheims.²¹

Universālu zināšanu, pāri atsevišķām sociālām, ekonomiskām vai ideoloģiskām grupām stāvošas patiesības komunikācija ir intelektuāļu sociālā pamatfunkcija arī sociologa Čārlza Raita

¹⁵ Turpat.

¹⁶ Turpat, 31. lpp.

¹⁷ Turpat, 32. lpp.

¹⁸ Turpat.

¹⁹ Turpat, 37-38. lpp.

²⁰ Misztal, B. (2007). *Intellectuals and the Public Good*. P. 17.

²¹ Mannheim, K. (1991/1929). *Ideology and Utopia*. New York: Routledge. P. 135-140.

Milla (*Charles Wright Mills*), literatūrteorētiķa un sociālā kritiķa Edvarda Saīda (*Edward Said*) koncepcijā. Mills raksta, ka intelektuāļu darbs ir “adekvātas realitātes definīcijas uzturēšana”, kas paveicama “atklājot tik daudz patiesības cik viņš spēj, pastāstot to īstajiem cilvēkiem īstajā laikā un īstajā veidā”. Intelektuāļa lomu iespējams definēt arī negatīvi: “publiski noliegt to, par ko viņš zina, ka tā ir nepatiesība, lai kad un lai kura apgalvojumos tas parādītos, vai tie būtu tieši meli vai noklusēšana, vai oficiāla noslēpuma vai patiesas kļūdas rezultāts”. Rezumējot, pēc Milla domām “intelektuālim jābūt savas sabiedrības sirdsapziņai”.²² Arī Saīds savu izpratni par intelektuāļiem būvē uz sirdsapziņas principa, definējot intelektuāli kā to,

*[...] kura loma ir publiski uzdot mulsinošus jautājumus, izaicināt konvencijas un dogmas (nevis tās radīt), nebūt viegli savervējamam no valdību vai uzņēmumu puses; kura raison d'être ir pārstāvēt visus tos cilvēkus un problēmas, kas ikdienā tiek paslaucītas zem paklāja. Intelektuālis to dara, balstoties uz universāliem principiem, ka visiem cilvēkiem ir tiesības no pasaules varām un nācijām gaidīt noteiktus uzvedības standartus, kas skar brīvību un taisnīgumu, un ka apzināta vai neīša šo standartu pārkāpšana ir jāpamana un drosmīgi jāapkarō.*²³

Priekšstati par intelektuāļu distanci no pārējām sabiedrības daļām, autonomiju vai pat atsvešināšanos ir arī viena no nozīmīgākajām intelektuāļu kolektīvās identitātes sastāvdaļām. Burdjē to sauc pat par “savā ziņā intelektuāļu profesionālo ideoloģiju”²⁴, bet socioloģe Reivena Konela (*Raewyn Connell*) rezumē:

*Viena no pastāvīgākajām pārlicībām par intelektuāļiem ir tā, ka viņi atrodas opozīcijā buržuāziskajai pasaulei. Juntistabiņā badā mirstošs rakstnieks²⁵, pravietis, kas saka patiesību varai²⁶, zinātnieks no ār pasaules slēgtā laboratorijā – tie ir intelektuālās dzīves lolotākie tēli.*²⁷

Kā norāda politiskais filozofs Maiks Volzers (*Michael Walzer*), jau kopš antīkiem laikiem intelektuāli (viņš lieto jēdzienu “sociālie kritiķi”), ir izkopusi izstumto varoņu identitāti. Viņi brīvprātīgi distancējās no savām mājām, devās klejojumos, lai iegūtu skatījuma objektivitāti, bet,

²² Mills, C.W. (1963/1955). On Knowledge and Power. In: Horowitz, I. L. (ed.). (1963). *Power, Politics and People. The Collected Essays of C. Wright Mills*. New York: Ballantine Books. P. 611.

²³ Said, E. (1996). *Representations of the Intellectual*. New York: Vintage Books. P.11.

²⁴ Bourdieu, P. (1994). *Sociology in Question*. London, Thousand Oaks, New Delhi: Sage Publications. P.43.

²⁵ Visticamāk, atsauce uz rakstnieka Knuta Hamsuna (*Knut Hamsun*) darbu “Bads”.

²⁶ Slavens Edvarda Saīda (*Edward Said*) formulējums par to, kas ir intelektuāļa svarīgākais uzdevums.

²⁷ Conell, R. (2010). Building the Neoliberal World: Managers as Intellectuals in a Peripheral Economy. *Critical Sociology*, 36(6), 777.

atgriezušies atpakaļ, vairs neatzina savu kopienu par radniecīgu.²⁸ Tai viņi bija kļuvuši par mulsinošiem svešiniekiem, kas uzdrošinās kritizēt, tāpēc intelektuāļi netika ieredzēti nedz no tautas, nedz no varas puses. Atstumtības risks ir viens no svarīgākajiem elementiem sociālo kritiķu heroiskās identitātes konstrukcijā, raksta Volzers.²⁹

4.2. IEKĻAUTĪBAS PARADIGMA: GRAMŠĪ, BURDJĒ

Viens no pirmajiem autonomijas paradigmas kritiķiem ir marksistiskais filozofs Antonio Gramšī (*Antonio Gramsci*). Reflektējot par Bendas pozīciju, kas tiecas norobežot intelektuāļus kā atsevišķu sabiedrības šķiru, ko definē no citām atšķirīga misija, Gramšī izvirza pretpozīciju, ka intelektuāļi nav autonoma sociālā grupa, ka šāds uzskats ir utopisks; katrai šķirai ir savi intelektuāļi, kas tiek rekrutēti pārsvarā no speciālistiem, kas ir saistīti ar šī slāņa (šķiras, grupas) ekonomisko nodarbošanos.³⁰ Lai diferencētu autonomo intelektuāļu koncepciju un savu pieeju, Gramšī savās “Cietuma burtniecās” (*Quaderni del carcere*) piedāvā savai definīcijai specifisku intelektuāļu apzīmējumu – “organiskie intelektuāļi”, pretstatītu “tradicionāliem intelektuāļiem”, kas, viņaprāt, balsta dominējošo iekārtu, lai gan uzskata sevi par autonomiem³¹:

*Katra sociālā grupa [...] organiski rada sev vienu vai vairākus intelektuāļu slāņus, kas sniedz tai viendabīgumu un apziņu par tās lomu ne tikai ekonomikā, bet arī sociālajā un politiskajā jomā: uzņēmējs-kapitālists līdz ar sevi rada tehnisko speciālistu ražošanai zinātnieku – politiskās ekonomijas speciālistu, jaunās kultūras, jauno tiesību organizatoru utt., utt.*³²

Svarīgi, ka Gramšī piedāvā funkcionālu intelektuāļu izpratni, proti, viņaprāt, par intelektuāli kādas šķiras pārstāvis kļūst, nevis kvalificējoties pēc kādiem izcelsmes, izglītības vai profesijas rādītājiem, bet gan, veicot noteiktas funkcijas: nodrošinot varas pieņemšanu savas

²⁸ Par intelektuāļiem kā par mūžīgajiem klejotājiem un trimdniekiem rakstījis arī sociologs Georgs Zimmels (*Georg Simmel*). Sk. Simmel, G. (1950). *The Stranger*. In: Wolff, K. (trans.) *The Sociology of Georg Simmel*. New York: Free Press. P. 402-408. Intelektuāļa-klejotāja/trimdnieka/svešnieka identitātes lietošanu asi kritizējis filozofs Diks Pelss (*Dick Pels*). Sk. Pels, D. (1999). *Privileged Nomads: On the Strangeness of Intellectuals and the Intellectuality of Strangers*. *Theory, Culture, Society*, 16(1), 63-86 un Pels, D. (2000). *The Intellectual as Stranger*. London, New York: Routledge.

²⁹ Walzer, M. (2002). *The Company of Critics: Social Criticism and Political Commitment in the Twentieth Century*. New York: Basic Books. P. 15-20.

³⁰ Izņemot zemniecību, kas pēc Gramšī domām savus intelektuāļus nerada, bet iekļaujas citu šķiru intelektuāļu grupās. Gramšī, A. (1991). *Тюремные тетради*. Москва: Политиздат. С. 328.

³¹ Kā vienu no tradicionālo intelektuāļu piemēriem Gramšī min garīdzniecību.

³² Turpat. 327. lpp.

kopienas pārstāvju vidū, ja tā rīkojas saskaņā ar kopienas interesēm, vai pretējā gadījumā mobilizējot kopienas pārstāvjus savu interešu aizstāvībai pret varu.³³

Pjērs Burdjē turpina Gramšī lietoto cīņas metaforu, uzsverot, ka politika ir cīņa starp dažādām pasaules reprezentācijām par dominējošo statusu:

*Zināšanas par sociālo pasauli un, precīzāk sakot, kategorijas, kas padara tās iespējamās, ir vispirmām kārtām likmes politiskajā cīņā, sarežģītajā teorētiskajā un praktiskajā cīņā par iespēju saglabāt vai transformēt sociālo pasauli, saglabājot vai transformējot kategorijas, caur kurām tā tiek uztverta.*³⁴

Politika tātad ir lauks, kurā “dažādas šķiras un šķiru frakcijas ir iesaistītas simboliskajā cīņā, patiesību sakot, ar vienu mērķi – lai uzspiestu tādu sociālās pasaules definīciju, kas vislabāk atbilst viņu interesēm.”³⁵ Burdjē izpratnē simboliskā vara ir “vara konstituēt ar izteikumiem, likt cilvēkiem redzēt un ticēt, apstiprināt vai transformēt pasaules ainu un ar to – rīcību un tādējādi pašu pasauli”.³⁶ Simboliskā vara darbojas tikai tad, kad tās objekti atzīst tās praktizēšanas un tās īstenotāju leģitimitāti, atzīst to par likumīgu, pamatotu, pastāvēt tiesīgu varu). Intelektuāļu leģitimitātes avots ir viņu simboliskais kapitāls – sociāli atzīta (tātad – leģitimēta) kompetence, statuss, profesionālā autoritāte, kas privileģē viņus iepretim citiem sabiedrības locekļiem publiskā viedokļa paušanai.³⁷

Tādējādi intelektuāļu iekļautības paradigma izaug no autonomijas paradigmas kritikas. Intelektuāļi tajā parādās kā politiskās telpas dalībnieki, tomēr to lomu izpratne sadala šo paradigmu divos virzienos. Pirmais skata intelektuāļus kā iekļautos politikā caur viņu dalību publiskajā telpā, tomēr uzlūkojot tos kā patstāvīgus publiskās telpas dalībniekus, pašnoteiktus aktierus. Šeit un turpmāk pētījuma specifikas dēļ ar publisko telpu tiek saprasta, pirmkārt, mediju telpa, un otrkārt, fiziskā publiskā telpa, kurā var notikt politiskās darbības (piemēram, demonstrācijas uz ielas), kā arī publiskā politika (politiķu un partiju lēmumi, izteikumi, pārvaldes institūciju rīcība utt.). Savukārt otrais virziens akcentē intelektuāļu atkarību no varas (gan šaurākā

³³ Gramšī izšķir divas intelektuāļu pamatfunkcijas: 1) “spontānas” plašu iedzīvotāju masu piekrišanas nodrošināšana tiem sociālās dzīves virzieniem, kurus noteikusi valdošā grupa; piekrišanas, ko “vēsturiski” rada valdošās grupas prestižs (un attiecīgi, arī uzticība, ko tā bauda), ko nosaka tās stāvoklis un funkcija ražošanā”; un 2) “lai īstenotu valstisko piespiešanas aparātu, kas “likumīgi” nodrošina disciplīnu tajā grupās, kas “nepauž piekrišanu” ne aktīvi, ne pasīvi; šāds aparāts ir izveidots visai sabiedrībai tādiem kritiskiem momentiem komandēšanā un vadīšanā, kas spontānā piekrišana izzūd”. Turpat. 332.-333. lpp.

³⁴ Bourdieu, P. (1985). The Social Space and the Genesis of Groups. *Theory and Society*, 14(6), 729.

³⁵ Bourdieu, P. (1991). *Language and Symbolic Power*. Cambridge: Harvard University Press. P. 167.

³⁶ Turpat. 170. lpp.

³⁷ Bourdieu, P. (1985). The Social Space and the Genesis of Groups, 729-732.

nozīmē – no valsts varas, gan plašākā, kā iesaistītus hegemonijā), intelektuāļu kolaborāciju ar varu, uzlūkojot viņus drīzāk par varas aģentiem vai instrumentiem. Pirmā virziena centrā atrodas publiskās telpas jēdziens un ar to cieši saistītais publiskā intelektuāļa jēdziens, kas ir šī darba pamatā.

4.3. PUBLISKIE INTELEKTUĀĻI

Šī darba centrālais jēdziens ir šaurāks par “publiskajiem intelektuāļiem”, jo tas nepieciešams operacionalizācijas vajadzībām, turklāt pētījuma fokusā atrodas tieši intelektuāļu publiskā darbība. Nošķīrumam starp “intelektuāļiem” un “publiskajiem intelektuāļiem” ir atšķirīgas tradīcijas dažādās sabiedrībās. Miztala norāda, ka franču autoru tekstos (sākot jau no Bendas) ar plašāko jēdzienu “intelektuāļi” faktiski viesbiežāk tiek saprasts šaurāks publisko intelektuāļu jēdziens, tos sapludinot, savukārt angļiski rakstošajiem teorētiķiem ir raksturīgāk šos divus jēdzienus nošķirt.³⁸ Savukārt vēsturnieks Rasels Džekobī (*Russell Jacoby*) atzīst, ka jēdziens “intelektuāļi” jau kopš Dreifusa prāvas patiesībā ir ietvēris arī jēdzienu “publika”. Džekobī 2008. gada rakstā reflektējot par savu pirms 20 gadiem publicēto grāmatu, kurā viņš definēja publiskos intelektuāļus kā tādus, kas jūt piesaisti ne tikai profesionālajam vai privātajam, bet arī publiskajam laukam, un tādēļ uzrunā vispārējo izglītoto publiku³⁹, joprojām uzsver tajā pausto pārliecību, ka intelektuāļu pazušanā no publiskās telpas ir vainojama viņu profesionalizācija un pirmkārt – viņu profesionalizācija universitātēs.⁴⁰

Redzams, ka Džekobī publiskā intelektuāļa jēdzienu lieto kā intelektuāļu kvalitātes raksturojumu. Arī socioloģe E. Stina Laiona (*E. Stina Lyon*), kas definē publiskos intelektuāļus kā tādus, kas “pielieto intelektuālās aktivitātes visā kopienā vai nācijā tādā veidā, kas ir pieejams šīs kopienas vai nācijas dalībniekiem”, norāda, ka terminam ir raksturīgas “goda konotācijas” – kopienas interešu vērtēšana augstāk par egoistiskām, intelekta vērtības atzīšana, kritiskums.⁴¹

Tomēr vienlaikus publiskā intelektuāļa jēdziens akcentē arī intelektuāļu darba pretrunas un riskus. Literatūrzinātnieks un vēsturnieks Stefans Kolini (*Stefan Collini*) norāda uz intelektuāļa leģitimitātes un funkciju divdabību, sakot, ka “intelektuālim pēc definīcijas ir

³⁸ Misztal, B. (2007). *Intellectuals and the Public Good*. P. 22.

³⁹ Parafrāze Imanuela Kanta tēzei par apgaismību kā prāta publisku lietojumu.

⁴⁰ Jacoby, R. (2008). Last Thoughts on 'The Last Intellectuals'. Symposium: Public Intellectuals Then and Now. *Society*, 46(1), 38-39.

⁴¹ Fleck, C., Hess, A., Lyon, E.S. (eds). (2009). *Intellectuals and Their Publics: Perspectives from the Social Sciences*. Farnham, Burlington: Ashgate Publishing Limited. P. 70-71.

jābalstās uz relatīvi drošu bāzi vienā specializētā aktivitātē un vienlaikus jākultivē nepieciešamība pēc apstrīdamākas nespeciālista perspektīvas”.⁴² Proti, intelektuāļa paradokss ir tāds, ka viņa speciālista ekspertīze ļauj intelektuālim izteikties arī par jautājumiem, kuros viņam šādas ekspertīzes nav un uzrunāt auditoriju, kas ir plašāka par viņa ierastajiem ekspertīzes *lietotājiem*. Tieši ekspertīzes pārnese veido publiskā intelektuāļa būtību. Pārnese ir svarīgs arī tādēļ, ka tā ir pāreja no zināšanām, kas tiek uztvertas kā objektīvas (“ekspertīze ir vērtīga savā neitralitātē”), uz morāli/ideoloģiski orientētu pozīciju, jo publisko intelektuāli vada viņa “pilsoniskās raizes par taisnīgumu un citām cilvēces vērtībām”, uzsver Miztala.⁴³

Kolini uzsver arī mediju lomu šī pārnese realizācijā, publiskos intelektuāļus definējot kā tādus, kuriem ir “nozīmīga klātbūtne medijos un kas izmanto izdevību izteikties par aktuāliem politiskiem un sociāliem jautājumiem”.⁴⁴ Savukārt Saīds norāda arī uz “risku un nedrošiem rezultātiem [darbībai] publiskajā telpā iepretim insaideru telpām”, ko intelektuālis uzņemas, izejot ārpus auditorijas, kas viņam *paredzēta* viņa profesionālās darbības ietvaros, tādējādi no profesionāļa kļūstot par amatieri.⁴⁵ Miztala akcentē arī risku, kas ir saistīts ar to, ka plašāka publika var neatzīt intelektuāļa profesionalitāti par leģitīmu izteikšanās pamatu, tādēļ intelektuālim nepieciešams savu autoritāti nepārtraukti “no jauna pelnīt, apdomāt un lietot”.⁴⁶

Miztala nosauc un kategorizē vairākus konkrētus autoritātes avotu tipus, kas raksturīgi publiskajiem intelektuāļiem. Tie ir izvietoti dažādos līmeņos un reģistros – viens no avotiem ir priekšstats par intelektuāļu īpašo misiju (būt vispārcilvēcisko vērtību sardzē, pārstāvēt patiesību, nodrošināt kritisku pozīciju), ko konstruē lielākoties paši intelektuāļi un viņu aprakstītāji (Džennings un Velčs sauc šo leģitimitātes avotu par centrālo un vienlaikus – par nedrošāko⁴⁷), otrs atrodas intelektuāļu speciālo zināšanu līmenī, taču intelektuālim autoritāti iespējams smelties arī viņa publiskajā atpazīstamībā (ja tā ir sevišķi augsta, tad slavenības statusā). Turklāt šo autoritātes avotu savstarpējā nozīmība ir mainījusies laika gaitā – 20.gadsimta sākumā par svarīgāku autoritātes avotu kalpoja intelektuāļu misijas uztvere, vēlāk, līdz ar zināšanu sabiedrības attīstību, profesionālā ekspertīze kļuva par nozīmīgāku argumentu, savukārt publiskās atpazīstamības nozīmi sekmēja populāro/dzelteno mediju attīstība.⁴⁸

⁴² Collini, S. (2006). *Absent minds: intellectuals in Britain*. Oxford; New York: Oxford University Press. P. 57.

⁴³ Misztal, B. (2007). *Intellectuals and the Public Good*. P. 33.

⁴⁴ Collini, S. (2006). *Absent minds*. P. 231.

⁴⁵ Said, E. (1996). *Representations of the Intellectual*. P. 64.

⁴⁶ Misztal, B. (2007). *Intellectuals and the Public Good*. P. 26-28.

⁴⁷ Jennings, J., Kemp-Welch, T. (eds). (2003). *Intellectuals and Politics from the Dreyfus Affair to Salman Rushdie*. New York: Routledge. P. 15-16.

⁴⁸ Misztal, B. (2007). *Intellectuals and the Public Good*. P. 28-29.

Rezumējot, un pieņemot šo skatījumu par šai pētījuma tēmai piemērotāko, jo šajā darbā tiek pētīta intelektuāļu komunikācija, nevis sabiedrības stratifikācija un atsevišķu grupu raksturojumi, kas dotu lielāku pamatu autonomijas paradigmas iztirzāšanai un izmantošanai, **par publiskajiem intelektuāļiem saucami tādi intelektuāļi, kas lieto savu autoritāti, lai, izmantojot pieejamos komunikācijas kanālus (medijus), uzrunātu plašu nespeciālistu loku par jautājumiem, kuri ir sociāli nozīmīgi plašā (sabiedrības, ne atsevišķas grupas mērogā), bet atrodas ārpus tiešās intelektuāļa kompetences un ierastās darbības jomas.** Publiskā intelektuāļa definīciju veido šādas komponentes:

- autoritāte (intelektuāļa statuss viņa profesionālajā laukā, viņa simboliskais kapitāls kā leģitimitātes avots);
- mediji (instrumenti, kas ļauj intelektuālim piekļūt plašai publikai);
- sociālā nozīmība (komunikācija par tēmām, kas skar plašu sabiedrības daļu, nevis tikai nelielu tās grupu, piemēram, ārstus vai rakstniekus, un ar publiku, kas ir ievērojami plašāka, nekā intelektuāļa profesionālo pienākumu robežām raksturīgā, kā, piemēram, studenti augstskolā intelektuālim-pasniedzējam);
- iziešana ārpus savas kompetences (komunikācija par jautājumiem, kas atrodas aiz intelektuāļa profesijas robežām, kuros viņam ir nevis eksperta (kā ķirurgam – medicīnā), bet ieinteresēta pilsoņa, sabiedrības dalībnieka statuss).

Tādējādi mediji kā publiskā intelektuālisma praktizēšanas instruments ir jēdziens, kas kalpo par savienojuma punktu starp intelektuāļu un publiskās telpas jēdzieniem.

4.4. PUBLISKĀ TELPA

Tātad intelektuāļus par publiskajiem intelektuāļiem padara viņu darbības ārpus savas tiešās kompetences robežām un ārpus savām specifiskajām publikām, proti, viņu izteikumi publiskajā telpā. Taču publiskās telpas definīcijas un izpratnes dažādiem autoriem ir visai atšķirīgas, turklāt dominējošās pieejas ir mainījušās laika gaitā. Komunikācijas pētnieks Slavko Spliciāls (*Slavko Splichal*) publiskās telpas teoretizēšanas un jēdziena vēsturi iedala divās lielās frakcijās:

- normatīvi-demokrātiskā paradigma, kas “sasaista publiku un sabiedrisko domu ar politisko līdzdalību un demokrātiju”;

- autoritārā paradigma, kas “uzsver sabiedriskās domas represīvo lomu, jo tā traucē indivīda izteiksmes brīvībai”. Autoritārās paradigmas popularitāte strauji auga pēc 30.gadiem līdz ar vilšanos Apgaismības publiskās telpas (racionālas, vienotas, buržuāziskas) ideālā. Šīs paradigmas argumentācija pamatā balstās uz sabiedriskās domas jēdzienu, un tādēļ tās attīstību noteica socioloģisko aptauju metodoloģiskā attīstība. Sabiedrisko domu autoritatīvā paradigma skata kā manipulāciju, propagandas un sabiedrisko attiecību iedarbības rezultātu.⁴⁹

Viens no ietekmīgākajiem publiskās telpas teorētiķiem, kura pieeja pēc Spličala domām, ir ietekmējusi arī ar publiskās telpas jēdzienu saistīto jēdzienu izpratni, ir komunikācijas teorētiķis un filozofs Jirgens Hābermass (*Jürgen Habermas*). Viņš analizē publisko telpu transformācijā no 18. gadsimta buržuāziskās uz 20. gadsimta masu sabiedrības veidolu. Publiskās telpas jēdziens Hābermasam ir daļa un ar publisko telpu saprot virtuālu (ne fizisku) telpu, kurā ārpus valsts regulācijas un kontroles esošu, brīvprātīgu, kompetentu “cilvēku publika lieto savu prātu un kas tiek iedibināta kā publiskās varas kritikas telpa”.⁵⁰ Vēlāk attīstot savu koncepciju, Hābermass kā būtisku publiskās telpas raksturojumu izceļ tās refleksivitāti, proti, to, ka tajā formulētie viedokļi nav vērsti tikai uz politiķiem un amatpersonām, bet arī uz pašu publiku. Visi diskusijas dalībnieki var pārskatīt savas pozīcijas vēlāk, tādējādi nodrošināt sabiedriskās domas testēšanu.⁵¹

Spličals uzstāj, ka jēdzieni “publika” un “publiskā telpa” nav lietojami kā sinonīmi. Publika “ir sociāla kategorija, kuras dalībnieki (diskursīvi) rīkojas, veido un pauž viedokļus (līdzīgi kā nacionalitāti vai politisko piederību), sociāla kategorija, kurā kāds ietilpst savu specifisko raksturojumu dēļ, un kurai kāds sevi uzskata par piederīgu, kas piedāvā pašizpratnei nepieciešamo pašdefinēšanos”. Savukārt publiskā telpa ir “tikai tās [publikas] infrastruktūra”, ar to domājot ne tikai komunikācijas kanālus, bet arī “politiskās, kultūras un sociālās sastāvdaļas”. Publiskā telpa (komunikācijas infrastruktūra, kas ir atdalīta gan no valsts, gan no privātīpašuma) ir nosacījums (taču nepietiekams) tam, lai rastos publika kā subjekts, kā viedokļa īpašnieks/izteicējs. Publiskā telpa nav viendabīga, tā sastāv no vairākām specifiskām publikām,

⁴⁹ Splichal, S. (2010). Eclipse of “the Public”. From the Public to (transnational) Public Sphere. Conceptual Shifts in the Twentieth Century. In: Gripsrud, J., Moe, H. (eds). (2010). *The Digital Public Sphere. Challenges for Media Policy*. Göteborg: Nordicom. P. 24, 27.

⁵⁰ Habermas, J. (1989). *The structural transformation of the public sphere: an inquiry into a category of bourgeois society*. Cambridge: Polity Press. P. 51.

⁵¹ Habermas, J. (2006). Political Communication in Media Society: Does Democracy Still Enjoy an Epistemic Dimension? The Impact of Normative Theory on Empirical Research. *Communication Theory*, 16, 418.

un katra no tām apzinās savas robežas un atšķirību no citām publikām un ir “relatīvi stipri saliedēta”.⁵²

Splīčala izpratnē publisko intelektuāļu izteikumi drīzāk ir publikas, nevis publiskās telpas sastāvdaļa, proti, tie nav komunikācijas infrastruktūra, bet gan tās izmantošanas rezultāts, jo intelektuāļi izmanto publiskās komunikācijas infrastruktūru (medijus) savu uzskatu paušanai. Tomēr intelektuāļu pielīdzināšana “informētiem pilsoņiem”, kas veido publiskās telpas pamatdalībnieku masu, nav iespējama viņu privilēģētās pozīcijas dēļ, ko intelektuāļiem nodrošina viņu simboliskais kapitāls. Turklāt intelektuāļu izteikumi tiek izmantoti publisko diskusiju strukturēšanā un intelektuāļu varā ir veidot, leģitimēt un mainīt fundamentālos likumus, pēc kuriem publiskie diskursi vispār var pastāvēt – noteikt kategorijas, kas padara kāda noteikta veida zināšanas iespējamās (t.i., tās tiek atzītas par zināšanām).⁵³ Tādējādi var teikt, ka publiskie intelektuāļi vienlaikus ir publiskās telpas (publiskā viedokļa formēšanās infrastruktūras) lietotāji, gan veidotāji.

Splīčals nošķir publisko telpu arī no pilsoniskās sabiedrības, ar ko viņš saprot dažādas pilsoņu organizācijas formas (asociācijas, biedrības, savienības utt.), kas ir pašu pilsoņu, nevis valsts vai tirgus pārvaldītas un kas ir orientētas uz sabiedriskās domas iespaidošanu un caur to – lēmumu pieņemšanas ietekmēšanu, nevis uz politiskās varas vai peļņas gūšanu.⁵⁴ Tomēr daudzu autoru izpratnē publiskās telpas jēdziens ir tuvs arī pilsoniskās sabiedrības jēdzienam, un nereti autori tos lieto kā sinonīmus.⁵⁵ Piemēram, politologs Maikls Edvards (*Michael Edwards*) raksta: “Publiskās telpas lomā pilsoniskā sabiedrība kļūst par arēnu argumentācijai un apdomāšanai, un arī biedrošanās procesam un institucionālajai kolaborācijai. Tā ir ārpus likumdošanas esoša, nejuridiska publiska telpa, kurā tiek attīstītas un apspriestas atšķirības sabiedrībā, sociālās problēmas, publiskā politikas veidošana, valdības darbs, kopienas un kultūras identitātes jautājumi.”⁵⁶ Atšķirībā no Hābermasa, kurš uz mediju lomas pieaugumu raugās kā uz riska faktoru publiskās telpas trivializācijā⁵⁷, Edvards medijus neskata kā draudus publiskajai telpai, taču norāda, ka pilsoniskiem mērķiem ir izmantojami tikai tie komunikācijas kanāli, kurus “nav pilnībā sagrābusi valsts vai tirgus”.⁵⁸ Savukārt Mills norāda, ka publiskā telpa (Mills lieto

⁵² Splīčal, S. (2010). Eclipse of “the Public”. P. 28, 31.

⁵³ Bourdieu, P. (1985). The Social Space and the Genesis of Groups, 729-732.

⁵⁴ Splīčal, S. (2010). Eclipse of “the Public”. P. 30.

⁵⁵ Ījabs, I. (2012). Pilsoniskā sabiedrība. Epizodes politiskās domas vēsturē. Rīga: Latvijas Universitātes Akadēmiskais apgāds. 9-23. lpp.

⁵⁶ Edwards, M. (2004). *Civil Society*. Cambridge: Polity Press. P. 55.

⁵⁷ Habermas, J. (1989) *The structural transformation of the public sphere*. P. 169-175, 246-250.

⁵⁸ Turpat, 58. lpp.

vienkārši publikas jēdzienu) “var tikt tīši un pēkšņi iznīcināta un var arī lēnām iznīkt”, taču jebkurā gadījumā par draudu publiskajai telpai var uzskatīt “centralizētas organizācijas ar visiem viņu varas līdzekļiem, ieskaitot medijus masu izklaidēšanai”, kas tiecas atņemt publikai tās racionalitāti.⁵⁹

Savukārt sociologs Džefrijs Aleksanders (*Jeffrey C. Alexander*) definē pilsonisko sabiedrību kā telpu, kur veidojas un pastāv “solidāra kopiena”, kurai piemīt sabiedriskā doma, “savi kultūras kodi un naratīvi”, kuras funkcionēšanu nodrošina savdabīgas institūcijas, vislielākajā mērā juridiskās un žurnālistiskās, un ko raksturo tādas vēsturiski un starptautiski izplatītas prakses kā pilsoniskums, vienlīdzība, kritiskums un cieņa. Pakāpe, kādā konkrētajai pilsoniskajai telpai piemīt šie raksturojumi, ir atkarīga no mijiedarbības ar citām, nepilsoniskajām telpām: ekonomiku, valsts pārvaldi, reliģiju, zinātņi un ģimeni.⁶⁰ Nošķirumu veido arī “publiskās telpas”, “pilsoniskās sabiedrības” un “sabiedriskās domas” jēdzienu normatīvā lietošana, lai apzīmētu racionalitāti iepretim “masām” un “pūlim”, kas tiek izmantoti kā iracionalitātes, emocionalitātes un vardarbīguma apzīmējumi.⁶¹

Par publisko telpu iespējams runāt gan daudzskaitlī, aplūkojot atsevišķu sabiedrības grupu veidotos un uzturētus komunikācijas laukus, gan arī vienskaitlī, izprotot to kā visu šo lauku apvienojumu.⁶² Mediju pētnieks Peters Dālgrens (*Peter Dahlgren*) argumentē par labu termina lietošanai daudzskaitlī “ne tikai tāpēc, ka mums ir darīšana ar dažādām Eiropas valstīm, bet arī tāpēc, ka vienas valsts ietvaros mēs redzam virkni atsevišķu sociālu telpu, kas veido dažādas publiskās telpas dažādām publikām, lai arī tās savā starpā pārklājas”.⁶³ Tomēr, lai runātu par “publiskajām telpām” nepieciešams konstatēt patiešām savstarpēji atšķirīgu komunikācijas lauku (ar atšķirību infrastruktūras, dalībnieku un satura raksturojumos) pastāvēšanu vienlaikus. *Perestroikas* un atmodas laikā latviešu valodā notiekošajā mediju komunikācijā šādu vairāku, skaidri nošķirtu publisko telpu funkcionēšana nav ieraugāma⁶⁴, tāpēc turpmāk darbā šis jēdziens ir lietots vienskaitlī.

⁵⁹ Mills, C.W. (1963/1958). *The Structure of Power in American Society*. P. 37.

⁶⁰ Alexander, J. C. (ed.). (1998). *Real Civil Societies. Dilemmas of Institutionalization*. London, Thousand Oaks, New Delhi: SAGE Publications. P. 7.

⁶¹ Splichal, S. (2010). *Eclipse of "the Public"*. P. 23.

⁶² Hill, M., Montag, W. (2000). *Masses, Classes, and the Public Sphere*. London, New York: Verso. P. 3.

⁶³ Gripsrud, J., Weibull, L. (2010). *Media, Markets & Public Spheres*. Bristol, Chicago: Intellect. P. 21.

⁶⁴ To galvenokārt nosaka mediju vides organizācijas centralizācijas pakāpe un alternatīvu (ne-masu mediju) kanālu trūkums. Iespējams, par to varētu runāt, izpētot latviešu un krievu valodā notiekošo publisko komunikāciju, konstatējot divu lingvistiski nošķirtu publisko sfēru pastāvēšanu.

Kā redzams, publiskās telpas teorētiķi orientējas uz tādām situācijām, kurās (valsts) vara minimāli iejaucas publiskās telpas funkcionēšanā, tādēļ par galvenajiem apdraudējumiem brīvai viedokļu apmaiņai tiek uzskatītas dalībnieku materiālās intereses un grupu robežas. Savukārt **padomju apstākļos** tika praktizēta tieša kontrole pār publisko telpu, uzraugot biedrošanos, stingri licencējot mediju veidošanu, praktizējot cenzūru un citus kontroles veidus, un tādējādi lielā mērā novirzot viedokļu apmaiņu intelektuāļu vidū uz nepublisko, disidentisma telpu.⁶⁵ Tādēļ ir pamatots jautājums, vai padomju apstākļos vispār ir iespējams runāt par publisko telpu. Demokrātijas un publisko telpu pētnieks Ratzers fon Sets (*Rutger von Seth*) uzskata, ka tas ir iespējams, sākot ar 1980. gadu beigām, kad mediju vide izmantoja Mihaila Gorbačova liberalizācijas politikas iespējas un kļuva par lauku, kurā iespējams (vismaz daļēji) praktizēt brīvai publiskajai telpai raksturīgās darbības. Turklāt tieši drukātajiem medijiem, kas tiks analizēti šajā pētījumā, viņaprāt, bija vislielākā nozīme publiskās telpas dalībnieku mobilizācijā. Salīdzinājumam viņš akcentē, ka 1990. gadu beigās Krievijas publiskās telpas demokrātisms bija pat mazāks nekā *perestroikas* laikā.⁶⁶ Citi pētnieki, lai raksturotu liberalizācijas iedarbību lieto pat “brīvlaišanas” jēdzienu.⁶⁷ Padomju kultūras pētnieks Aleksejs Jurčaks (*Alexey Yurchak*) uzsver, ka uz aktīvu publiskās telpas funkcionēšanas sākumu norāda straujais mediju patēriņa pieaugums 1987-1988.gadā. Arī viņš uzsver, ka publiskā telpa veidojās galvenokārt ar drukāto mediju, vispirms ar literāro un kultūras, vēlāk citu izdevumu palīdzību.⁶⁸ Antropologs Tomass Volfe (*Tomas Wolfe*) uzsver, ka publikas līdzdalība, pilsoniskā aktivitāte, līdzdalība politiskajā procesā, diskusijas par mērķu sasniegšanas instrumentiem bija padomju varas vitalitātes nepieciešams nosacījums, taču vienlaikus tas arī padarīja to ievainojamu tādēļ, ka “brīvības loģika”, kādā sāka funkcionēt publiskā telpa *perestroikas* laikā eventuāli izrādījās pretēja padomju iekārtas loģikai.⁶⁹ Par publiskās telpas liberalizāciju un citiem pētāmā perioda sociālās dzīves raksturojumiem vairāk Sk. 6.1. apakšnodaļā.

⁶⁵ Finkel, S. (2007). *On the Ideological Front. The Russian Intelligentsia and the Making of the Soviet Public Sphere*. New Haven, London: Yale University Press. Par cenzūru Padomju Latvijas apstākļos vairāk sk. Strods, H. (2010). *PSRS politiskā cenzūra Latvijā 1940-1990*. Rīga: Jumava.

⁶⁶ Von Seth, R. (2011). The Russian public sphere, 1978–2003: the construction of the citizen role through newspaper discourse. Agency and the political process. *Critical Discourse Studies*, 8(1), 15-29.

⁶⁷ Овсепян, Р. (2005). История новейшей отечественной журналистики. Москва: Издательство Московского университета Наука. С. 215-216.

⁶⁸ Yurchak, A. (2006). *Everything Was Forever, Until It Was No More: The Last Soviet Generation*. Princeton: Princeton University Press. P. 2-3.

⁶⁹ Wolfe, T. C. (2005). *Governing Soviet Journalism. The Press and the Socialist Person after Stalin*. Bloomington, Indianapolis: Indiana University Press. P. 143-145.

Aleksanders 1990.gadā rakstījis, ka tieši Austrumeiropas intelektuāļi ir “no jauna ieviesuši “pilsonisko sabiedrību” mūsdienu sociālajā teorijā”, kur pirms tam šis jēdziens tika uzskatīts par “dīvainu un konservatīvu, caurcaurēm novecojušu ideju”.⁷⁰ Tobrīd Aleksanders pievērs uzmanību arī tam, ka Austrumeiropas intelektuāļi, mēģinot radīt ideālo publisko telpu, ātri vien ir bijuši spiesti ieraudzīt tās realitāti, kas ir kapitalistiska, buržuāziska un balstās uz formālu noteikumu respektēšanu, nevis tiekšanos pēc utopijas. Šajā – reālajā publiskajā telpā – intelektuāļiem “drīz vien nebūs darba”, viņš tobrīd brīdinājis.⁷¹

Tomēr arī mūsdienās teorētiski nereti spriež par intelektuāļiem tieši no publiskās telpas skatupunkta un raksturo tos kā publiskās telpas spēlētājus. Mediju teorētiķis Nikolass Gernems (*Nicholas Garnham*) norāda – tā kā publiskā telpa ir nevalstisks veidojums, lielāka loma tajā ir ne valsts amatpersonām vai valsts izdotiem likumiem, bet gan intelektuāļiem. Sava statusa dēļ⁷² viņi funkcionē kā fundamentālu nošķirumu (patiesība/meli, taisnīgums/netaisnīgums, vērtīgais/triviālais, utt.) noteicēji, diskursīvo noteikumu likumdevēji. Tādējādi publisko telpu faktiski var uzskatīt par intelektuāļu projektu, uzskata Gernems.⁷³ Viņš atzīst, ka intelektuāļu ietekme publiskajā telpā tiek īstenota ar dažādu komunikācijas kanālu palīdzību, bet vislielākajā mērā – caur medijiem.⁷⁴ Mediju pētnieks Alans Makkī (*Alan McKee*) norāda, ka ikdienā jēdzieni “mediji” un “publiskā telpa” bieži vien tiek lietoti kā sinonīmi. Viņaprāt, lai gan Hābermass kvalitatīvo publisko telpu definē nepastarpinātas interakcijas terminos⁷⁵, mediju un publiskās telpas sinonimizācijai 20.gadsimtā un vēlāk ir pamats, jo mediji “acīmredzami spēlē centrālo lomu publiskajā telpā” kā telpas (atkal – metaforiskā nozīmē), kur “liels cilvēku skaits var sanākt kopā, lai apmainītos ar idejām”.⁷⁶

Tomēr Džefrijs Aleksanders uzsver, ka izņemot Hābermasa raksturojumus, publiskā telpa “pēc filozofiskās konvencijas” ir vēl kaut kas cits – tā ir “iztēlota un plaši iekļaujoša kopiena, kas ir šo iedomāto domātāju un sarunas partneru (*reasoners and discoursers*) vienlaikus implicēta un konstruēta, pilsoniskā telpa, ko kritiķi un dažreiz lojālisti piesauc kā kontrapunktu tirgus, valsts,

⁷⁰ Aleksander, J. C. (ed.). (1998). *Real Civil Societies*. P. 1.

⁷¹ Turpat, 2. lpp.

⁷² Autors atsaucas uz jau pieminēto Burdjē simboliskā kapitāla koncepciju.

⁷³ Garnham, N. (2000). *Emancipation, the Media, and Modernity. Arguments About the Media and Social Theory*. New York: Oxford University Press. P. 84-85.

⁷⁴ Tādējādi, viņaprāt, mediju darbinieki arī ir uzskatāmi par intelektuāļiem.

⁷⁵ Habermas, J. (1989) *The structural transformation of the public sphere*. P. 169-175, 246-250, McKee, A. (2005). *The public sphere: an introduction*. Cambridge: Cambridge University Press. P. 10-14.

⁷⁶ McKee, A. (2005). *The public sphere*. P. 5.

relīģijas un ģimenes prasībām”.⁷⁷ Savukārt normatīvais skatījums uz intelektuāļiem, viņaprāt, paredz to “nenoenkurotību, neatkarību no konkrētām saistībām”, motivētību ar “tādām vispārējām kategorijām kā taisnīgums un patiesība”, pretenzijas uz kalpošanu “reālajām” sabiedrības interesēm, kas lielai sabiedrības daļai patiek neapzinātas viņu iracionalitātes dēļ. Tādēļ Aleksanders secina, ka jēdzieni “publiskā telpa” un “intelektuāļi” iet roku rokā.⁷⁸ Proti, publiskās telpas ideālais dalībnieks – neatkarīgs patiesības izteicējs – vienlaikus ir arī ideālais intelektuālis.

Aleksanders uzsver arī intelektuāļa publiskās komunikācijas performativitāti: “būt publiskajam intelektuālim ir ne tikai lokūcijas, lingvistiskas definīcijas jautājums, tā ir arī ilokūcija un perlokūcija – darīšana ar vārdiem”.⁷⁹ Būt par intelektuāli – tā ir simboliska rīcība, kas paredz nepieciešamību uzņemties neatkarīga patiesības teicēja lomu: “Būt par publisko intelektuāli, citiem vārdiem, tas ir ne tikai patiesības paušanas, nošķirtības, nenoenkurotības un patiesas universālā reprezentācijas jautājums. Tas ir jautājums par tādu performanci, it kā persona iemiesotu sevī visas šīs lietas.” Intelektuālim “ir jāpieslēdzas lielajiem mūsdienu naratīviem mītiem un jārunā to vārdā, jādzied par progresa iespējamo triumfu, jāstrinkšķina nacionālo, reģionālo, vienlīdzības un demokrātijas ideoloģisko mītu akordi”. Aleksanders akcentē to, ka intelektuāļa performatīvā identitāte ir jābūtība, nevis faktiskā realitāte: “publiskie intelektuāļi nav tik brīvi peldoši un universalizējoši kā viņi paši par sevi domā un kā mums gribētos”.⁸⁰

4.5. PUBLISKĀ TELPA UN MEDIJI

Viens no faktoriem, kas tradicionāli tiek skatīts kā intelektuāļu brīvību ierobežojošs apstāklis, ir mediji, kas ir nepieciešams nosacījums tam, lai intelektuālis varētu kļūt par publisko intelektuāli, taču tiem piemīt pašiem sava loģika un intelektuāļi tos nespēj kontrolēt.⁸¹ Kā norāda Mills: “starp intelektuāli un viņa potenciālo publiku atrodas tehniskas, ekonomiskas un sociālas

⁷⁷ Alexander, J.C. (2009). Public Intellectuals and Civil Society. In: Fleck, C., Hess, A., Lyon, E.S. (eds). *Intellectuals and Their Publics*. P. 19.

⁷⁸ Turpat. 19-20. lpp.

⁷⁹ Turpat. 21. lpp. “Darīšana ar vārdiem” ir atsauce uz Džona Ostina (*John Langshaw Austin*) grāmatu “Kā ar vārdiem darīt lietas?”. Sk. Austin, J. (1975). *How to Do Things with Words*. Cambridge: Harvard University Press.

⁸⁰ Turpat. 21, 22, 25. lpp.

⁸¹ Mediju dienaskārtību un saturu nosaka to redaktori/sponsoru/uzraugi, nevis intelektuāļi, kas tajos publicē savus viedokļus.

struktūras, kas pieder un ar kurām operē citi.”⁸² Tādējādi mediji ir viens no publiskās telpas nosacīti ārējiem raksturojumiem, kas ietekmē intelektuāļu darbības.

Lai gan lielākā daļa autoru, kas raksta par publisko telpu, ir vienisprātis par mediju nozīmīgumu tajā, viedokļi par to ietekmi ir ievērojami atšķirīgi. Jau minēts, ka Hābermass ir viens no lielākajiem skeptiķiem attiecībā uz mediju lomu publiskajā telpā. Hābermasa uzskata, ka mediji ir defektīvs lauks politiskajām diskusijām tāpēc, ka tajos starp diskusijas dalībniekiem nav iespējama klātienē interakcija un trūkst reciprocitātes starp runātājiem un uzrunājamajiem. “Masu komunikācijas dinamiku virza mediju vara atlasīt un noformēt ziņojumus, kā arī stratēģiskās politiskās un sociālās varas lietojums dienaskārtību ietekmēšanai un publisku jautājumu ierosināšanai un ierāmēšanai,” norāda Hābermass.⁸³ Proti, mediji, būdami ne-neitrāli spēlētāji un iemiesodami sevī asimetriju starp viedokļu paudējiem un publiku, nespēj nodrošināt tādas kvalitātes interakciju, kas pēc Hābermasa domām nepieciešama veiksmīgai publiskās telpas funkcionēšanai. Turklāt mediji nereti sagroza arī publiskās telpas prasības pēc tā, ka diskusijas notiek par patiesi nozīmīgiem jautājumiem, ar pietiekamu informācijas daudzumu un atbilstošiem dalībnieku pienesumiem.⁸⁴ Tomēr vienlaikus Hābermass atzīst, ka “neviens politiskā publiskā telpa nevar darboties bez mediju sistēmas profesionāļiem – sevišķi žurnālistiem, kas redīgē ziņas, reportāžas un komentārus, – un politiķiem, kas atrodas politiskās sistēmas centrā un ir vienlaikus gan publisko ziņojumu autori, gan to adresāti”.⁸⁵

Hābermass uzsver, ka mediētā komunikācija ir elites privilēģija un izšķir tajā piecus nozīmīgākos aktieru tipus:

- lobisti, kas “pārstāv speciālu interešu grupas”;
- advokāti, kas vai nu pārstāv vispārēju interešu grupas vai kļūst par marginālu grupu pārstāvjiem, kas pašas nespēj sev nodrošināt efektīvu reprezentāciju;
- eksperti, kuriem piemīt zinātiska vai profesionāla kompetence, un kas tās ietvaros sniedz padomus;
- morālie uzņēmēji (*moral entrepreneurs*), kas pievērš sabiedrības uzmanību noklusētiem vai nepamanītiem jautājumiem;
- **intelektuāļi**, “kas, atšķirībā no advokātiem un morālajiem uzņēmējiem, apkārtējo uztverē ir ieguvuši personīgo reputāciju kādā laukā (kā, piemēram, rakstnieki vai akadēmiķi) un

⁸² Mills, C.W. (1963/1944). The Social Role of the Intellectual. P. 296.

⁸³ Habermas, J. (2006). Political Communication in Media Society, 415.

⁸⁴ Turpat. 418. lpp.

⁸⁵ Turpat, 416. lpp.

kas, atšķirībā no ekspertiem un lobistiem, spontāni iesaistās publiskajā diskusijā, par mērķi deklarējot vispārējo interešu aizstāvību”.⁸⁶

Šie dalībnieki publiskajā telpā parādās no dažādām pozīcijām: politiķi un politiskās partijas – no politiskās sistēmas centra, lobisti un speciālu interešu grupas – no to reprezentēto funkcionālo sistēmu un statusa grupu pozīcijām, savukārt advokāti, vispārējo interešu grupas, baznīcas, intelektuāļi un *morālie uzņēmēji* nāk no pilsoniskās sabiedrības aizmugures. Kopā ar žurnālistiem šie spēlētāji veido to, ko iespējams fiksēt kā noteicošo sabiedrisko domu.⁸⁷

Splīčals savukārt raksturo medijus kā neviennozīmīgus spēlētājus, vienus no tiem, kuru mērķi var nebūt vērsti tādā pašā virzienā kā publikas vai pilsoniskās sabiedrības mērķi. Viņaprāt, ir iespējams runāt par medijiem – “publikas orgāniem”, kas veido publisko telpu, un medijiem, kas tiecas ietekmēt sabiedrisko domu, un ar savu piedalīšanos publiskajā telpā smeļ no tās leģitimitāti.⁸⁸ Tomēr “lielākajai daļai pilsoniskās sabiedrības dalībnieku, un pat institucionālajām elitēm ziņas ir vienīgais tiešās pieredzes avots par viņu līdzpilsoņiem, par viņu rīcības motīviem un attiecībām, ko viņi veido un par to institūciju dabu, ko tie potenciāli varētu veidot,” akcentē Aleksanders. Viņš norāda, ka, lai publika uzskatītu medijus par viņus reprezentējošiem, tai jātic tam, ka mediji nodarbojas ar “faktoloģisku reportēšanu par sociālo pasauli objektīvā manierē, nevis tās reprezentāciju mākslinieciskos vai morālos terminos”.⁸⁹ Tātad būtiski ir publikas priekšstati par mediju darbu, sabiedriska to rīcības un funkciju vērtējums. Pēc Aleksandera domām par neatkarīgas pilsoniskās telpas pastāvēšanu liecina tas, ka mediji uz savu auditoriju atsaucas nevis kā uz atsevišķām interešu grupām, bet gan kā uz plašu sabiedrību. Tomēr pilsonisko sabiedrību vienmēr fragmentē tādi sabiedriski veidojumi kā politiskās partijas, sociālās šķiras, ekonomisko interešu grupas, reliģiskās konfesijas, uz seksuālo, etnisko vai citu identitāti balstītas grupas.⁹⁰

Dālgrens, kurš argumentē par labu plurālistiskam skatījumam uz publiskās telpas struktūru, uzsver, ka daudzās publiskās telpas formējas ap medijiem un “sabiedrības nozīmīgākie masu mediji var tikt skatīti kā tādi, kas veido dominējošo publisko telpu, kamēr mazāki mediji var radīt mazāku telpu klasterus, kurus definē intereses, dzimte, etniskā piederība utt.”. Turklāt, lai arī publiskās telpas interneta komunikācijas attīstības dēļ kļūst arvien plurālākas, noteicošā

⁸⁶ Turpat.

⁸⁷ Turpat, 417.1 pp.

⁸⁸ Splīčal, S. (2010). Eclipse of “the Public”. P. 32.

⁸⁹ Alexander, J.C. (2006). *The Civil Sphere*. New York: Oxford University Press. P. 80.

⁹⁰ Turpat. 83-84. lpp.

loma tajās joprojām ir dominējošajiem medijiem, kas visbiežāk ir t.s. tradicionālie mediji (prese, radio, televīzija).⁹¹ Tā kā Dālgrens uzsver, ka publiskās telpas serdi veido masu mediji, tādēļ arī trīs nozīmīgākās publiskās telpas sastāvdaļas jeb konstitutīvās dimensijas, ko viņš izšķir, ir galvenokārt saistītas ar mediju vidi:

- strukturālā dimensija ietver “publiskās telpas formālos institucionālos raksturojumus”: mediju organizācijas un likumdošanu, kas regulē īpašumtiesības uz tām, to finansēšanu, kontroli, licencēšanas procedūras, utt., publisko komunikāciju regulējošo likumdošanu (piemēram, normas par neslavas celšanu, goda aizskaršanu, privātuma sargāšanu), kā arī pārvaldes institūcijas, kas “nosaka robežas informācijas un tās cirkulēšanas formu dabai”;
- reprezentācijas dimensija nozīmē mediju saturu (*output of the media*) un tās izpēti ir mediju satura un tā kvalitātes analīze, par kritērijiem pieņemot godīgumu, pilnīgumu (*completeness*), rūpīgumu, viedokļu daudzveidību;
- interakcijas dimensija – mijiedarbība starp pilsoņiem un medijiem, viņu veiktās satura interpretācijas, kā arī mijiedarbība starp pilsoņiem pašiem.⁹²

Tādējādi pēc Dālgrena domām mediji tieši vai netieši ir iesaistīti visās publisko telpu veidojošajās norisēs, un var teikt, ka ar mediju pētniecības palīdzību ir iespējams iegūt nozīmīgākos noteiktās publiskās telpas raksturojumus, noskaidrot publisko diskursu rašanās un pastāvēšanas likumsakarības, šo diskursu veidotājus, ietekmētājus un to saturu. Šī pētījuma teorētisko orientāciju veido pieņēmums, ka mediji uzskatāmi ne tikai par vienu no patstāvīgajiem publiskās telpas aktieriem, bet arī par tās raksturojumu kā citu aktieru lietotie instrumenti un publiskās telpas infrastruktūra kopumā.

Pievēršoties atsevišķu mediju veidu un intelektuāļu mijiedarbībai, tradicionāli intelektuāļu teorijā tieši vai implicīti par publisko intelektuāļu komunikācijas pamata kanālu jau no to rašanās laika tiek uzskatīti drukātie mediji. Citiem – audiālajiem medijiem, piemēram, mūzikai vai radio, vizuālajiem izteiksmes līdzekļiem, piemēram, karikatūrām, vai tiešajai komunikācijai, piemēram, manifestācijās un citviet – tiek atvēlēts drīzāk pakārtots vai pat margināls statuss, savukārt televīziju apskatot drīzāk kā slavenību, nevis intelektuāļu nozīmīgāko izteiksmes kanālu. Tādēļ arī pētījumi par šo kanālu izmantošanu intelektuāļu vidū ir reti.⁹³ Prese saglabā savu primaritāti

⁹¹ Gripsrud, J., Weibull, L. (2010). *Media, Markets & Public Spheres*. P. 21, 30.

⁹² Turpat. 29-30. lpp.

⁹³ Atsevišķus piemērus sk. Powers, D. (2010). Rock Criticism's Public Intellectuals. *Popular Music and Society*, 33(4), 533-548. Sreberny, A., Khiabany, G. (2007). Becoming Intellectual: The Blogestan and Public Political Space

arī apstākļos, kad tehnoloģiskās izmaiņas (galvenokārt interneta mediji un blogi) maina mediju vidi, norāda komunikācijas zinātnieks Devons Pauerss (*Powers*).⁹⁴

Apkopojot iekļautības paradigmas publisko intelektuāļu virziena autoru izpratnes par publisko telpu un atziņas par intelektuāļu lomu tajā un rezumējot šī pētījuma ietvaros lietoto publiskās telpas definīciju, jāatzīst, ka **publiskā telpa ir (ne tikai, bet galvenokārt) virtuāls medītētas komunikācijas lauks, kurā dažādi pozicionēti dalībnieki piedalās sabiedriski svarīgu jautājumu apspriešanā.** Vieni no priviligrēti pozicionētiem publiskās telpas dalībniekiem ir intelektuāli, kas, iesaistoties diskusijās no sabiedriskām pozīcijām, ārpus savas ierastās publikas un kompetences, kļūst par publiskajiem intelektuāļiem. Savukārt otrā šīs paradigmas virziena – intelektuāļu-varas aģentu/kolaborantu skatījumā intelektuāli nevis ir, bet tiek priviligrēti, lai tiktu izmantoti varas leģitimācijā.

4.6. INTELEKTUĀĻU KOLABORĀCIJA

Viena no intelektuāļu kolektīvās identitātes sastāvdaļām (vairāk sk. 4. 8. apakšnodaļā) ir priekšstati par to, kādas attiecības ar politisko varu ir vēlamas, pieļaujamas un nevēlamas intelektuāļiem. Autonomijas paradigmas teorijās kolaborācija visbiežāk tiek skatīta no normatīvām pozīcijām un uztverta kā prakse, kas nav savienojama ar intelektuāļa statusu, rīcība, kas izslēdz personu no publisko intelektuāļu loka. Tāpēc kolaboratīvo prakšu daudzveidība un nozīme lielā mērā atrodas ārpus šo teoriju lauka. Lielākoties refleksija par kolaborāciju, ar to saprotot intelektuāļu sadarbību ar varu⁹⁵, darbošanos tās interesēs, intelektuāļu teorijā ir balstījies uz pētījumiem par franču intelektuāļu kolaborāciju ar nacionālsociālistiskās Vācijas okupācijas režīmu.⁹⁶ Šāds tēmas ietvars ir veidojis noteiktu tradīciju intelektuāļu kolaborācijas problemātikas analizē, kas kolaborācijas izpratni tiecas ierobežot ar tādu gadījumu izpēti, kur notikusi sadarbība, pirmkārt, ar ārēju, un otrkārt, ar laikā ierobežotu varu. Padomju sistēmas gadījums ir atšķirīgs, pirmkārt, jau tādēļ, ka tās darbība okupētajās teritorijās ilga nevis dažus

in the Islamic Republic. *British Journal of Middle Eastern Studies*, 34(3), 267-286 un Danowski, J., Park, D. (2009). Networks of the dead or alive in cyberspace: public intellectuals in the mass and internet media. *New Media Society*, 338-357.

⁹⁴Powers, D. (2010). Rock Criticism's Public Intellectuals, 536.

⁹⁵Biežāk, taču ne tikai, ar ārēju varu, vai tādu, kas tiek uztverta kā sveša.

⁹⁶Apjomīgāko pētījumu par intelektuāļu piedalīšanos nacionālsociālistiskā režīma izvērtēšanā un pašu kolaborācijas interpretācijā pēckara gadu Francijā veicis vēsturnieks Tonijs Džads (*Tony Judt*). Sk., Judt, T. (2011/1992). *Past Imperfect. French intellectuals, 1944-1956*. New York, London: New York University Press.

gadus kā Francijas gadījumā, bet gan vairākus gadu desmitus, kas rada pilnīgi atšķirīgu situāciju ar citādiem noteikumiem, arī kolaborācijas morālajā novērtējumā vēlāk. Kā to formulē komunikācijas un kultūras pētnieks Ābrams Kleckins: “Ja okupācija turpinās dažus mēnešus vai pat dažus gadus, pret to ir jācīnās, jebkura sadarbība ir pielīdzināma nodevībai. Taču, kad tā turpinās vairākas paaudzes, ir jādomā, kā izskolot bērnus, kā saglabāt tautu, saglabāt valodu un kultūru”.⁹⁷

Otrkārt, padomju kolaborācijas specifiku nosaka varas realizācijas īpatnības. Proti, runājot par Staļinisma periodu, ir iespējams lietot tādu kolaborācijas izpratni, kas akcentē varas vardarbīgumu un augstās prasības pēc pakļaušanās.⁹⁸ Savukārt pēcstaļinisma periodā apjomi, kādos valstī tika praktizēta vardarbība, ievērojami samazinājās, mainījās tās formas (disidentisms vairs visbiežāk nenozīmēja tiešus draudus dzīvībai), kā arī prasības lojalitātes apliecinājumiem arvien samazinājās, Padomju Savienības pastāvēšanas pēdējās pāris desmitgadēs gandrīz reducējoties uz formālām izpausmēm, publiskas uzvedības un diskursu kontroli, privātajā telpā pieļaujot varas prasību neievērošanu un apiešanu.⁹⁹ Tādējādi arī kolaborācija transformējās, iegūstot arvien *nepiesātinātākas*, klusākas un ikdienišķākas izpausmes formas, attālinoties no tā, kas tradicionāli tiek saprasts ar šo jēdzienu, ko labi rezumē Bendas izpratne par “politiskām kaislībām”.¹⁰⁰ Padomju iekārtā kolaborācija bieži izpaudās ne tikai/nevis kā aktīva, kaismīga rīcība, bet arī kā neprotestēšana, klusēšana, ne-nepieprišana, proti, kolaborācijas izpausmēm bija plaša intensitātes skala no aktīvām un redzamām līdz pasīvām un slēptām formām, kas ļauj lielai daļai tās izpausmju izslīdēt no iekļaušanas ierastajos kolaborācijas konceptuālajos ietvaros.

Jāņem vērā, ka Latvijā zinātnieku diskusijās kolaborācijas jēdziens un tās nosodīšana parasti tiek rezervēts Otrā pasaules kara vai dažu pēckara gadu notikumiem, lielas sabiedrības daļas piekoptās prakses vēlākajā padomju iekārtas pastāvēšanas laikā apzīmējot citādi (piemēram, konformisms, adaptācija) un tādējādi pagērot pret tām citādu attieksmi.¹⁰¹

⁹⁷ Kleckins, Ā. (2005). Ojārs Vācietis un viņa laiks. Grām.: Kubuliņa, A. (sast.). (2005). *Cilvēka brīvība. Cilvēka balss. Ojāra Vācieša starptautiskā zinātniskā konference. Rakstu krājums*. Rīga: Pils. 10. lpp.

⁹⁸ Par to liecina, ka pētījumi par kolaborāciju lielākoties ietver karu, apvērsumu vai citu militāru darbību periodus, arī Latvijā. Sk., piemēram, Nollendorfs, V., Oberlenders, E. (red.). (2010). *Okupācija, kolaborācija, pretošanās: vēsture un vēstures izpratne. Latvijas vēsturnieku komisijas raksti. 26.sēj.* Rīga: Latvijas Okupācijas muzeja biedrība.

⁹⁹ Sk., piemēram, Пихоя, Р., Соколов, А. (2008). *История современной России. Кризис коммунистической власти в СССР и рождение новой России. Конец 1970-х - 1991 гг.* Москва: Фонд Первого Президента России Б. Н. Ельцина. С.88-91.

¹⁰⁰ Benda, J. (1959). *The Betrayal of the Intellectuals*. P. 32.

¹⁰¹ Sk., piemēram, Feldmanis, I. (2010). Okupācija, kolaborācija un pretošanās kustība Latvijā. Grām.: Nollendorfs, V., Oberlenders, E. (red.). *Okupācija, kolaborācija, pretošanās: vēsture un vēstures izpratne. Latvijas vēsturnieku komisijas raksti. 26.sēj.* Rīga: Latvijas Okupācijas muzeja biedrība. 173.lpp., Kreituse I. (2001). Kolaboracionisms Latvijas okupācijas un aneksijas laikā 1940. gada jūnijā–augustā. Problēmas nostādne. *Latvijas vēsturnieku komisijas raksti. 7.sēj.* Rīga: LVIA. 35.-56.lpp.

Intelektuāļu kolaborācijas jautājums ir būtisks tādēļ, ka intelektuāļu attiecības ar varu ietekmē sabiedrības publisko diskusiju lauku, un caur to arī dzīves prakses un sociālās attiecības. Skatoties no sociologa Zigmunda Baumana (*Zygmunt Bauman*) teorijas pozīcijas¹⁰², var teikt, ka kontrolējot intelektuāļus tādās sabiedrībās, kas ir raksturojamas kā modernistiskas, nevis postmodernistiskas (un padomju iekārta ar tās tiekšanos pēc centralizācijas, totalitātes, universālisma, zinātniskuma un racionalitātes ir atzīstama par modernistisku *par excellence*), vara intelektuāļu veidolā iegūst *sevis pagarinājumus*¹⁰³ – likumdevējus, kas spēj ietekmēt sabiedrību nevis ar juridisku dekrētu, bet diskursu palīdzību. Baumana aprakstītajā Rietumeiropas modernitātē likumdevēja sankciju intelektuālim sniedz netieši pati modernitāte kā Apgaismības projekts ar tās racionālisma, objektivitātes un universālisma apoloģētiku, savukārt padomju sistēmā to vara sniedza tieši, piešķirot inteligences pārstāvjiem konkrētas funkcijas, paredzot par to realizāciju noteiktas privilēģijas un sodus par atkāpšanos no tām.

Tieši padomju varas situācijas neiekļaušanos tradicionālajā spriešanas veidā par kolaborāciju un inteligences/intelektuāļu attiecībām ar varu, visticamāk, noteikusi arī intelektuāļu neiekļaušanu pārejas perioda taisnīguma (*transitional justice*) un lustrācijas mērķauditorijā postpadomju valstīs. Neiekļaušanās ir iespējama gan pasīvā, gan aktīvā formā, piemēram, postpadomju Latvijā intelektuāļi ir nostājušies uzstājīgā opozīcijā mēģinājumiem ārpus amatpersonām paplašināt personu loku, uz kurām tiktu attiecināti pārejas perioda taisnīguma principi.¹⁰⁴ Vienlaikus šī situācija ir radījusi arī pamatu un prasību pēc pašu intelektuāļu ģenerētas izpratnes par viņu darbību padomju varas laikā, pamatojot savu (kā profesionāļa vai intelektuāļa) leģitimitāti postpadomju situācijā.

Tomēr, kā jau minēts, intelektuāļu kā īpašas sociālas formācijas specifiskums izpaužas arī tajā, kā šī grupa izjūt nepieciešamību pēc sevis publiskas prezentācijas, pašrefleksijas un

¹⁰² Zigmunda Baumana pieeja intelektuāļu publisko funkciju kartēšanai balstās uz nošķirumu starp modernitāti ar tai piederīgo intelektuāli–likumdevēju un postmodernitāti ar intelektuāli–interpretētāju. Modernitāti raksturo tādi jēdzieni kā kārtība, kontrole, racionalitāte, hierarhija un totalitāte. Modernitātes intelektuālis, intelektuālis–likumdevējs, pauž autoritatīvus izteikumus, kas leģitimē noteiktu skatupunktu (noteiktas zināšanas), definējot, kuri no visiem iespējamajiem uzskatiem ir pareizie. Modernistiska sabiedrība definē sevi kā racionalitātes iemiesojumu (saprāta triumfu pār instinktiem un irracionalitāti, kultivācijas pārākumu pār dabu). Modernitātes intelektuāļa *modus operandi*, pēc Baumana domām, ir vislabāk aprakstāms ar likumdevēja (*legislator*) metaforu. Tas nozīmē autoritatīvu apgalvojumu formulēšanu, kas no dažādiem viedokļiem atlasa dažus, padarot tos par “pareiziem un saistošiem”. Sk. Bauman, Z. (1989). *Legislators and interpreters: on modernity, post-modernity, and intellectuals*. P.3-5, 111, 116-117, 143.

¹⁰³ Jēdziens, ko attiecībā uz medijiem lietojis teorētiķis Maršals Maklūans (*Marshall McLuhan*). Sk. McLuhan, M. (1995/1964). *Understanding media*. In: McLuhan, E. (ed.). *Essential McLuhan*. New York: Basic Books. P. 149-179.

¹⁰⁴ Par debatēm starp politiķiem un intelektuāļiem lustrācijas un citu pārejas perioda taisnīguma pasākumu jautājumos sk. Zake, I. (2010). *Politicians Versus Intellectuals in the Lustration Debates in Transitional Latvia*. *Journal of Communist Studies and Transition Politics*, 26 (3), 389-412.

pašinterpretācijas. Vēsturnieks Tonijs Džads (*Tony Judt*) uzsver, ka intelektuāļiem “vienkāršs noliegums nav pietiekams, viņi tiecas attaisnot savu uzticību un ilglaicīgo ticību [varai] caur sarežģītiem argumentiem un skaidrojumiem, kas adresēti, kā dažreiz liekas, ne tik daudz viņu lasītājiem kā viņiem pašiem”.¹⁰⁵ Viena no padomju inteliģences grupām, kas sevišķi aktīvi publiski un privāti reflektējusi par savu kolaborāciju ar varu, ir tā saucamie *šestidesjatniki* (*шестидесятники*), kuru kolektīvās identitātes formēšanos lielā mērā noteica Hruščova laika demokratizācijas (atkušņa) periods un kas ir raksturojama kā reformistiska un konformistiska vienlaikus.¹⁰⁶

Kopumā pēcpadomju periodā šīs inteliģences paaudzes pārstāvjiem ir tendence spēcīgi protestēt pret viņu dēvēšanu par kolaboracionistiem vai iekļaušanu padomju varas elitē. Pat tie, kas bija komunistiskās partijas biedri padomju varas laikā, vēlas sevi nodalīt no partijas funkcionāriem un līderiem.¹⁰⁷ Kočetkova uzskaita vairākas stratēģijas, ko *šestidesjatniki* izmanto sadarbības interpretēšanai. Jāsecina, ka lielākoties tās ir saistītas ar neegoistiskas, ideālistiski mērķorientētas dimensijas uzsvēršanu kolaborācijas izvēlē, kas akcentē inteliģences nevēlēšanos pieņemt partijas vērtības un izmantot to vien kā līdzekli kādu mērķu sasniegšanai. Inteliģences pārstāvji uzsver, ka

- pievienojušies partijai vai citādi sadarbojušies ar varu nevis savas karjeras nodrošināšanai, bet profesionālu (māksliniecisku, zinātnisku) mērķu sasniegšanai – “atsauce uz inteliģences apgaismības misiju kalpo, lai attīrītu runātāja morālo imidžu un minimizētu *grēkus*”¹⁰⁸,
- dumpojoties pret varu, viņi tiktu *atslēgti* no pieejas publikai un zaudētu iespēju nest tai zināšanas,
- viņi rīkojušies nevis patstāvīgi, bet balstoties uz kādas savā nozarē atzītas autoritātes padomu un rīcību,
- viņu sadarbošanās ir palīdzējusi pasargāt citus inteliģences pārstāvjus, kas bijuši nonkonformistiski,
- dalība radošajās un profesionālajās savienībās bija atšķirīga no dalības partijā, jo šīs organizācijas bija savrupas,

¹⁰⁵ Judt, T. (2011/1992). *Past Imperfect*. P. 116.

¹⁰⁶ Sk. Kočetkova, I. (2010). *The Myth of Russian Intelligentsia*.

¹⁰⁷ Turpat. 93. lpp.

¹⁰⁸ Turpat. 97. lpp.

- dalība partijā un citās varas institūcijās bija nepieciešama to darbības liberalizācijai, pārmaiņu ieviešanai, kas nebija iespējama *no ārpusēs*; tādējādi iekārta tika vājināta *no iekšpusēs*,
- viņi nebija brīvi savās izvēlēs, rīcības iespējas bija ierobežotas (sociologs Jurijs Levada uzsver – tāpat kā visiem padomju pilsoņiem, arī inteliģencei piemita priekšstats par “eksistences bezalternatīvēti”, tādēļ tā neizvirzīja sev sistēmiskas revolūcijas, bet gan tikai daļēju, sistēmu negraujošu pārmaiņu mērķus¹⁰⁹),
- konformisms vai kolaborācija nebija orientēta uz egoistisku materiālu labumu gūšanu, bet gan uz priekšrocību sagādāšanu citiem (tautai, citiem inteliģences pārstāvjiem),
- viņu izvēle un pieredze nebija individuāla, bet gan raksturīga visam inteliģences slānim, proti, kolaborācijas attaisnošana notiek caur tās kolektivitizēšanu.¹¹⁰

Vēsturnieks Filips Būbaijers (*Philip Boobbyer*) vērs uzmanību uz vēl kādu stratēģiju, kas atrodas starp kolaborāciju un pretošanos, taču tuvāk pirmajai – varas ignorēšana. Tā izpaudās kā mazāk ideoloģizētu darbības jomu izvēlēšanās (piemēram, tulkošana rakstniekiem), varas darbību nekomentēšana, vai pat fiziska izvairīšanās no neērtām situācijām, aizbraucot uz laukiem, tālāk no varas centriem.¹¹¹ Tādējādi inteliģences pārstāvji novieto sevi varas sistēmas perifērijā, kas kalpo par savdabīgu ierobežotas neatkarības konstrukciju apstākļos, kas neparedzēja intelektuāļu autonomiju no varas.

Skaidrojot savu pozīciju attiecībā ar varu padomju varas laikā *sistēmiskā inteliģence* (oficiālu mākslas un zinātnes iestāžu darbinieki) norobežo sevi gan no politiskās elites, gan no *nesistēmiskās inteliģences* (disidentiem). Kočetkova secina, *sistēmisko inteliģentu* kolektīvās izdentitātes manifestācijās kolaborācijas attaisnošana sākas, par atskaites punktu ņemot disidentu nepakļaušanos un bezbailīgumu.¹¹² Autore akcentē, ka “nonkonformisms parasti tiek uzlūkots kā kultūras norma inteliģences identitātē”, tomēr tā tiek pakļauta “locīšanai un diskusijām”. Kočetkova norāda, ka “varoņa sacelšanās pret iekārtu parasti tiek pasniegta kā dabiska lieta, kas neprasa komplicētu paskaidrojumu (kultūras stāstu), savukārt par pretējo – konformismu – tiek

¹⁰⁹ Левада, Ю. (2006). *Ищем человека: социологические очерки 2000—2005*. Москва: Новое издательство. С. 267-268.

¹¹⁰ Kochetkova, I. (2010). *The Myth of Russian Intelligentsia*. P. 93-95, 171-173.

¹¹¹ Boobbyer, P. (2009/2005). *Conscience, Dissent and Reform in Soviet Russia*. London, New York: Routledge. P. 158-159.

¹¹² Kochetkova, I. (2010). *The Myth of Russian Intelligentsia*. P. 95.

sniegta rūpīga atskaite kā par racionālas izvēles rezultātu, izmantojot motīvu leksiku, kas būvēta ap profesijas vērtību (kolektīvais stāsts)". Tomēr racionalizējot kolaborāciju un konformismu (piemēram, dalību partijā, protesta vēstuļu neparakstīšanu, nepiedalīšanos protesta demonstrācijās), inteliģences pārstāvji panāk ne tikai "morālu un ticamu pašprezentāciju neskatoties uz šīs normas iedragāšanu, viņi iet pat tik tālu, ka izaicina pašu normu". Pēc autore domām: "tas skaidri pierāda, ka mūsdienu inteliģences identitāte nav statiska vienība, kas eksistē kaut kur ārpusē kā avots ticamas identitātes pretenzijām, bet gan ir fleksibls resurss kontraversālu scenāriju vidū, kas sniedz iespēju manipulācijām un diskursīvajiem disputiem".¹¹³

Kočetkova raksta, ka nonformisma un kolaborācijas intepretācijas rodas no sloga, ko intelektuālim uzliek idealizētie priekšstati par intelektuāļu lomu un kolektīvo identitāti (kas, kā jau iepriekš minēts, lielā mērā balstās uz Dreifusa prāvas diskursu) no vienas puses un autoritārās iekārtas nosacījumi – no otras. Tādējādi vēlme palikt profesijā un īstenot apgaismotāja funkciju vai arī vēlme nepakļaut briesmām vai pasargāt citus veido kolaborācijas attaisnojumu kodolu.¹¹⁴ Var secināt, ka tieši tādēļ arī kolaborācijas attaisnojumi lielākoties balstās uz intelektuāļa–apgaismotāja funkcijas un vājo aizstāvja identitātes vērtību.

Būbaijers gan norāda, ka intelektuāļi, skaidrojot kolaborācijas iemeslus, vadās pēc padomju varas laika opozicionārisma pievilcības pēcpadomju kontekstā, tādēļ tiecas to konstruēt retrospektīvi, aizstājot egoistiskākus kolaborācijas motīvus (sadarbība kā karjeras izaugsmes iespējām pakārtots lēmums) ar vispārējiem un reformistiskiem, piemēram, nepieciešamību no iekšpuses ieviest visai sabiedrībai svarīgas un labvēlīgas pārmaiņas. Viņš norāda, ka padomju inteliģencei ir tendence uzlūkot savu sadarbību ar varu kā spēli, kas ir iespējama, nodalot *publisko seju* no patiesajiem nodomiem.¹¹⁵ Savukārt Šlapentohs uzsver, ka uz augstāku mērķi orientēta profesionālisma arguments nav uzlūkojams tikai kā racionalizācijas paņēmiens, jo "profesionālisma kults" bija viens no padomju inteliģences kolektīvās identitātes nozīmīgākajiem balstiem jau padomju varas periodā, pēc Hruščova laika beigām. Inteliģences pārstāvji, viņaprāt, bija patiesi pārliecināti, ka "sasniegumi profesionālajās aktivitātēs varētu ievērojami uzlabot padomju sabiedrības pastāvēšanas apstākļus, ienest progresu visās dzīves sfērās, tai skaitā arī politiskajā sistēmā".¹¹⁶

¹¹³ Turpat. 130. lpp.

¹¹⁴ Turpat. 134-138. lpp.

¹¹⁵ Boobbyer, P. (2009/2005). *Conscience, Dissent and Reform in Soviet Russia*. P. 156, 166-167.

¹¹⁶ Shlapentokh, V. (1990). The Justification of Political Conformism: The Mythology of Soviet Intellectuals. *Studies in Soviet Thought*, 39(2), 120.

Rezumējot iespējams secināt, ka padomju varas laika inteliģences pārstāvji ne tikai apzinās savu īpašo iekļautību varas sistēmā, bet arī uzskata to par savas leģitimitātes iespējamo apdraudējumu pēcpadomju kontekstā. Tādēļ pagātnes sadarbība un konformisms kļūst par praksi, kurai pēcpadomju apstākļos nepieciešama interpretācija. Šai interpretācijai ir jāpakļaujas diviem būtiskiem nosacījumiem: tai jābalstās uz faktiskiem notikumiem un apstākļiem un jābūt publiski akceptējamai kā ticamai un morāli attaisnojamai, kas kopā ļauj izveidot pamatu jaunai leģitimitātei ideoloģisko iekārtu transformācijas situācijā. Tādēļ nozīmīgākie reinterpreterācijas balsti ir sadarbšanās sabiedrībai lietderīga profesionālisma un reformu dēļ. Svarīgi ir tas, ka reinterpreterējot savu pagātņi, inteliģences pārstāvji uzsver tās kolektivitāti, atsaucas uz inteliģences kā grupas kopīgajiem eksistences nosacījumiem un rīcības praksēm, panākot arī koherenci grupas ietvaros, kas ir būtisks nosacījums intelektuāļu kolektīvās identitātes uzturēšanai.

Pārejas perioda taisnīgums veido ietvaru, kurā ir iespējama autoritatīva režīma apstākļos veiktu dažādu individuāla un kolektīva līmeņa rīcību un diskursa prakšu izvērtēšana un to pozicionēšana demokrātijas situācijā. Transformācija no autoritārisma uz demokrātiju ietver ne tikai iepriekšējā režīma noziegumu un par tiem atbildīgo amatpersonu darbības izvērtēšanu, kas ir pārejas perioda taisnīguma instrumentālā daļa, bet pirmām kārtām – pagātnes morālu novērtējumu, par mērķi izvirzot negatīvo pagātnes parādību ietekmes mazināšanu jaunajā iekārtā.

Intelektuāļi kā privilēģēti publisko diskusiju aktieri spēlē izteikti svarīgu lomu iepriekšējā režīma un tā kolaborantu rīcības interpretēšanā, deleģitimizēšanā vai attaisnošanā, tomēr paši intelektuāļi kā īpašs sociāls veidojums, atšķirībā no oficiālām amatpersonām, militārpersonām u.tml., nereti paliek pārejas perioda taisnīguma pasākumu neskarti. Tas skaidrojams, no vienas puses, ar to, ka intelektuāļu privilēģētais stāvoklis komunikatīvajā telpā ļauj tiem kontrolēt pārejas perioda taisnīguma īstenošanu, definējot nosodāmas pagātnes rīcības un nošķirot no tām savu dzīves praksi. No otras puses, svarīgu lomu spēlē arī kolaborācijas izpratnes nenoteiktība, it sevišķi ilglaicīgos autoritāros režīmos, kas nereti ļauj intelektuāļu dzīvesveidu novietot ārpus kolaborācijas jēdziena robežām un tādējādi arī ārpus nosodījuma pārejas perioda taisnīguma ietvariem. Tomēr padomju varas un inteliģences attiecības būtu raksturojamas kā kolaboratīvas. Padomju varas pieejā inteliģence tika atzīta par īpaši regulējamu, kontrolējamu un arī īpaši atbalstāmu sociālo grupu. Inteliģences privilēģijām un kontrolei bija sistēmisks raksturs, tās bija orientētas uz inteliģences integrēšanu varas realizācijā.

Vēsturniece Marija Zezina (*Мария Зезина*) raksta, ka privilēģiju sistēma, kas bija pamatā inteliģences kolaborācijai ar varu, Padomju Krievijā sāka veidoties jau pilsoņu kara laikā, un turpmāk tā piedzīvoja vien evolucionāras izmaiņas, saglabājot būtības kodolu. Viņa uzsver, ka iniciatīva šādas sistēmas izveidošanai nāca gan “no apakšas” (no inteliģences, kas vēlējās uzlabot savus materiālos apstākļus), gan “no augšas” (no varas, kas saprata nepieciešamību pēc inteliģences atbalsta).¹¹⁷ Arī vēsturniece Šeila Fitzpatrika (*Sheila Fitzpatrick*) uzsver, ka pirmajos padomju iekārtas pastāvēšanas gados inteliģencei attiecībās ar varu primāra bija nevis intelektuālās brīvības problēma, bet gan inteliģences materiālie apstākļi, sadzīve un jautājums par “politisko ietekmi un speciālistu piedalīšanos valdības politikas (*policy*) veidošanā”, tātad – par piedalīšanos varas realizācijā.¹¹⁸ Nav skaidrs, cik lielā mērā Fitzpatrika šajā apgalvojumā ietver ņem vērā disidentu darbību un inteliģences emigrāciju. Antropoloģe Katrīna Verderī (*Katherine Verdery*) rezumē komunistiskās partijas skatījumu uz intelektuāļiem šādi: viņi ir vienlaikus vajadzīgi noteiktu vērtību un uzskatu leģitimizācijai un bīstami, jo potenciāli var dumpoties un paust no partijas pozīcijām atšķirīgus diskursus, tādēļ vara apmaiņā pret noteiktu diskursīvu/ideoloģisku orientāciju realizēšanu tiecās piedāvāt priekšrocības, kas kompensētu intelektuāļiem brīvības ierobežojumus.¹¹⁹

Radošo savienību ietvaros tās biedru dzīves līmenis un iespējas ievērojami atšķīrās. Īpaša grupa bija radošo savienību vadība, “šie cilvēki izmantoja unikālas privilēģijas – augstus honorārus, valsts vasarnīcas, braucienus uz ārzemēm. Viņu ienākumi veidojās no algas, honorāriem par radošo darbu un no dažāda veida atvieglojumiem – ārpusrindas dzīvokļa, studijas, vasarnīcas piešķiršanas, utt. Plaša dzīves līmenī starp augstāko slāni un radošo savienību biedru pamatmasu bija milzīga.”¹²⁰ Par oficiālu inteliģences stratifikācijas instrumentu kalpoja valsts piešķirtie goda nosaukumi: nopelniem bagātais (mākslinieks, dzejnieks, zinātnieks, utt.), savienotās republikas (LPSR) Tautas mākslinieks, PSRS Tautas mākslinieks. Augstākā atzinības pakāpe – PSRS Tautas mākslinieks – tika piešķirta reti. Padomju kultūrpolitikas pētnieks Konstantīns Sokolovs (*Константин Соколов*) min 1988. gada datus, apgalvojot, ka no 73

¹¹⁷ Zezina, M. (2009). Режим привилегий для научной и художественной интеллигенции. В кн. Кондратьева, Т., Соколов, А. (2009). *Режимные люди в СССР*. Москва: РОССПЭН. С. 326.-328.

¹¹⁸ Fitzpatrick, S. (1992). *The Cultural Front. Power and Culture in Revolutionary Russia*. Ithaca, London: Cornell University Press. P. 62.

¹¹⁹ Verdery, K. (1995). *National Ideology Under Socialism: Identity and Cultural Politics in Ceausescu's Romania*. Berkeley, Los Angeles: University of California Press. P. 88.

¹²⁰ Zezina, M. (2009). Режим привилегий для научной и художественной интеллигенции. С. 335.

tūkstošiem PSRS mākslinieku šāds nosaukums piederēja vien 452 cilvēkiem.¹²¹ Šis statuss paredzēja nozīmīgas privilēģijas iepretim citiem inteliģences pārstāvjiem, piemēram, papildus dzīvojamo platību, īpašu republikas vai valsts nozīmes pensiju, veselības aprūpi partijas nomenklatūrai paredzētajās aprūpes iestādēs, kā arī augsta līmeņa bērnu ceremoniju un prestižu apbedījuma vietu.¹²² Tomēr arī zemāka ranga inteliģences pārstāvjiem bija privilēģijas attiecībā pret strādniekiem, turklāt tās tika iedibinātas jau pirmajos padomju iekārtas pastāvēšanas gados. Piemēram, 20. gados Padomju Krievijā zinātniskajiem darbiniekiem, kas bija savienības (tobrīd – Skolotāju savienības) biedri, tika ļauts paturēt vai iegūt papildus dzīvojamo platību un tika dota arī iespēja pašiem izvēlēties kaimiņus gadījumā, ja dzīvokļa platība pārsniedza pieļaujamo.¹²³

Savukārt zinātnisko darbinieku hierarhiju noteica gan viņu ieņemamais amats, gan darbavietas atrašanās kopējā zinātnes struktūrā. Vidējais atalgojuma līmenis bija visaugstākais tiem zinātniekiem, kas strādāja PSRS Zinātņu akadēmijas institūtos, viņiem sekoja republikānisko Zinātnes akadēmiju darbinieki un pārējās zinātnes institūcijās (piemēram, uzņēmumu pētnieciskajos institūtos) strādājošie. Zezina raksta, ka uzreiz pēc Otrā pasaules kara PSRS tika palielinātas zinātnes darbinieku algas un nemateriālās garantijas. Šajā periodā zinātniskā institūta pētnieks, zinātņu kandidāts, saņēma trīsreiz lielāku algu nekā inženieris rūpnīcā, doktors – apmēram četrciņš. Autore akcentē, ka ienākumu paaugstināšanai nekavējoties sekoja arī lojalitātes prasību pieaugums, piemēram, 1951.gadā PSRS Zinātņu akadēmijas statūtos parādījās jauna nodaļa par akadēmijas locekļu un darbinieku tiesībām un pienākumiem, kas paredzēja iespēju anulēt zinātnisko nosaukumu par pretpadomju darbību.¹²⁴ Kopumā zinātnieku vidējais atalgojums bija augstāks nekā vidējais atalgojums valstī, tomēr starpībai gadu gaitā bija tendence samazināties. Tā Zezina piemin, ka 1960.gadā vidējās zinātnisko darbinieku algas attiecība pret vidējo algu valstī bija 1,37, bet 1980.gadā – vairs tikai 1,06.¹²⁵

Kopumā ir pamats apgalvot, ka padomju inteliģences specifiskie raksturojumi un intereses veidojās tieši tādēļ, ka tā bija tik spēcīgi un ilgstoši iesakņota varas funkcionēšanas sistēmā, faktiski būdama daļa no pārvaldes. Tomēr Latvijā, kā arī citās postpadomju valstīs, lustrācija tika attiecināta tikai uz oficiālām amatpersonām un inteliģenci neskāra.¹²⁶ Paliekot ārpus pēcpadomju

¹²¹ Соколов, К. (2007). *Художественная культура и власть в постсталинской России. Союз и борьба (1953-1985)*. Санкт-Петербург: Нестор-История. С. 25.

¹²² Turpat. 25-26. lpp.

¹²³ Cultural front, 56-57.

¹²⁴ Zezina, М. (2009). Режим привилегий для научной и художественной интеллигенции. С.328-329.

¹²⁵ Turpat. 331. lpp.

¹²⁶ Latvijā lustrācija likumdošanā parādījās 1994.gadā, kad personām, “kuras pēc 1991.gada 13.janvāra darbojušās PSKP (LKP), Latvijas PSR Darbaļaužu internacionālajā frontē, Darba kolektīvu apvienotajā padomē, Kara un darba

lustrācijas programmām, inteligences iekļaušanās autoritārā režīma funkcionēšanā tiek atstāta pašu intelektuāļu refleksijas un interpretācijas laukā. Retrospektīvi interpretējot savu sadarbību ar padomju varu, pēcpadomju intelektuāļi uzsver sadarbības un konformisma neegoistisko raksturu, kā arī piešķir kolaborācijai ideālistisku dimensiju, atsaucoties uz intelektuāļu–apgaismotāju un vājāko aizstāvju funkcijām. Tā ir ļoti svarīga stratēģija, kas pēc būtības nozīmē intelektuāļu autonomijas paradigmas izmantošanu šīs paradigmas nosodītu prakšu skaidrošanā. Tas nozīmē vienlaikus to, ka šī paradigma ir nepārprotami nozīmīga kā intelektuāļu kolektīvās identitātes būvmateriāls, bet arī to, ka autonomijas un pārsšķiriskuma paradigmā sakņotā identitāte nenozīmē arī autonomijas un pārsšķiriskuma praktisku realizāciju attiecībās ar varu autoritāro iekārtu apstākļos, vēl vairāk, tā var kalpot kā (no šīs paradigmas skatupunkta raugoties) deviantu prakšu attaisnošanas mehānisms. Jāuzsver, ka intelektuāļu teorijā autonomijas un universālisma koncepcijas izmantošana intelektuāļu leģitimitātes veidošanā pēc sistēmisko transformāciju periodiem līdz šim nav tikusi nopietni problematizēta, tādēļ padomju/pēcpadomju intelektuāļu diskursu analīze jāskata ne tikai reģionālo studiju kontekstā, bet arī kā iespēja pilnveidot intelektuāļu teorētisko izpratni kopumā.

Rezumējot, var secināt, ka, lai gan hronoloģiski pirmā ir autonomijas paradigma, tās paradigmatiskais statuss laika gaitā ir ticis būtiski mazināts. Neskatoties uz to, ka atsaukšanās uz autonomijas paradigmu ir tipiska intelektuāļu pētījumu un, vēl svarīgāk, kolektīvās identitātes konstrukciju sastāvdaļa, tomēr mūsdienās intelektuāļu autonomijas apšaubīšana ir kļuvusi par dominējošo pieeju intelektuāļu aprakstīšanā. Savukārt intelektuāļu iekļautības paradigma ir izvirzījusies par dominējošo teorētisko skatījumu. Tās divi virzieni balstās uz līdzīgiem pamatpieņēmumiem (intelektuāļi nav atrauti (autonomi/neatkarīgi) no sociālajām un politiskajām norisēm, dalība tajās ir intelektuāļu kā īpašas formācijas pamatā), tomēr to skatījums uz šo premisu realizāciju ir atšķirīgs – publisko intelektuāļu virziena pārstāvji skata intelektuāļus kā patstāvīgus aktierus, lai gan neatbrīvotus no dažādām ietekmēm un ierobežojumiem, savukārt

veterānu organizācijā, Vislatvijas sabiedrības glābšanas komitejā vai tās reģionālajās komitejās” tika aizliegts kandidēt un tikt ievēlētām pilsētu un novadu domēs un pagasta padomēs. 1995.gadā šis princips tika attiecināts arī uz parlamenta (Saeimas) vēlēšanām. Kopš Pilsonības likuma pieņemšanas 1995.gadā šīs pagātnes darbības kļuvušas arī par pamatu Latvijas pilsonības liegšanai. Ar pilsonības tiesību liegšanu Latvijā tika sodīts plašāks padomju režīma kolaborantu loks, ietverot arī tos, kas bijuši VDK “vai kādas citas ārvalsts drošības dienesta, izlūkdienesta vai citu speciālo dienestu darbinieki, informatori, aģenti vai arī konspiratīvo dzīvokļu turētāji”, kā arī demobilizētos padomju bruņoto spēku karavīrus, kas iepriekš nav dzīvojuši Latvijā. Sk. Latvijas Republikas Saeima. (1994). *Pilsētas domes, novada domes un pagasta padomes vēlēšanu likums*. Sk. 2012. gada 1. febr.: <http://web.cvk.lv/pub/public/28369.html>, Latvijas Republikas Saeima. (1995). *Saeimas vēlēšanu likums*. Sk. 2012. gada 1. febr.: <http://www.likumi.lv/doc.php?id=35261> un Latvijas Republikas Saeima. (1994). *Pilsonības likums*. Sk. 2012. gada 1. febr.: <http://www.likumi.lv/doc.php?id=57512>.

kolaborācijas virziena autori akcentē intelektuāļu atkarību no varas, sevišķi autoritārās iekārtās. Ņemot vērā šī pētījuma empīriskā materiāla specifiku, nepieciešams, pirmkārt, atzīt autonomijas paradigmas nepiemērotību, jo 80. gadu beigū-90. gadu sākuma norises Latvijā skaidri norāda uz intelektuāļu iesaistītību, un otrkārt, sintezēt iekļautības paradigmas abus virzienus, aplūkojot *perestroikas*/atmodas laika intelektuāļus kā tādus, kas darbojas laukā starp pastāvību un atkarību no varas. Empīriskā materiāla specifika prasa noskaidrot vēl kāda konceptuāla nošķīruma jēgu – starp jēdzieniem “intelektuāļi” un “inteliģence”.

4.7. INTELIĢENCE

Jēdzienu “inteliģence” un “intelektuāļi” savstarpējais nošķīrums visbiežāk tiek balstīts izpratnē par intelektuāļu lomām vai to specifiku dažādās sabiedrībās. Piemēram, Latvijas publiskajā telpā tas tiek darīts trīs pamatveidos: ģeogrāfiski – piesaistot “inteliģenci” Krievijas un/vai padomju varas kontekstam, bet “intelektuāļus” – Rietumiem; socioloģiski-statistiski – akcentējot “intelektuāļu” individualitāti iepretim “inteliģences” kolektivitātei; vai socioloģiski-funkcionāli – par intelektuāļiem dēvējot profesionāļus, bet par inteliģenci – *nācijas sirdsapziņu* (ar to saprotot sabiedrības vērtību un morāles uzraugus un paudējus).¹²⁷

Jāuzsver, ka teorētiskajā literatūrā visbiežāk tiek lietots ģeogrāfiskais nošķīrums – jēdziens “inteliģence” visbiežāk tiek saistīts ar Krievijas/Austrumeiropas kontekstu un tiek lietots krievu transkripcijā.¹²⁸ Krieviski rakstošo autoru vidū tipisks ir pieņēmums par inteliģences kā sociālās parādības unikalitāti Krievijā, ko īpaši raksturo idejiskums, garīgums, un atrautība no ikdienas un citām sociālajām šķirām, bet vienlaikus – iesaistīšanās sociālajās norisēs apgaismotāju un sabiedrības sirdsapziņas lomā.¹²⁹

Pirmais nozīmīgais teksts krievu inteliģences teoretizācijas jomā ir rakstu krājums “Ceļa zīmes – inteliģence Krievijā” (“*Вехи - Интеллигенция в России*”), kas iznāca 1910.gadā. Tas ir

¹²⁷ Procevska, O. (2010). Terminoloģisks jautājums: attiecības starp jēdzieniem “intelektuāļi” un “inteliģence” postpadomju Latvijā. LU SZF, Doktorantūras skolas “Politisko, sociālo un ekonomisko procesu analīze postpadomju telpā” noslēguma referāts. (Nepublicēts).

¹²⁸ Seton-Watson, H. (1960/1955). The Russian Intellectuals. In: Huszar, G. (ed.). (1960). *The Intellectuals: a Controversial Portrait*. Illinois: The Free Press of Glencoe. P. 41, Garnham, N. (2000). *Emancipation, the Media, and Modernity*. P. 88.

¹²⁹ Гидиринский, В. (2007). *Русская интеллигенция в истории России. Социокультурный аспект*. Москва: Московский гуманитарный институт им. Е. Р. Дашковой. С. 8-13, 17-18. Пархоменко, Т. (2001). *Российская интеллигенция на Родине и в зарубежье: новые документы и материалы*. Москва: Российский институт культурологии. С. 22-23.

piepildīts ar krīzes situācijas raksturojumiem un vainas refleksijām, autoriem spriežot par intelīģences apgaismošanas darba neveiksmēm, intelīģences atrautību no tautas, aizraušanos ar revolucionārām idejām. Pazīstamākā no krājumā ietvertajām esejām ir filozofa Nikolaja Berdjajeva (*Николай Бердяев*) “Filozofijas patiesums un intelīģentu patiesība” (“*Философская истина и интеллигентская правда*”), kas kritizē universālās patiesības pakārtošanu laikmeta un atsevišķu sociālo grupu prasībām, ko pēc Berdjajeva domām veic intelīģence.¹³⁰ Tādējādi arī šī pieeja iepriekš piedāvātajā teoriju klasifikācijā pieder pie autonomijas paradigmas.

Intelīģence Krievijā jau sākotnēji tiek raksturota kolektivitātes terminos kā īpaša šķiriska grupa (*сословие*).¹³¹ Savukārt padomju ideoloģijā intelīģencei nav patstāvīgas šķiras statusa – tāds pēc 1936.gada konstitūcijas (pēc šķiriski orientēto staļinisko represiju pabeigšanas) ir tikai strādniekiem un zemniekiem. Astotajā ārkārtas Vissavienības padomju kongresā, kur tika pieņemta konstitūcija, Staļins savā runā norāda:

*Intelīģence nekad nav bijusi un nevar būt par šķiru (классом), tā ir bijusi un joprojām ir starpslānis (прослойка), kas rekrutē savus dalībniekus no visām sabiedrības šķirām. Vecajos laikos intelīģence rekrutēja savus locekļus muižniecības, buržuāzijas vidū, daļēji no zemniekiem un vismazākajā mērā – no strādniekiem. Mūsu, padomju laikā, intelīģence rekrutē savus dalībniekus galvenokārt no strādniekiem un zemniekiem. Bet lai kā tā veidotos un kāds raksturs tai būtu, intelīģence tomēr ir slānis, nevis šķira.*¹³²

Šeila Fitzpatrika gan piedāvā Staļina pozīciju tulkot kā maskētu padomju sabiedrības hierarhizācijas atzīšanu, kurā intelīģencei līdz ar birokrātiju atvēlēta augstākā slāņa loma.¹³³ Savukārt politologs un padomju varas laika disidents Boriss Kagarļickis (*Борис Кагарлицкий/Boris Kagarlitsky*) 1987.gadā rakstītajā un *tamizdatā*¹³⁴ iznākušajā grāmatā “Domājošās niedres” (“*The Thinking Reed*”) pauž uzskatu, ka par intelīģenci kā starpšķiru vai slāni bez savas identitātes var runāt, spriežot par Ļeņina laika PSRS, taču to nevar attiecināt uz situāciju pēc Staļina laika industrializācijas, jo “zinātnes izveidošana par ražošanas spēku ir padarījusi daudzmiljonu mūsdienu intelīģenci par neatkarīgu sociālu slāni (*stratum*), kas ir

¹³⁰ Бердяев, Н. А., Булгаков, С. Н., Гершензон, М. О., Изгоев, А. С., Кистяковский, Б. А., Струве, П. Б., Франк, С. Л. (1990/1910). Вехи: сборник статей о русской интеллигенции. Москва: Новости.

¹³¹ Fitzpatrick, S. (2005). *Tear off the masks! Identity and imposture in twentieth-century Russia*. Princeton; Oxford: Princeton University Press. P. 73.

¹³² Сталин, И. (1936). *О проекте Конституции Союза ССР. Доклад на Чрезвычайном VIII Всесоюзном съезде Советов*. Sk. 2011.gada 30.dec.: <http://www.petrograd.biz/stalin/14-21.php>.

¹³³ Fitzpatrick, S. (1992). *The Cultural Front*. P. 219.

¹³⁴ No krievu valodas *tamizdat* – saīsinājums no “tur izdotais”; šādi apzīmēja padomju autoru sarakstīto literatūru, kas bija aizliegta izdošanai un izplatīšanai PSRS teritorijā, tāpēc tika drukāta ārpus tās robežām.

spējīga ne tikai formulēt savus mērķus, bet arī tos sasniegt.”¹³⁵ Fitzpatrika norāda, ka Staļins apzīmējumu “starpplānis” lieto, lai “atdalītu to no šķiras konteksta un mazinātu kādas hierarhiskas konotācijas”.¹³⁶ Savukārt Kagarļickis ir pārliecināts, ka Staļins nevēlējās atzīt inteliģenci nedz par patstāvīgu formējumu, nedz par proletariāta daļu viena iemesla dēļ – tas apdraudētu Komunistiskās partijas vadošo lomu. Proti, ja inteliģence tiktu atzīta par proletariāta daļu, tad tā kļūtu par proletariāta balsi, tā interešu pārstāvi, aizstājot šajā lomā Kompartiju, kuras leģitimitāte balstās mītā, ka tā pauž strādnieku intereses, spriež Kagarļickis.¹³⁷

Tomēr pieņēmums par Krievijas inteliģences unikālītāti un tās īpašo situāciju nav vienīgā teorētiskajā literatūrā atrodamā pozīcija. Sociologi Kens Roberts (*Ken Roberts*), Sju Povala (*Sue Povall*) un Johens Tolens (*Jochen Tholen*) norāda, ka inteliģence nav unikāla Krievijas īpatnība, taču tā ir ģeogrāfiski/reģionāli nosacīta parādība, lai gan tās rašanās nosacījumi drīzāk raksturojami kā sociāli: “inteliģences strata radās 19.gadsimta beigās un 20.gadsimta sākumā tajās Eiropas valstīs, kur bija plaši izplatīta tiekšanās pēc pārmaiņām (ekonomiskās modernizācijas, demokratizācijas un nacionālās neatkarības), bet kurās cilvēkiem pietrūka pārliecības par savu pārvaldītāju vēlmēm vai spējām tās realizēt vai tieši otrādi – valdniekiem trūka pārliecības par savām spējām realizēt vai pretoties pārmaiņām”.¹³⁸ Autori saista inteliģences veidošanos ar spriedzi starp izglītības sistēmu un reģionu ekonomisko atpalicību: “inteliģence radās tajās Eiropas daļās, kas uztvēra sevi par ekonomiski un politiski atpalikušām un kur izglītības sistēmas sāka radīt vairāk augstu izglītotu cilvēku, nekā profesijas un valsts administrācija spēja absorbēt”.¹³⁹ Pēc šīs sociologu grupas domām, šie ir nepieciešami, taču nepietiekami nosacījumi, lai kādā valstī vai reģionā izveidotos inteliģence. Trūkstošais nosacījums ir īpašs inteliģences dzīvesveids, kurā liela loma ir “valsts subsidētas augstās kultūras patēriņam” un “interesei un dalībai publiskos procesos”. Pēc 1945.gada šādi nosacījumi pastāvēja tikai Eiropas komunistiskajā daļā. Inteliģence tur tika definēta vienlaikus pēc izglītības, nodarbošanās, politiskās lomas (leģitimēt komunistisko režīmu valsts ietvaros un ārpusē) un dzīvesstila.¹⁴⁰ Savukārt Eiropā, viņuprāt, veidojās nevis sociāla grupa – inteliģence, bet gan atsevišķi cilvēki – intelektuāļi, daļa no tiem bija publiskie intelektuāļi, taču “viņi vienmēr tikuši

¹³⁵ Kagarlisky, B. (1989). *The Thinking Reed. Intellectuals and the Soviet State from 1917 to the Present*. London, New York: Verso Books. P. 110-111.

¹³⁶ Fitzpatrick, S. (2005). *Tear off the Masks!* P. 42.

¹³⁷ Turpat. 112. lpp.

¹³⁸ Roberts, K., Povall, S., Tholen, J. (2005). Farewell to the Intelligentsia: Political Transformation and Changing Forms of Leisure Consumption in the Former Communist Countries of Eastern Europe. *Leisure Studies*, 24 (2), 116.

¹³⁹ Turpat.

¹⁴⁰ Roberts, K., Povall, S., Tholen, J. (2005). Farewell to the Intelligentsia, 115-117.

uzskatīti par īpašiem indivīdiem, kas runā paši no savām pozīcijām, nevis par šķiras pārstāvjiem". Atšķirībā no Austrumeiropas, rietumos intelektuāļiem netika piedēvēta īpaša misija, tādēļ arī interese par tiem un to radīto zināšanu dabu pastāvējusi visai šaurā lokā.¹⁴¹

Savukārt socioloģe Marina Peunova (*Marina Peunova*) iet vēl tālāk "inteliģences" jēdziena de-lokalizēšanā un de-unikalizēšanā un pauž uzskatu, ka jēdziena "inteliģence" izpratne Krievijā ir radniecīga "publisko intelektuāļu" definīcijai angļiski runājošajās valstīs, ar to saprotot "sociālo grupu, ko veido indivīdi, kas spēlē būtisku lomu kā kritiķi un ir pretsvars valsts varai"¹⁴². Viņa uzsver, ka tieši liberāla "pilsoniskā opozīcija" un "autoritātes morālā kritika" ir noteicošais inteliģences vēsturiskajai nozīmei Krievijā sākot no Dekabristu sacelšanās 1825. gadā līdz *perestroikai*. Kritiskums un autonomija no varas, neiesaistīšanās varas struktūrās Krievijā tikusi uztverta kā nosacījums inteliģences lomas īstenošanai un satuvināšanās vai integrācija valsts pārvaldē – kā tās degradācijas pazīme.¹⁴² Šī pētījuma ietvaros Austrumeiropas inteliģence tiek skatīta nevis unikālas Krievijas/Austrumeiropas parādības un arī ne šķiriskā izpratnē, bet drīzāk Peunovas raksturojumā ar atrunu, ka "publiskajiem intelektuāļiem" iespējams pielīdzināt ne visu inteliģences daļu, bet gan tikai tos indivīdus, kas atbilst nozīmīgākajiem teorētiskajā literatūrā sastopamajiem publisko intelektuāļu raksturojumiem – iesaistītībai diskusijās ar plašu publiku ārpus savas tiešās kompetences loka.

Uzskatot par pamatotu inteliģences kā unikālas krievu sabiedrībai raksturīgas parādības kritiku, šajā pētījumā priekšroka tiek dota publisko intelektuāļu jēdzienam tā daudz lielākas konceptuālas skaidrības dēļ. Tomēr, pielāgojot to pētāmajam materiālam, ir veikta publisko intelektuāļu jēdziena operacionalizācija (Sk. 5.2. apakšnodaļu), kā arī jēdzieni "inteliģence" un "radošā inteliģence" tiek lietoti tur, kur tas nepieciešams citētā materiāla izpratnei. Ievērojot to, ka Latvijas publiskie intelektuāļi/padomju Latvijas inteliģence sava specifiskuma dēļ līdz šim lielākoties ir palikusi ārpus Rietumu pētnieku teorētiskajām refleksijām, nepieciešams aplūkot intelektuāļu izpratnes veidošanos Latvijā.

4.8. INTELEKTUĀĻI UN VIŅU KOLEKTĪVĀ IDENTITĀTE

¹⁴¹ Roberts, K., Povall, S., Tholen, J. (2005). Farewell to the Intelligentsia, 117.

¹⁴² Peunova, M. (2008). From dissidents to collaborators: the resurgence and demise of the Russian critical intelligentsia since 1985. *Studies in East European Thought*, 60, 232-234.

Intelektuāļiem ir raksturīgi tiekies pēc pašdefinēšanās. Sociologs Zigmunds Baumans (*Zygmunt Bauman*) uzsver, ka “intelektuāļi” ir drīzāk nevis aprakstoša kategorija, bet gan pašreferences, pašdefinīcijas kategorija — “plaši atvērts aicinājums pievienoties noteiktai vispārsabiedrskas nozīmes praksei”.¹⁴³ Tādējādi, viņaprāt, intelektuāļu definēšanai profesija, izglītība vai citiem formālie rādītāji nav tik būtiski kā šīs sabiedrības grupas pašreference, jo to, kas ir intelektuālis un kas — nav, nosaka uzvedības prakse, “izvēle pievienoties noteiktam aktivitātes tipam”. Tā ir atkarīga no apstākļiem konkrētā situācijā, taču vienmēr nozīmē pacelšanos pāri savas profesionālās darbības noteiktam interešu lokam un iesaistīšanos “globālos jautājumos par patiesību, spriedumiem un gaumi”.¹⁴⁴ Arī citi autori norāda, ka intelektuāļus kā sociālu grupu lielā mērā veido pašrefleksija un pašreference. Politologs Jans Verners Millers (*Jan-Werner Müller*) rezumē to šādi: “intelektuāļiem ir tendence savu lomu padarīt par vienu no savām iecienītākajām bažām”.¹⁴⁵

Baumans norāda, ka pašdefinēšanās un pašinterpretācija kā intelektuāļu “specifiskā operēšanas forma” ir orientēta uz to, lai pamatotu intelektuāļu pretenzijas uz īpašu statusu un saglabātu to vietu “sociālajā konfigurācijā”.¹⁴⁶ Socioloģe Inna Kočetkova (*Inna Kochetkova*) pašrefleksijas un pašinterpretāciju svarīgumu skaidro, apgalvojot, ka ir vērts diskutēt par intelektuāļiem kā par iztēlotu kopienu (*imagined community*) politologa un vēsturnieka Benedikta Andersona (*Benedict Anderson*) izpratnē¹⁴⁷, tādējādi akcentējot, ka intelektuāļus kā grupu veido un satur kopā nevis sistēmiskie – sociāldemogrāfiskie, politiskie vai ekonomiskie – raksturojumi, bet gan diskursu lauks, proti, “ir īpaša kultūras identitāte, kas eksistē ideāla formā”.¹⁴⁸ Intelektuāļu kolektīvā identitāte šai darbā tiek skatīta komunikatīvā aspektā – kā intelektuāļu publiskās komunikācijas daļa, kā pašreferents diskurss, nevis kā ārējs, *objektīvs* intelektuāļu kā sociālas grupas apraksts.

Viens no pazīstamākajiem identitātes teorētiķiem Pīters Bērks (*Peter Burke*) un sociologs Jans Stets (*Jan E. Stets*) definē identitāti kā “nozīmju kopumu, kas ir cilvēks tad, kad viņš ieņem noteiktu lomu sabiedrībā, kad viņš ir kādas grupas dalībnieks vai pretendē uz noteiktiem

¹⁴³ Bauman, Z. (1989). *Legislators and interpreters: on Modernity, Post-modernity, and Intellectuals*. Cambridge: Polity Press. P. 2.

¹⁴⁴ Bauman, Z. (1989). *Legislators and interpreters*. P. 2, 8-9.

¹⁴⁵ Müller, J.W. (2000). *Another Country: German Intellectuals, Unification and National Identity*. New Haven; London: Yale University Press. P. 5.

¹⁴⁶ Bauman, Z. (1989). *Legislators and interpreters*. P. 9.

¹⁴⁷ Sk. Anderson, B. (1991/1983). *Imagined Communities. Reflections on the Origin and Spread of Nationalism*. London, New York: Verso Books.

¹⁴⁸ Kochetkova, I. (2010). *The Myth of Russian Intelligentsia: Old Intellectuals in the New Russia*. Milton Park, New York: Routledge. P. 177-178.

raksturojumiem, kas identificē viņu kā unikālu personību”.¹⁴⁹ Identitātes teorijai ir divi galvenie pamatvirzieni: individuālo un kolektīvo identitāšu pētniecība. Sociālās (kolektīvās) identitātes jēdzienu 1970. gados definēja psihologi Džons Tērners (*John Turner*) un Henrijs Tedžfels (*Henri Tajfel*), meklējot atbildi uz jautājumu, kāpēc veidojas un pastāv starpgrupu stereotipi; pētnieki bija nodarbināti gan ar starpgrupu diskrimināciju pēc šķiras, gan etniskuma pazīmēm.¹⁵⁰

Stets un Bērks par sociālās jeb kolektīvās identitātes pamatu izvirza sociālo grupu jeb “indivīdu kopumu, kurus apvieno priekšstats, ka viņi pieder vienai sociālajai kategorijai”.¹⁵¹ Proti, kolektīvā identitāte formējas tad, kad paši indivīdi sevi apzinās kā grupas dalībniekus. Sociologi Rodžers Brūbeikers (*Rogers Brubaker*) un Frederiks Kūpers (*Frederic Cooper*), lai ieviestu skaidrību “identitātes” jēdziena daudzveidīgajā lietošanā ikdienas dzīvē, politikā un pētniecībā, starp tā definīcijām “kolektīvo identitāti” nosaka kā jēdzienu, kas

*apzīmē fundamentālu un konsekventu vienādību (sameness) starp grupas vai kategorijas dalībniekiem. Tā [vienādība] var tikt saprasta objektīvi (kā vienādība sevī) vai subjektīvi (kā pieredzēta, izjusta, šķietama vienādība). Šī vienādība manifestē sevi solidaritātē, līdzīgās dispozīcijās vai attieksmēs, vai kolektīvā rīcībā.*¹⁵²

Kolektīvo identitāšu pētniecība nostiprinājās un kļuva par disciplīnu 1980. gados no sociālo kustību izpētes, mēģinot atbildēt uz jautājumu, kā cilvēku kopums kļūst par kolektīvu aktieri.¹⁵³ Tāpēc daudzu kolektīvās identitātes definīciju vidū nozīmīga vieta ir izpratnei par grupas mērķiem un darbību. Sociologs un sociālo kustību pētnieks Alberto Meluči (*Alberto Melucci*) kolektīvo identitāti definē kā interaktīvu kopīgu grupas definīciju par sevi, kas skar šīs grupas darbību, tās mērķus un to realizācijas iespējas un ierobežojumus. Šī definīcija ir grupas dalībnieku interakcijas rezultāts un, lai gan vārds “identitāte” vedina domāt par permanenci, kolektīvā identitāte vienmēr atrodas konstruēšanas un rekonstruēšanas procesā.¹⁵⁴ Konstrukcionisma pieeja kolektīvo identitāšu pētniecībai nozīmē pieņēmumu, ka kolektīvās

¹⁴⁹ Burke, P., Stets, J. E. (2009). *Identity Theory*. Oxford, New York: Oxford University Press. P. 3.

¹⁵⁰ Turner, J., Reynolds, K. J. (2010), *The Story of Social Identity*. In: Postmes, T., Branscombe, N. R. (2010). *Rediscovering Social Identity*. New York, Hove: Psychology Press. P. 14-15.

¹⁵¹ Turpat. 118. lpp.

¹⁵² Brubaker, R., Cooper, F. (2000). Beyond “identity”. *Theory and Society*, 29, 7.

¹⁵³ Vairāk sk., piemēram, Polletta, F., Jasper, J.M. (2001). Collective Identity and Social Movements. *Annual Review of Sociology*, 27, 283-305.

¹⁵⁴ Melucci, A. (1995). The Process of Collective Identity. In: Johnston, H., Klandermans, B. (1995). *Social Movements and Culture*. Minneapolis: University of Minnesota Press. P. 44-46.

identitātes nerodas dabiski, tās tiek sociāli veidotas, radot gan saskanīgu (koherentu) identitāti grupas iekšienē, gan robežas, atšķirības no citām sociālajām grupām.¹⁵⁵

Sociologi Ravi Abdelals (*Rawi Abdelal*) Jošiko Herrera (*Yoshiko M. Herrera*), Alastairs Aijens Džonstons (*Alastair Iain Johnston*) un Roza Makdermota (*Rose McDermott*) norāda, ka kolektīvā identitāte veidojas no četrām dimensijām (par katru no tām grupas dalībnieku vidū var būt atšķirīgs vienprātības līmenis):

- konstituējošās normas jeb formālie un neformālie noteikumi, kas nosaka piederību grupai, nosaka pieņemamu un nepieņemamu uzvedību, fiksē kolektīvās gaidas pret grupas dalībniekiem. Ja normas ir ar augstu obligātuma pakāpi, tad ir iespējams runāt par grupas kolektīvo ētiku;
- sociālie uzdevumi, kas nozīmē grupas dalībnieku izpratni par grupas pastāvēšanas un darbības mērķiem (iespējams, ka par mērķi grupa definē pati savas identitātes uzturēšanu);
- salīdzinājumi, kas definē sociālo grupu caur nošķirumiem no citām grupām (arī pakāpe, kādā viena kolektīvā identitāte ir savienojama ar citām indivīda identitātēm);
- kognitīvie modeļi – grupas īpašais pasaules skatījums, realitātes interpretācija, grupas racionalitāte.¹⁵⁶

Vēsturnieks Alēns Blūms (*Alain Blum*) norāda, ka, lai gan daudzi sociālo zinātņu autori kritizē identitātes jēdzienu kā analītisku kategoriju sociālajās zinātnēs, padomju sistēmas pētniekiem tas ir noderīgs tieši tās kolektīvisma dēļ, lai analizētu indivīdu un grupu attiecības ar varu.¹⁵⁷

Pamatojoties uz Steta, Pērka, Abdelala, Herreras, Džonstona un Makdermotas atziņām es **kolektīvo identitāti definēju kā priekšstatu kopumu, ko rada indivīdi, identificējot sevi kā piederīgus kādai sociālai grupai, ietverot idejas par šīs grupas normām, mērķiem, savdabību un pasaules skatījumu.** Kā vienu no kolektīvās identitātes analīzes metodēm šī pētnieku grupa piedāvā kontentanalīzi un diskursa analīzi, ar kuru palīdzību iespējams fiksēt identitātes manifestācijas jeb izteikumus, kādos parādās minētie kolektīvās identitātes satura dimensijas, kā arī vērojot, kā izteikumos parādās pazīmes par vienprātību vai viedokļu dažādību

¹⁵⁵ Eisenstadt, S.N., Giesen, B. (1995). The construction of collective identity. *European Journal of Sociology*, 36(1), 75-76.

¹⁵⁶ Abdelal, R., Herrera, Y.M., Johnston, A.I., McDermott, R. (eds). (2009). *Measuring Identity: A Guide to Social Scientists*. Cambridge: Cambridge University Press. P. 18-27.

¹⁵⁷ Blum, A. (2003). Identities in Soviet History. *Contemporary European History*, 12(2), 213-216.

attiecībā uz tām.¹⁵⁸ Tieši šīs metodes *perestroikas* un atmodas publisko intelektuāļu kolektīvās identitātes analīzē izmantotas šajā pētījumā, integrējot tās īpašā, jaunizveidotā metožu triangulācijā. Detalizēts to apraksts atrodams 5.3. un 5.4. apakšnodaļās.

4. 9. DISKUSIJAS PAR INTELEKTUĀĻU LOMU LATVIJĀ

Latvijā intelektuāļu pētniecībā drīzāk dominē t.s. ideju vēstures perspektīva¹⁵⁹, nekā intelektuāļu darbības socioloģiska analīze. Tomēr socioloģisku skatījumu uz intelektuāļiem pārstāv vairāki nozīmīgi darbi. Piemēram, grāmatnieka Andreja Apīņa veiktā izpēte iezīmē 19.gadsimta inteliģences raksturojumu un viņu lomu sabiedrībā, kā centrālo skatot 19.gadsimta Austrumeiropas inteliģencei kopumā raksturīgo apgaismotāju funkciju un uz to balstīto kolektīvo identitāti: “no tam toreizējo latviešu autoru izpratne par savu īpašo apgaismotāju uzdevumu, lielā atbildības sajūta, arī patika rakstīt un savas domas darīt citiem pieejamas”.¹⁶⁰

Tāpat kā citviet Austrumeiropā un Krievijā, arī Latvijā sociāli aktīvas inteliģences rašanās priekšnoteikums bija izglītotu bezdarbnieku slāņa veidošanās, proti, palielinoties iespējām iegūt izglītību, nepieauga attiecīgā līmeņa darba vietu skaits, tādēļ izglītību guvušie neiesakņojās un iemantoja tendenci uz radikāliem noskaņojumiem pret pastāvējušo sistēmu. Latvijā izglītības gūšanas apstākļus un arī izglītību guvušo uzskaitījumu par 19.gadstīmtu pašā 20.gadsimta sākumā veidojis valodnieks Kārlis Mīlenbahs.¹⁶¹ Lai gan ierobežotā izglītību guvušo cilvēku skaita dēļ iespējams apšaubīt viņu atzišanu par īpašu šķiru, A.Apīnis to skata tieši šādi: “tapa pašu tautas inteliģence kā sociāls slānis, tapa latviešu literārā dzīve, literārās aprindas. Tieši jaunā, zaļoksņējā inteliģence kļuva par ideju galveno ģenerētāju un novadītāju plašākās aprindās.

¹⁵⁸ Turpat. 203-236, 284-293. lpp.

¹⁵⁹ Šo pētījumu centrālais fokuss ir noteiktu ideju, diskursu, ideoloģiju rašanās, pastāvēšana un izzušana. Mišela Fuko (*Michel Foucault*) jēdzienos izsakoties – ideju arheoloģija, kurā intelektuāļi tiek skatīti kā šo ideju autori/virzītāji/izaicinātāji kopā ar citiem aktieriem, parasti neizšķirot tos kā īpašu grupu.

¹⁶⁰ Apīnis, A. (2000/1982). Agriena: Inteliģences loma latviešu sabiedrības lasīšanas vēsturē 19. gadsimta 30.–50. gados. Grām.: Apīnis, A. (2000/1982). *Soļi senākās latviešu grāmatniecības un kultūras takās*. Rīga: Preses nams. 137-138. lpp.

¹⁶¹ Mīlenbahs, F. (1908). *Latvieši un latvietes Krievijas augstskolās*. Jelgava: H. Alunāna drukātava.

[..] Latviešu tautības kultūras darbinieki sāka veikt katras tautas inteliģences svēto misiju — dzīves kritiku uz augšu”.¹⁶²

Jautājums, vai intelektuāļi ir uzskatāmi par atsevišķu sociālo šķiru, ir centrāls arī sociologu Aivara Tabuna un Tāļa Tisenkopfa diskusijai par intelektuāļu lomu Latvijā. Autori pārstāv atšķirīgus skatupunktus uz intelektuāļu analīzi: Tabuns – kritisko, bet Tisenkopfs – normatīvo. Tabuns kritizē intelektuāļu idealizāciju, norādot uz intelektuāļu-universālo vērtību aizstāvju identitātes problemātiskumu: “Atsauces uz sabiedrisko labumu ir grūti pamatot, jo principu, vērtību prioritizācija var būt izdevīga vienām, bet vismaz īstermiņā neizdevīga citām sociālām/ekonomiskām grupām”, kā arī norāda uz neskaidro un riskanto attiecību starp politisko aktīvismu un patiesuma pretenzijām intelektuāļu darbībā.¹⁶³ Viņš arī piebilst, ka “valstīs, kur intelektuāļi pretendēja uz mesijas lomu”, bijusi lielāka tendence uz antiintelektuālisma jeb intelektuāļu pretenziju noliegšanas tradīcijas attīstību, savukārt valstīs, kur intelektuāļi nav ilgstoši uzturējušies opozīcijā valdošajām elitēm un citām sabiedrības grupām, šādas tendences ir ievērojami mazāk raksturīgas.¹⁶⁴ Tabuns uzskaita arī apdraudējumus intelektuāļu pretenziju realizēšanai un viņu darbības analīzei nākotnē:

- intelektuālisma kritēriju trūkums, kas ļauj intelektuāļa pretenzijas izteikt ļoti plašam cilvēku lokam un gan profesionāļiem, gan plašai sabiedrībai apgrūtina intelektuāļu atšķiršanu no pseidointelektuāļiem;
- intelektuāļu kā šķiras izpratne, kas neatbilst sabiedrības strukturācijai “epistemoloģiskās vai ideoloģiskās kopienās” un “vāji saskaņojas ar intelektuāļu sociālo uzvedību”;
- “konflikts starp intelektuālo korektumu un intelektuāļu sociālo misiju”, kas darbojas jau aprakstītajā pretrunā laukā starp intelektuāļu sociālo aktīvismu un patiesuma pretenzijām, un tādējādi satur risku, ka sabiedrība nesaņems no intelektuāļiem atbildes uz tai svarīgiem jautājumiem un publiskās diskusijas tiks atstātas mazāk korektu un retāk klusējošu pseidointelektuāļu varā.¹⁶⁵

Tabuns norāda, ka nākotnē pieaugs konkurence intelektuāļu vidū, ko nosaka pieaugošais izglītoto cilvēku skaits iepretim sabiedrības ierobežotajai spējai iesaistīties publiskās diskusijās un atpazīt noteiktus cilvēkus (nodrošināt kādam atpazīstamas un autoritatīvas personas statusu).

¹⁶² Apīnis, A. (2000/1982). Agriena. 25. lpp.

¹⁶³ Tabuns, A., Tisenkopfs, T. (2010). Intelektuāļu lomas. Grām.: Tisenkopfs, T. (zin. red.). (2010). *Socioloģija Latvijā*. Rīga: Latvijas Universitātes Akadēmiskais apgāds. 486. lpp.

¹⁶⁴ Turpat, 487. lpp.

¹⁶⁵ Turpat, 490-491. lpp.

Palielināsies arī profesionalizācijas tendences, līdz ar to vājinoties savstarpējām saitēm un solidāras rīcības iespējām intelektuāļu vidū. Publiskajā telpā ienāks arvien vairāk valsts pārvaldē un *think-tank* apvienībās nodarbinātu cilvēku, kuru intereses nebūs publiski pārskatāmas, tādējādi ietekmējot sabiedrības uzticību intelektuāļiem, prognozē Tabuns.¹⁶⁶

Savukārt Tisenkopfs intelektuāli definē kā “cilvēku, kurš nepiedalās absurdā un dara to redzamu citiem”. Viņš norāda, ka Latvijā pastāvošais nošķirums starp intelektuāļiem (indivīdiem) un inteliģenci (grupu), ir arī morāls: intelektuāļiem tiek piedēvēta neatkarība, savukārt uz inteliģenci krīt aizdomas par kolaborāciju.¹⁶⁷ Viņš uzsver, ka par spīti šķiriskajam skatījumam uz intelektuāļiem un tos dekonstruējošajam postmodernismam, intelektuālis joprojām ir tas, kurš “vissāpīgāk pārdzīvo publiskās telpas uzurpēšanu un varas cinismu. Viņš nevar samierināties ar publisko normu noārdīšanu un brīvības teritoriju sašaurināšanu. Viņš izjūt iekšēju pienākumu turēt rūpi par sabiedrību”. Tisenkopfs uzskaita vairākas intelektuāļa darbības stratēģijas (apgaismošana, kritika, piemēra rādīšana, spējinašana), piebilstot, ka “Latvijā negatīvā parauga tradīcijas ir vājas, inteliģence ir maz pretojusies varai, bet daudz sadarbojusies ar to “konstruktīvā, pozitīvā” veidā”.¹⁶⁸

Latvijas intelektuāļu kolaborācijas jautājums ir bijis arī vairāku citu pētījumu centrā. Piemēram, uz vairāku personu (Ojāra Vācieša, Viļa Lāča, Vizmas Belševicas) apaļajām jubilejām tapušie rakstu krājumi skar arī šo aspektu.¹⁶⁹ Literatūrzinātniece Dace Lūse aplūkojusi literātu sadarbību ar vairākām 20.gadsimta laikā Latvijā pastāvējušajām varām, bet zinātnes vēsturnieks un ķīmiķis Jānis Stradiņš pētījis zinātnieku kolaborāciju.¹⁷⁰ Savukārt vēsturnieks Indulis Zālīte vairākās publikācijās pievērsies padomju represīvo iestāžu un inteliģences attiecībām.¹⁷¹

Intelektuāļu pētniecība Latvijā caur atsevišķu cilvēku vai sociālu un profesionālu grupu dzīvesstāstiem pievēršas centrālo intelektuāļu teorijas kategoriju analīzei, aplūko intelektuāļu autonomijas un kolaborācijas jautājumus, kā arī vērtē viņu lomu sava laika sabiedrības dzīvē, tomēr neizveido sistemātisku koncepciju.

¹⁶⁶ Turpat.

¹⁶⁷ Turpat, 492. lpp.

¹⁶⁸ Turpat, 493. lpp.

¹⁶⁹ Sk. Kubuliņa, A. (sast.). (2005). *Cilvēka brīvība. cilvēka balss.*, Gūtmane, M. (sast.). (2005). *100 gadu kopā ar Vili Lāci. Konferenču materiāli.* Rīga: Zinātne, Gūtmane, M. (sast.). (2006). *Dvīņu zīmē: Vizmas Belševicas nozīme latviešu literatūrā un vēsturē. Konferenču materiāli.* Rīga: Karogs.

¹⁷⁰ Sk. Lūse, D. (2008). *Latviešu literatūra un 20.gadsimta politiskās kolīzijas.* Rīga: Valters un Rapa, Stradiņš, J. (1989). *Latvijas Zinātņu akadēmija: izcelsme, vēsture, pārvērtības.* Rīga: Zinātne.

¹⁷¹ Zālīte, I. (1998). Radošā inteliģence - VDK kontroles objekts un propagandas ierocis: (70., 80.g. atspoguļojums VDK dokumentos). *Latvijas Vēsture*, 3, 55-61, Bergmanis, A., Zālīte, I. (2007). Latvijas PSR Valsts drošības komiteja un sabiedrības ideoloģiskā kontrole. Grām.: Ērglis, Dz. (sast.). (2007). *Okupētā Latvija 1940-1990. Latvijas Vēsturnieku komisijas 2005.gada pētījumi.* Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds.

Rezumējot, jāatzīst, ka, lai gan intelektuāļu teorijas aptver dažādus intelektuāļu veidošanās un darbības aspektus, kā arī aplūko tos no dažādiem skatupunktiem (kolektīvā identitāte, vērtības, attiecības ar varu, šķiriskums u.c.), pastāvošais teoriju korpuss nespēj, pirmkārt, piedāvāt empīriski lietojamu intelektuāļu definīciju, un otrkārt, izskaidrot, kā padomju inteligence, kas (pēc dažādu pētnieku domām) bija padomju iekārtas realizācijas instruments vai arī tās veidotāja, kļuva par padomju iekārtas demontāžas spēku. Tomēr gan pirmo, gan otro problēmu ir iespējams atrisināt, sintezējot šeit aprakstītās teorijas jaunā izpratnē. **Pētnieciski efektīvas definīcijas radīšanā ir izmantojams vairāku autoru raksturotais publisko intelektuāļu jēdziens, Hābermāsa, Spličala un Aleksandera izpratne par publisko telpu, Burdjē, Miztalas un citu autoru atziņas par intelektuāļu leģitimitātes avotiem, kā arī padomju inteligences specifikas raksturojumi.** Savukārt otrā problēma ir risināta, pievēršot uzmanību *perestroikas* un atmodas intelektuāļu publisko diskursu pārmaiņām un kolektīvās identitātes manifestācijām, veidojot uz viņu pašprezentācijas un pašizpratnes pamata teoriju par īpašu publisko intelektuāļu tipu – *intelektuālienci*. Pirmās – intelektuāļu jēdziena operacionalizācijas – problēmas risinājums rodams nākamajā nodaļā, savukārt otrā problēma risināta darba trešajā – empīriskajā daļā.

Darba metodoloģiskajā daļā ir piedāvāts risinājums teorētiskajā daļā konstatētajiem trūkumiem intelektuāļu pētniecībā. Nākamās nodaļas struktūru un saturu veido konkrēti problēmjautājumi – publisko intelektuāļu definēšanas un šī jēdziena operacionalizācijas vajadzībām ir izveidots trīsdimensionāls modelis, kas izaug no iekļautības paradigmas teorijām un pētnieku refleksijām par intelektuāļu lomu publiskajā telpā. Intelektuāļu un mediju vides attiecības konkrētajā vēsturiskajā kontekstā ir skaidrotas, pamatojot izvēlētās mediju izlases kompozīciju. Savukārt intelektuāļu diskursu, kā arī viņu kolektīvās identitātes analīzei ir nepieciešamas tekstu analīzes metodes. Ņemot vērā to, ka šī pētījuma vajadzībām bija nepieciešama sistemātiska un detalizēta liela apjoma izteikumu analīze, tad priekšroka dota metodēm, kas ļauj fiksēt gan eksplicītās, gan neapzinātās attieksmes, pieļauj elektronisku analīzes rīku izmantošanu un ļauj analīzes gaitā ņemt vērā pētāmo tekstu rašanās un lietošanas kontekstu.

“Glamūram un diskursam nepieciešams īslaicīgi pievienot trešo spēku. Trešo atbalsta punktu.”

“Kas tas par trešo spēku?” aizdomīgi vaicāja Enlijs Maratovičs.

“Protests,” skanīgi izteica Samarcevs.

Viktors Peļevins, “Betmens-Apollo”

5. INTELEKTUĀĻU PĒTNIECĪBAS METODOLOĢIJA

5.1. PUBLISKO INTELEKTUĀĻU DARBĪBAS ANALĪZES PRINCIPI

Dažādu autoru darbos, kas tiecas pētīt intelektuāļu darbību, kopumā dominē gadījuma studiju (*case study*) pieeja (tendence aplūkot atsevišķa intelektuāļa vai intelektuāļu grupas darbību kā īpašu gadījumu) un tās ietvaros var izšķirt divus nozīmīgākos skatupunktus. Pirmais ir orientēts uz intelektuāļa darbību aplūkošanu kopumā (dzīves vai vismaz daudz gadu garumā) ciešā saistībā ar viņa/viņas biogrāfijas un t.s. ideju vēstures kontekstu.¹⁷² Šī pieeja tiecas intelektuāļus skatīt kā sava laika ideju veidotājus un iemiesotājus, arī sociālo kustību līderus.¹⁷³ Raksturīgākais šīs pieejas izpausmes veids ir t.s. intelektuālās biogrāfijas. Savukārt otra pieeja raksturīgāka tiem, kuru interešu loks ir specifiski orientēts uz publisko intelektuāļu darbības izzināšanu. Tās fokusā atrodas intelektuāļu izteikumi, visbiežāk viņu rakstīto grāmatu vai preses komentāru veidolā. Arī šajā pieejā intelektuāļu darbība tiek aplūkota vēsturiskajā kontekstā, un arī publiskās telpas teorētiskajā ietvarā, tomēr visbiežāk nevispārinot to līdz intelektuāļu teorijai ar universālistiskām pretenzijām.¹⁷⁴

Sociologi Ronalds Džeikobs (*Ronald Jacobs*) un Eleanora Taunslīja (*Eleanor R. Townsley*) piedāvā koncepciju, kas precīzi saista publiskās telpas teoriju ar publiskā intelektuāļa jēdzienu un piedāvā vispārīgus pētnieciskos principus intelektuāļu kā publiskās telpas aktieru darbības analīzei. Autori lieto viedokļu telpu (*spaces of opinion*) jēdzienu, lai uzsvērtu, ka normatīvās intelektuāļu un publiskās telpas teorijas nesniedz labu pamatu pētniecībai, jo empīriskais materiāls reti atbilst normatīvo teoriju prasībām:

*Protams, mediju viedokļu telpas ir ierobežotas, fragmentētas, izslēdzošas, pretrunīgas un pilnas ar viltībām. Citiem vārdiem, viedokļu telpas tipiski neatbilst saprāta un racionālas apdomāšanas minimālajiem standartiem.*¹⁷⁵

¹⁷² Sk., piemēram, Johnson, P. (2000). *Intellectuals*. New York: Phoenix Press vai Wald, A. (1987). *The New York Intellectuals: The Rise and Decline of the Anti-Stalinist Left From the 1930s to the 1980s*. Chapel Hill: University of North Carolina Press.

¹⁷³ Sk., piemēram, Hill, C. (ed.). (2000). *Intellectuals, Identities and Popular Movements*.

¹⁷⁴ Sk., piemēram, Judt, T. (2011/1992). *Past Imperfect. French intellectuals, 1944-1956*. vai Fleck, C., Hess, A., Lyon, E.S. (eds.). (2009). *Intellectuals and Their Publics*.

¹⁷⁵ Jacobs, R., Townsley, E. (2011). *The Space of Opinion. Media Intellectuals and the Public Sphere*. New York: Oxford University Press P. 5.

Džeikobs un Taunslija atsaucas arī uz Džefriju Aleksanderu, kurš atzīst, ka faktiski pilsoniskā sabiedrība izrādās nevis “filozofu abstraktās dedukcijas”, bet gan “ielas, televīzijas, romānu, aptauju, partiju, biroju un skandālu valoda”, un norāda uz nepieciešamību pētīt pilsonisko sabiedrību tās empīriskajā realitātē un daudzveidībā, nevis tās (ne)atbilstībā normatīvajiem ideāliem.¹⁷⁶ Normatīvās publiskās telpas teorijas medijiem visbiežāk paredz objektīvas un neitrālas informācijas piegādātāju, “informācijas infrastruktūras” lomu, tomēr arī paši mediji ir viedokļu veidošanas telpa, kur nozīme ir ne tikai racionālajai, bet arī estētiskajai dimensijai.¹⁷⁷ Džeikobs un Taunslija uzsver, ka uz piedalīšanos publiskās telpas norisēs cilvēkus virza ne tikai pienākuma apziņa, kā tas ir Hābermasa teorijā, bet arī bauda, ko sniedz publisko debašu process, un par šo sajūtu nodrošināšanu lielā mērā ir atbildīgi mediji:

Mediji ir centrāli ne tikai tāpēc, ka tie ir objektīvas informācijas sagādnieki individuāliem pilsoņiem, kas noskaņoti vēlēti vai debatēt, bet arī tāpēc, ka tie nodrošina kopējo kultūras repertuāru, kas vispirmām kārtām padara apdomāšanu iespējamu (un pat iekārojamu).¹⁷⁸

Publiskās telpas kopējais kultūras repertuārs ietver arī daudzas performatīvas un dramatiskas prakses, uz kurām atsaucas arī Aleksanders, raksturojot intelektuāļa lomu. Šāds skatupunkts par tikpat nozīmīgām, ja ne vēl svarīgākām kā mediju ziņu sadaļas skata mediju komentārus, slejas un cita veida viedokļu paudumus, kuru autori pārsvarā ir dažādi sabiedrības elites pārstāvji, visvairāk – politiķi un intelektuāļi.¹⁷⁹ Tādējādi **viens no efektīvākajiem veidiem, kā izzināt intelektuāļu darbību publiskajā telpā, ir analizēt viņu viedokļu izteikumus medijos.** Kā jau minēts, tradicionāli par intelektuāļu viedokļu nozīmīgāko izteiksmes veidu uzskatīti komentāri presē.

Angliski rakstītajā žurnālistikas teorijas literatūrā šo visai daudzveidīgo tekstu žanru, kas ietver gan redakcijas dalībnieku rakstītus komentārus (arī redaktora sleju), gan ārpus redakcijas esošu autoru viedokļu rakstus, pieņemts apkopojoši apzīmēt ar terminu “*op-ed*” (*opinion–editorial*).¹⁸⁰ Par šādu publikāciju galveno mērķi visbiežāk tiek pozicionēta kritiska

¹⁷⁶ Alexander, J. (2006). *The Civil Sphere*. P. 551.

¹⁷⁷ Jacobs, R., Townsley, E. (2011). *The Space of Opinion*. P. 7-9, 61, 68.

¹⁷⁸ Turpat. 68. lpp.

¹⁷⁹ Turpat. 13, 70. lpp., Franklin, B. (2008). *Pulling newspapers apart: analysing print journalism*. London; New York: Routledge. P. 75.

¹⁸⁰ Franklin, B. (2008). *Pulling newspapers apart*. P. 70-71.

diskusija par sabiedriski svarīgiem jautājumiem, kas vienlaikus ir arī publiskās telpas jēga.¹⁸¹ To centralitāti publiskās telpas koncepcijai apliecina arī to vērība vienlaikus uz divām auditorijām – varas pārstāvjiem, politiķiem, lēmumu pieņēmējiem no vienas puses un vispārējo sabiedrību (*general public*) – no otras, tādējādi nodrošinot starp abām komunikatīvu saikni.¹⁸² Mediju komentārus par materiālu, ar kura palīdzību pētīt publiskos intelektuāļus kā publiskās telpas aktierus, izmanto arī Džeikobs un Taunslija. Viņu piedāvātais pamatojums šādai rīcībai ir arī šī darba pamatā, taču viņi, tāpat kā vairākums par intelektuāļiem rakstošo autoru, nenovelk stingras “publisko intelektuāļu” jēdziena empīriskās robežas, ko es tomēr uzskatu par nepieciešamu nosacījumu šāda pētnieciska uzdevuma realizācijā.

5.2. PUBLISKO INTELEKTUĀĻU JĒDZIENA OPERACIONALIZĀCIJA

Intelektuāļu aprakstīšanas tradīcija neparedz obligātu šī jēdziena operacionalizāciju – skaidri identificējamus kritērijus šī apzīmējuma attiecināšanai uz kādu konkrētu indivīdu, iztiekot vien ar definīciju, turklāt nereti vērtējuma sprieduma formā izteiktu.¹⁸³ Tomēr, lai pētītu intelektuāļu komunikatīvās darbības, ir nepieciešams izveidot tekstu izlasi, balstoties uz intelektuāļu nošķiršanu no citiem publiskās telpas dalībniekiem. Intelektuāļu empīriskai definēšanai, nošķiršanai no citām sabiedrības grupām, kā arī publiskās telpas kartēšanai es izmantoju koordinātu sistēmu, kas ir papildināts Katrīnas Verderī izmantotās pieejas variants. Savukārt Verderī savu shēmu (sk. attēlu Nr. 2) veidojusi, pielāgojot Burdjē idejas sociālistiskās iekārtas īpatnībām.

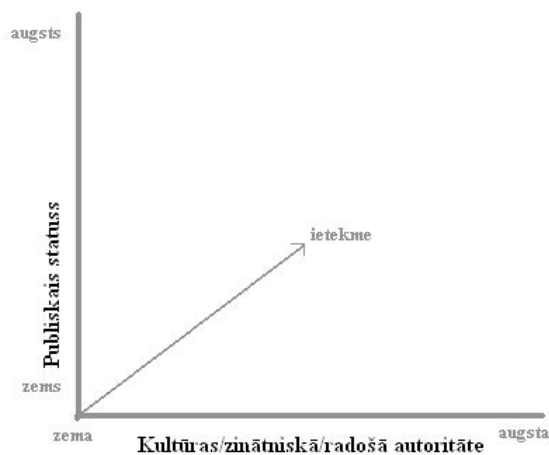
Verderī akcentē, ka ārpus kapitālistiskām sistēmām Burdjē izmantotā terminoloģija darbojas tikai daļēji, jo tajās ir atšķirīga intelektuāļu mērķauditorija – galvenie intelektuāļu izteikumu adresāti ne tik lielā mērā ir plaša publika kā vara, tādēļ ir īpaši svarīgs intelektuāļu politiskais statuss.¹⁸⁴

¹⁸¹ Rosenfeld, S. (2000). The Op-Ed Page: a Step to a Better Democracy. *The Harvard International Journal of Press/Politics*, 5(7), 7, Franklin, B. (2008). *Pulling newspapers apart*. P. 75.

¹⁸² Calavita, N., Krumholz, N. (2003). Capturing the Public Interest: Using Newspaper Op-Eds to Promote Planning in Conservative Times. *Journal of Planning Education and Research*, 22, 400-406.

¹⁸³ Sk., piemēram, Benda, J. (1959). *The Betrayal of the Intellectuals*, Гудков, Л., Дубин, Б. (2009). *Интеллигенция*. Санкт-Петербург: Издательство Ивана Лимбаха.

¹⁸⁴ Verdery, K. (1995). *National Ideology Under Socialism*. Berkeley, Los Angeles, London: University of California Press. P. 16-19.

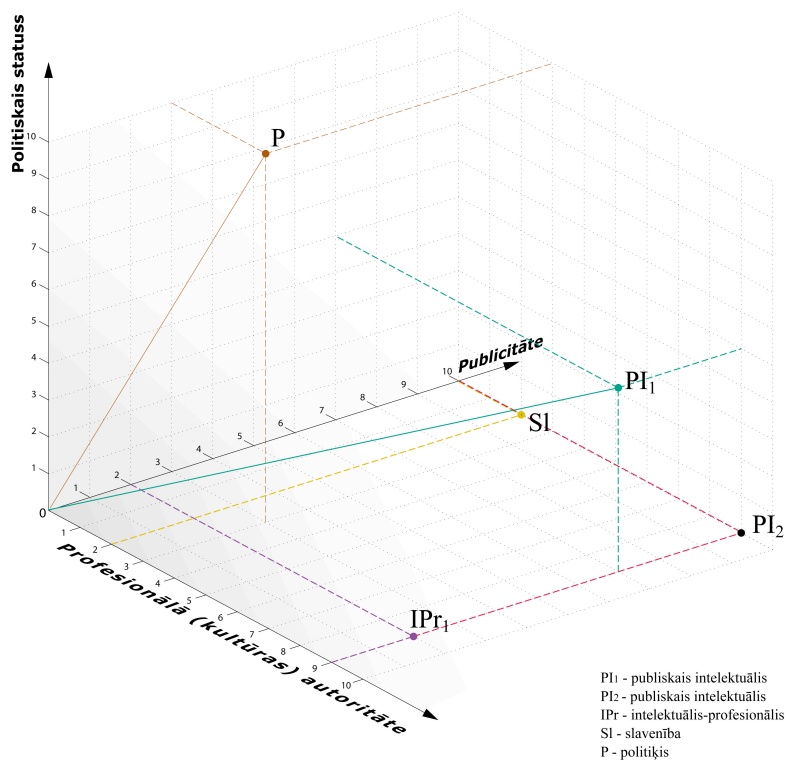

Attēls Nr. 2: Verderī intelektuāļu koordinātu sistēma

Verderī koordinātu sistēmā uz Y ass atrodas intelektuāļu ietekmes “politiskā dimensija”, kuras izpausmes ir amatu ieņemšana valsts pārvaldes sistēmā (ieskaitot profesionālās organizācijas). Savukārt uz X ass – “atzīta kultūras (vai zinātniska vai radoša) autoritāte”, ko apliecina personas profesionālā veikuma atpazīstamība (“rakstnieki un dzejnieki, kuru darbi ir labi zināmi”), dalība profesionālajās organizācijās (piemēram, savas valsts radošajās savienībās vai Zinātņu akadēmijā), zinātnisko publikāciju skaits un parādīšanās televīzijas un radio raidījumos.¹⁸⁵

Saglabājot Verderī shēmas pamatprincipus, es pārstrukturēju asis veidojošos faktoros un precizēju tos, lai padarītu intelektuāļu definīciju empīriski tveramu un pielāgotu to sava pētījuma un publiskā intelektuāļa jēdziena definēšanas vajadzībām (sk. attēlu Nr. 3).

¹⁸⁵ Verdery, K. (1995). *National Ideology Under Socialism*. P. 92.

Attēls Nr. 3: Publisko intelektuāļu identifikācijas modelis

Manā shēmā divu dimensiju vietā ir trīs. Dziļuma ass reprezentē personas profesionālo publisko darbību, uz vertikāles atrodas politiskā darbība, bet horizontāle apzīmē autoritāti. Politisko darbību apliecina ieņemamie amati, dalība politiskajās partijās, kā arī valsts apbalvojumi. Tas neaizvieto nevienu no pārējām dimensijām, taču pastiprina intelektuāļa potenciālo statusu publiskajā telpā. Publicitāte nosakāma pēc personas citējamības konkrētajā laika posma un reģiona nozīmīgākajos medijos. Savukārt profesionālās (kultūras) autoritātes ass kompozīcija ir līdzīga Verderī piedāvājumam, ietverot profesionālos apbalvojumus, publikācijas, dalību profesionālajās organizācijās un ilgstošu darbību savā jomā kā autoritāti vairojošus faktorus. Attēlā ir atrodami arī vairāku šo faktoru kombinācijas piemēri: publiskie intelektuāļi, intelektuāļi-profesionāļi, slavenības un politiķi.

Lai runātu par publisko intelektuāli, tam ir nepieciešama gan publiskā sastāvdaļa (darbošanās politikā vai klātbūtne medijos), gan intelektuālā komponente – profesionālā autoritāte kādā no kultūras jomām, kas kalpo par argumentu spriedumu izteikšanai un citām darbībām publiskajā telpā. Savukārt atsevišķi katrs no šiem faktoriem veido citas sociālās parādības, nevis intelektuāļus. Piemēram, personas ar augstu politisko statusu, bet ar zemu kultūras autoritāti ir drīzāk dēvējamas par politiķiem, ne intelektuāļiem. Personas ar augstu

publicitāti, bet zemu kultūras autoritāti uzskatāmas par slavenībām.¹⁸⁶ Savukārt personas ar augstu kultūras autoritāti, bet zemu publicitāti vai politisko statusu – par kultūras profesionāļiem. Autoritāru un totalitāru režīmu apstākļos šajā kategorijā ietilpst arī disidenti, kam pieeja publiskajai telpai vai politiska darbība ir liegtas. Tādējādi **publiskais intelektuālis ir cilvēks, kam piemīt profesionālās autoritātes kapitāls un kurš gūst pieeju publiskajai telpai ar mediju palīdzību, iesaistās publiskā komunikācijā un ietekmē sociālo realitāti.** Politiskais statuss šajā definīcijā neaizvieto kultūras autoritāti – obligātu nosacījumu tam, lai uzskatītu personu par publisko intelektuāli. Taču augsts politiskais statuss ir nozīmīgs kritērijs, kas palielina personas publiskumu, padara viņu par svarīgu publiskās telpas aktieri, un tādēļ tiek ņemts vērā intelektuāļu identifikācijā. Jāuzsver, ka publiskā intelektuāļa statuss manā izpratnē nav permanents, bet gan situatīvs – tas parādās noteiktas prakses (publiskas intervences) rezultātā un pastāv tās ietvaros, neraksturojot personas darbību kopumā.

Padomju apstākļos pie pārvaldes institūcijām pieder arī radošās savienības, zinātniskie institūti un Zinātņu akadēmija, kā arī lielie uzņēmumi, jo tās faktiski funkcionēja kā valsts pārvaldes instrumenti, tādējādi arī augstākā līmeņa amati tajos uzskatāmi par politiskiem. Formāli radošās savienības bija sabiedriskas organizācijas, tomēr faktiski tās bija labumu sadales un pārvaldes institūcijas, norāda Marija Zezina, salīdzinot radošās savienības attiecībās ar to locekļiem ar ģimenes galvas lomu mājsaimniecībā.¹⁸⁷ Savukārt Konstantīns Sokolovs uzsver, ka “jebkura radoša savienība bija kā mazs modelis totalitārajai pārvaldes sistēmai. Tajās valdīja tā pati stingrā centralizācija, hierarhija, pavēles, aizliegumi, voluntārisms”.¹⁸⁸ Viņš uzsver, ka formāli pašu inteliģences pārstāvju vēlētais radošo savienību valdes *de facto* bija Komunistiskās partijas veidotas, un attiecībā pret savienības biedriem tās uzvedās kā “gandrīz valsts ierēdņi”. Apmainā pret kontroli radošās savienības nodrošināja to biedriem noteiktu statusu un labākas ienākumu garantijas, bet jebkura radoša darbība ārpus radošajām savienībām līdz pat *perestroikai* netika atzīta par profesionālu.¹⁸⁹ Sokolovs norāda, ka gandrīz visi cilvēki, kas Padomju Savienībā nodarbojās ar kultūras radīšanu un izplatīšanu, bija vai nu valsts iestāžu darbinieki vai biedri

¹⁸⁶ Slavenību kultūras autoritāti ir iespējams uzskatīt par zemu, tāpēc, ka viņu radītie produkti tiek uztverti kā populārās (masu) kultūras sastāvdaļa, kā tādi, kuriem drīzāk piemīt pievilcība (*appeal*), nevis kvalitāte, unikalitāte. Šāda pieeja sakņojas Frankfurtes skolas atziņās. Vairāk sk. Adorno, T. W. (2001). *The culture industry*. London, New York: Routledge.

¹⁸⁷ Zezina, M. (2009). Режим привилегий для научной и художественной интеллигенции. В кн. Кондратьева, Т., Соколов, А. (2009). *Режимные люди в СССР*. Москва: РОССПЭН. С. 331.-334.

¹⁸⁸ Tiesa, vēlāk viņš atzīst, ka pēc Staļina nāves varas kontrole pār māksliniekiem ieguva stratēģisku raksturu, piedāvājot tiem “taktisku brīvību”. Соколов, К. (2007). *Художественная культура и власть в постсталинской России*. С. 21, 27.

¹⁸⁹ Turpat. 22.-23. lpp.

radošajās savienībās, kas “faktiski bija vien to pašu valsts iestāžu paveids”.¹⁹⁰ Tādējādi pavisam ārpus varas sistēmas atradās vien neliela daļa inteliģences, ko pieņemts dēvēt par disidentiem. Zezina uzskata, ka radošo savienību “loma padomju sistēmā bija divējāda: no vienas puses tās organizēja literāri-māksliniecisko dzīvi valstī valdošās partijas interesēs, no otras – nodarbojās ar radošās inteliģences sociālo nodrošināšanu. Analogiskas funkcijas savās nozarēs pildīja arī Zinātņu akadēmija, dažādi resori, lielie uzņēmumi”.¹⁹¹

Atgriežoties pie publisko intelektuāļu operacionalizācijas shēmas, tās izpratnei var minēt vairākus konkrētus gadījumus. Piemēram, pēc politiskā statusa kritērija Latvijas 80.gadu beigu-90.gadu sākuma situācijā publisko intelektuāļu statusam kvalificējas gan dzejnieks un Rakstnieku savienības priekšsēdētājs Jānis Peters, gan Latvijas Komunistiskās partijas Centrālās komitejas sekretārs Anatolijs Gorbunovs, gan Latvijas Tautas frontes līderis Dainis Īvāns. Tomēr ne visi no minētajiem ir uzskatāmi par publiskajiem intelektuāļiem, un tas kļūst skaidrs, pielietojot turpmākos kritērijus.

Tātad paralēli politiskā statusa kritērijam intelektuāļu identifikācijai tiek lietota publicitātes analīze. Sliexnis, kas nosaka kāda piederību publisko intelektuāļu kategorijai, jebkurā gadījumā satur patvaļīguma devu, jo vispārpieņemti priekšstati par normālu/pietiekamu intelektuāļu publicitātes līmeni nepastāv, un tie nav arī iespējami, jo variē atkarībā no politiskās un ekonomiskās iekārtas, noteiktā laika posmā ietvertajiem notikumiem, mediju vides īpatnībām, utt. Tomēr, manuprāt, ir iespējams iezīmēt jēgpilnus publicitātes vērtēšanas principus, kas pēc pielāgošanas būtu izmantojami dažādos kontekstos. Veidojot mediju izlasi, ir jāņem vērā ne tikai mediju tirāža, bet pieejamās ziņas par to auditoriju un lomu mediju sistēmā, piemēram, ja kādā periodā kādam medijam piemītis *intelektuālā medija* (t.i., tāda, ko publiskie intelektuāļi mēdz īpaši bieži izmantot savu viedokļu paušanai un kura auditorijai raksturīgs augsts kompetences līmenis) statuss, tad šāds/šādi mediji jāietver izlasē, lai arī šis statuss nav dokumentāli pierādāms. Vēlams ir vairāku mediju veidu (dienas laikraksti, nedēļas laikraksti vai žurnāli, mēneša žurnāli) un vairāku auditorijas orientāciju (jaunieši, pieaugušie, utt.) pārstāvniecība izlasē, lai aptvertu iespējamo intelektuāļu izteikumu kanālu daudzveidību.

Balstoties uz pilotpētījumiem, novērojumiem un iepriekšējo pētījumu rezultātiem, varu secināt, ka par pietiekami nozīmīgu un ne-nejaušu publicitāti (t.i., tādu, kas nav tikai kāda viena notikuma radīta) var runāt tad, ja persona konkrētā reģiona un laika trijos vai četros lielākajos

¹⁹⁰ Turpat. 71. lpp.

¹⁹¹ Зекина, М. (2009). Режим привилегий для научной и художественной интеллигенции. С. 344.

(pēc auditorijas vai, ja šādi dati nav pieejami, pēc tirāžas) drukātajos medijos gada laikā ir citēta vismaz 10 reizes – tātad vidēji gandrīz katru mēnesi, taču ar izkliedi gada laikā (ne viena-divu mēnešu periodā), turklāt vismaz vienreiz gada laikā ir bijusi autors vai līdzautors kādai viedokļu publikācijai (komentāram) vai sniegusi kādam no izlases medijiem interviju. Publiskā intelektuāļa rīcības akts pirmām kārtām ir viņa publiskais komentārs, tomēr viņa atpazīstamību un kultūras autoritāti veido arī cita veida publikācijas, kur šī persona tiek citēta kā kompetents profesionālis, informācijas sniedzējs, tāpēc publicitātes aprēķināšanā jāiekļauj arī publikācijas, kas citē vai piemin publisko intelektuāli profesionāļa lomā, kā obligātu nosacījumu paturot vismaz vienu viedokļa publikāciju (komentāru vai interviju) gadā.

Turklāt būtiski ir tas, ka komentāriem/citātiem jāskar jautājumi, kas iziet ārpus personas profesionālās kompetences robežām (sk. sadaļu “Publiskie intelektuāļi”). Tādējādi cilvēki, kas medijos parādās tikai vai gandrīz tikai kā savas nozares profesionāļi nav uzskatāmi par intelektuāļiem. Tas nozīmē, ka, piemēram, advokāts Andris Grūtups pēc publicitātes kritērija uzskatāms par intelektuāli, jo viņa izteikumi bieži skar ne tikai viņa juridisko praksi, bet arī Latvijas identitātes, etnisko attiecību, u.c., jautājumus, bet ārsts Andrejs Ērglis – nav uzskatāms. Lai gan viņa publicitātes līmenis ir augsts, viņš medijos parādās tikai kā medicīnas jautājumu komentētājs.

Tomēr ir nepieciešama šo parametru sakritība ar otro kritēriju grupu – profesionālo (kultūras) autoritāti, kas empīriski fiksējama kā saņemtie profesionālie apbalvojumi (piemēram, Lielais Kristaps kinematogrāfijā, Gada balva literatūrā, emeritētā zinātnieka statuss, nopelniem bagātā mākslinieka, Tautas dzejnieka un citi katrai intelektuālajai jomai raksturīgi apbalvojumi, arī starptautiskie), publikācijas (grāmatas, raksti zinātniskos žurnālos vai rakstu krājumos – tām jomām, kurām šāds kritērijs ir piemērojams), kā arī dalība profesionālajās organizācijās (Rakstnieku savienībā, Žurnālistu asociācijā, u.tml.), vadošie amati savas nozares organizācijās un uzņēmumos (piemēram, galvenā redaktora amats laikrakstā, teātra direktora amats, u.tml.) vai doktora grāds, kas apliecina augsta līmeņa kompetenci kādā zinātnes nozarē. Kā papildu autoritāti vairojošs faktors kalpo ilggadēja darbība savā jomā. Būtiski, ka šī kritēriju kopa atlasē veidošanas procesā tiek piemērota sekundāri, proti, pārbaudot, vai personas, kas kvalificējas publiskā intelektuāļa statusam pēc pirmās pazīmju kopas, atbilst arī otrajai kritēriju daļai. Piemēram, no pieminētajiem trim cilvēkiem ar augstu politisko statusu vai publicitāti – Jānis Peters, Anatolijs Gorbunovs un Dainis Īvāns – otro kritēriju kopu *iztur* tikai divi. Jānim Peteram ir vairāk nekā 10 dzejoļu krājumi, vairākas citas grāmatas, kā arī profesionālais apbalvojums –

Ojāra Vācieša prēmija. Dainim Īvānam, savukārt, piešķirta Latvijas Žurnālistu savienības balva. Taču Anatolijam Gorbunovam nav kultūras autoritāti apliecināšanu sasniegumu, tādēļ viņš drīzāk raksturojams kā profesionāls politiķis. Tātad intelektuāļu ārpusprofesionālie diskursi ir šī pētījuma ietvaros lietotās publisko intelektuāļu izpratnes centrālā ass un to pētniecība – publisko intelektuāļu darbības nozīmīgākais izziņas instruments.

Tādējādi publisko intelektuāļu jēdziens šī pētījuma ietvaros ir operacionalizēts, izmantojot trīs parametrus: intelektuāļu autoritāti, publicitāti un politisko statusu. Tas ļauj izveidot noteiktā laika periodā un vietā aktīvu publisko intelektuāļu izlasi, savukārt to komunikācijas pētīšanai nepieciešamas satura analīzes metodes, kas šī darba pieejā ir diskursa analīze, kontentanalīze un metaforu kritiskā analīze.

5.3. DISKURSA ANALĪZE

5.3.1. Diskursa jēdziens

Diskursa teorija sakņojas kritiskajā teorijā, kas ir saistīta ar t.s. filozofa Mišela Fuko (*Michel Foucault*) darbiem par zināšanu un varas attiecībām¹⁹² un Frankfurtes skolu, kuras jaunpienesums sociālo zinātņu laukā ir saistīts ar kapitālisma un demokrātijas iekārtās pastāvošu vispārēju pieņemumu izaicināšanu, izgaismojot tajās esošās dominēšanas, kontroles un manipulāciju attiecības.¹⁹³ Līdzīgs ideoloģiskais mērķis ir arī diskursa analīzei, jo tā aplūko sociālo kārtību kā konstrētu, situētu un mainīgu, un diskursu – kā šo procesu realizācijas līdzekli, savukārt diskursa analīzi – kā instrumentu šo paņēmienu atklāšanai.¹⁹⁴

Diskursa jēdzienam ir radīts ievērojams skaits atšķirīgu definīciju, taču tās vienojošo konceptuālo serdi rezumē lingvists Normana Fērklafa (*Norman Fairclough*) piedāvājums ar diskursu saprast “valodu kā sociālas prakses formu”.¹⁹⁵ Paskaidrojot savu definīciju, Fērklafs norāda, ka valoda ir sabiedriska produkts (nevis ārējs fenomens attiecībā pret sabiedrību), ka tā ir sociāls process, ko ietekmē arī nelingvistiski, bet sociāli faktori, bet valoda, savukārt, ietekmē un veido sociālas darbības.¹⁹⁶ Diskursa teorētiski nereti īpašu uzmanību pievērš “diskursa”

¹⁹² Sk., piemēram, Foucault, M. (2006/1969). *The Archaeology of Knowledge*. London, New York: Routledge.

¹⁹³ Wodak, R., Meyer, M. (2010). *Methods of Critical Discourse Analysis. 2nd Edition*. London, Thousand Oaks, New Delhi: SAGE Publications. P. 6-7.

¹⁹⁴ Locke, T. (2004). *Critical Discourse Analysis*. London, New York: Continuum. P. 1-2.

¹⁹⁵ Fairclough, N. (2001). *Language and Power. 2nd Edition*. Edinburgh Gate: Pearson Education. P. 16.

¹⁹⁶ Turpat. 18-19. lpp.

lietojumam vienskaitlī un daudzskaitlī. Lietots kā vienskaitlinieks, “diskurss” parasti norāda uz vēlmi akcentēt valodas sociālo nosacītību, savukārt daudzskaitlī šo terminu biežāk lieto, lai apzīmētu konkrētas valodas sociālās eksistences prakses, notikumu un parādību problematizācijas un apspriešanas veidus, kā arī attiecīgās izteikumu kopas. Tomēr daudzskaitlī “diskursi” neapzīmē šo prakšu mazākās vienības – diskursus veido teksti, kas, savukārt, sastāv no ziņojumiem (izteikumiem), kas ir sīkākā diskursu pastāvēšanas forma.¹⁹⁷ Šī pētījuma ietvaros jēdziens “diskurss” tiek lietots kā saskaitāma parādība (gan vienskaitlī, gan daudzskaitlī), uzmanību pievēršot tam, ka viena vēsturiska perioda un kopienas ietvaros pastāv un savā starpā konkurē vairāki diskursi¹⁹⁸, savukārt par analīzes vienību tiek pieņemts teksts (saukts arī par diskursa paraugu), kas ar kategoriju palīdzību tiek analizēts izteikumos.

Fērklafs izšķir arī trīs diskursa veidošanās/determinācijas līmeņus:

- sociālā kārtība – plašākais sociālais konteksts, kas ietver sociālās institūcijas un noteikumus, kas pastāv sabiedrībā un kas veido diskursa kārtību;
- prakses tipi – komunikācijas žanri vai reģistri, piemēram, nopratināšana, teātra iestudējums vai draugu saruna, kas veido diskursu tipus, lai gan konkrētie diskursi var pārstāvēt vairākus prakses tipus. Šī pētījuma ietvaros analīze notiek viena diskursu tipa – mediju komentāru – ietvaros. Fērklafs īpaši uzsver meditēto diskursu ietekmes spēku, kas mēroga un atkārtotības efektu dēļ ir lielāks nekā nemediētajiem¹⁹⁹;
- konkrētās prakses, kas nosaka konkrētus komunikācijas paraugus/tekstus/diskursus.

Fērklafs arī akcentē, ka šo dimensiju attiecības nav vienvirziena, proti, sociālā kārtība un prakses tipi nosaka diskursus, tomēr vienlaikus diskursi ietekmē un spēj mainīt sociālo kārtību un prakses.²⁰⁰ Tas ir viens no diskursa analīzes pamatpostulātiem, uz kuru norāda arī diskursu pētnieki Ruta Vodaka (*Ruth Wodak*) un Maikls Meijers (*Michael Meyer*) – diskurss reproducē *status quo* (reprezentē pastāvošās likumsakarības) un tajā pašā laikā maina to. Tādējādi diskursu

¹⁹⁷ Locke, T. (2004). *Critical Discourse Analysis*. P. 11-12, Lehtonen, M. (2000). *The Cultural Analysis of Texts*. London, Thousand Oaks, New Delhi: SAGE Publications. P. 42.

¹⁹⁸ Diskursu savstarpējā konkurence un to cīņa par hegemonisku statusu ir politikas zinātnieku Ernesto Laklo (*Ernesto Laclau*) un Šantalas Mufes (*Chantal Mouffe*) detalizēti attīstīta tēma. Sk. Laclau, E., Mouffe, C. (1985/2001). *Hegemony and Socialist Strategy*. London, New York: Verso.

¹⁹⁹ Fairclough, N. (2001). *Language and Power*. P. 45.

²⁰⁰ Turpat. 24-26, 30-32. lpp.

analīze pievēršas gan pastāvošās kārtības manifestācijām, gan pārmaiņu potencialitātēm diskursu paraugos.²⁰¹

Diskursa analīze ir arī viens no nozīmīgākajiem kolektīvās identitātes pētniecības veidiem, uzlūkojot valodu kā lauku, kurā tiek konstruētas un praktizētas identitātes. Pētniekam identitātes ir pieejamas caur noteiktām identitātes izpausmēm (indeksiem) valodā, kas aptver gan tiešas norādes (sevis aprakstīšanu, eksplīcītus nošķīrumus starp “mēs” un “viņi”), gan netiešas identitātēm relevantas izpausmes, kā, piemēram, reģionāli vai sociāli specifiskas leksikas lietošana, metaforas u.c.²⁰²

Kritiskā diskursa analīze ir drīzāk uztverama nevis kā darba instruments, bet gan kā metodoloģisks ietvars tekstu analīzei. Šajā ietvarā ir iespējamas vairākas pieejas (metodes) diskursu analīzei un katra no tām ir metodoloģisks komplekts, kas satur teorētiskos pamatus, modeļus un konkrētas pētnieciskās procedūras.²⁰³ Vodaka un Meijers kā nozīmīgākās min dispositīvo analīzi (*dispositive analysis*), sociokognitīvo pieeju (*sociocognitive approach*), diskursa vēsturisko pieeju (*discourse-historical approach*), korpusa lingvistikas pieeju (*corpus linguistics approach*), sociālo aktieru pieeju (*social actors approach*) un dialektiski relacionālo pieeju (*dialectical-relational approach*). Šī pētījuma specifikai par piemērotāko uzskatu diskursa analīzes vēsturisko pieeju, kuru raksturošu niansētāk, turpmāk tekstā dēvējot vienkārši par diskursu vēsturisko analīzi.²⁰⁴

5.3.2. Diskursu vēsturiskā analīze

Diskursu vēsturiskās analīzes metode fokusējas uz tādu diskursu pētniecību, ko rada varas (t.sk. Burdjē terminoloģijā simboliskās varas) turētāji, un tās pamatmērķis ir atsegt tekstos ietvertās dominēšanas attiecības.²⁰⁵ Šo pieeju raksturo, pirmkārt, tās īpašā vērība pret diskursa radīšanas un lietošanas vēsturisko kontekstu, un otrkārt, tās *ad hoc* pieeja, necenšoties izveidot universālus diskursa analīzes principus, bet izdarot izvēli par labu konkrētiem gadījumiem piemērotām procedūrām.²⁰⁶ Diskursu vēsturiskajai analīzei raksturīga četru soļu pētnieciskā stratēģija: 1) diskursa parauga tēmu noteikšana, 2) diskursīvo stratēģiju izziņāšana, 3) lingvistisko

²⁰¹ Wodak, R., Meyer, M. (2010). *Methods of Critical Discourse Analysis*. P. 6.

²⁰² Van Dijk, T.A. (ed.). (2011). *Discourse Studies: a Multidisciplinary Introduction*. Los Angeles, London, New Delhi: SAGE Publications. P. 268-279.

²⁰³ Philips, L., Jørgensen, M. (2002). *Discourse Analysis as Theory and Method*. London, Thousand Oaks, New Delhi: SAGE Publications. P. 4.

²⁰⁴ Wodak, R., Meyer, M. (2010). *Methods of Critical Discourse Analysis*. P. 25-27.

²⁰⁵ Turpat.88. lpp.

²⁰⁶ Turpat. 26. lpp.

līdzekļu un 4) lingvistisko realizāciju analīze. Diskursu vēsturiskās analīzes metode ir process, kurā tiek meklētas atbildes uz šādiem jautājumiem:

1. kā cilvēki, objekti, notikumi un parādības tiek nosaukti?
2. kādi raksturojumi tiem tiek piedēvēti?
3. kādi argumenti tiek lietoti diskursā?
4. no kādām perspektīvām tiek piedēvēti raksturojumi un izteikti argumenti?
5. kā visas šīs izpausmes tekstā tiek artikulētas, intensificētas vai mīkstinātas?²⁰⁷

Vodaka un Meijers min nozīmīgākās diskursīvās stratēģijas, kurās ir ieinteresēti diskursa vēsturiskie analītiķi, piemēram, nominācija, argumentācija, perspektivizācija un intensifikācija.²⁰⁸ Taču balstoties uz jau minēto metodei raksturīgo situatīvātāti, var apgalvot, ka tās vislielākajā mērā ir atkarīgas no konkrētā pētījuma mērķiem un izmantotā materiāla specifikas. Šī pētījuma vajadzībām par balstu es izvēlos nevis Vodakas un Meijera uzskaitītās diskursīvās stratēģijas, bet viņu formulētos pētnieciskos jautājumus, kas tiek pieņemti par pamatu tekstu analīzes shēmai un tajā attiecīgi parādās kā nosaušanas, raksturošanas, argumentācijas, kolektīvās identitātes un izteiksmes līdzekļu sadaļas, kas ir papildinātas ar teksta dislokācijas sadaļu.

Diskursu vēsturiskās analīzes metode, pēc Vodakas un lingvista Martina Raisigla (*Martin Reisigl*) domām, realizējama astoņās stadijās (soļos):

1. teorētisko zināšanu sakārtošana;
2. datu un konteksta zināšanu uzkrāšana;
3. datu sagatavošana specifiskajām analīzes vajadzībām (izlases veidošana);
4. pētniecisko jautājumu un pieņēmumu formulēšana;
5. pilotpētījums;
6. detalizētas gadījumu studijas;
7. rezultātu interpretācija;
8. pētījuma rezultātu publikācija un iegūto zināšanu izplatīšana.²⁰⁹

Šī pētījuma ietvaros es kopumā sekoju autoru piedāvātajiem soļiem, tiesa, starp ceturto un piekto stadiju kā atsevišķu darbību izšķirot analīzes kategoriju shēmas izstrādi.

²⁰⁷ Turpat. 93. lpp.

²⁰⁸ Turpat. 29. lpp.

²⁰⁹ Turpat 96. lpp.

5.3.3. Pētnieka pozīcija diskursa analīzes koncepcijā

Diskursa analītiķa uzdevums, pēc Fērklafa domām, ir “piedāvāt (plašā nozīmē) interpretācijas kompleksajām un neredzamajām attiecībām”, kas pastāv teksta radīšanā un lietošanā. Tas nozīmē izskaidrot diskursa parauga kontekstu un intertekstualitāti (attiecības ar citiem diskursiem), likumus un principus, kas nosaka diskursa tipu, diskursu ietekmējošās varas attiecības situācijas, institūciju un sabiedrības līmenī, ideoloģiskos raksturlielumus diskursā un šī diskursa efektus. Jāņem vērā, ka citu diskursu lietotāju (piemēram, mediju auditorijas) interpretācijas nav pētniekam pieejamas, tāpēc diskursa analizētājam ir jāpaļaujas uz savām interpretācijām. Tas, kas pēc Fērklafa domām atšķir vienkāršus diskursa lietotājus no pētniekiem ir pēdējo jutīgums pret dažādām ietekmēm, pašapzināšanās un paškritiskums.²¹⁰ Kritiskums kā diskursa analīzes centrālā ideja paredz arī pētnieka ne-neitralitāti – pirmkārt, apziņu, ka diskursa analītiķis pats neatrodas ārpus ietekmēm, ko tiecas pētīt, un otrkārt, darbošanos ar mērķi “radīt un izplatīt kritiskas zināšanas, kas ļauj cilvēkiem atbrīvoties no pakļautības formām ar pašrefleksijas palīdzību”. Tas, savukārt, rada prasības pēc maksimālas pētniecisko procesu caurskatāmības, norāda Vodaka un Meijers.²¹¹ Ņemot vērā diskursa analīzes saikni ar kritisko teoriju, tikpat nozīmīga kā analītiskās procedūras ir arī iegūto rezultātu komunikācija – diskursa pētnieka uzdevums ir darīt savas zināšanas pieejamas citiem pētniekiem un plašākai publikai.²¹² Tādējādi diskursu analīzi var skatīt arī kā vienu no sociālā aktīvisma formām, kas ir specifiska zinātniekiem un kas ir vērsta uz sociāli relevantu zināšanu radīšanu caur apslēptā atklāšanu, neapzinātā apzināšanu un implicītā eksplicēšanu.

5.4. KONTENTANALĪZE

Diskursa analīzes laikā pētnieks operē ar iepriekš izveidotajām kategorijām, kas ar pētāmā materiāla paraugiem tiek papildītas kontentanalīzes rezultātā. Kontentanalīze ir savdabīga cieša lasīšana, kad pētnieks rūpīgi (parasti arī vairākkārt) lasa pētāmos tekstus, identificējot tajos viņa pētnieciskajiem jautājumiem būtiskas izpausmes un tādējādi eksplicējot nozīmes, kas ierastajiem

²¹⁰ Fairclough, N. (2001). *Language and Power. 2nd Edition*. Edinburgh Gate: Pearson Education. P. 22, 134-139.

²¹¹ Wodak, R., Meyer, M. (2010). *Methods of Critical Discourse Analysis*. P. 7.

²¹² Turpat. 95. lpp.

šo tekstu uztvērējiem, un nereti arī autoriem paliek neapzinātas.²¹³ Kontentanalīze šos elementus apraksta, sakārto un kvantificē, aprēķinot to nozīmi ar biežuma faktoru palīdzību.²¹⁴

Materiāla kodēšana (sistemizēta apstrāde) notiek, izmantojot hierarhisku kategoriju sistēmu. Pamatkategorijas (dimensijas) izriet no galvenajiem pētījuma jēdzieniem un pētnieciskajiem jautājumiem – šajā gadījumā tie ir intelektuāļu diskursus un kolektīvās identitātes konstrukcijas veidojošie pamatlementi, kuru detalizēts apraksts pieejams nākamajā apakšnodaļā. Savukārt apakškategorijas tiek ģenerētas, ņemot vērā pamatkategoriju saturu un kompleksitāti, kā arī pētījuma veicēju kapacitāti – kategorizācijai ir jābūt pietiekami detalizētai, lai aptvertu dažādus pētāmās parādības aspektus (katrai pamatkategorijai jāaptver viens pētījuma aspekts), tomēr jābūt aptveramai pētnieka uzmanības lokā un apstrādājamām pētījumam atvēlētajā laikā. Pamatkategorijas kopā ar apakškategorijām veido kodēšanas rāmi (kategorizācijas shēmu), kurā tiek ievietots viss analīzes materiāls. Kategorizācijas shēmas, kurās ir vairākas pamatkategorijas (dimensijas) un vairāk nekā divi hierarhiski subkategoriju līmeņi, tiek uzskatītas par augstas kompleksitātes pakāpes kodēšanas ietvariem.²¹⁵

Apakškategorijām vienas dimensijas robežās ir jābūt savstarpēji izslēdzošām, proti, vienai analīzes vienībai ir jābūt piederīgai tikai vienai subkategorijai, taču tā var piederēt citai subkategorijai citā dimensijā. Piemēram, fiksējot problēmu formulējumus intelektuāļu diskursos (viena pamatkategorija), iespējams ieraudzīt un nofiksēt arī viņu lietotās metaforas (cita pamatkategorija), ja problēmas ir formulētas ar to palīdzību. Par labas kategorizācijas shēmas pazīmēm tiek uzskatīts tās izsmeļošais raksturs (*exhaustiveness*), proti, tās spēja maksimāli aptvert pētāmā materiāla daudzveidību, kā arī tās piepildītība (*saturation*) – situācija, kad pētāmais materiāls spēj piepildīt lielāko daļu no subkategorijām, neatstājot daudz tukšu aiļu. Tiesa, šie novērtējumi var nebūt pielietojami materiāla specifikas dēļ.²¹⁶ Piemēram, ja pētījums aptver tikai vienu dimensiju (intelektuāļu diskursi) no visa izejmateriāla (preses publikācijas), tad kategoriju sistēma var nebūt izsmeļoša un piepildīta attiecībā pret visu materiālu, bet efektīva – attiecībā pret konkrētajiem pētnieciskajiem jautājumiem.

²¹³ Krippendorff, K. (2004). *Content Analysis: an Introduction to its Methodology*. London, Thousand Oaks, New Delhi: SAGE Publications. P. 30-31.

²¹⁴ Tonkiss, F. (2004). *Analysing text and speech: content and discourse analysis*. In: Seale, C. (ed.). (2004). *Researching society and culture. 2nd edition*. Los Angeles, etc.: SAGE Publications. P. 368.

²¹⁵ Schreier, M. (2013). *Qualitative Content Analysis in Practice*. Los Angeles, London, New Delhi: SAGE Publications. P. 58-70.

²¹⁶ Turpat. 70-77. lpp.

Kontentanalīzes realizācija un iegūto datu metaapstrāde tika veikta, izmantojot datorprogrammas “*Microsoft Excel*” un kvalitatīvo datu apstrādes programmu “*NVivo*”²¹⁷, kas tiek uzskatīta par vienu no efektīvākajām datorizētas datu apstrādes programmām sociālajās zinātnēs.²¹⁸

5.5. METAFORU ANALĪZE

Metaforas nereti paliek ārpus diskursa pētnieku uzmanības loka, tomēr to analīze spēj sniegt ieskatu fundamentālos ideoloģiskajos pieņēmumos, ko sabiedrības vai atsevišķu sociālo grupu dalībnieki (šai gadījumā – intelektuāļi) lieto neapzināti, paralēli eksplīcītajām uzskatu manifestācijām. Šī iemesla dēļ metaforas ir analizētas šajā darbā.

1980. gadu sākumā divi kognitīvzinātnieki – Džordžs Lakofs (*George Lakoff*) un Marks Džonsons (*Mark Johnson*) aizsāka jaunu metaforu izpratni – konceptuālo metaforu teoriju. Lakofa un Džonsona pieeja, ko viņi izklāsta vispirms 1980. gadā un vēlāk vairakkārt izdotajā monogrāfijā “Metaforas, ar kuru palīdzību mēs dzīvojam” (“*Metaphors we live by*”), metaforas skata nevis kā runas papildināšanas līdzekli, bet kā cilvēka domāšanas rīku, kas savieno pirmsvalodisko pieredzi (katra ķermenisko pieredzi, arī interakciju ar citiem cilvēkiem un vidi) ar valodu, jēdzienisko aparātu (tādēļ arī pieejas nosaukums – konceptuālā teorija). Lakofs ir arī viens no autoriem vēlāk izstrādātajai neirālajai metaforu teorijai (*neural theory of metaphor*), kas izskaidro metaforu apstrādi, novērojot neironu aktivitāti cilvēka smadzenēs.²¹⁹

Pamatojoties uz šo teoriju, darbā metaforas tiek izprastas kā pieredzes pārnēsē balstītas konfigurācijas cilvēku domāšanā un valodā. Konceptuālās metaforu teorijas skatījumā metaforas nav fakultatīvas, tās ir cilvēka ikdienas neatņemama sastāvdaļa, turklāt lielā mērā to lietošana ir neapzināta, jo pati cilvēka domāšana ir metaforiska.²²⁰ Lakofs, analizējot politiķu lietotās metaforas Līča kara laikā (1990-1991), norāda, ka politiskajā laukā metaforas palīdz saprast abstrakto, nezināmo un grūti aptveramo pazīstamos jēdzienos, un tās nav neitrālas, jo tās “ierobežo to, ko mēs pamanām, izceļ to, ko mēs redzam, un veido daļu no nozīmju struktūras,

²¹⁷ Tika izmantota programmas astotā versija.

²¹⁸ Par “*NVivo*” izmantošanu sociālo zinātņu pētījumos vairāk sk. Gibbs, G. (2002). *Qualitative Data Analysis: Explorations with NVivo*. Philadelphia: Open University Press.

²¹⁹ Lakoff, G. (2008). The Neural Theory of Metaphor. In: Gibbs, R.W. Jr. (ed.). (2008). *The Cambridge Handbook of Metaphor and Thought*. Cambridge: Cambridge University Press. P. 17-38.

²²⁰ Lakoff G., Johnson, M. (2003/1980). *Metaphors we Live by*. Chicago, London: University of Chicago Press. P. 3-5.

kurā mēs izdarām spriedumus”.²²¹ “Metaforas ir ideoloģiski nozīmīgas, jo tās būtībā tiek lietotas diskursos, lai reprezentētu atšķirības varas sadalījumā, sociālajās praksēs, principos, domās un attieksmēs,” secina metaforu pētnieks Ahmads El-Šarifs (*Ahmad El-Sharif*), piebilstot, ka par sociāli nozīmīgām metaforām var runāt, ja tās publiskajā diskursā figurē nevis kā unikāli gadījumi, bet tiek pietiekami bieži atkārtotas.²²² Ilionoisas universitātes profesors Filips Jūbanks (*Philip Eubanks*) piedēvē metaforām arī pašpiepildošo pareģojumu (*self-fulfilling prophecies*) funkciju, norādot, ka “metaforas var mums radīt realitāti, it sevišķi sociālo realitāti un tādējādi kļūt par ceļvedi nākotnes rīcībām”.²²³

Apzināti lietotas, metaforas kalpo par pārliecināšanas instrumentu, kas noskaņo auditoriju par labu noteiktam skatījumam uz kādu parādību, tāpēc visbiežāk sociālajās zinātnēs tās tiek pētītas kā politiskās retorikas sastāvdaļa.²²⁴ Politiskās retorikas pētnieks Džonatans Čarteris-Bleks (*Jonathan Charteris-Black*) pat norāda, ka, ja būtiska runātāja izteikumu sastāvdaļa ir metaforas, tad viņa mērķis pārliecināt kādu var tikt konstatēts arī tādā gadījumā, ja viņš pats to neatzīst.²²⁵ Neatkarīgi no manifestētajām un noklusētajām runātāja intencēm, metaforas nepastāv kā nenoenkurotas vienības komunikācijas laukā, tās ilustrē ideoloģisko pieņēmumu struktūru, pēc kādas, to neapzinoties, vadās noteikta sabiedrība vai sociāla grupa. Piemēram, ja kādā sabiedrībā ir raksturīgi konceptualizēt migrantus slimības terminos (“vīruss, kas iznīcina mūsu vērtības”, “migrācijas sērga” u.tml.), tad šo sabiedrību iespējams raksturot kā slēgtu un ksenofobisku, pat ja tā sevi par tādu neatzīst.²²⁶ Diskursa teorētiķis Teuns Van Daiks (*Teun Van Dijk*) uzsver, ka rasisma²²⁷ noliegšana (“es neesmu antisemīts”, “man nav nekas pret gejiem”, terminu “rasisms” vai “nacionālisms” lietošana ironiskā veidā) ir tikpat būtiska rasistisku diskursu sastāvdaļa, kā tā eksplīcītas manifestācijas.²²⁸ Kognitīvajās zinātnēs konceptuāla metaforu izpratne ir kļuvusi par normu, un kritiskā metaforu analīze (*critical metaphor analysis*) – par plaši praktizētu kritiskās

²²¹ Lakoff, G. (1990). *Metaphor and War*. Sk. 2010.10.okt.,: <http://georgelakoff.files.wordpress.com/2011/04/metaphor-and-war-the-metaphor-system-used-to-justify-war-in-the-gulf-lakoff-1991.pdf>

²²² El-Sharif, A. (2012). Metaphors we believe by: Islamic doctrine as evoked by the Prophet Muhammad's metaphors. *Critical Discourse Studies*, 9(3), 233.

²²³ Eubanks, P. (2000). *A War of Words in the Discourse of Trade: The Rhetorical Constitution of Metaphor*. Carbondale: Southern Illinois University Press. P. 25.

²²⁴ Metaforu analīzi politiķu runās sk., piemēram, Charteris-Black, J. (2011). *Politicians and Rhetoric. The Persuasive Power of Metaphor*. 2nd ed. Basingstoke, New York: Palgrave Macmillan.

²²⁵ Charteris-Black, J. (2004). *Corpus Approaches to Critical Metaphor Analysis*. Basingstoke, New York: Palgrave Macmillan. P. 11.

²²⁶ Turpat. 29-30. lpp.

²²⁷ Plašā šī jēdziena izpratnē kā negatīva attieksme pret sociālajām grupām, kas ir atšķirīgas no tās sociālās grupas, kurai pieder runātājs.

²²⁸ Van Dijk, T.A. (2008). *Discourse and Power*. Basingstoke, New York: Palgrave Macmillan. P. 120-154.

diskursa analīzes metodes sastāvdaļu. Tomēr psiholingvists Andreass Mazolfs (*Andreas Musolff*) atzīst, ka gan pētnieku vidū, gan it sevišķi juridiskajā praksē joprojām pastāv uzskats, ka “metaforām nav loģisku un tādējādi nav praktisku seku, kuras vajadzētu ņemt nopietni”, kas ļauj arī klaji naidīgus izteikumus klasificēt vien kā tēlainu, emocionālu runu.²²⁹ Atzīstot par argumentētāku pieeju, kas metaforas skata nevis kā runas rotājumus, bet gan kā cilvēka domāšanas būvmateriālu, šādi analizēju arī *perestroikas* un atmodas laika publisko intelektuāļu lietotās metaforas.

Lingivisti un kognitīvzinātnieki izšķir divus metaforu veidus: konvencionālās un radošās (jaunās) metaforas. Pie pirmās kategorijas pieder izteikumi, kas konkrētajā valodā tiek praktizēti kā raksturīgi kādas parādības apraksti (piemēram, latviešu valodā šādi izteikumi ir “pacilāts garastāvoklis”, “dalīt krēslus [valdībā]” u.tml.) Savukārt radošās metaforas ir tādas, ko savu izteikumu formulēšanā izmanto kāds konkrēts runātājs, bet kas nepieder pie vispārpieņemtiem izteicieniem (lai gan daudzkārt atkārtojoties, tās var par tādiem kļūt). Lai gan šo divu veidu metaforām ir ļoti atšķirīga popularitāte, abu kategoriju metaforas ir saprotamas, jo pēc būtības balstās nevis fiksētas nozīmes zināšanā (ko nozīmē konkrētais izteikums), bet gan pārnese no tiešās pieredzes abstraktajā.²³⁰ Piemēram, izteikums “galva plīst pušu” būs saprotams kā spēcīgu sāpju raksturojums arī tad, ja uztvērējam nav zināms, ka šāds formulējums tiek lietots sāpju aprakstam, bet ir zināma plīšanas nozīme attiecībā uz citiem materiāliem.

Taču pētniecības nolūkos nepieciešams metaforas teorētisko definīciju pārvērst operacionālā, kas ļauj identificēt metaforas tekstos. Konceptuālās metaforu teorijas ietvaros atbilde ir samērā vienkārša – izteikums tiek uzskatīts par metaforisku tādā gadījumā, ja tas ietver divus domēnus: pirmo (tiešo), ar ķermenisko pieredzi saistīto pieredzes lauku, un otro (pārnesto), abstrakto pieredzes lauku.²³¹ Piemēram, izteikums “mana dzīve ir cietums”, ietver pārnesi no primārā pieredzes lauka (cietums), uz sekundāro (dzīve). Jāņem vērā, ka primārais pieredzes lauks var nebūt balstīts indivīda tiešajā ķermeniskajā pieredzē, proti, viņam nav jābūt sēdējušam cietumā, lai lietotu un saprastu šo metaforu, pietiek ar sociāli, piemēram, ar mediju palīdzību komunicētu pieredzi par to, ko nozīmē sēdēt cietumā, kā izskatās cietumi utt. Savukārt, piemēram, izteikums “mana dzīve ir ciešanas” neietver tamlīdzīgu pārnesi (abi jēdzieni atrodas sekundārajā laukā), tādēļ nav uzskatāms par metaforisku.

²²⁹ Musolff, A. (2012). The study of metaphor as part of critical discourse analysis. *Critical Discourse Studies*, 9(3), 303.

²³⁰ Turpat. 18-19. lpp.

²³¹ Steen, G.J. (2007). *Finding Metaphor in Grammar and Usage*. Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins Publishing Company. P. 74-80.

5.6. PĒTĪJUMA DIZAINA UN ANALĪZES KATEGORIJU SHĒMAS APRAKSTS

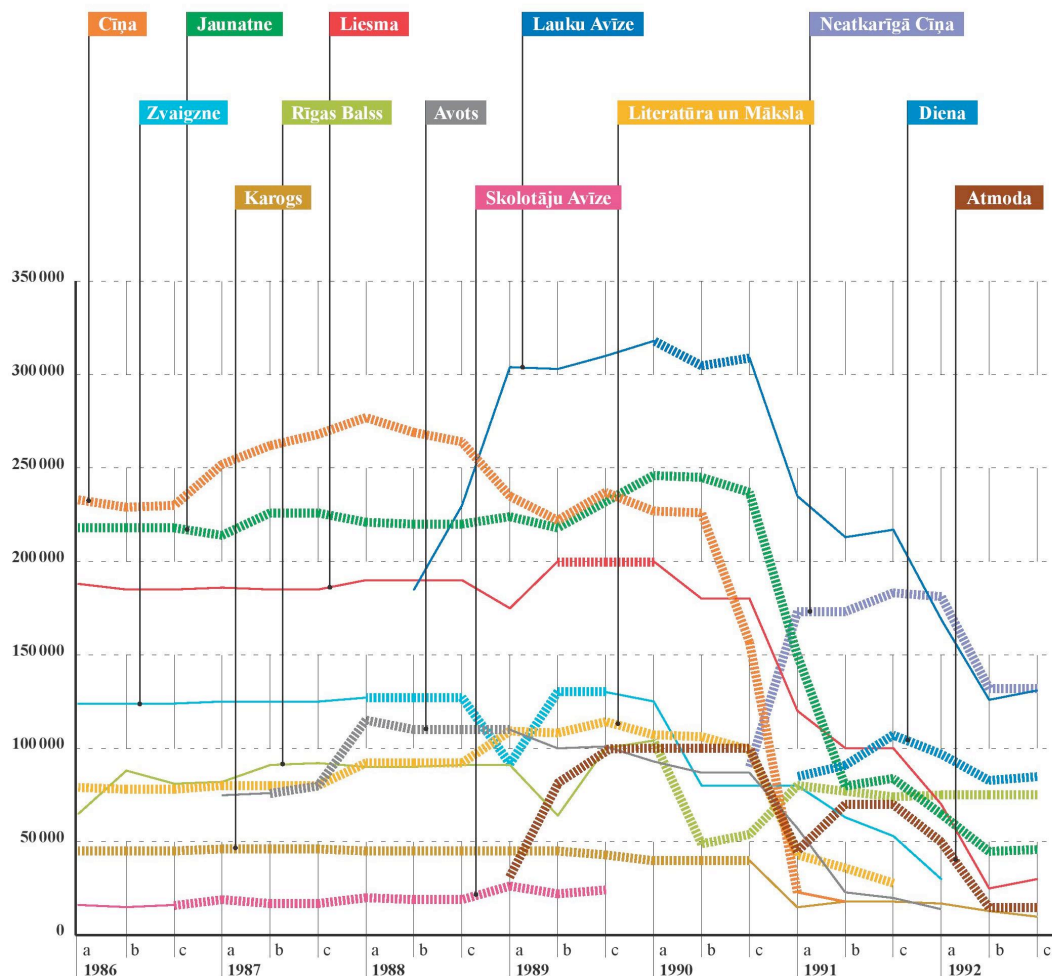
Pētījuma empīriskās daļas realizācija norisinājās piecos etapos:

1. Pētāmā perioda publisko intelektuāļu identificēšana;
2. Intelektuāļu viedokļu rakstu izlases veidošana;
3. Rakstu apstrāde atbilstoši izstrādātajai kategorizācijas shēmai;
4. Datu analīze, izmantojot “NVivo”;
5. Datu sistematizācija un interpretācija.

Pirmajā etapā *perestroikas* un atmodas laika (1986-1992) Latvijas publisko intelektuāļu identificēšanai izveidota mediju izlase, kas sastāv no 13 medijiem: nedēļas laikraksta “Atmoda” (iznāk kopš 1988. gada 16. decembra, izdevējs – LTF, galvenā redaktore Elita Veidemane, pētījuma pēdējā posmā – Jānis Krūmiņš, vidējais biežums – 16 lappuses), mēneša žurnāla “Avots” (iznāk no 1987. gada līdz 1992. gada sākumam, izdevējs – LĻKJS CK un LPSR Rakstnieku savienība, kopš 1990. gada – LR Rakstnieku savienība, galvenais redaktors Aivars Kļavis, vidējais biežums – 80, pētāmā perioda beigās – 44-64 lapaspuses), dienas laikraksta “Cīņa” (iznāk no 1904. gada līdz 1991. gada vasarai, izdevēji – LKP CK, LPSR AP un LPSR MP, galvenais redaktors Jānis Britāns, vēlāk Oskars Gerts, Malda Kvite, vidējais biežums – četras lapaspuses), dienas laikraksta “Diena” (iznāk kopš 1990. gada 23. novembra, izdevējs – Izdevniecība “Diena”, galvenais redaktors Viktors Daugmalis, vidējais biežums – četras, pētāmā perioda beigās – astoņas lapaspuses), dienas laikraksta “Padomju Jaunatne” (no 1990. gada “Latvijas Jaunatne”, turpmāk tekstā “Jaunatne”, iznāk kopš 1921. gada, izdevējs LĻKJS CK, kopš 1990. gada – akciju sabiedrība “Latvijas Jaunatne”, galvenā redaktore pētāmā perioda sākumā Monika Zīle, Dzintra Krievāne, lielāko pētāmā perioda daļu – Andrejs Cīrulis, vidējais biežums – četras, pētāmā perioda beigās – astoņas lapaspuses), mēneša žurnāla “Karogs” (iznāk no 1945. gada, izdevējs – LPRS Rakstnieku savienība, kopš 1990. gada – Latvijas Rakstnieku savienība, galvenais redaktors pētāmā perioda pirmajā pusē Andris Vējāns, vēlāk Māra Zālīte, vidējais biežums 206 lapaspuses, sākot ar 1991. gadu – 256-288 lpp. daudzu savienoto numuru dēļ), nedēļas laikraksta “Lauku Avīze” (iznāk kopš 1988. gada 9. janvāra, izdevējs LKP CK, kopš 1990. gada – “Izdevniecība Lauku Avīze”, galvenais redaktors Voldemārs Krustiņš, vidējais biežums – 16 lapaspuses), mēneša žurnāla “Liesma” (iznāk kopš 1958. gada, izdevējs – LĻKJS

CK, kopš 1990. gada – Izdevniecība “Liesma”, galvenā redaktore Ieva Jēkabsone, vēlāk un lielāko pētāmā perioda daļu Dainis Caune), nedēļas laikraksta “Literatūra un Māksla” (turpmāk tekstā – LM) iznāk kopš 1946. gada, izdevēji – LPSR Rakstnieku, Komponistu, Mākslinieku, Arhitektu un Kinematogrāfistu savienības un LPSR Teātra biedrība, kopš 1990. gada – Izdevniecība “Literatūra un Māksla”, galvenais redaktors pētāmā perioda sākumā Andris Sproģis, lielāko tā daļu Māris Čaklais, pašās beigās – Pauls Bankovskis, vidējais biežums – 16 lapaspuses), dienas laikraksta “Neatkarīgā Cīņa” (iznāk kopš 1990. gada 24. augusta, izdevējs – Rīgas rajona akciju sabiedrības “Tēvzeme” ražošanas uzņēmums “Neatkarīgā Cīņa” sadarbībā ar LNKP, kopš 1991. gada – sadarbībā ar LDDP, galvenais redaktors Andris Jakubāns, vidējais biežums – četras lapaspuses), dienas laikraksta “Rīgas Balss” (iznāk kopš 1957. gada, izdevējs – LKP Rīgas pilsētas komiteja un Rīgas pilsētas Tautas deputātu padome, kopš 1990. gada – Rīgas pilsētas Tautas deputātu padome, galvenā redaktore Valda Krūmiņa, vidējais biežums – astoņas lapaspuses, pētāmā perioda beigās – 16), nedēļas laikraksta “Skolotāju Avīze” (iznāk no 1947. gada līdz 1989. gada vidum, izdevējs – LPSR Izglītības ministrija un Izglītības, augstskolu un zinātnisko iestāžu darbinieku arodbiedrība, 1989. gadā – LPSR Tautas izglītības ministrija un Latvijas Republikāniskās Tautas izglītības un zinātnes darbinieku arodbiedrība, galvenā redaktore pētāmā perioda sākumā Ligita Režais, vēlāk Felikss Zvaigznons, Vilis Seleckis, vidējais biežums – 16 lapaspuses), žurnāla “Zvaigzne” (biežums – divreiz mēnesī, iznāk kopš 1957. gada, izdevējs – LKP CK, kopš 1991. gada – žurnāla “Zvaigzne” redakcija, galvenais redaktors Augusts Lediņš, vidējais biežums – 34 lapaspuses).

Visu pētāmo izdevumu tirāžas un to izmaiņas redzamas attēlā Nr. 4.

Attēls Nr. 4: Pētāmo mediju tirāžas

Grafikā ar treknu līniju izcelti tie laika posmi, kurā katrs no pētāmajiem medijiem funkcionē kā intelektuāļu komunikācijas platforma – tajā tiek publicēti intelektuāļu komentāri (publisko intelektuāļu sarakstā iekļauto personu viedokļu raksti). Grafika redzams, ka periodiem, kuros konkrētais izdevums ir relevantis šim pētījumam, ir tendence sakrist vai būt tuvu laikam, kad izdevumam bijis maksimāli liels metiens.²³² Nav iespējams pateikt, kas šajā tendencē drīzāk uzskatāms par cēloni un kas interpretējams kā sekas – vai nu intelektuāļi izvēlas tobrīd populārus izdevumus, lai nodrošinātu viņu viedokļiem maksimālas auditorijas sasniegšanu, vai arī izdevumi

²³² Izņemot tos izdevumus, kuri kalpo par intelektuāļu komunikācijas kanāliem visā pētāmajā periodā un šajā laikā piedzīvo metiena svārstības.

gūs popularitāti, publicējot auditoriju interesējošus intelektuāļu viedokļus.²³³ Tomēr grafiks parāda arī to, ka pētījuma izlasē ietverti gan tādi preses izdevumi, kas uzskatāmi par plašas auditorijas (masveidīgiem) medijiem, gan izdevumi, kas pozicionēti uz intelektuāļiem un mediju lietotāju izglītotāko daļu (par tādiem pētāmā laika kontekstā uzskatāmi žurnāli “Avots” un “Karogs”, kā arī laikraksti “Literatūra un Māksla” (turpmāk tekstā – LM) un “Skolotāju Avīze”). Jāuzsver, ka pētāmie izdevumi uzskatāmi arī par salīdzinoši liberāliem tālaika mediju kultūras izpratnē. Par liberāliem medijiem padomju žurnālistikas kontekstā var uzskatīt tos, kas, sekojot Mihaila Gorbačova iniciētajai *glasnostj* (atklātības) politikai, aizsāka diskusijas par līdz šim publiskajā telpā noklusētajām tēmām (Staļina noziegumi, nacionālie simboli, seksualitāte utt.) un paplašināja pieļaujamās kritikas robežas. Piemēram, laikraksts “Skolotāju Avīze” jau 1989. gada maijā tobrīd vispārpieņemto preses izdevumu devīzi “Visu zemju proletārieši, savienojieties!” nomainīja uz “Tēvzemei un Brīvībai”. Darbā jēdzieni *perestroika* (pārkārtošanās) un *glasnostj* (atklātība) lietoti oriģinālformā, t.i., pārcēlumā no krievu valodas, jo pētījumā tie ir specifisku vēsturisku parādību nosaukumi, nevis pārkārtošanās vai atklātības apzīmējumi vispār.

Vispirms tika atlasīti izlases medijos publicētie viedokļu raksti, un vēlāk to autoriem tika piemēroti vispirms publiskās darbības kritēriji, proti, izmantojot Latvijas Nacionālās bibliotēkas Nacionālās bibliogrāfijas analītikas datubāzi tika noskaidrota autoru publicitāte visos izlases medijos konkrētā gada ietvaros, kā arī, izmantojot ziņu aģentūras LETA arhīvu, Latvijas Radošo savienību padomes datubāzi un citus datu apkopojumus – viņu tobrīd ieņemtie politiskie amati. Par nepieciešamo publicitātes sliekšni bija noteiktas 10 publikācijas, vai vismaz piecas gadījumā, ja persona tobrīd ieņem augsta līmeņa politisko amatu. Šiem autoriem vēlāk tika piemēroti profesionālās (kultūras) autoritātes kritēriji, noskaidrojot, vai viņiem līdz konkrētajam gadam (ieskaitot) bijušas 1) profesionālas publikācijas, 2) profesionālie apbalvojumi, vai viņi tobrīd ir ieņēmuši nozīmīgus 3) profesionālus amatus, bijuši 4) profesionālo organizāciju biedri un vai viņiem tobrīd bijis piešķirts 5) doktora grāds. No pieciem profesionālās autoritātes kritērijiem par pietiekamu tika uzskatīta kvalificēšanās pēc vismaz diviem kritērijiem vai vismaz viena, ja runa ir par publikācijām. Vēlāk kā iegūto datu verifikācijas mehānisms tika atlasīti *perestroikas* un atmodas laika medijos publicēto kolektīvo paziņojumu parakstītāji, kas tika pārbaudīti pēc tādiem pašiem kritērijiem. Jaunus vārdus pēc mediju analīzes izveidotajā publisko intelektuāļu sarakstā paziņojumu analīze neienesā, apliecinot tā pamatotību. Vēlreiz jāuzsver, ka publiskā intelektuāļa

²³³ Juris Bojārs uzsver, ka viņa izvēli par izdevumiem, kādos publicēties, galvenokārt noteica tieši to spēja sasniegt iespējami lielāku auditoriju (sk. Pielikumu Nr. 4).

statusu es izprotu kā situatīvu, nevis tādu, kas var tikt piešķirts uz mūžu un raksturo personas darbību kopumā, tādēļ autoru kvalificēšanās publiskā intelektuāļa statusam ierobežota gada ietvaros.

Pētījumā ietverti tikai drukātie un tikai latviešu valodā iznākušie mediji, un šo ierobežojumu nosaka gan informācijas pieejamība un apstrādes iespējas (drukāto mediju saturs par visu pētāmo periodu ir detalizēti kategorizēts Latvijas Nacionālās bibliotēkas Nacionālās bibliogrāfijas analītikas datubāzē, savukārt elektronisko mediju satura bibliogrāfijas atrodas tikai pašu mediju rīcībā un tās ir ievērojami mazāk sistemātiskas un detalizētas), gan arī mediju vides īpatnības – auditoriju un mediju tradīciju atšķirības –, kas pieprasa pietiekami būtisku metodoloģijas piemērošanu, lai katrai no Latvijas nozīmīgākajām mediju vides daļām veltītu atsevišķu pētījumu.

Tādējādi empīriskā pētījuma otrajā etapā tika sakārtots 43 cilvēku – 1986.-1992.gada Latvijas publisko intelektuāļu saraksts. Atlases rezultāti atspoguļoti tabulā, norādot personas uzvārdu, vārdu, kā arī gadu, kurā viņš vai viņa raksturojams ar publiskā intelektuāļa statusu.

Uzvārds	Vārds	1986	1987	1988	1989	1990	1991	1992
Andrejevs	Georgs							
Augstkalns	Uldis							
Auziņš	Imants							
Avotiņš	Viktors							
Bērziņš	Uldis							
Bīte	Ilgonis							
Bišers	Ilmārs							
Bojārs	Juris							
Briedis	Leons							
Čaklais	Māris							
Daugmalis	Viktors							
Dīmanis	Sergejs							
Dobrovenskis	Roalds							
Dribins	Leo							
Dripe	Andrejs							
Freimanis	Jānis							
Gerts	Oskars							
Grīnbergs	Andris							
Grīnblats	Māris							
Īvāns	Dainis							

Klotiņš	Arnolds							
Kosteņecka	Marina							
Kreicbergs	Helmuts							
Kūlis	Ēriks							
Laķis	Pēteris							
Lāms	Visvaldis							
Levits	Egils							
Mackova	Jolanta							
Mūks	Roberts							
Peters	Jānis							
Ražuks	Romualds							
Sčipcovs	Oļegs							
Seleckis	Vilis							
Skujiņš	Zigmunds							
Skulme	Džemma							
Stradiņš	Jānis							
Škapars	Jānis							
Valujevs	Guntis							
Vulfsons	Mavriks							
Zālīte	Māra							
Zariņš	Vilnis							
Ziedonis	Imants							
Žihare	Laima							

Attēls Nr. 5: Pētāmo publisko intelektuāļu saraksts

Kā redzams attēlā Nr. 5, tikai viens publiskais intelektuālis pieder pie šī statusa visā pētāmajā periodā, lielākā daļa – tikai daļā no tā. Laiks, kad kāds cilvēks iegūst intelektuāļa statusu vai to zaudē, atspoguļo pārmaiņas viņa publicitātē vai politiskajā statusā. Par to sīkāk – 6.2. apakšnodaļā “Tekstu dislokācija un to autori”.

Aplūkojot publikācijas publisko intelektuāļu saraksta veidošanai, paralēli tika uzkrāti novērojumi un piezīmes kategoriju shēmai, kas nepieciešama publikāciju analīzei pēc diskursa vēsturiskās analīzes principiem. Sistematizējot iegūto informāciju, tika izveidota šāda analītisko kategoriju tabula, kurā pamatkategorijas (dimensijas) ir attēlotas sarkanā, bet subkategorijas (apakškategorijas) – zilā krāsā:

Teksta dislokācija

Autors

Medijs

Datums

Virsraksts

Rubrika

Lapaspuse

Nosaukšana

Tēma

Problēmas identifikācija

Oponentu nosaukšana

Cēloņu identifikācija

Seku paredzējumi

Cietušo identifikācija

Vainīgo identifikācija

Risinājumu nosaukšana

Risinājumu adresāti

Raksturošana

Problēmas izpausmju raksturojumi

Oponentu raksturojumi

Argumentācija

- Oponentu argumentācijas diskreditācija
- Atsauces uz tekstiem kā argumentiem
- Atsauces uz cilvēkiem kā autoritātēm
- Atsauces uz zinātni/zinātniekiem
- Atsauces uz sabiedrisko domu
- Atsauces uz vērtībām
- Atsauces uz vēsturi
- Citas autoritātes/argumentācijas paņēmieni

Intelektuālu kolektīvā identitāte un attiecības ar citām identitātēm

- Atsauces uz piederību inteliģencei/intelektuāļiem
- Atsauces uz izglītību
- Atsauces uz profesiju
- Atsauces uz intelektuāļu funkcijām/misiju/lomām
- Atsauces uz piederību kopienai
- Atsauces uz ieņemamo amatu
- Citas identitātes manifestācijas

Izteiksmes līdzekļi

- Metaforas
- Mēs/jūs nošķīrumi
- Citi izteiksmes līdzekļi

Šāda analīzes kategoriju shēma nosaka, ka publikācijas tiek analizētas ar divējādu interesi: pirmkārt, par publisko intelektuāļu komunikāciju par jautājumiem ārpus viņu profesionālās kompetences robežām, un otrkārt, par viņu kolektīvās identitātes publiskajām manifestācijām, kas arī ir intelektuāļu komunikācijas būtiska sastāvdaļa.

Raksturojot shēmā ietvertos mehānismus, jāsaprot, ka pirmā sadaļa fiksē teksta formālos raksturojumus, taču ne tikai – publikācijas izvietojums medijā liecina arī medija reakcijas priekšstatiem par publikācijas tēmas svarīgumu, autora atpazīstamību utt. Otrā – Nosaukšanas sadaļa jau izriet no diskursa analīzes nosacījumiem, kas nosaukšanas aktu skata kā vienu no centrālajām valodas sociālās nosacītības izpausmēm. Šī pētījuma ietvaros nosaukšanas darbības tiek analizētas gan attiecībā uz publikācijas problēmu vai problēmām, tās cēloņiem, cietušajiem (sekām) un norādītajiem vainīgajiem, kā arī piedāvātajiem risinājumiem, atsevišķi kategorizējot arī risinājumu adresātus jeb cilvēkus, cilvēku grupas vai institūcijas, uz kuru atbildību un rīcības nepieciešamību autori norāda publikācijā aprakstītās problēmas kontekstā. Trešā, Raksturošanas sadaļa paredz autoru pieminēto problēmas izpausmju un piedāvāto oponentu raksturojumu fiksēšanu. Argumentācijas sadaļa ir vēl viens no centrālajiem diskursa analīzes parametriem un atspoguļo publisko intelektuāļu lietotos zināšanu un spriedumu autorizācijas veidus: atsaukšanos uz tekstiem (valdības dokumentiem, likumiem, citu intelektuāļu rakstīto, literāriem darbiem utt.), cilvēku autoritatīvu piesaukšanu, tautas viedokļa jeb sabiedriskās domas lietošanu izteikumu pamatošanā, abstraktu vērtību (piemēram, demokrātija, taisnīgums, tiesiskums u.tml.) piesaukšanu, kā arī paredz iespēju fiksēt citus argumentācijas paņēmienus. Piektā sadaļa var tikt skatīta argumentācijas sadaļas ietvaros, tomēr tā sakārtota atsevišķi, jo tā specifiski pievēršas autoru kolektīvās identitātes manifestācijām. Kā nozīmīgākās identitātes izpausmes izšķirtas atsauces uz profesiju, amatiem, intelektuāļu funkcijām/misiju/lomām un piederību kādai kopienai. Šīs sadaļas funkcija ir fiksēt dažādos intelektuāļu autoritātes avotus, kas atšķirībā no argumentācijas sadaļas, sniedzas ārpus konkrētās publikācijā aprakstītās problēmas robežām un raksturo pašu publisko intelektuāļu priekšstatus par sevi kā par individuāliem aktieriem un arī kopienas iztēlošanās mehānismus. Savukārt pēdējā, sestā analīzes kategorija – Izteiksmes līdzekļi – ir orientēta uz raksturojumu un argumentācijas intensifikācijas un mīkstināšanas paņēmieni izpēti, kas ir vēl viens no diskursa analīzes centrālajiem jautājumiem. Šeit atsevišķi izceltas tekstos lietotās metaforas un mēs/jūs (savējo/svešo) nošķirumi, un atstāta iespēja fiksēt arī citus izteiksmes līdzekļus, respektējot to faktisko daudzveidību.

Iegūto diskursa analīzes rezultātu interpretācijā – piektajā empīriskā pētījuma posmā – tika izmantota arī viena palīgmetode – daļēji strukturētās intervijas ar publiskajiem intelektuāļiem (sauktas arī par kvalitatīvajām vai dziļajām intervijām), kas nozīmē, ka iepriekš tiek izveidots uzdodamo jautājumu saraksts, kas ir vienāds visiem intervējamajiem, tomēr sarunas gaitā, reaģējot uz tās saturu, var tikt veidoti jauni jautājumi, esošie var tikt izlaisti, kā arī var tikt mainīta to secība.²³⁴ Tieši iegūto rezultātu interpretācija un padziļinātas izpratnes veidošana ir viens no populārākajiem iemesliem interviju metodes izmantošanai sociālo zinātņu pētījumos (izņemot gadījumus, kad intervijas ir datu vākšanas metode, piemēram, dzīvesstāstu pētījumos).²³⁵ Ņemot vērā palīgmetodes statusu, interviju skaitu, apjomu un saturu nosaka konkrētās pētnieciskās vajadzības, proti, nepieciešamība noskaidrot konkrētu, pamatmateriāla analīzes laukā iztrūkstošu informāciju.²³⁶ Dziļajās intervijās iegūtie dati ir izmantoti, lai pārbaudītu analīzes rezultātā radušās diskursu interpretācijas un secinājumus, kā arī iegūtu priekšstatu par pašu publisko intelektuāļu priekšstatiem par viņu lomu publiskajā telpā, darbības motivāciju un diskursu nozīmi, kas ir būtiski kolektīvās identitātes pētniecībā. Tādējādi dziļo interviju loma šajā darbā ir ne tik daudz jaunas informācijas iegūšana, cik citu metožu lietojuma rezultātā iegūto spriedumu pārbaude. Tas ir arī ētisks lēmums – nepieciešamība uzklaut pašus pētāmos intelektuāļus, izvairoties no to objektivitātes.

Intervijas tika fiksētas diktofonā, un vēlāk atreferētas, atbilstoši šīs metodes prasībām fiksējot arī nozīmīgas intervējamo neverbālas reakcijas (ilgu klusēšanu, smieklus, nopūtas u.tml.).²³⁷ Šī pētījuma ietvaros intervijas tika veiktas pēc diskursa analīzes rezultāti aprakstīšanas beigām. Tika uzrunāti trīs intervējamie: Viktors Avotiņš, Juris Bojārs un Guntis Valujevs, izvēli nosakot ar konkrēto autoru nozīmīgumu pētāmo publikāciju izlasē, kā arī viņu publiskās pozīcijas savdabību.²³⁸ Viens no uzrunātajiem – Guntis Valujevs – no intervijas atteicās, argumentējot to ar savu apzināto distancēšanos no pētāmā laika un tā notikumiem. Savukārt ar Viktoru Avotiņu un Juri Bojāru tika veiktas apmēram 1-1,5 stundu garas daļēji strukturētās intervijas, kuru atšifrējumi ir atrodami pielikumos Nr. 1 un 2.

²³⁴ Byrne, B. (2004). Qualitative interviewing. In: Seale, C. (ed.). (2004). *Researching society and culture*. 2nd ed. Los Angeles, etc.: SAGE Publications. P. 181.

²³⁵ Turpat. 182. lpp.

²³⁶ Kvale, S. (1996). *InterViews: an Introduction to Qualitative Research Interviewing*. London, Thousand Oaks, New Dehli: SAGE Publications. P. 102-103, 130-132.

²³⁷ Turpat. 132-135. lpp.

²³⁸ Ar to domājot īpašu interesi par tiem intelektuāļiem, kas pauduši no tobrīd citu publisko intelektuāļu vidū izplatītajiem diskursiem atšķirīgus viedokļus. No potenciālo interviju loka tika izslēgti jau iepriekš (maģistra darba ietvaros: sk. Procevska, O. (2009). *Inteliģences diskursi padomju Latvijas 20. gs. 80. gadu otrās puses publiskajā telpā: komentāri laikrakstā "Literatūra un Māksla" (1986–1989): Maģistra darbs*. Rīga: LU SZF Komunikācijas studijas nodaļa.) par līdzīgu tēmu intervētie cilvēki: Jānis Peters, Marina Kosteņecka, Gunārs Asaris.

Nākamā – empīriskā pētījuma rezultātu izklāsta nodaļa ir sakārtota, balstoties uz šeit aprakstīto analīzes kategoriju shēmu, tomēr tur, kur pastāv būtiska sakarība starp dažādām subkategorijām, to rezultātu izklāsts ir kārtots citādā secībā nekā tabulā.

Tieši kā vecajā Krievijā – inteliģences mūžīgā atrautība
no tautas un nelaimīgs nacionālā nihilisma vaibsts tās vaigā.
Galu galā, vai tā nav vispārīga un nepieciešama sakarība –
tiklīdz domājošais *Es* uzstāda savu *ratio* suverenitāti,
tā beigas visām jūtām un sentimentiem par tautu, zemi, saknēm,
mīļo Latviju un latviešiem.

*Baiba Pētersone, žurnāla "Kentaurs" diskusijā
"Inteliģence – krusta zirnekļa tīklā"*

6. PERESTROIKAS UN ATMODAS

PUBLISKO INTELEKTUĀĻU DISKURSI UN KOLEKTĪVĀ IDENTITĀTE

Kā jau norādīts pētījuma metodoloģijas aprakstā, *perestroikas* un atmodas laika Latvijas publisko intelektuāļu diskursi ir jāpēta to rašanās un lietošanas kontekstā, tāpēc empīriskā pētījuma daļa sākas ar pētījuma perioda aprakstu. Tam seko diskursu analīzes rezultātu izklāsta un interpretācijas sadaļas, sakārtotas atbilstoši analīzes kategoriju shēmai. Visi citāti ir atainoti to oriģinālrakstībā, izlaidumus apzīmējot ar kvadrātiekvām ([..]) un izcēlumu (lielo burtu, pasvītrojumu, slīprakstu, biezo šriftu) gadījumā precizējot, vai tas ir citāta autora vai mans izcēlums.

Jāņem vērā, ka rezultātu izklāstā dominē kolektīva (strukturāla) pieeja, aplūkojot šī laika publiskos intelektuāļus kā komunikatīvu grupu, kurai ir kopīgi raksturojumi un arī iekšējās atšķirības, nepievēršoties katra atsevišķa publiskā intelektuāļa darbības specifikas analīzei, kas raksturotu biogrāfisku pieeju pētniecībai. Tas darīts vienīgi tajos gadījumos, kad kāda publiskā intelektuāļa rīcība ievērojami atšķiras no kopējām tendencēm. Komunikatīva pieeja intelektuāļu darbības analīzei, kuras uzmanības centrā ir intelektuāļu komunikācijas saturs, atšķiras arī no kolektīvo biogrāfiju (prosopogrāfijas) žanra, kas fokusējas uz kādas sociālās grupas sociāldemogrāfisko raksturojumu izmaiņām. Intelektuāļu izteikumu analīze veikta **saskaņā ar vienu no pētījuma mērķiem – radīt izpratni (teorētisko modeli) par konkrētā perioda publiskajiem intelektuāļiem kā komunikatīvu parādību.**

6.1. PĒTĪJUMA PERIODA UN IZLASES RAKSTUROJUMS

Gan Latvijas, gan ārvalstu pētnieku vidū ir izveidojusies tradīcija aplūkot 80. gadu norises Baltijas valstīs kā divdaļīgu procesu, kas sastāv no varas iniciēta un kontrolēta liberalizācijas posma un pašiniciatīvas, masu kustību posma.²³⁹ Latvijā pastāv arī terminoloģisks nošķirums,

²³⁹Sk., piemēram, Малия, М. (2002). *Советская трагедия. История социализма в России. 1917–1991*. Москва: Российская политическая энциклопедия. С. 452-453, Bleiere, D., Butulis, I., Stranga, A., Zunda, A. (2005). *Latvijas vēsture. 20. gadsimts*. Rīga: Jumava. 421. lpp. Aldis Purs un Atis Pabriks 2002. gadā izdotajā grāmatā “The Baltic States” piedāvā alternatīvu – trīsdaļīgu periodizāciju, tieša, bez precīzām datumu robežām: 1) vides un cilvēktiesību organizāciju dzimšana; 2) masu kustību veidošanās ar intelektuāļu piedalīšanos; 3) padomju nomenklatūras darbinieku pievienošanās neatkarības kustībai. Sk. Smith, D., Pabriks, A., Purs, A., Lane, T. (2002). *The Baltic States: Estonia, Latvia, Lithuania*. London, New York: Routledge. P. 51.

kura ietvaros pieņemts nošķirt *perestroiku* (no 1985./1986. līdz 1987. gadam) no Trešās atmodas (no 1988. līdz 1989./1990. gadam).

Perestroikas (no krievu val. *перестройка*) – pārkārtošanās, pārbūves – jēdziens publiskā lietošanā parādījās 1985. gadā. To, attiecinot uz nepieciešamajām izmaiņām padomju cilvēka domāšanā, ieviesa nupat amatā nākušais PSKP Centrālās komitejas ģenerālsekretārs Mihains Gorbačovs (*Михаил Горбачёв*).²⁴⁰ Tā bija reakcija uz ekonomikas attīstības tempu pazemināšanos un pārvaldes neefektivitātes pazīmēm, ko liela daļa pilsoņu izjuta caur deficītu oficiālajā tirgū un augstajām cenām neoficiālajā.²⁴¹ Pārkārtošanās politikas esenciāla sastāvdaļa ir publiskās telpas reforma. Atklātums – *glasnostj* (no krievu val. *гласность*) – bija iecerēta kā masu mobilizācijas instruments dalībai politiskajā dzīvē. PSKP 17. plēnumā, kas norisinājās 1986.gada februārī, Gorbačovs to raksturo šādi:

*Principiāls mums ir jautājums par atklātuma paplašināšanu. Tas ir politisks jautājums. Bez atklātuma nav un nevar būt demokrātisma, masu politiskās jaunrades un to piedalīšanās pārvaldē. Tā ir [...] pārkārtošanās izejas punkts. Dažreiz, kad runa ir par atklātumu, nākas dzirdēt aicinājumus piesardzīgāk runāt par mūsu trūkumiem un kļūdām, par grūtībām, kas neizbēgamas jebkurā dzīvē darbā. Atbilde var būt tikai viena, ļeņiniska: komunistiem vienmēr un visos apstākļos vajadzīga patiesība.*²⁴²

Tā nozīmēja tā saucamo balto plankumu (iepriekš noklusēto tēmu) aizpildīšanu un pieļaujamo kritikas robežu paplašināšanu publikas mobilizācijas nolūkos – *glasnotj* mērķis bija atjaunot sabiedrības ticību padomju sistēmai un veicināt tās politiskās pasivitātes mazināšanos un lielāku iesaisti pārvaldē, tai bija jāveic “sociālā modinātājpulksteņa funkcija”, kā to formulē vēsturniece Vita Zelče.²⁴³ Veidojot *glasnostj* politikas principus, Gorbačovs īpaši akcentēja drukāto mediju lomu un inteliģences viedokļu nozīmību iecerēto pārmaiņu veicināšanā.²⁴⁴ Var spriest, ka pēc šādas mediju lomas pastāvēja arī publikas pieprasījums, jo daudzu preses izdevumu tirāža *perestroikas* laikā palielinājās vairākkārt, ko komunikācijas pētniece Inta Brikše skaidro tieši ar mediju spēju apmierināt savas auditorijas jaunās kognitīvās vajadzības, kā arī tās

²⁴⁰ Пихоя, Р., Соколов, А. (2008). *История современной России*. С. 129.

²⁴¹ Кеер, J. (1995). *Last of the empires. A History of the Soviet Union*. Oxford, New York: Oxford University Press. P. 222, Пихоя, Р., Соколов, А. (2008). *История современной России*. С. 131-132.

²⁴² Gorbačovs, M. (1986). PSKP CK ģenerālsekretāra biedra M.Gorbačova referāts 1986.gada 25.februārī. *Padomju Savienības Komunistiskās partijas XXVII kongresa materiāli*. Rīga: Avots. 70. lpp.

²⁴³ Zelče, V. (2005). Vēsture perestroikas redakcijā un Latvijas okupācijas jēdziens: 1988. gads. Grām.: Brikše, I. (red.). *Komunikācija. Kultūras un vēstures diskurss*. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds. 249-250. lpp.

²⁴⁴ Gorbačovs, M. (1986). PSKP CK ģenerālsekretāra biedra M.Gorbačova referāts 1986. gada 25. februārī. 102. - 103. lpp.

pieprasījumu pēc kritiskiem diskursiem attiecībā pret varu.²⁴⁵ Mediju uzdevums, kā to saprata Gorbačovs, bija saistīts ar atsevišķu komunistiskās pārvaldes kļūdu – birokrātisma, centralizācijas, pārliedas kontroles un plānveidīguma, dogmatizācijas – kritiku.²⁴⁶ Taču iedrošinot iniciatīvu un kritiku, Gorbačovs atvēra ceļu arī pašas padomju iekārtas apšaubīšanai, uzskata Jurčaks.²⁴⁷ Vēsturniece Eleina Makklarnada (*Elaine McClarnand*) izvirza versiju, ka eventuālais sociālisma noliegums radās no Gorbačova destalinizācijas politikas, kas iesākumā bija ierobežota vien ar staļiniskās nacionālās politikas, centralizācijas un birokrātisma kritiku, taču pētījumi un diskusijas publiskajā telpā lika analizēt staļinisma attiecības ar padomju iekārtu kopumā, uzdot jautājumus – kā radās staļinisms? vai tas ir sociālisma deformācija vai tā būtība? – tādējādi “pārceļot spriedumus uz visu padomju komunisma vēsturi un doktrīnu”.²⁴⁸

Īpaša loma atklātības veicināšanā tika atvēlēta arī inteliģencei, ko vara uzlūkoja zināmā mērā kā savu aizvietotāju, kas spēj labāk komunicēt varas nostāju un veicināt iniciatīvu, jo tai, kā norāda Zelče, salīdzinot ar nomenklatūras dalībniekiem, bija ievērojami lielāka autoritāte.²⁴⁹ Tomēr augstajos amatos esošā, padomju sistēmā integrētā inteliģences daļa šādam uzdevumam iesākumā nebija gatava un aktīvu pozīciju iemantoja tikai vairākus gadus pēc perestroikas sākuma, norāda sociologi Boriss Dubins (*Борис Дубин*) un Ļevs Gudkovs (*Лев Гудков*).²⁵⁰ Savukārt krievu disidentu vidū pirmā reakcija uz Gorbačova reformām bija lielā mērā negatīva – nacionālisti negatīvi vērtēja vesternizācijas elementus pārkārtošanās politikā, savukārt liberāļi uzskatīja reformas par pārāk maigām un neefektīvām.²⁵¹

Tomēr lielākā inteliģences daļa *perestroikas* sākumposmā pret jauno situāciju bija noskaņota nedz izteikti pozitīvi, nedz negatīvi, drīzāk nogaidoši.²⁵² Pētnieku vidū pastāv atšķirīgas versijas par to, kad notika lūzums inteliģences un padomju pilsoņu domāšanā, ar to saprotot padomju sistēmai alternatīvu skatījumu izplatību. Filozofs Valentīns Tolstihs (*Валентин Толстых*) uzsver, ka fundamentālas pārmaiņas sākās tikai pašās 80.gadu beigās.²⁵³ Padomju

²⁴⁵ Brikše, I. (2005). Publiskās sfēras demokratizācijas iespējas: Perestrikas un glasnostj aspekts Latvijā (1985-1990). Grām.: Brikše, I. (red.). *Komunikācija. Kultūras un vēstures diskurss*. 206. lpp.

²⁴⁶ Yurchak, A. (2006). *Everything Was Forever, Until it Was No More*. P.294, Пихоя, Р., Соколов, А. (2008). *История современной России*. С. 177-184.

²⁴⁷ Yurchak, A. (2006). *Everything Was Forever, Until it Was No More*. P. 291.-292.

²⁴⁸ McClarnand, E. (1998). The Politics of History and Historical Revisionism: De-Stalinization and the Search for Identity in Gorbachev's Russia, 1985-1991. *The History Teacher*, 31(2), 154.

²⁴⁹ Zelče, V. (2005). Vēsture perestroikas redakcijā un Latvijas okupācijas jēdziens. 251.lpp.

²⁵⁰ Гудков, Л., Дубин, Б. (2009). *Интеллигенция*. С. 109, 139.

²⁵¹ Shlapentokh, V., Shiraev, E., Carroll, E. (2008). *The Soviet Union. Internal and External Perspectives on Soviet Society*. New York: Palgrave Macmillan. P. 72-73.

²⁵² Малиа, М. (2002). *Советская трагедия*. С. 440-441.

²⁵³ Толстых, В. (сост.). (2005). *Перестройка. Двадцать лет спустя*. Москва: Русский путь. С.22-23.

vēstures pētnieks Martins Malia (*Martin Malia*) par izšķirošo periodu *perestroikas* norisē uzskata 1988. gadu, norādot, ka tas ir laiks, kad *perestroika* pārstāja sekot padomju iekārtas revitalizācijas pasākumu kursam, kā tas bija varas iecerēs, un pārvērtās par pakāpenisku padomju iekārtas demontāžas procesu.²⁵⁴

Perestroikas iesākumā gan Krievijas PSR, gan Latvijas PSR publiskajā telpā rodas vairāki jauni tābrīža procesu apzīmējumi. 1988. gadā Latvijā radās termins “Trešā atmoda”. Tā autors ir akadēmiķis Jānis Stradiņš, kas to savā Radošo Savienību plēnuma 1988. gada 2. jūnija runā pieminēja šādā kontekstā:

*Mēģināsim uzturēt mūsu zemi – kaut vai minoritāti – sakoptībā. Ir jāsauglabā nācijas identitāte, pašreiz mēs taču esam liecinieki trešajai latviešu “tautiskajai atmodai”, mums ir jāaudzina bērni, mazbērni kultūras un humānisma izpratnē. Lai kādas arī būtu emocijas.*²⁵⁵

1988. gadu var uzskatīt par pārejas posmu no varas pārraudzīta pārmaiņu procesa uz masu kustību posmu. Latvijā to visskaidrāk iezīmē Latvijas Tautas frontes veidošanās 1988. gada beigās un tai opozicionārās politiskās organizācijas – Interfrontes – tapšana 1989. gada sākumā. Tomēr mana pētījuma rezultāti liecina, ka nav pamata aplūkot 80. gadu beigu norises kā divdaļīgu procesu; tam ir bijuši vairāki posmi, kurus raksturo atšķirīgas diskursīvās prakses, publiskajā telpā nozīmīgas tēmas, tās dalībnieki, kā arī politiskie, sociālie un ekonomiskie notikumi. Turklāt jāņem vērā, ka *perestroika* pirmām kārtām ir tieši publiskās telpas transformāciju process, tādēļ ir pamats tās periodizāciju veidot, balstoties tieši uz izmaiņām publiskajā telpā, nevis tikai uz varas lēmumu, dažādu organizāciju aktivitāšu un citu notikumu hronoloģiju.

Sociologs Jurijs Levada (*Юриу Левадa*) atzīst, ka *glasnostj* kā *balto plankumu* aizpildīšanas pieeja tā laika publiskajā telpā radījusi disbalansu starp nosaukšanu un analīzi par nosaukšanai: “kļuva populāri runāt par lietām, kas jau sen bija zināmas un slepeni apspriestas iepriekšējos gados. Detalizētus piemērus, it sevišķi ekonomikas analīzi, publika novērtēja daudz zemāk par iespēju “saukt lietas īstajos vārdos””.²⁵⁶ Arī šī pētījuma intelektuāļu publikāciju analīzes rezultātu izklāstā varēs novērot to, ka nosaukšana intelektuāļu diskursos ir daudz

²⁵⁴ Малиа, М. (2002). *Советская трагедия*. С. 452-453.

²⁵⁵ Stradiņš, J. (1988). Jādzīvo, jācīnās kopā. Grām.: Grīniece, A. (sast.). (2010). *Radošo savienību plēnums. 1. un 2. jūnijs*. Rīga: Jumava. 190-191. lpp.

²⁵⁶ Levada, Y. (1999). Elite and Masses in Public Opinion. In: Shlapentokh, V., Vanderpool, C., Doktorov B. (1999). *The New Elite in Post-Communist Eastern Europe*. College Station: Texas A&M University Press. P. 65.

spēcīgāka par detalizētu problēmu izpausmju aplūkojumu, kā arī to, ka problēmu cēloņi tiek raksturoti visai shematiski. Tomēr kopumā *perestroikas* periodu var uzskatīt par publisko intelektuāļu *zvaigžņu stundu* – viņu viedokļi publiskajā telpā guva līdz šim (un arī pēc tam) nepieredzētu popularitāti un ietekmi, intelektuāļu vidū un intelektuāļu attiecībās ar sabiedrību pastāvēja nozīmīga solidaritāte. Mainoties politiskajai iekārtai, tikai neliela daļa intelektuāļu spēja adaptēties un ieņemt svarīgas pozīcijas arī jaunajos apstākļos, kamēr lielākā daļa attīstīja nostalgiskas noskaņas.²⁵⁷

Pētījumā ietvertas publikācijas, kuras 1) atbilst iepriekš formulētajiem publisko intelektuāļu viedokļu kritērijiem (rakstītas komentāra žanrā un par tēmām, kas atrodas ārpus autora tiešās kompetences jomas); 2) rakstījuši autori, kas atbilst metodoloģiskajā daļā aprakstītajiem publisko intelektuāļu identifikācijas kritērijiem; 3) parādījušās latviešu valodā nozīmīgākajos LPSR preses izdevumos no 1986. gada sākuma līdz 1992. gadam beigām²⁵⁸ Publikāciju atlase tika veikta, izmantojot Latvijas Nacionālās bibliotēkas Analītikas datubāzi, meklējot tās pēc autoru vārdiem (tika izmantota iepriekš izveidotā atmodas laika publisko intelektuāļu identifikācijas tabula) un vēlāk pārbaudot atbilstību augstāk minētajiem kritērijiem (vai raksts atbilst komentāra žanram, vai tas rakstīts par tēmu, kas iziet ārpus autora tiešās kompetences lauka).

Kā jau minēts, pētījuma izlasi veido 368 publikācijas no 13 preses izdevumiem. Publikācijas analizētas atbilstoši metodoloģiskajā daļā (5.4. apakšnodaļā) formulētajai analīzes kategoriju sistēmai un arī pētījuma rezultātu izklāsts ir strukturēts, balstoties uz analīzes shēmu un pētījuma gaitā gūtajiem secinājumiem par *perestroikas* un atmodas Latvijas publiskās telpas strukturējumu. Kā jau norādīts, divdaļīgais skatījums nepietiekami spēj tvert publiskās telpas pārmaiņu nianšes. Lai to paveiktu, ir nepieciešams ne tikai sīkāks dalījums, bet arī plašāks ietekmējošo faktoru, notikumu kopums šī dalījuma izveidei (ne tikai masu organizāciju veidošanās kā tas ir divdaļīgajā pieejā). Ņemot vērā šos nosacījumus, esmu radījusi četrdaļīgu *perestroikas* un atmodas periodizāciju:

²⁵⁷ Sk. Rozenvalds, J. (2005). Piezīmes par Latvijas nacionālās elites veidošanos pēc Otrā pasaules kara. *Latvijas Arhīvi*, 2, Procevska, O. (2010). Powerlessness, lamentation and nostalgia: discourses of the post-Soviet intelligentsia in modern Latvia. In: Basov, N., Simet, G.F., Andel, J. van, Mahlomaholo, S., Netshandama, V. (eds). (2010). *The Intellectual: A Phenomenon in Multidimensional Perspectives*. Oxford: Inter-Disciplinary Press.

²⁵⁸ Nosakot pēdējo kritēriju, izlasē netika iekļauti, piemēram, raksti žurnālā "Skola un Ģimene", kā arī reģionālajos preses izdevumos un laikrakstos, kas latviski iznākuši ārpus LPSR teritorijas (trimdā). Izlasē netika iekļauta arī viena publikācija, kas tikusi rakstīta 1978. gadā un 1988. gadā pārpublicēta.

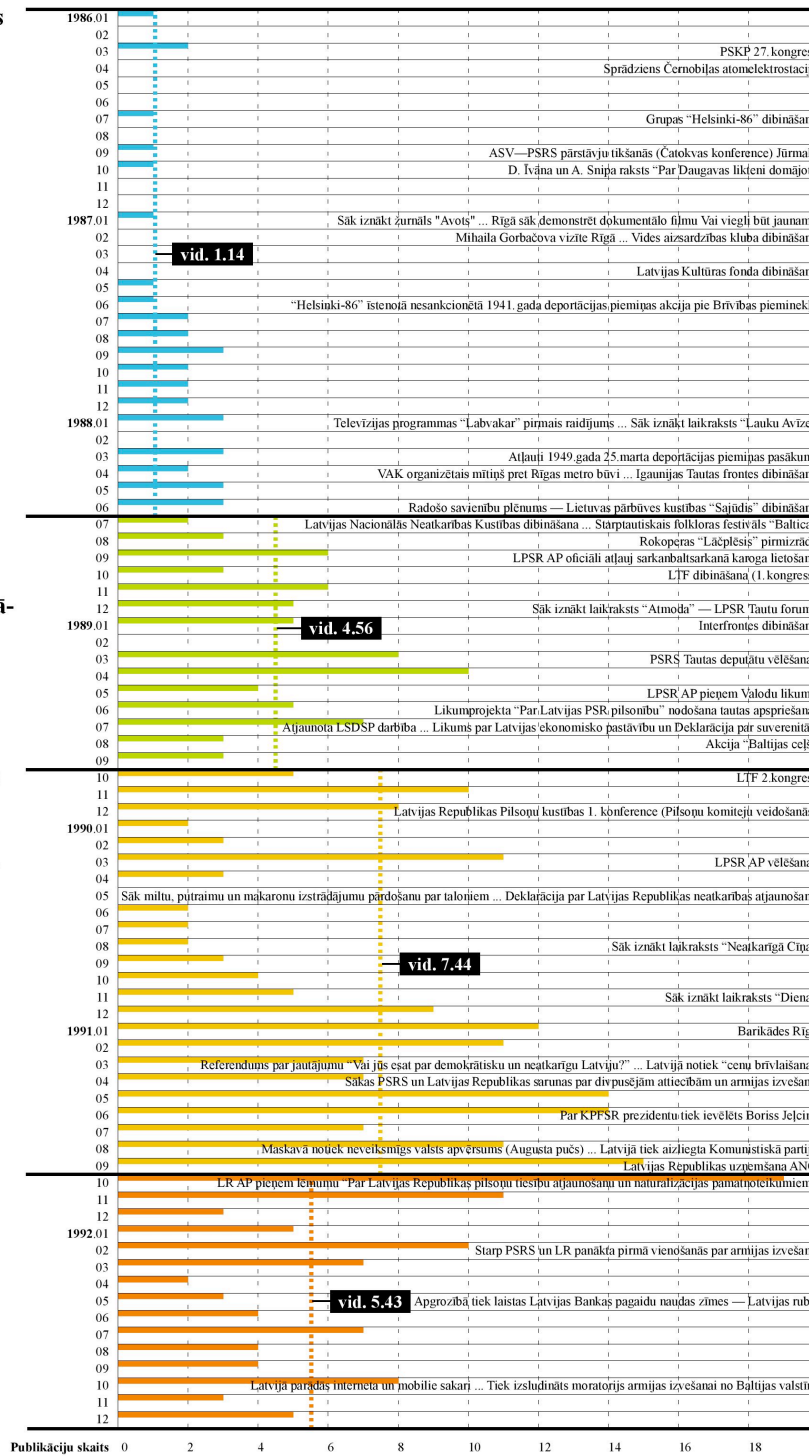
- 1. posms: 1986. gads (perestroikas sākums) – 1988. gada maijs: perestroikas noteikumu apgūšanas, varas uzstādījumu reproducēšanas posms;
- 2. posms: 1988. gada jūnijs (Radošo Savienību plēnums) – 1989. gada septembris: masu kustību veidošanās un institucionalizācijas posms;
- 3. posms: 1989. gada oktobris (LTF 2. kongress) – 1991. gada oktobris: neatkarības kursa iedibināšanas un īstenošanas posms;
- 4. posms: 1991. gada novembris (pēc LR pilsonības likuma atjaunošanas) – 1992. gada beigās: post-atmodas, sociālistiskās ekonomiskas sabrukuma un jaunās ikdienas posms. (sk. attēlu Nr. 6).

1. "Kontrolētās perestroikas" posms

2. Masu organizāciju veidošanās, institucionalizācijas posms

3. Neatkarības kursa uzņemšanas un realizācijas posms

4. Sociālo problēmu aktualizācijas posms

Attēls Nr. 6: Pētāmā laika periodizācija, notikumi un publikāciju skaits pa mēnešiem

Attēls apkopo informāciju par manis izstrādāto *perestroikas* un atmodas periodizāciju, būtiskākajiem pētāmā perioda notikumiem politikas, ekonomikas, starptautisko attiecību, sociālajā un kultūras jomā, kā arī publikāciju skaitu katrā mēnesī un vidējo publikāciju skaitu katrā posmā. Lai gan attēlā redzams, ka posmu robežas iezīmē konkrēti sociāli un politiski notikumi, tomēr jāņem vērā, ka publiskajā telpā to robežas nav un nevar būt tik precīzas, tādēļ konkrēto notikumu pieņemšanai par šo posmu robežpunktiem drīzāk ir ilustratīvs raksturs; metodoloģiski pamatotāka ir robežu vilkšana šo notikumu mēnešu ietvaros, kas arī tiks izmantota empīriskā materiāla analīzes strukturēšanā turpmāk. Jāuzsver, ka šī periodizācija balstās tieši uz publiskās telpas norisēm un pārmaiņām tās raksturojumos, nevis uz periodiem politiskajās attiecībās starp LPSR un PSRS, institucionālo pārmaiņu posmiem, u.tml., jo tieši publiskās telpas transformācijas, kas var būt konkrētu politisku vai ekonomisku lēmumu izpaušmes, bet var arī nebūt ar tiem tieši saistītas, būdamas kompleksu cēloņu rezultāts, kā arī pašas var būt par institucionālo pārmaiņu cēloņiem, ir šī darba fokuss.

Jau minēts, ka par pētījuma sākumpunktu noteikts 1986. gada sākums, tomēr faktiski publisko intelektuāļu mediju izteikumu aktivitāte parādās nevis no gada paša sākuma, bet gan tikai pēc PSKP 27 kongresa, 1986. gada 25. februārī – 6. martā, kurā tika definēti un eksplīcīti formulēti pārbūves politikas principi. Pirms šī notikuma 1986. gadā bijusi tikai viena izlases kritērijiem atbilstoša publikācija, tāpēc par faktisko pētījuma sākumpunktu iespējams uzskatīt tieši 27. kongresu. Pirmajā *perestroikas/atmodas* posmā ietilpst tādi notikumi kā avārija Černobiļas atomelektrostacijā 1986. gada 26. aprīlī, cilvēktiesību aizstāvēšanas grupas “Helsinki-86” dibināšana 1986. gada 10. jūlijā, Daiņa Īvāna un Artura Snipa raksts “Par Daugavas likteni domājot” laikraksta “LM” 17. oktobra numurā, kas aizsāk kampaņu pret Daugavpils HES būvniecību, kas uzskatāma par pirmo nozīmīgo publisko intelektuāļu panākumu (proti, pēc publiskās kritikas projekts tiek apturēts), Gorbačova vizīte Rīgā 1987. gada 17. februārī un Vides aizsardzības kluba (VAK) dibināšana 25. februārī, Latvijas Kultūras fonda dibināšana 1987. gada 28. aprīlī, “Helsinki-86” īstenotā nesankcionētā 1941. gada deportācijas piemiņas akcija pie Brīvības pieminekļa 1987. gada 14. jūnijā, kas presē un arī intelektuāļu publikācijās tiek nosodīta²⁵⁹, vienas no 80. gadu populārākajām televīzijas programmām “Labvakar” pirmais raidījums 1988. gada 30. janvārī, VAK organizētais mītiņš pret Rīgas metro būvi 1988. gada 27. aprīlī – pirmais un šajā posmā vienīgais varas iestāžu neorganizēts masu mītiņš –, paziņojums par

²⁵⁹ Pārmaiņas no nosodījuma 1987. gadā uz atbalstu deportāciju piemiņas pasākumiem 1988. gadā ir vēl viens mērī instruments pārmaiņu procesu fiksēšanai. Par to vairāk sk. Kaprāns, M., Procevska, O., Uzule, L., Saulītis, A. (2012). *Padomju deportāciju pieminēšana Latvijā Atmiņu politika un publiskā telpa*. Rīga: Mansards. 59. lpp.

PSRS karaspēka izvešanu no Afganistānas 1988. gada 15.maijā un citi. Šo posmu raksturo perestroikas relatīvā kontrolējamība, vadīšana “no augšas”, kurā izceļas vien dažas sabiedrisko aktīvistu akcijas. Pirmais posms noslēdzas pirms Radošo savienību plēnuma 1988. gada 1. un 2. jūnijā, kas iezīmē jaunas publiskās komunikācijas prakses.

Otrā perestroikas posma (1988. gada jūnijs – 1989. gada septembris) jauninājums ir ievērojama *perestroikas* procesu un notikumu dalībnieku loka paplašināšanās. Notiek pāreja no atsevišķu personu īstenotām akcijām uz masu pasākumiem un kustībām, kas nodrošina institucionalizētu *sabiedriskās domas aizmuguri* publisko intelektuāļu izteikumiem. “Ir liela atšķirība – darboties starp simt vai divsimt tik labi pārskatāmiem cilvēkiem vai arī būt vienam no divsimt tūkstošiem dalībnieku,” šis LTF Domes atbildīgās sekretāres Sandras Kalnietes vārdi parāda gan drošības sajūtas pieaugumu, gan tā avotu otrajā posmā.²⁶⁰

Par šī posma sākumu jāuzskata Radošo savienību plēnums, kas norisinājās 1988. gada 1–2. jūnijā Latvijas Komunistiskās partijas Centrālās komitejas Politiskās izglītības namā (tagad – Kongresu nams).²⁶¹ Tā nozīme ir vērtējama vairākos līmeņos: pirmkārt, tas bija publisko intelektuāļu (tolaik – inteliģences) kolektīvās identitātes konstruēšanas un iekšējās komunikācijas platforma. Dainis Īvāns savā 1995.gadā izdotajā atmiņu grāmatā “Gadījuma karakalps” dēvē to par “Vislatvijas inteliģences forumu”, kas ļāva gan nošķirt reformistiski noskaņotos no konservatīvajiem, gan vienoties par inteliģences kā īpašas sociālas grupas kopīgām interesēm un viedokļiem, aktivizēja un strukturēja iekšējo komunikāciju.²⁶² Otrkārt, plēnuma runām bija problēmas identificējoša un diagnosticējoša nozīme, par kuras centralitāti *perestroikas* periodam runā Levada. Treškārt, tam bija mobilizējoša ietekme gan publisko intelektuāļu vidū, gan plašākā sabiedrībā. Plēnuma rezolūcija, kā vēlāk būs redzams analīzes daļā, kļuva par būtisku atbalsta punktu intelektuāļu argumentācijas veidošanā. Tā radīja arī veselu rezolūciju rakstīšanas kustību, kurā pēc J.Stradiņa atmiņām, “viens pēc otra” iesaistījās “dažādi darba un neformālie kolektīvi”.²⁶³

²⁶⁰ Kalniete, S. (2000). *Es lauzu. Tu lauzi. Mēs lauzām. Viņi lūza*. Rīga: Jumava. 9. lpp.

²⁶¹ Pasākuma pilnais un oficiālais nosaukums ir Latvijas PSR Rakstnieku savienības, valdes plēnums ar republikas Arhitektu, Dizaineru, Kinematogrāfistu, Komponistu, Mākslinieku, Teātra darbinieku, Žurnālistu savienību vadītāju un ekspertu piedalīšanos. Līdzīgs, taču ne tik plašs pasākums pirms mēneša notika Tallinā, un, kā norāda Jānis Peters, tas kalpoja par iedrošinājumu sarīkot plēnumu arī Latvijā. Sk. Procevska, O. (2009). *Inteliģences diskursi padomju Latvijas 20. gs. 80. gadu otrās puses publiskajā telpā: komentāri laikrakstā "Literatūra un Māksla" (1986–1989): Maģistra darbs*. Rīga: LU SZF Komunikācijas studijas nodaļa. 131.lpp. Plēnuma sagatavošanas gaitu savā atmiņu stāstā detalizēti apraksta arī rakstnieks Andris Kolbergs. Sk. Kolbergs, A. (1991). Dumpis uz laupītāju kuģa. Grām. Kolbergs, A. (1994). *Kopoti raksti. 4.sējums*. Rīga: Aka. 296-312. lpp.

²⁶² Īvāns, D. (1995). *Gadījuma karakalps*. Rīga: Vieda. 116, 124. lpp.

²⁶³ Stradiņš, J. (2010). 1988. gada rakstnieku plēnums un Trešā Atmoda Latvijas vēsturē. Grām.: Grīniece, A. (sast.). (2010). *Radošo savienību plēnums*. 313. lpp.

Ceturtkārt – un tas šī darba ietvaros ir būtiskākais notikuma iespaids – plēnumam bija nozīme arī jauno publiskās komunikācijas normu leģitimācijā: tajā oficiālā ietvarā izskanēja vairākas tēmas un viedokļi (1939. gada Molotova-Ribentropa pakts, 1940. gadu deportācijas, demogrāfiskā situācija Latvijā u.c.), kas iepriekš bijuši piederīgi tikai neformālajai komunikācijai ģimeņu virtuvēs, draugu pulciņos, *samizdata* izdevumos un citās neoficiālās komunikācijas platformās.²⁶⁴ Plēnuma dalībnieki, novērtējot tajā izskanējušo runu rezonansi un ietekmi uz sabiedrību kā nozīmīgāko visbiežāk piemin žurnālista, ārpolitikas analītiķa Mavrika Vulfsona runu.²⁶⁵ Tā izskanēja plēnuma otrajā dienā un vēlāk tika publicēta ar nosaukumu “Par vēsturi – godīgi”, un tās fokusā bija 1940. gada notikumi Latvijā. Būtiskākais runas vēstījums ir sociālistiskās revolūcijas koncepcijas noraidīšana attiecībā uz padomju varas izveidošanos tābrīža Latvijā. Taču svarīgs ir arī veids, kā Vulfsons formulē šo ideju. Proti, vispirms viņš atsaucas uz aculiecinieku stāstiem (izcēlums mans):

*Esmu pēdējo mēnešu laikā saņēmis simtiem vēstuļu no visām republikas malām, kuru autori – vecākās paaudzes skolotāji, kultūras darbinieki, agronomi, vēsturnieki, zemkopji, kas piedzīvojuši 1940. gada vasaru. Viņi kategoriski noraida mūsu versiju par revolucionāru situāciju Latvijā.*²⁶⁶

Vārdos, ko Vulfsons izsaka pašā runas sākumā, redzams, ka viņš zināmā mērā pārceļ atbildību par šīs tēmas diskutēšanu uz tautu, kas ar savu aktivitāti ir mudinājusi viņu tai pievērsties un kuras atmiņās parādās pastāvošās vēstures koncepcijas apšaubīšana. Lietojot nošķīrumu starp “viņiem” – aculieciniekiem, kas noraida sociālistiskās revolūcijas koncepciju un mazāk skaidrajiem “mums” (kuros, kā noprotams no konteksta, viņš visticamāk ietver vēsturniekus un citus inteligences pārstāvjus, kas šo koncepciju formulējuši vai uzturējuši), viņš argumentē ar sabiedriskās domas palīdzību (atbalsta “tautas” versiju), tātad norāda precīzi uz to, ko citi autori uzskata par šī plēnuma jēgu; dot oficiālu ierāmējumu un tādējādi – leģitimitāti jau pastāvošām tautas zināšanām (nevis radīt jaunas).

Vēlāk tekstā, runājot par Sarkanās armijas ienākšanu Latvijas teritorijā, Vulfsons atkal pāradresē atbildību, sakot, ka 1940. gadā notika “pēc Rietumu terminoloģijas – “Latvijas

²⁶⁴ Šo aspektu izceļ gandrīz visi no tiem 1988. gada plēnuma dalībniekiem, kurus grāmatas “Radošo savienību plēnumi. 1. un 2. jūnijs” sastādītāja Anita Grīniece intervējusi 2009. gadā. Sk. Grīniece, A. (sast.). (2010). *Radošo savienību plēnumi*. 240-306. lpp.

²⁶⁵ Sk. turpat.

²⁶⁶ Vulfsons, M. (1988). Par vēsturi – godīgi! Grām.: Grīniece, A. (sast.). (2010). *Radošo savienību plēnumi*. 145. lpp.

varmācīga okupēšana”²⁶⁷. Iepriekš padomju publiskajā telpā “okupācijas” jēdziens tika lietots tikai attiecībā uz Hitleriskās Vācijas iebrukumu Latvijas teritorijā, un tā piemērošana PSRS rīcībai ir pietiekami riskanta, lai radītu nepieciešamību atrunai, ka tā nav paša autora terminoloģija. Vēl viens būtisks Plēnuma raksturojums parādās arī Vulfsona teiktajā, ka “simtprocentīgi godīga” saruna par 1940. gada notikumiem ir nepieciešama tādēļ, “lai neatstātu mūsu ideoloģiskajiem pretiniekiem nevienu argumentu”²⁶⁸. Šāds formulējums uzskatāmi ilustrē intelīģencei atvēlēto funkciju *perestroikas* programmā – nevis dekonstruēt padomju iekārtu, bet gan revitalizēt to, likvidējot acīmredzamās pretrunas starp tautā pastāvošajiem priekšstatiem un varas piedāvāto informāciju, bet neskarot tās pamatvērtības.

“Jauno un godīgo koncepciju”²⁶⁹ parādīšanās oficiālā kontekstā (Radošo savienību plēnuma bija oficiāli organizēts pasākums ar varas atzītu zinātnieku un mākslinieku, kā arī ar pašas varas pārstāvju, tai skaitā arī Latvijas Komunistiskās partijas CK pirmā sekretāra Borisa Pugo piedalīšanos) leģitimēja šīs koncepcijas, ievērojami paplašinot publisko diskusiju pieļaujamības robežas. Peters uzsver, ka plēnuma oficiālums bija ar nolūku kultivēts, lai panāktu šo efektu: “mēs speciāli gājām uz oficiālu, atklātu režīma kritiku, no oficiālas tribīnes. Mēs pieprasījām Politiskās izglītības namu par pulcēšanās vietu. Mēs oficiāli un tīšām veltījām šo plēnumu 19. konferencei²⁷⁰.” Viņš akcentē, ka leģitimitātes nodrošināšanā liela loma bijusi arī runu teicēju kvalifikācijai, amatiem un piešķirtajiem apbalvojumiem: “Šos cilvēkus vairs nevarēja apšaubīt, jo tie bija Latvijas, Padomju Latvijas sabiedrības zieds, kurš, par lielu brīnumu mūsu vadībai, runāja tieši tāpat kā disidenti”²⁷¹. Stradiņš secina, ka Radošo savienību plēnuma, lai gan bija varas akceptēts pasākums, rezultātā ieguva patstāvīgu spēku un nozīmi, un radīja tendences, ko partija jau traktēja kā nevēlamas.²⁷² Tādējādi var teikt, ka Radošo savienību plēnumam 80. gadu otrās puses norisēs Latvijā bija konstitutīva funkcija – tas definēja jaunu izpratni par publisko telpu. Vienlaikus publisko intelektuāļu vērtējumos parādās arī kritiska attieksme pret Plēnuma iespaidu uz pārmaiņu procesu. Viktors Avotiņš norāda, ka “Radošo savienību plēnuma bija augstākais intelīģences izpausmes punkts, pēc tam augstāk vairs nebija

²⁶⁷ Turpat. 146. lpp.

²⁶⁸ Turpat. 147. lpp.

²⁶⁹ Tā Vulfsons raksturo savā runā teikto par 1940. gadu. Sk. turpat.

²⁷⁰ Domāta PSKP 19. konference, kas notika Maskavā no 1987. gada 28. jūnija līdz 1. jūlijam. Tā bija pirmā PSKP konference kopš 1941. gada un pēdējā Padomju komunistiskās partijas pastāvēšanas laikā. Tās, kā arī citu PSKP konferenču materiāli ir atrodami šeit: <http://publ.lib.ru/ARCHIVES/K/KPSS/KPSS.html#119>.

²⁷¹ Procevska, O. (2009). *Intelīģences diskursi padomju Latvijas 20. gs. 80. gadu otrās puses publiskajā telpā*. 132. lpp.

²⁷² Turpat.

kur,” uzsverot, ka šis notikums “iezīmēja lūzumu”, bet “neatrada sev turpinājumu” (sk. Pielikumu Nr. 3).

Otrajā periodizācijas posmā ietilpst arī citi notikumi: Igaunijas Tautas frontes veidošanās 1988. gada aprīlī un Lietuvas pārbūves kustības “*Sajūdis*” (tulkojumā no lietuviešu valodas – “kustība”; pilnais nosaukums – *Lietuvos Persitvarkymo Sajūdis* “Lietuvas pārmaiņu kustība”) dibināšana 1988. gada jūnijā, Latvijas Nacionālās Neatkarības kustības (LNNK) dibināšana 1988. gada 10. jūlijā, Zigmara Liepiņa un Māras Zālītes rokoperas “Lāčplēsis” pirmizrāde 1988. gada 23. augustā, LTF pirmais kongress 1988. gada 8. oktobrī, vairāku nacionālo kultūras biedrību veidošanās 1988. gada rudenī un ziemā, Latvijas Tautu forums 1988. gada 10. decembrī, LTF nozīmīgākā politiskā konkurenta – Latvijas PSR darbaļaužu internacionālās frontes jeb Interfrontes dibināšanas kongress 1989. gada 7. janvārī, valsts valodas statusa piešķiršana latviešu valodai 1989. gada maijā ar LPSR AP lēmumu 1989. gada 5. maijā, likumprojekta “Par Latvijas PSR pilsonību” nodošana tautas apspriešanai 27. jūnijā, kas kļuva par vienu no 1989. gada nozīmīgākajām tēmām publisko intelektuāļu preses publikācijās, akcija “Baltijas ceļš” 1989. gada 23. augustā un citi.

Otro *perestroikas*/atmodas posmu noslēdz un trešo aizsāk LTF otrais kongress 1989. gada 7. oktobrī, ko var uzskatīt par masu kustību institucionalizācijas posma noslēgumu un trešā posma sākumu, kurā jaunizveidotās organizācijas sāk piedalīties cīņā par politisko varu un kurā par dominējošo politiskās konkurences motīvu kļūst virzība uz pilnīgu Latvijas neatkarības atjaunošanu, kas tiek pozicionēts par LTF mērķi otrā kongresa noslēguma rezolūcijā. Trešo posmu piesaka arī kandidātu izvirzīšana vietējo padomju Tautas deputātu vēlēšanām, kas sākas dažas dienas pēc LTF kongresa. Trešā *perestroikas* posma būtisks raksturojums ir nosaukumu desovjetizācija: 1989. gada oktobrī iesākas Rīgas ielu pārdēvēšana, savus nosaukumus maina arī augstākās izglītības iestādes, mediji, citas institūcijas un organizācijas, visbiežāk vienkārši aizstājot tajos vārdu salikumu “Latvijas PSR” vai “Padomju Latvijas” ar “Latvijas”.

Šo posmu raksturo arī konfrontācija starp Republikas un Vissavienības varas iestādēm, ko parāda tādi lēmumi kā PSRS AP atzinums par LPSR AP lēmumu prioritāti pār vissavienības lēmumiem, kas to raksturoja kā antikonstitucionālu. Konfrontācija nonāk līdz pat divvaldības stāvoklim, kad Latvijas teritorijā faktiski funkcionēja divas prokuratūras un dažādas Iekšlietu ministrijas daļas pakļāvās atšķirīgām valdībām.²⁷³ Arvien pieaugošās nesaskaņas starp Republikas un Vissavienības orgāniem, kas 1990. gada rudenī noved pie atklātas pretdarbības.

²⁷³ Smith, D., Pabriks, A., Purs, A., Lane, T. (2002). *The Baltic States: Estonia, Latvia, Lithuania*. P. 62.

1990. gada 18. martā notiek LPSR AP vēlēšanas, kurās vairākumu mandātu iegūst LTF virzītie kandidāti. Šis AP sasaukums 4. maijā pieņem deklarāciju “Par Latvijas Republikas neatkarības atjaunošanu”²⁷⁴, un turpmākā gada laikā pieņem virkni lēmumu, kas vērsti uz faktisku neatkarības iedibināšanu un padomju pārvaldes sistēmas pakāpenisku demontāžu. Trešā posma noslēgumu iezīmē LTF iniciētā “gatavošanās X stundai” – iespējai, ka Vissavienības varas orgāni mēģinās šo demontāžas un faktiskās neatkarības iedibināšanas procesu pārtraukt. 1991. gada 13. janvārī aptuveni uz divām nedēļām Rīgā tiek izveidotas barikādes, lai aizsargātu vietējās varas institūcijas no Padomju armijas, sadursmēs ar OMON (*Отряд Муниципи Особого Назначения*) vienībām ir cietušie un bojāgājušie. Pēc neveiksmīgā vars sagrābšanas mēģinājuma 1991. gada augustā (pazīstama kā Augusta pučs) sākās PSRS faktiski notikušā šsabrukuma juridisks nostiprinājums un neatkarīgās Latvijas Republikas starptautiskā atzīšana. Trešo posmu raksturo arī pāreja no regulētās ekonomikas uz brīvo tirgu, ko ievada cenu regulācijas atcelšana 1991. gada marta beigās un lēmumi par privatizāciju. Latvijā sākas bezprecedenta cenu pieaugums, inflācijai 1991. gadā sasniedzot 262%, bet 1992. gadā jau 958%. Patēriņa preču cenu situācija sāka pakāpeniski normalizēties tikai 1993. gadā.²⁷⁵

Trešais posms raksturojams arī kā pārejas perioda taisnīguma (*transitional justice*) un lustrācijas procesa rašanās²⁷⁶, kas sākas ar Komunistiskās partijas aizliegšanu 1991. gada 23. augustā. Lai gan Latvijas Republikas likumos lustrācijas normas parādījās tikai 1994. gadā, kad personām, “kuras pēc 1991. gada 13. janvāra darbojušās PSKP (LKP), Latvijas PSR Darbaļaužu internacionālajā frontē, Darba kolektīvu apvienotajā padomē, Kara un darba veterānu organizācijā, Vislatvijas sabiedrības glābšanas komitejā vai tās reģionālajās komitejās” tika aizliegts kandidēt un tikt ievēlētām pilsētu un novadu domēs un pagasta padomēs. Vairāki pētnieki uzsver, ka PSRS situācija ir īpatnēja ar to, ka lustrācija padomju republikās sākās vēl pašas PSRS pastāvēšanas laikā un akcentē tās specifiku pasaules pārejas perioda taisnīguma prakšu vidū – padomu/post-padomju lustrācijai drīzāk bija nevis legāls, bet morāls raksturs un tā pamatā notika nevis likumdošanas orgānos, bet gan publiskajā telpā. Politoloģe, demokratizācijas procesu pētniece Lavinja Stena (*Lavinia Stan*) atzīst, ka Mihaila Gorbačova *perestroikas* un

²⁷⁴ Sk. [Bez aut.] Latvijas Padomju sociālistiskās republikas Augstākās padomes deklarācija “Par Latvijas Republikas neatkarības atjaunošanu”. (Skatīts 02.01.2014.) <http://likumi.lv/doc.php?id=75539>.

²⁷⁵ [Bez aut.]. Saimnieciskā dzīve 1991-2010. Grām.: *Latvijas vēstures enciklopēdija*. Sk. 2012, 20. dec.: <http://www.letonika.lv/groups/?title=Infl%C4%81cija/32417>.

²⁷⁶ Sk. Nalepa, M. (2010). *Skeletons in the closet: transitional justice in post-Communist Europe*. New York: Cambridge University Press. P. 4-5, Huyse, L. (1995). Justice after Transition: On the Choices Successor Elites Make in Dealing with the Past. *Law & Social Inquiry*, 20(1), Letki, N. (2002). Lustration and Democratization in East-Central Europe. *Europe-Asia Studies*, 54(4).

glasnostj politika lielā mērā noteica tālāko lustrācijas gaitu pēcpadomju valstīs, “noliekot pārejas perioda taisnīgumu uz pleciem sabiedrībai, nevis valstij, privileģējot patiesības atklāšanu, nevis taisnīgumu un atlīdzināšanu, un atdalot politiskās reformas no nepieciešamības pārvērtēt pagātņi, skaidri norobežojoties no tās [...]”.²⁷⁷ Politologs Tomass Šerloks (*Tomas Sherlock*) norāda, ka citādā veidā šis process Padomju Savienības publiskajā telpā nemaz nevarēja sākties, jo “tik ideoloģizētās sistēmās tikai politiskajiem līderiem ir vara iniciēt fundamentālu politiskās vēstures pārvērtēšanu”, un tas notiek tikai lielas nepieciešamības gadījumā – Gorbačovam tā bija nepieciešamība rast leģitimitāti viņa iecerētajām reformām.²⁷⁸

Trešo posmu noslēdz vairāki iekšpolitiski un ārpolitiski notikumi, kas nostiprina neatkarīgas valsts statusu – 1991. gada septembrī Latvija kļūst par Apvienoto nāciju organizācijas (ANO) dalībvalsti, tās neatkarību atzīst vairākas valstis, tai skaitā PSRS, bet 1991. gada oktobrī, pamatojoties uz 1919. gada Pavalstniecības likumu, tiek atjaunots Latvijas Republikas pilsonības institūts, kas praksē realizē 1991. gada 4. maija deklarācijā proponēto Latvijas Republikas nepārtrauktības koncepciju. Tādējādi par trešā posma vadošo motīvu uzskatāma neatkarības kursa uzņemšana, konceptualizēšana un realizācija iekšpolitikā un starptautiskajās attiecībās.

Ceturtajā – noslēdzošajā – posmā starptautiski nozīmīgu notikumu ir ievērojami mazāk, to raksturo uzmanības pārvirze no “lielās politikas” uz ikdienas dzīvi, kurā, kā redzams intelektuāļu refleksijās, dominē noguruma, vilšanās un diskomforta sajūtas, ko rada neatbilstība starp neatkarības ideāliem un vairākuma labklājības līmeni.

Ceturtajā posmā Latvijā kļūst pieejamas jaunas tehnoloģijas – mobilie sakari un internets. Tomēr lielākajai daļai tās nav pieejamas zemā ienākumu līmeņa dēļ (šajā laikā notiek straujš iedzīvotāju ienākumu nevienlīdzības pieaugums un sabiedrības sociālā un ekonomiskā noslāņošanās). Šajā posmā notiek tirgus ekonomikas likumu vispārēja attiecināšana – 1991. gada decembrī tiek izbeigta regulācija arī pārtikas cenām (rūpniecības preču cenas *brīvlaistas* jau pirms pusgada). Tiesa, tiek saglabāta kontrole pār tirgotāju un sabiedriskās ēdināšanas uzņēmumu uzlikto uzcenojumu. Tomēr cenas aug strauji izejvielu sadārdzināšanās dēļ un pircēju satraukumā par rītdienu. “Ziņas par to, kādas tobrīd bija algas un cenas, atklāj, ka lielākajai daļai valsts iedzīvotāju bija jādzīvo ļoti pieticīgi,” norāda ekonomists Pēteris Strautiņš, pieminot, ka 1991. gada beigās deputāta alga bija 1300, bet apkopējas – 250 rubļi, kamēr kilograms gaļas tirgū

²⁷⁷ Stan, L. (2009). *Transitional justice in Eastern Europe and the former Soviet Union*. Reckoning with the Communist Past. New York, London: Routledge. P. 223.

²⁷⁸ Sherlock, T. (2007). *Historical Narratives in the Soviet Union and Post-Soviet Russia*. New York: Palgrave Macmillan. P. 29.

maksāja 50-90 rubļus (tā tad apkopēja par savu mēnešalgu varēja atļauties vidēji vien trīsarpus kilogramus gaļas, deputāts – 18 ar pusi).²⁷⁹ 1992. gadā sākas pāreja no padomju rubļa uz Latvijas latu, ieviešot apgrozībā pagaidu valūtu – Latvijas rubļus.

Šajā posmā pirmoreiz tiek fiksēts negatīvs dabiskais pieaugums (1991. gadā tas ir -0,1, 1992. gadā jau -1,5), inflācijas līmeņa maksimums (cenas, 1992. gadā, salīdzinot ar 1991. gadu, pieaug 10,5 reizes). Iedzīvotāju pirktspējas kritums vien dažu gadu ietvaros ir dramatisks – salīdzinot datus par pārtikas produktiem, ko katrs ģimenes loceklis varētu nopirkt par mēneša ienākumiem, redzams, ka atsevišķās preču grupās (gaļa, piens, augu eļļa, cukurs) pirktspējas kritums sasniedz pat 3-5 reizes, salīdzinot ar 1990. gadu. “Pašreizējais iedzīvotāju naudas ieņēmumu apmērs spēj nodrošināt tikai pašu nepieciešamāko vajadzību apmierināšanu,” apkopojot iepriekšējo gadu datus, konstatēts 1993. gada “Latvijas Statistikas gadagrāmātā”.²⁸⁰

Statistikā šajā posmā vēl vairāki rādītāji tiek konstatēti pirmo reizi – 1991. gadā fiksēti pirmie trīs cilvēki, kam HIV infekcija atrodas jau AIDS stadijā, kā arī pirmais mirušais no AIDS. 1992. gadā pirmoreiz tiek oficiāli atzīts bezdarbs, un tas ir 12,4% līmenī (1993. gadā jau 60,1%). Visvairāk bezdarbnieku nāk no iepriekš rūpniecības, celtniecības un transporta jomā strādājušajiem. Iekšzemes kopprodukts pēdējoreiz pieaug 1990. gadā, bet nākamajos gados strauji krīt, 1991. gadā tas veido 89,6% no iepriekšējā gada apjoma, 1992. gadā tas samazinās vēl par 24,5 procentpunktiem, tā pieaugums gaidāms vien 1993. gadā. Ievērojami pieaug arī pašnāvību un slepkavību skaits. 1990. gadā uz 10 000 iedzīvotājiem tiek veiktas 9,2 slepkavības un 26 pašnāvības, 1991. gadā šie rādītāji ir attiecīgi 11,4 un 28,5, bet 1992. gadā – jau 16,1 un 34,9, pašnāvību skaits sevišķi strauji pieaug aktīvā darbaspējas vecuma (20-49 gadi) vīriešu vidū. Salīdzinājumā ar 1990. gadu, 1992. gadā divkārt pieaug zādzību un 1,7 reizes palielinās ar iepriekšēju nodomu izdarīto slepkavību skaits. Kopumā noziedzumu skaits uz 10 000 iedzīvotājiem pieaug 1,8 reizes.²⁸¹

Notiek arī aktīvs īpašumu restitūcijas (denacionalizācijas) process – 1992. gadā iepriekšējiem īpašniekiem atdotas 1980 mājas, no tām 1857 – dzīvojamās.²⁸² Neskatoties uz ievērojamo iedzīvotāju pirktspējas kritumu, preses tirgus saglabā augstu aktivitātes līmeni – izdoto grāmatu un brošūru kopējā tirāža 1991. gadā palielinās par 7,7 miljoniem eksemplāru.

²⁷⁹ Raudseps, P. (red.) (2005). *15 gadi. Atjaunotā Latvija laikraksta “Diena” pirmajās lappusēs*. Rīga: Dienas grāmata. 23. lpp.

²⁸⁰ [Bez aut.]. (1993). *Latvijas statistikas gadagrāmata*. Rīga: LR Valsts statistikas komiteja. 59, 85, 88. lpp., Kuzmina, G. (2010, 28. apr.). *20 neatkarības gadi statistikas kaleidoskopā*. LR Centrālā statistikas pārvalde. Sk. 2013, 21. dec.: <http://www.csb.gov.lv/notikumi/20-neatkaribas-gadi-statistikas-kaleidoskopa-25894.html>

²⁸¹ [Bez aut.]. (1993). *Latvijas statistikas gadagrāmata*. 27, 28, 65-66, 80, 150, 160. lpp.

²⁸² Turpat, 115. lpp.

Izdoto žurnālu un laikrakstu nosaukumu skaits saglabājas stabils (1990. gadā – 415, 1991. gadā – 412, 1992. gadā – 390), lai gan to kopējā tirāža samazinās (1990. gadā Latvijā izdoto žurnālu un laikrakstu metiens ir 544,3 miljoni eksemplāru, 1991. gadā – 351,5, bet 1992. gadā – 249,7 miljoni eksemplāru).²⁸³ Rezumējot – tas, kas atšķir pēdējo pētāmo posmu no iepriekšējiem, ir vispārēji jūtamais ikdienas komforta līmeņa, drošības un labklājības kritums, kas lielai daļai iedzīvotāju ir bezprecedenta notikums, jo iepriekšējos gados fiksēts tikai labklājības pieaugums vai stabilitāte, tāpēc šie procesi aizēno politiskos notikumus, pirmajos neatkarības gados par dominējošo tēmu nosakot cīņu par eksistenci jaunajos, nezināmajos un lielai daļai cilvēku nelabvēlīgajos apstākļos.

Antropoloģe Maruška Svašeka (*Maruška Svašek*) norāda, ka cerību un optimisma noskaņu nomaiņu ar skepsi un neticību sekmē “plašs bezdarbs, jaunas šķiru robežas, nabadzība, korupcijas skandāli, domstarpības par restitūciju un valsts īpašuma privatizāciju, vecās nomenklatūras iegūtās ekonomiskās priekšrocības”, kas pētāmā perioda pēdējā posmā kļūst arī par nozīmīgām tēmām intelektuāļu komentāros.²⁸⁴ Savukārt antropologs Kriss Hāns (*Chris Hann*) 2003. gadā secina, ka par definējošajiem parametriem postsociālistiskajām subjektivitātēm lielā mērā kļuva tieši “dusmas, rezignācija un selektīva nostalgija pēc sociālistiskās ēras”.²⁸⁵ Antropoloģe Nensija Rīza (*Nancy Ries*) atzīst, ka 90. gadu Krievijā dominējošais sadzīves sarunu žanrs ir lamentācijas un litānijas par pieviltajām *perestroikas* cerībām un ikdienas sūrumu.²⁸⁶

Politoloģe Beate Čajkovska (*Beata Czajkowska*) rakstot par Polijas pieredzi ceļā no sociālisma uz Eiropas Savienību, uzsver, ka padomju inteliģences pārstāvji bija labāk kā citas sociālās grupas ekipēti pārejai uz kapitālismu: “viņiem bija izglītība, profesionāla pieredze, dzīvesvieta pilsētā un pārlicība, ka valsts dodas pareizā virzienā”.²⁸⁷ Tiesa, ievērojamu daļu no šīm priekšrocībām atsvēra pārejas perioda taisnīguma konteksts, kas deleģitimizēja padomju laika izglītību, sasniegumus zinātnē un citās profesionālajās jomās, apdraudējumu radīja arī intelektuālo profesiju atkarība no strauji sarukušā valsts finansējuma. Taču vairāki citi pētnieki norāda uz to, ka inteliģencei bija īpaši grūti samierināties ar pārmaiņām, kas notika 1990. gadu

²⁸³ Turpat, 142. lpp.

²⁸⁴ Svašek, M. (2006). *Postsocialism: Politics and Emotions in Central and Eastern Europe*. New York, Oxford: Berghahn Books. P. 11-12.

²⁸⁵ Hann, C.M. (ed.). (2003). *Postsocialism: Ideals, ideologies and practices in Eurasia*. London, New York: Routledge. P. 93.

²⁸⁶ Ск. Рис, Н. (2005/1997). *Русские разговоры: Культура и речевая повседневность эпохи перестройки*. Москва: Новое литературное обозрение.

²⁸⁷ Czajkowska, B. (2012). “Leave Me Alone” – Civic Disengagement of the Intelligentsia. In: Góra, M., Mach, Z., Zielińska, K. (eds). *Collective Identity and Democracy in the Enlarging Europe*. Frankfurt am Main etc.: Peter Lang. P. 124-125.

pašā sākumā, jo tās bija saistītas vienlaikus ar publiskā statusa (popularitātes, autoritātes) zaudēšanu, salīdzinot ar 1980. gadu beigām (šo laiku arī paši publiskie intelektuāļi raksturo kā savu “zvaigžņu stundu”)²⁸⁸, un ar straujo finansējuma sarukumu intelektuāļu profesionālajām nodarbēm, kas iepriekš bija pilnībā valsts subsidētas.²⁸⁹

Publisko intelektuāļu komentāros jau 1991. gada beigās sāk parādīties simboliskas zaudējumu aplēses, vilšanās diskursi un ilgas pēc atmodas sākumposma (“Varbūt paliksim kopā tik cieši, cik cieši bijām kopā 1988. gadā, kad “dziesmojām”, kad sākām?”; “Vai tauta vēl spēj dziedāt kā atmodas sākumos, kad negriezām cits citam rīkli pušu? Kā toreiz, kad nebijām koduši varas saldajā ābolā. Kad nebijām iekārojamās varas vergi, bet noārdāmās varas pretinieki (vai vismaz reformētāji). Kad, iespējams, bijām brīvāki nekā tagad.” u.tml.).²⁹⁰ Agrīnās padomju nostalgijas kritiku ietver šajā posmā aizsāktais lustrācijas process – jaunu attieksmju un attiecību veidošana ar padomju pagātni. Oficiāli pārejas perioda taisnīguma laiks tiek aizsākts ar Latvijas Komunistiskās partijas aizliegšanu uzreiz pēc Augusta puča, bet medijos parādās galvenokārt caur diskusijām par kolaborācijas izvērtēšanu un *raganu medību* (stihiskas lustrācijas) risku.

Tāpat turpmākajā analīzes rezultātu izklāstā par **pamata hronoloģisko vienību tiks izmantots pētāmā perioda posms**: pirmais, “kontrolētās perestroikas” posms no 1986. gada sākuma līdz 1988. gada maija beigām, otrs, masu organizāciju veidošanās un institucionalizācijas posms no 1988. gada jūnija līdz 1989. gada septembrim, trešais, neatkarības virziena uzņemšanas un tā realizācijas posms no 1989. gada oktobra līdz 1991. gada oktobrim un ceturtais – ikdienas problēmu saasinājuma posms no 1991. gada novembra līdz 1992. gada beigām. Lai gan ir iespējams diskutēt par posmu robežpunktiem, to argumentētību pamato gan publikāciju tematiskais sadalījums, gan dažādu autoru aktivitāte, kuru izmaiņas sakrīt ar posmu robežām (par to – nākamajā sadaļā).

²⁸⁸ Sk., piemēram, Vulfsons, M. (1997). *Kārtis uz galda!* Rīga: Liesma.

²⁸⁹ Prozorov, S. (2009). *The Ethics of Postcommunism. History and social praxis in Russia*. New York: Palgrave Macmillan. P. 119., King, L.P., Szelényi, I. (2004). *Theories of the New Class: Intellectuals and Power*. Minneapolis: University of Minnesota Press. P. 123, Fitzpatrick, S. (2005). *Tear off the masks!* P. 305-306.

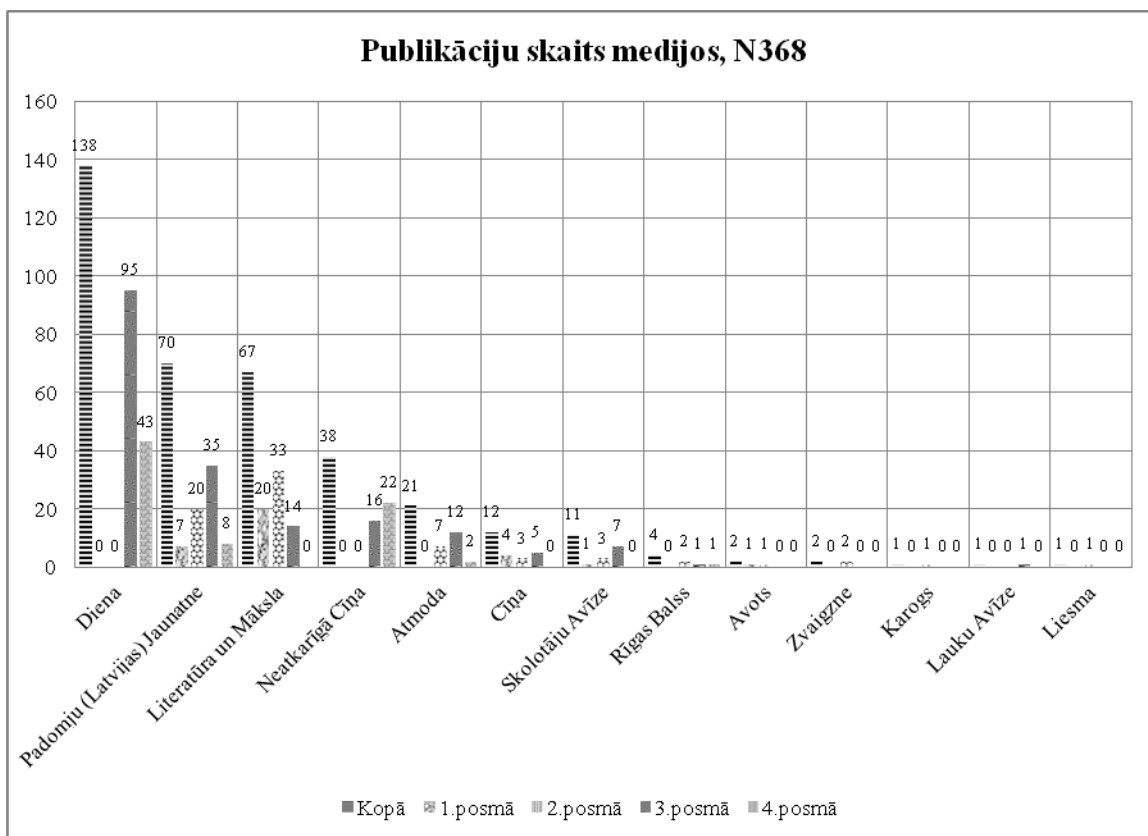
²⁹⁰ Šeit un turpmāk atsauces uz citātu avotiem dotas secībā, kādā citāti atrodami konkrētajā atkāpē, ja ir citētas teikumu daļas. Savukārt, ja ir citēts pilns teikums, atsauce dota uz katru citātu atsevišķi. Piemēros minētie citāti ilustrē tēzi, taču neizmeļ visu attiecīgo izteikumu apjomu izlasē. Peters, J. (1991, 31. dec.). Neticami, bet pilnīgi jauns gads! *Neatkarīgā Cīņa*. 1. lpp., Peters, J. (1992, 8. okt.). Kultūra aiziet, armija paliek. *Diena*. 2. lpp.

6.2. TEKSTU DISLOKĀCIJA UN TO AUTORI

Dažādiem *perestroikas* un atmodas laika posmiem ir raksturīga ļoti atšķirīga publikāciju aktivitāte. Pirmajā posmā atlasīto publikāciju skaits ir 33, otrajā – 73, trešajā – 186, bet ceturtajā – 76, tāpēc rezultātu analīzē bieži izmantots kādas parādības īpatsvars pret attiecīgā posma publikāciju skaitu, nevis rādītāji visā periodā. Jau minēts, ka kopumā pētījumā analizēti raksti no 13 preses izdevumiem, taču to īpatsvars izlasē ir bijis atšķirīgs, ļaujot nojaust atsevišķu izdevumu nozīmīgumu publisko intelektuāļu komunikācijā 80. gadu beigās – 90. gadu sākumā.

Kopumā izlasē dominējoši (tādi, kuros publicēts vairāk par 5% izlases rakstu) ir šādi mediji: “Diena” (138 raksti jeb 37,5% no visiem), “Padomju (Latvijas) Jaunatne” (turpmāk tekstā – “Jaunatne”)²⁹¹ (70 raksti jeb 19,02%), “LM” (67 raksti jeb 18,21%), “Neatkarīgā Cīņa” (38 raksti jeb 10,33%) un “Atmoda” (21 raksts jeb 5,71%). Laika gaitā atsevišķu mediju nozīmība ir mainījusies, atspoguļojot arī pārmaiņas mediju vidē (sk. attēlu Nr. 7). To vislabāk iespējams ieraudzīt, aplūkojot dominējošos medijus posmu griezumā: pirmajā tie ir “LM”, “Jaunatne” un “Cīņa”, otrajā – “LM” un “Jaunatne” saglabā savas pozīcijas, bet “Cīņas” vietā nāk “Atmoda”, trešajā dominējošās ir “Diena”, “Jaunatne”, “Neatkarīgā Cīņa”, “Literatūra un Atmoda”, bet ceturtajā – “Diena”, “Neatkarīgā Cīņa” un “Jaunatne” (sakārtoti pēc nozīmības konkrētajā posmā). Otrajā posmā vērojama gan lielāka mediju dažādība, gan dispersija – dominējošajiem medijiem tajā pieder tikai 82% no publikāciju skaita, kamēr pārējos periodos šī daļa ir ļoti līdzīga un svārstās no 92% līdz 96%.

²⁹¹ Pētījuma rezultātu analīzē laikraksti “Padomju Jaunatne” un “Latvijas Jaunatne” lietoti kā viena kategorija, jo šim izdevumam 1990. gadā mainījās tikai nosaukums, atšķirībā no “Cīņas” un “Neatkarīgās Cīņas” gadījuma, kur mainījās arī redakcija.

Attēls Nr. 7: Publikāciju skaits medijos

Tātad tikai viens izdevums – “Jaunatne” – saglabā dominējoša medija statusu visos pētījuma posmos, kas, visticamāk, skaidrojams ar tā lielo tirāžu, proti, ar spēju sasniegt plašu auditoriju (sk. attēlu Nr. 4). Vēl viens izdevums – laikraksts “LM” – ir dominējošs trijos no četriem periodiem, lai gan tā tirāža ir ievērojami mazāka nekā “Jaunatnei”. Šī fakta interpretācijā nozīme ir tam, ka “LM” jau sākotnēji paredzēta kā *intelligences avīze* – Radošo savienību izdevums. Turklāt *perestroikas* laikā dzejnieka Māra Čaklā vadībā šis laikraksts kā viens no pirmajiem sāka izmantot atklātuma jeb *glastsnotj* politikas sniegtās iespējas, liberalizējās un strauji audzēja popularitāti, sasniedzot tirāžu pat virs 100 tūkstošiem eksemplāru, un abi šie apstākļi padarīja to arvien pievilcīgāku arī intelektuāļu komunikācijas kanāla statusā. Viktors Avotiņš uzsver, ka “LM” nozīmība ir salīdzināma ar Radošo savienību plēnumu. “LM” taktiku viņš raksturo kā platformas došanu – “LM” piedāvāja darbu un publicēšanās iespējas tiem cilvēkiem, kas jau agri sajuta pārmaiņas padomju politikā (sk. Pielikumu Nr. 3).

Arī publikāciju autoru vidū vērojama nevienmērīga pārstāvniecība (sk attēlu Nr. 8). Kopumā analizētas 43 autoru publikācijas (tie arī ir uzskatāmi par cilvēkiem, kam laika periodā

no 1986. līdz 1992. gadam ir publisko intelektuāļu statuss), taču vairāk kā 10 publikācijas ir tikai 13 autoriem²⁹², savukārt dominējošs statuss (autorība vismaz 5% rakstu no kopējās publikāciju izlases) ir tikai sešiem cilvēkiem (Viktoram Avotiņam, Guntim Valujevam, Jānim Peteram, Jurim Bojāram, Jolantai Mackovai, Vilim Seleckim). Šos cilvēkus iespējams saukt par *intensīvajiem komunikatoriem*.

Pirmajā posmā ir viena nepārprotami dominējoša figūra – dzejnieks Jānis Peters, kas uzrakstījis trešdaļu no pirmā perioda publikācijām. Peters tobrīd vada vienu no aktīvākajām radošajām savienībā – Rakstnieku savienību, viņš ir arī redzamākais organizators Radošo savienību plēnumam, arī PSKP biedrs un dalībnieks vairākos partijas organizētajos pasākumos (nozīmīgākais no tiem – 19. Vissavienības konference). Šis piemērs norāda uz faktoriem, kas pētāmā perioda sākumā ietekmēja intelektuāļu aktivitāti publiskajā telpā: jo augstāks politiskais statuss un ieņemamais amats, jo lielāka klātbūtne publiskajā telpā. Tiesa, kā jau minēts, šie ir tikai potencialitātes faktori – struktūra, kuras pārtapšanai darbībā nepieciešama paša intelektuāļa motivācija izteikties publiskajā telpā par jautājumiem ārpus savu profesionālo interešu un kompetenču loka. Uz apzināšanās un motivācijas faktoru (vai struktūras un aģentu) mijiedarbību ar laika kontekstu norāda arī akadēmiķis Jānis Stradiņš, rakstot, ka “Jānis Peters labi apzinājās laiku un arī savu misiju, lai notikumus reāli pavirzītu uz priekšu, lai katalizētu Latvijas vēsturi esošo iespēju ietvaros”.²⁹³

Otrajā posmā līdzās Peteram sāk dominēt dzejnieks Viktors Avotiņš. Lai gan viņam ir inženiera izglītība (beidzis Rīgas aviācijas institūtu), izlasē viņš klasificēts kā literatūras profesionālis, jo līdz 80. gadu vidum viņš ir publicējis trīs dzejoļu krājumus (“Apiet loku” (1979), “Taupīšanās” (1982) un “Lēzenā mūžība” (1986)), kopš 1980. gada viņš ir Rakstnieku savienības biedrs. Arī viņš ir Komjaunatnes darbinieks un PSKP biedrs, vēlāk LTF Domes loceklis. Avotiņš ir arī vairāku kultūras preses izdevumu redakciju vadītājs vai augsta līmeņa darbinieks (atbildīgais sekretārs, redaktora vietnieks laikrakstā “LM”, atbildīgais sekretārs, vēlāk galvenā redaktora vietnieks žurnālā “Daugava”, redaktora vietnieks “Jaunatnē”, komentētājs laikrakstā “Diena” un “Jaunatne”), kā arī Žurnālistu savienības vadītājs no 1989. līdz 1992. gadam.²⁹⁴ Tātad faktori, kas nosaka Avotiņa īpaši augsto aktivitātes un publicitātes līmeni, ir

²⁹² Viktoram Avotiņam, Guntim Valujevam, Jānim Peteram, Jurim Bojāram, Jolantai Mackovai, Vilim Seleckim, Pēterim Laķim, Ilgonim Bitem, Dainim Īvānam, Jānim Stradiņam, Imantam Ziedonim, Vilnim Zariņam un Jānim Freimanim.

²⁹³ Stradiņš, J. (2010). 1988. gada rakstnieku plēnuma un Trešā Atmoda Latvijas vēsturē. 309. lpp.

²⁹⁴ [Bez aut.]. *Avotiņš Viktors. Ziņu aģentūras LETA arhīvs*. Sk. 2013, 23. dec.: <http://www.leta.lv/archive/search/?patern=avoti%C5%86%C5%A1%20viktors&item=F5C169AF-AC39-11D4->

līdzīgi kā Petera gadījumā – augsts politiskais statuss un specializācija *rakstošajā profesijā*. Arī Guntis Valujevs ir literārās jomas pārstāvis (tulkotājs) un Komjaunatnes darbinieks.²⁹⁵ Taču viņa augsto publikāciju skaitu, visticamāk, nosaka viņa štata komentētāja amats laikrakstā “Diena”, kur publicēti 45 no 46 viņa viedokļa rakstiem pētāmajā periodā.

Jurists Juris Bojārs kļūst par *intensīvo komunikatoru* trešajā posmā, laikā, kad viņš ir AP deputāts (ievēlēts no LTF Siguldas vēlēšanu apgabala), strādā Likumdošanas jautājumu komisijā un ir viens no Pilsonības likuma projekta autoriem. Bojārs bijis PSKP biedrs, bijis VDK virsleitnants, vēlāk viens no LTF 1. programmas un statūtu autoriem.²⁹⁶ Viņš ir arī juridisko zinātņu doktors un profesors, un viens no tiem, kura profesionālā identitāte un izglītības līmenis publikācijās tiek konsekventi pieminēts (par publisko intelektuāļu kolektīvo identitāti vairāk 6.5. sadaļā “Kolektīvā identitāte”). Viņa publicētie viedokļi visbiežāk skar politiskā procesa jautājumus, kuros viņš pats ir aktīvs dalībnieks un lēmumu pieņēmējs.

Arī piektā *no intensīvajiem komunikatoriem* – Jolanta Mackova (pseidonīms, īstajā vārdā Jolanta Treile) ir *rakstošās profesijas* pārstāve – literatūrkritiķe, Rakstnieku savienības biedre kopš 1990. gada. Kopš laikraksta “Diena” izveidošanas un līdz pētāmā perioda beigām viņa ir šīs avīzes štata komentētāja, kas, visticamāk, arī nosaka lielo viņas uzrakstīto rakstu skaitu. Savukārt pēdējais *no intensīvajiem komunikatoriem* ir izglītības darbinieks, skolotājs un vairāku skolu direktors Vilis Seleckis. Pētāmajā periodā viņš strādā par “Skolotāju avīzes” redaktoru, un viņa tiešā pieeja nozīmīgam komunikācijas kanālam ir viens no viņa lielā publikāciju skaita izskaidrojumiem. Viņa publicitāti palielina arī tas, ka 1990. gadā viņš tiek ievēlēts par AP deputātu (no LTF Tukuma vēlēšanu apgabala).²⁹⁷

Intensīvie komunikatori, salīdzinājumā ar autoru kopējo izlasi, ir jaunāki (vidējais vecums, pirmoreiz iegūstot publiskā intelektuāļa statusu – 42 gadi, pārējiem tie ir 50 gadi, vidēji visai izlasei – 49,4 gadi), un ar zemāku izglītību – to vidū nav neviena cilvēka ar doktora grādu,

9D85-00A0C9CFC2DB&date=0,1387576800&mode=stem, [Bez aut.]. *Viktors Avotiņš. Radošo savienību padomes arhīvs*. Sk. 2013, 23. dec.: <http://www.makslinieki.lv/profile/Viktors-Avoti%C5%86%C5%A1/>.

²⁹⁵ [Bez aut.]. *Valujevs Guntis. Ziņu aģentūras LETA arhīvs*. Sk. 2013, 23. dec.: <http://www.leta.lv/archive/search/?patern=valujevs%20guntis&item=F6A8AD5F-AC39-11D4-9D85-00A0C9CFC2DB&date=0,1387576800&mode=stem>.

²⁹⁶ [Bez aut.]. *Bojārs Juris. Ziņu aģentūras LETA arhīvs*. Sk. 2013, 23. dec.: <http://www.leta.lv/archive/search/?patern=boj%C4%81rs%20juris&item=F6A8B0D8-AC39-11D4-9D85-00A0C9CFC2DB&date=0,1387576800&mode=stem>.

²⁹⁷ [Bez aut.]. *Seleckis Vilis. Ziņu aģentūras LETA arhīvs*. Sk. 2013, 23. dec.: <http://www.leta.lv/archive/search/?patern=seleckis%20vilis&item=F6A8AA53-AC39-11D4-9D85-00A0C9CFC2DB&date=0,1387576800&mode=stem>.

pārējo vidū tādi ir septiņi cilvēki.²⁹⁸ Trīs no viņiem ir bijuši profesionāli (štata) komentētāji – Avotiņš “Dienā” un “Jaunatnē”, Valujevs un Mackova “Dienā”. Intensīvo komunikatoru vidū dominē literāti (dzejnieki, rakstnieki, scenāristi, literatūrkritiķi u.tml.) – šai jomai pieder četri no sešiem intensīvajiem komunikatoriem: Avotiņš, Valujevs, Peters, Mackova; pārējie divi ir specializējušies jurisprudencē (Bojārs) un izglītībā (Seleckis).

Literāti dominē arī kopējā izlasē, veidojot gandrīz pusi (48,84%) no visiem pētāmo publikāciju autoriem, turklāt literātu prevalēšana apmēram pusē no izlases ir vienāda gan laika posmā no 1986. līdz 1989. gadam, gan laikā no 1990. līdz 1992. gadam. Atlikušajā pusē biežāk nekā citas ir pārstāvētas šādas specializācijas: filozofija, jurisprudences un žurnālistika (no katras pa trim autoriem). Pa diviem autoriem pārstāv ķīmijas, medicīnas un vēstures nozari. Ekonomikā, fizikā, glezniecībā, izglītībā, mūzikā, politoloģijā (zinātniskajā komunismā) un socioloģijā specializējušies pa vienam no izlasē ietvertajiem cilvēkiem. Tātad eksaktajās un tehniskajās jomās specializējušies vien trīs no izlasē ietvertajiem 43 autoriem. Tādējādi var apgalvot, ka 80. gadu beigās – 90. gadu sākumā publisko intelektuāļu kopu veido cilvēki, kuru primārais profesionālās identifikācijas lauks ir mākslas un humanitārās nozares, t.i., jomas, kuru profesionāļus padomju pieejā dēvēja par radošo inteliģenci (sk. 4. 7. apakšnodaļu). Literātu un *citu rakstošo profesiju* (kopā ar filozofiem un žurnālistiem) pārstāvju dominēšana kopējā ainā izskaidrojama ar to, ka *rakstošajiem* ir zemākas barjeras ieiešanai publiskajā telpā, jo viņiem, pirmkārt, nav nepieciešama pārslēgšanās starp savas pozīcijas izpausmes veidiem, un otrkārt, viņu profesionālā darbība paredz arī dažādu veidu publisko komunikācijas kanālu izmantošanu, ietverot arī kontaktu veidošanu masu mediju jomā un publiskās komunikācijas prasmju attīstīšanu. Tādēļ šo īpatnību nevar uzskatīt par specifiski Padomju Latvijas situācijai raksturīgu, arī citās sabiedrībās un laika periodos publiskajā telpā ir raksturīga tieši *rakstošo* kultūras profesionāļu tapšana par publiskajiem intelektuāļiem un viņu dominēšana publiskajās diskusijās.²⁹⁹

Gandrīz puse pētāmo publisko intelektuāļu (20 cilvēki jeb 46,5% no visiem) ir tieši saistīti ar LTF, būdami vai nu no LTF ievēlēti AP, vai LTF amatpersonas.³⁰⁰ Ar to lielā mērā

²⁹⁸ Visi dati fiksēti uz to gadu, kad persona pirmoreiz iegūst publiskā intelektuāļa statusus pēc šī pētījuma kritērijiem. Autoru prosopogrāfiskā izstrūkst Ilgoņa Bites biogrāfisko datu.

²⁹⁹ Sk., piemēram, Judt, T. (2011/1992). *Past Imperfect*.

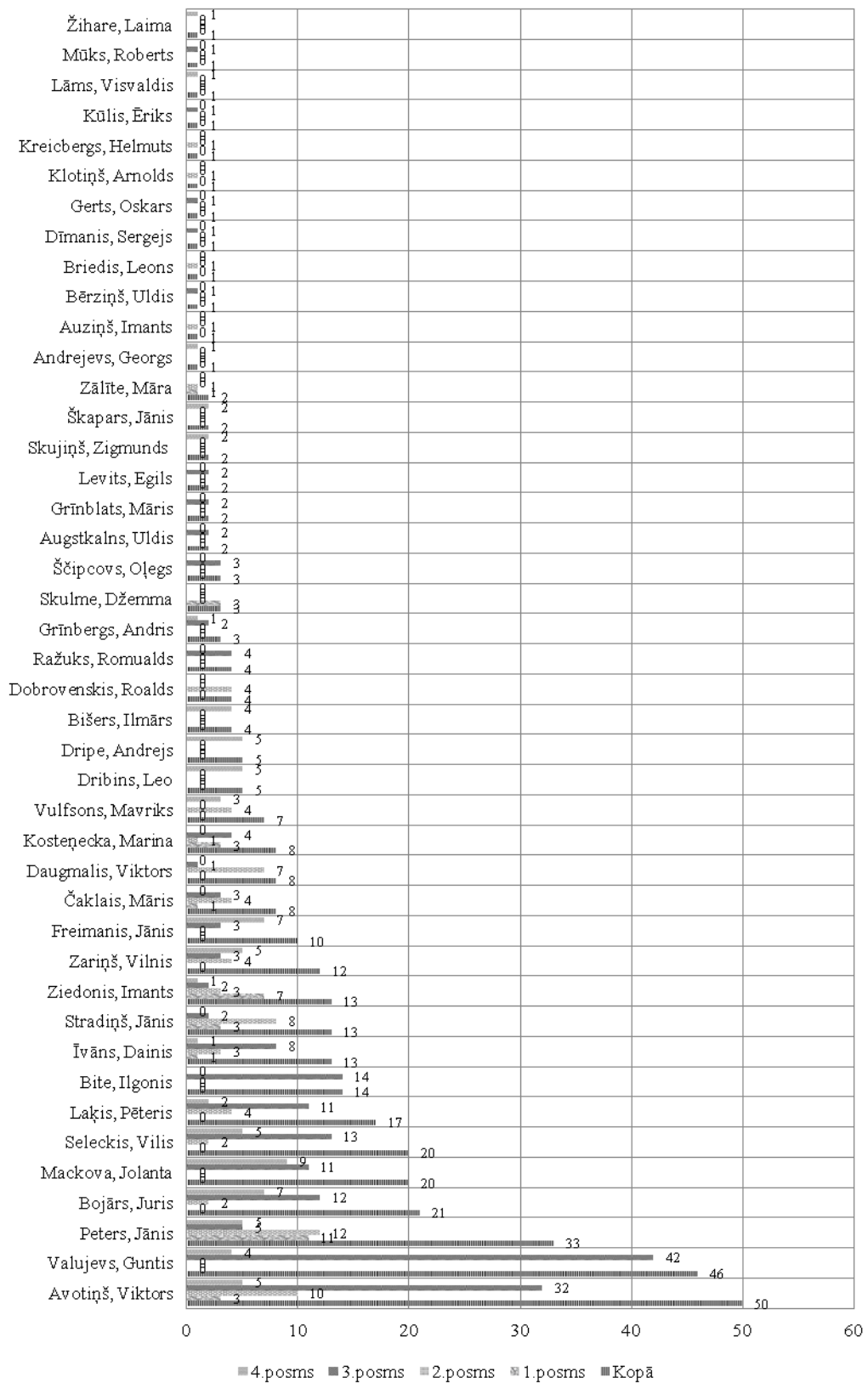
³⁰⁰ Astoņi publiskie intelektuāļi (Georgs Andrejevs, Dainis Īvāns, Pēteris Laķis, Mavriks Vulfsons, Jānis Škapars, Vilis Seleckis, Juris Bojārs un Imants Ziedonis) ir AP 1990.gada sasaukuma deputāti no LTF, vēl astoņi (Uldis Augstkalns, Viktors Avotiņš, Jānis Freimanis, Māris Grīnblats, Arnolds Klotiņš, Marina Kostņecka, Džemma Skulme un Romualds Ražuks) ir LTF 2. sasaukuma Domes locekļi, vēl trīs (Ilmārs Bišers, Roalds Dobrovenskis, Jānis Peters) ir LTF 1. sasaukuma Domes locekļi, bet vēl viens (Vilnis Zariņš) ir LTF 3. sasaukuma Domes locekļi.

izskaidrojama sinhronitāte starp publisko intelektuāļu diskursiem un pārmaiņām tajos un LTF pozīciju, kas parādīta, detalizēti analizējot publisko intelektuāļu komunikācijas saturu.

Lielākā daļa autoru (25 no 43) ir publicējušies tikai vienā no pētāmā perioda posmiem (tie nav tikai cilvēki, kam bijusi viena publikācija, bet gan vairākas vienā posmā, tādējādi var apgalvot, ka tas norāda arī uz posmu robežu pamatotību), tikai četri cilvēki ir bijuši aktīvi viedokļu izteicēji visos posmos, bet vēl septiņi – trijos no četriem. Pirmajā posmā vērojama vismazākā autoru dažādība, bet vislielākais intensīvo komunikatoru īpatsvars. Tātad tie publiskie intelektuāļi, kas iesaistās publiskajās diskusijās, dara to salīdzinoši regulāri un lielā apjomā. Vislielākā autoru dažādība un vismazākais intensīvo komunikatoru īpatsvars ir trešajā posmā, tātad ir daudz viedokļu izteicēju, bet viņu iesaistīšanās publiskajās diskusijās ir fragmentāra un nenoturīga. Savukārt otrajā un ceturtajā posmā ir līdzīgs gan iesaistīto intelektuāļu skaits, gan to intelektuāļu daļa, kas diskusijās iesaistās intensīvi. Tādējādi var teikt, ka 80. gadu vidus-90. gadu sākuma periodā tieši laika posms no 1988. gada jūnija līdz 1989. gada oktobrim ir lielākās intelektuāļu politiskās mobilizācijas brīdis. Pētāmajiem publiskajiem intelektuāļiem ir raksturīgas arī noteiktas mediju preferences. Vairākums (24 no 43) ir publicējuši viedokļu rakstus tikai vienā preses izdevumā (tajos ietilpst gan štata komentētāji, gan intelektuāļi, kas nav piesaistīti kādai konkrētai mediju redakcijai), savukārt no atlikušajiem 13 cilvēki publicējušies vismaz četros no 13 izlases medijiem.

Nav minēti amatu pārklāšanās gadījumi. Sk. [Bez aut.]. (1990, 27. marts). Latvijas PSR tautas deputāti, kuri ievēlēti 1990. gada 18. martā. *Latvijas Jaunatne*. 2.lpp., [Bez aut.]. LTF 1. sasaukuma dome un domes valde. *Latvijas laudis*. Sk. 2013, 31. dec.: <http://www.latvijaslaudis.lv/interface/ltf-1-sasaukuma-dome-un-domes-valde>, [Bez aut.]. LTF 1. sasaukuma dome un domes valde. *Latvijas laudis*. Sk. 2013, 31. dec.: <http://www.latvijaslaudis.lv/interface/ltf-2sasaukuma-dome-un-domes-valde?language=en>, [Bez aut.]. LTF 1. sasaukuma dome un domes valde. *Latvijas laudis*. Sk. 2013, 31. dec.: <http://www.latvijaslaudis.lv/interface/ltf-3sasaukuma-dome-un-domes-valde>.

Publikāciju autori, N368

Attēls Nr. 8: Publikāciju autori

Lielākā daļa no izlases publikācijām (62,8%) laikrakstos ievietotas īpašās rubrikās, un to nosaukumi zināmā mērā norāda uz atsevišķu notikumu, organizāciju un pat atsevišķu personu nozīmību tālaika publiskajā telpā mediju redakciju skatījumā (jo rubriku nosaukumus veido mediju redakcijas, autori tās visbiežāk neietekmē). Lielākā daļa rubriku nosaukumu norāda uz raksta žanru, visbiežāk apzīmējot to šādi: “Komentārs” (“Komentāri”), “Viedoklis”, retāk – “Pārdomas”, “Daži personīgi apsvērumi” u.tml. Rubriku nosaukumos atspoguļojot autora profesiju vai statusu, visbiežāk minēts (Augstākās padomes) deputāta statuss (“Deputāta tribīne”, “Deputāta viedoklis”, “Deputāta pieprasījums”, “Deputāts pret deputātu”), kā arī galvenā redaktora amats “Redaktora sleja”. Citas profesijas, kas minētas rubrikās vairāk kā vienu reizi, ir literārās (“Dzejnieka pārdomas”, “Dzejnieka redzējumā”, “Rakstnieks ierosina”).

Rubriku nosaukumos, izceļot redakciju skatījumā īpaši svarīgas vai interesantas tēmas, vairāk kā vienreiz parādās vietvārdu reformēšanas jautājumi (“Latvijas Kultūras fonds par Vecrīgas ielu nosaukumiem”, “Vārdi un vietas”), procesi LTF (“Apspriežam LTF programmas projektu”, “LTF – no augšas un no apakšas”), etniskie un valodas lietojuma jautājumi (“Par starpnacionālo attiecību kultūru”, “Par latviešu valodas statusu”), pilsonības institūta problemātika (“Kas būs Latvijas Republikas pilsoņi?”). Tāpat rubrikās parādās arī atsevišķi notikumi, kurus redakcijas tādējādi pozicionē kā īpaši nozīmīgus. Tie ir: Radošo savienību plēnums, PSKP CK plēnumi un LTF kongresi.

Tāpat kā iepriekšējais analīzes parametrs³⁰¹, arī publikāciju izvietoējums laikrakstu lapaspusēs raksturo nevis pašu publisko intelektuāļu rīcību, bet mediju redakciju piedēvēto nozīmību tai, kas arīdžan ir publiskās telpas būtisks raksturojums, jo parāda, kādu statusu tajā ieņem publisko intelektuāļu izteikumi. Spriežot pēc analīzes rezultātiem, tas ir pietiekami augsts. Visvairāk (202 jeb 54,9%) analizēto komentāru publicēti laikrakstu otrajās lapās, kas ir tradicionāla viedokļu rakstu, redakcijas un ārpusredakcijas komentāru publikācijas vieta, bet 67 jeb 18,2% no kopskaita – pirmajās, kurās redakcijas parasti izvieto svarīgākos, auditoriju piesaistošākos un no ziņu vērtības viedokļa pievilcīgākos materiālus. Tālākās laikrakstu lapās publicēto komentāru skaits izlasē ir ievērojami mazāks. Iespēju atrasties uz preses izdevumu vākiem tipiski ir guvušas tēmas, kas konkrētajā posmā ir visbiežāk apspriestas intelektuāļu komentāros (detalizētāku analīzi sk. nākamajā sadaļā).

Savukārt komentāru virsraksti visbiežāk ir autoru ziņā, tomēr tie ataino arī noteiktu mediju kultūras un tradīciju ietekmi. Piemēram, pētāmā perioda presei kopumā un arī publisko

³⁰¹ Ja raksts bijis vairākas lapaspuses garš, fiksēta tā sākuma atrašanās.

intelektuāļu komentāriem ir raksturīga virsrakstu veidošana jautājumu formā, kas izlases ietvaros ir 59 virsrakstiem jeb 16,2% no visiem (salīdzinājumam – izsaukumu formā veidoti tikai 5,8% no virsrakstiem).³⁰² Virsrakstu veidošanai jautājumu formā ir divas pamatfunkcijas: aplūkojamās tēmas problemātiskā rakstura izcelšana, norāde uz noteiktas, nestrīdīgas atbildes neesamību vai vismaz ne-acīmredzamību (“Klieda latvieši: Latvinieki, latzemieši? Vācbaltieši?”), “Kā būs ar pilsonību?”, “Vai esam kļuvuši brīvāki?” u.tml.), kā arī atbildības ierobežošana, izvairoties no apgalvojumiem, aizstājot tos ar uzvedinošiem jautājumiem (“Neatkarība – pašmērķis vai līdzeklis?”, “Kurss – impērijas saglabāšana?”, “Vai tuvojamiem jaunam totalitārisma?”), “Kam izdevīga AP apšaubīšana?” u.tml.). Jāatzīst, ka abas šīs funkcijas ne tikai nav savstarpēji izslēdzošas, bet arī bieži mēdz saplūst, kā redzams minētajos piemēros.

Virsrakstos regulāri parādās arī atsevišķi atslēgvārdi. Biežāk sastopamie ir “latvieši” un “Latvija” (15 gadījumi), “kultūra” (13 gadījumi), “nācija” vai “tauta” (12 gadījumi), kā arī LTF (11 gadījumi) un “demokrātija” (11 gadījumi). Aplūkosim, kādos kontekstos tie tiek minēti. “Latvija” visbiežāk virsrakstos parādās vien kā aplūkojamās problēmas dislokācijas vai ģeogrāfisko ierobežojumu apzīmējums, tādējādi precizējot, ka autors diskutē nevis par abstraktu problēmu vai tās esamību pasaulē, bet gan tās izpausmēm Latvijā (“Vai Latvijā atjaunosim feodālismu?”, “Par Latvijas aizsardzību Valdības tautsaimniecības programma Starptautiskā valūtas fonda ieteikumu un Latvijas ekonomikas realitātes fonā”, “Kurš Latvijā tiek diskriminēts?”, “Latvieši Latvijā un citur”, “Par vietu vārdiem Latvijā” utt.). Taču dažos gadījumos “Latvija” virsrakstos funkcionē kā noteikta ziņojuma adresāts (“Piedod un palīdzi, Latvija!”, “Latvija, kur tavi ministri!”), kas norāda uz organicisma/antropomorfizācijas tendencēm, par kurām detalizētāk runāts sadaļā “Metaforas”. Jēdziens “kultūra” virsrakstos tiek lietots gan kā mākslas un citu radošo nozaru apzīmējums (“Republikas tiesiskais statuss un kultūras attīstības jautājumi”, “Kultūru – uz zinātniska pamata”, “Masu un elitārā kultūra” u.tml., arī antropomorfizējot to – “Kultūriņa bārenīte”), kā arī, lai nosauktu pastāvošo tradīciju un prakšu kopumu (“Par mūsu tautas politisko kultūru”, “Sāksim cīņu par kultūru paši sevī”), kuras problemātiskums vai defektivitāte kļūst par komentāra centrālo jautājumu.

“Tauta” un “nācija” virsrakstos biežāk parādās nevis kā kādu rīcību vai procesu objekts, bet gan kā aktīvs subjekts ar savu pozīciju un interesēm (“Par nacionālu atdzimšanu internacionālismā”, “Ne tauta pret tautu tad karos”, “Ieklausoties tautas balsī”, “Līgumu plēšana un nacionālās intereses”). Arī LTF, ja tiek minēta virsrakstos, tad kā aktīvs subjekts, bieži to

³⁰² Rēķinot rakstus, kam ir virsraksti. Četrām no izlasē ietvertajām publikācijām virsrakstu nav, tas aizstāts ar rubrikas nosaukumu – “Redaktora sleja”.

antropomorfizējot. Virsraksti ar LTF tajos norāda gan uz pozitīvu (piemēram, “LTF – tā ir arī skolas cerība”), gan uz kritisku (“Frontes draudzene - vara?”, “LTF: kukū vai tutū?”) šīs organizācijas vērtējumu. Savukārt “demokrātija” komentāru nosaukumos tiek minēta, lai nošķirtu vēlamu no nevēlamā, kā arī savējos no svešajiem: demokrātija vs imperiālisms, demokrātijas un neatkarības atbalstītji vs tās pretinieki (“Demokrātiskās Latvijas patrioti, Latvijas Tautas frontes biedri, atbalstītāji un līdzjutēji!”, “Demokrātija un diktatūra”), kā arī konceptualizē tiekšanos uz demokrātiju un tās ieviešanu kā mācību procesu (“Parlamentārās demokrātijas mācībstundas”, “Eksāmens demokrātijā”, “Kādā skolā mācīsimies demokrātiju?”). Demokrātija kā skološanās tiek iztēlota ne tikai virsrakstos, bet arī rakstu saturā, tverot to kā procesu, kurā ir savi skolotāji (Rietumvalstis), kurā konkrēti notikumi kalpo par mācību procesa rezultātu pārbaudēm – demokrātijas eksāmeniem, un kuram ir savi traucēkļi – nedemokrātiskie spēki un padomju mantojums (par to vairāk 6.6. sadaļā “Metaforas”).

Analizējot publikāciju skaita hronoloģisko attīstību pa mēnešiem (sk. attēlu Nr. 6 nodaļas sākumā), ir redzama, no vienas puses, rakstu skaita augšupejoša tendence, kas savu maksimumu sasniedz 1991. gadā, bet no otras puses – būtiskas svārstības un atšķirības gan starp posmiem, gan posmu ietvaros. Jāuzsver, ka, mēģinot atrast sakarības starp konkrētiem notikumiem politikā, starptautiskās attiecībās vai ekonomikā un rakstu daudzumu, ir jāņem vērā, ka parasti rezonanse intelektuāļu komentāros parādās apmēram pēc 1-1,5 mēnešiem (to var spriest gan pēc rakstos minētajiem notikumiem, gan pēc raksta pabeigšanas (iesūtīšanas) datuma, ko laikraksti tobrīd nereti publicēja rakstu beigās).

Pirmkārt, nozīmīgs ir mazais publikāciju skaits 1986. gadā un 1987. gada pirmajā pusē, jo tas ataino zemo intelektuāļu aktivitātes līmeni publiskajā telpā. Visticamāk, tas skaidrojams ar potenciālo viedokļu izteicēju neuzticēšanos Gorbačova pasludinātajam *glasnostj* kursam. Uz to norāda arī Viktors Avotiņš, kurš uzsver, ka izpausmju veidu noteica piesardzība un gaidas uz “augšēju atļauju” (sk. Pielikumu Nr.3). Jānis Peters atceras, ka varas pārvaldes līmenī pastāvēja neizpratne (“ kaut kur no augšas bija nolaists tas brīvdomības gars, no augstākās vadības Maskavā, kurš katrā ziņā bija radikālāks nekā šeit, uz vietas, republikās. Šeit partijas vidējais aparāts, man liekas, vēl nesaprata, ko īsti grib Gorbačovs”), bet sabiedrības līmenī – neticība reformām:

Lai gan sabiedrība vēl astoņdesmit piektā gadā pamodusies nebija, kaut arī Gorbačovs bija pie varas un teica jau samērā liberālas runas. Samērā... Tauta vēl to nesaprata, neticēja

*vispār, ka Padomju Savienībā vispār var būt kādas radikālākas pārmaiņas un vispār reformas, domāja, ka tas ir kosmētiskais remonts.*³⁰³

Viņaprāt, atraisošs efekts bija cilvēktiesību aktīvistu grupas “Helsinki-86” akcijai, kas notika 1987. gada 14. jūnijā. Tad pie Brīvības pieminekļa tika nolikti ziedi 1941. gada deportācijas upuru piemiņai. Lai gan akcijas dalībnieki tika apcietināti, un pirmā mediju, varas pārstāvju un arī intelektuāļu reakcija uz akciju bija nosodoša, tai bija emancipējošs efekts publiskās telpas pieļaujamību un ierobežojumu izpratnē.³⁰⁴ Ar to var būt izskaidrojams arī publikāciju skaita pieaugums 1987. gada otrajā pusē, kad sešu mēnešu laikā nodrukāti 59% no visiem 1986-1987. gada intelektuāļu komentāriem.

No 1987. gada vasaras līdz 1988. gada vasarai norisinās pakāpenisks publisko intelektuāļu komentāru skaita pieaugums, kura svārstīgums, visticamāk, izskaidrojams vien ar kopumā nelielo publikāciju skaitu, kura dēļ atšķirības katra mēneša publikāciju skaitā ir uzkrītošas. Publikāciju skaits pieaug arī pirmā posma beigās, kur to, visticamāk, izraisa demonstrācija pret Rīgas metro būvi, kā arī kopējā mediju vides liberalizācija, kas ir labi pamanāma, piemēram, ar raidījuma “Labvakar” parādīšanos.³⁰⁵

Savukārt otrā posma publikāciju skaitu tā sākumā sevišķi ietekmē divi notikumi – Radošo savienību plēnums (tā runas tiek intensīvi atreferētas un apspriestas presē, it īpaši “Literatūrā un Mākslā” 1988. gada septembrī) un LTF dibināšanas kongress, kurā ar runām uzstājas vairāki no pētījuma izlasē ietvertajiem publiskajiem intelektuāļiem: Viktors Avotiņš, Juris Bojārs, Dainis Īvāns, Arnolds Klotiņš, Marina Kosteņecka, Pēteris Laķis, Jānis Peters, Vilnis Zariņš. Vēlāk medijos tiek publicētas viņu teiktās runas, turklāt gan viņi paši, gan citi reflektē par LTF jēgu un mērķi. Grafikā (attēls Nr. 6) redzams, ka otras pazīstamākās *perestroikas* un atmodas laika politiskās organizācijas – Internacionālās Darbaļaužu frontes jeb Interfrontes – dibināšanas kongress 1989. gada sākumā neizraisa latviski rakstošo publisko intelektuāļu rakstu skaita pieaugumu, lai gan Interfronte komentāros ir viens no visbiežāk nosauktajiem oponentiem (par to vairāk 6.3. apakšnodaļā). Otrā perioda beigās publicēšanās aktivitāti ietekmē arī LPSR valsts

³⁰³ Procevska, O. (2009). *Inteligences diskursi padomju Latvijas 20. gs. 80. gadu otrās puses publiskajā telpā*. 128. lpp.

³⁰⁴ Sk., Kaprāns, M., Procevska, O., Uzule, L. (2010). Deportāciju pieminēšanas atainojums Atmodas laika preses izdevumos. Grām.: Kaprāns, M., Zelče, V. (red.). (2010). *Pēdējais karš: Traumas komunikācija. Otrais un papildinātais izdevums*. Rīga: Mansards, 160. lpp.

³⁰⁵ Saulītis, A. (2011). Skatītāju vēstules LTV raidījumam “Labvakar!”: nacionālā identitāte un sociālā atmiņa. *Apvienotais Pasaules latviešu zinātnieku 3. un Letonikas 4. kongress “Zinātne, sabiedrība un nacionālā identitāte”*. 25.okt. 2011, Rīga, Latvija. Latvijas Universitātes Sociālo zinātņu fakultātē. (Nepublicēts).

valodas statusa piešķiršana latviešu valodai un pilsonības likumprojekta izstrādes sākums, jo diskusijas par šīm tēmām ir būtiska šī perioda komentāru sastāvdaļa.

Kā jau minēts, trešo – neatkarības kursa uzņemšanas un realizācijas posmu – ievada LTF 2. kongress 1989. gada oktobrī, kas ir arī svarīgs publikāciju skaita katalizators. Līdzīgu efektu rada LPSR AP vēlēšanas 1990. gada martā, kas pirms tam izraisa nelielu pieaugumu viedokļu rakstiem ar aģitācijas sastāvdaļu, izceļot atsevišķu kandidātu vai LTF priekšrocības, bet apmēram mēnesi pēc tam – aktivitāti, analizējot LTF uzvaras nozīmi un nepieciešamākos jaunā likumdevēja darbus. Vēlāk seko rakstu skaita samazinājums aptuveni pusgada garumā, ko neietekmē arī notikums, ko patlaban pieņemts uzskatīt par vienu no svarīgākajiem 80. gadu beigu – 90. gadu sākuma laikā – 4. maija Neatkarības deklarācija. Iespējams, to var skaidrot ar šī notikuma salīdzinoši zemo problemātiskumu un konflikta potenciālu, kas to atšķir no tādiem procesiem kā, piemēram, pilsonības vai valodas statusa regulēšana, armijas izvešana vai denacionalizācija, un tādēļ nepiesaista tieši publisko intelektuāļu uzmanību, lai gan gūst plašu atspoguļojumu citos mediju materiālos.

Trešajā posmā publikāciju aktivitātes paaugstinājumus ietekmē arī laikraksta “Diena” ienākšana mediju tirgū 1990. gada novembrī, gatavošanās “X stundai” jeb pretdarbībai iespējamās PSRS prezidenta tiešās pārvaldes ieviešanai, kā arī barikādes 1991. gada janvārī. Rakstu skaits pieaug par spīti tehniskajām grūtībām, kas tobrīd būtiski ietekmēja laikrakstu iznākšanu – tipogrāfiju blokāde, papīra trūkums, transporta sistēmas nestabilitāte.³⁰⁶ Šajā laikā redakcijas sleju vai ievadrakstu vietā bieži vien publicēta laikrakstu redakciju atvainošanās par nespēju nogādāt izdevumu visiem tā abonentiem. Šī perioda beigās, kā redzams attēlā Nr. 6, komentēšanas aktivitāti veicina arī tādi notikumi kā PSRS un Latvijas sarunu sākšana par divpusējām attiecībām, 1991. gada pučs un tam sekojošā Latvijas neatkarības nostiprināšana starptautiskā arēnā. Būtisku ietekmi pašās trešā perioda beigās atstāj arī LR pilsonības institūta atjaunošana, kas kopā ar iepriekšminētajiem notikumiem lielā mērā noslēdz Latvijas neatkarības juridisko un faktisko iedibināšanu.

Kā jau minēts posmu aprakstā, ceturtajā pētījuma posmā publikāciju tematiku un aktivitāti ietekmē ne tik daudz notikumi, cik procesi, turklāt mazāk *lielajā politikā*, bet vairāk – ikdienas dzīvē, un tie ir: inflācijas straujais kāpums un pirk spējas kritums, denacionalizācija un starpetniskā spriedze. Tādēļ šim posmam nav raksturīgi no kopējās ainavas krasi atšķirīgi aktivitātes pīķi, izņemot nelielo pieaugumu, ko rada vienošanās par karaspēka izvešanu PSRS-

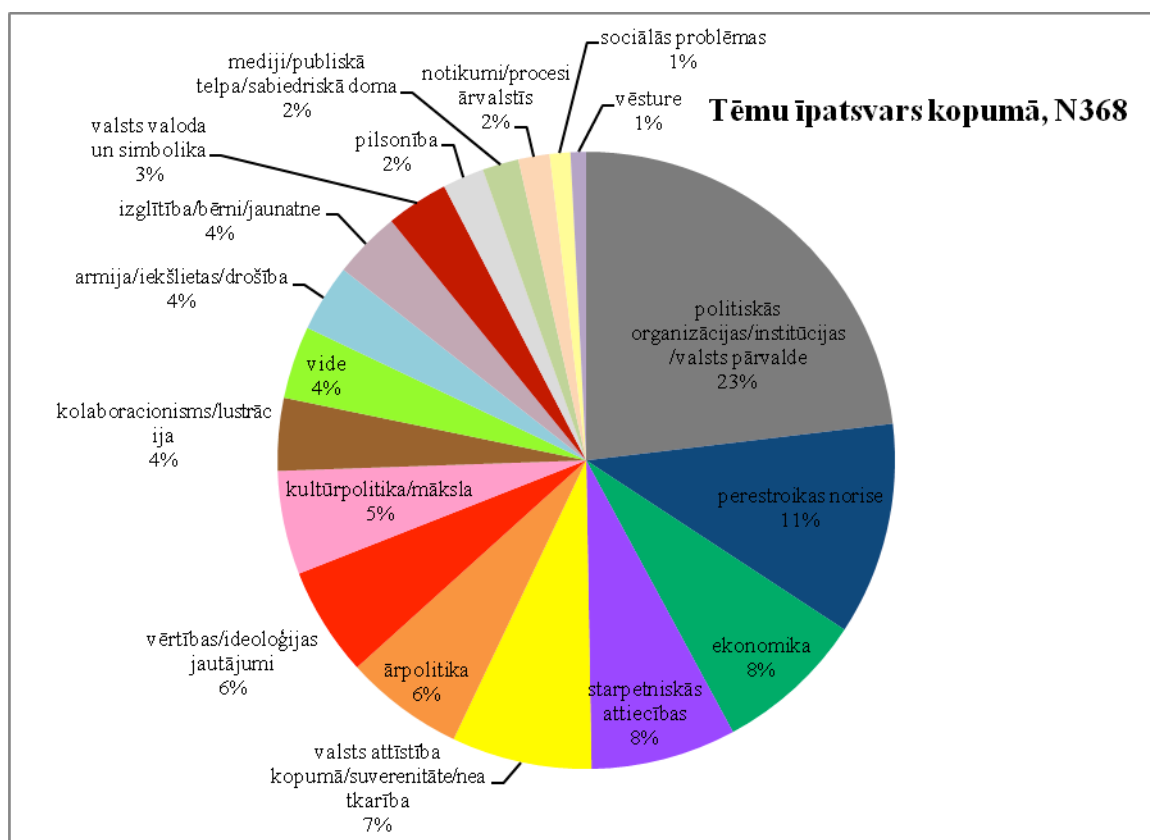
³⁰⁶ Raudseps, P. (red.). (2005). *15 gadi. Atjaunotā Latvija laikraksta “Diena” pirmajās lappusēs*. 11. lpp.

Latvijas divpusējo sarunu ietvaros un refleksijas par t.s. Demokrātisko spēku sapulci 1992. gada februārī Kongresu namā, kas aktivizē diskusijas par centriski orientētas politiskās organizācijas trūkumu un centriskās politikas priekšrocībām. Tomēr jāpievērš uzmanība tam, ka izteiktu aktivitātes virsotņu neesamībai ceturtajā periodā, visticamāk, ir citi iemesli, nekā līdzīgām parādībām pirmajā periodā, kad tās ticamāk ir skaidrojamas ar nedrošību, savukārt ceturtajā periodā tās droši vien lielākā mērā nosaka sabiedrības dienaskārtības pārfokusēšanās un pašu sabiedrisko notikumu un procesu rakstura maiņa.

6.3. PUBLIKĀCIJU TEMATIKA

Publikāciju tematika ir pētnieciskā kategorija, kas ļauj atbildēt uz jautājumu – par ko (kādu jomu, nozari) ir šī publikācija? –, pāri konkrēto jautājumu diskutēšanai fiksējot noteicošās publiskās telpas tendences. Tāpēc jāņem vērā, ka tēmu ietvaros pastāv pietiekami liela aplūkojamo jautājumu daudzveidība un tās savā starpā pārklājas³⁰⁷, ierobežojot kvantitatīvas analīzes iespējas, taču sniedzot vērtīgu materiālu kvalitatīvai tekstu analīzei, kas arī būs šīs apakšnodaļas centrālā pieeja. Vispirms aplūkosim, kādas tēmas ir nozīmīgākas visā pētāmajā periodā (sk attēlu Nr. 9).

³⁰⁷ Ja pētāmā publikācija skar vairākas tēmas, tā tika klasificēta tajā tēmā, kurai raksta saturā ir acīmredzams pārsvars pār blakustēmām.

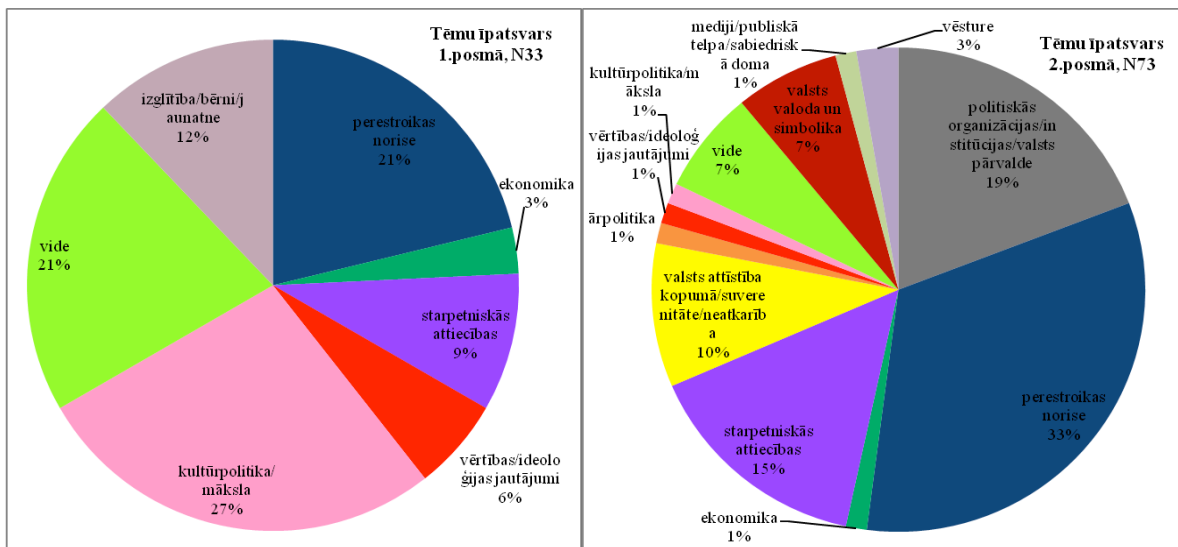

Attēls Nr. 9: Tēmu īpatsvars izlasē kopumā

Attēlā redzams, ka publiskie intelektuāļi, kas izteikušies par jautājumiem ārpus viņu profesionālās kompetences jomas, visbiežāk izvēlējušies komentēt politisko organizāciju darbību un valsts pārvaldes jautājumus, arī likumdošanas procesu, kas aizņem vairāk kā piektdaļu no izlases. *Perestroikas* jeb pārkārtošanās norise, Gorbačova iniciēto pārmaiņu ieviešana realitātē ir otrs nozīmīgākais komentāru tematiskais bloks. Ekonomiskie jautājumi un starptautisko attiecību tematika ietver pa 8% izlases rakstu katrā. Septiņus procentus izlases veido raksti par vispārējiem valsts attīstības jautājumiem, arī suverenitātes un neatkarības izpratni un veidošanu. Latvijas ārpolitikas un starptautiskās iesaistes problemātika aizņem tikpat lielu daļu (6%) kopējās izlases kā komentāri par sabiedrības vērtīborientāciju un ideoloģijas jautājumiem. Kultūrpolitikas, kultūras un mākslas funkciju jautājumi veido 5% no izlases. Pa 4% aizņem tādas tēmas kā kolaboracionisma izvērtēšana un lustrācijas jautājumi, karaspēka izvietošanas, iekšlietu un drošības problemātika, vides (ekoloģijas un vietvārdu) tematika, kā arī komentāri par bērniem, jaunatni un izglītības politiku.³⁰⁸ Atlikušās sešas tēmas kopā veido vien 11% no izlases (40

³⁰⁸ Izglītība pētāmajos komentāros tiek skatīta tikai bērnu un jauniešu kontekstā, tādēļ klasificēta kopā ar šo problemātikā.

raksti) un tās ir valsts valoda un simboli, pilsonības institūta darbības problēmas, komentāri par mediju darbu, publiskās telpas norisēm un sabiedrisko domu, komentāri par Latvijai nozīmīgiem notikumiem un procesiem ārvalstīs, kā arī viedokļu raksti par vēstures interpretācijas jautājumiem. Taču šo tēmu nozīmība katra perioda ietvaros ir atšķirīga, kas arī vislabāk parāda to aktualizācijas un norieta apstākļus. Vispirms salīdzināsim pirmā un otrā posma nozīmīgākās tēmas (sk. attēlus Nr. 10 un 11), katru no tām raksturojot sīkāk.

Attēls Nr. 10: Tēmu īpatsvars 1. posmā

Attēls Nr. 11: Tēmu īpatsvars 2. posmā

Tātad pirmajā periodā dominējoši ir trīs tematiskie bloki: kultūrpolitikas un mākslas jautājumi, perestroikas process un vides aizsardzība. Nākamajā posmā aktualitāti no tiem nezaudē tikai viena tēma – perestroikas norise, taisni pretēji – tā iegūst vēl lielāku nozīmi un otrajā posmā aizņem jau 33% rakstu skaita, iepretim 21% pirmajā periodā. Savukārt vides un kultūrpolitikas tēmu aktualitāte strauji samazinās un iepriekšējā līmenī vairs neatgriežas.

Vides un ekoloģijas tematiskajā blokā ir trīs galvenās apakštēmas: vietvārdi (ģeogrāfisko vietu, ielu un iestāžu nosaukumi), tradicionālās ainavas un nodarbjū izžušana un vides piesārņojums. Padomju varas laikā veiktā toponīmu pārveidošana intelektuāļu komentāros tiek skatīta kā netaisnīgs pāridarījums, “liela pārestība kultūrvidei”³⁰⁹, ko autori raksturo gan netīšas rīcības terminos (“nepārdomāta”, “patvaļīga”), gan kā apzinātu vardarbību (“daudzi vietvārdi,

³⁰⁹ Stradiņš, J. (1989, 23. marts.). Ļeņina bulvāris un brīvības iela. *Cīņa*. 4. lpp.

īpaši ielu un laukumu nosaukumi Latvijas pilsētās 40. -50. gados tikuši varmācīgi laupīti”³¹⁰). Jāuzsver, ka ekoloģiskās problemātikas rakstos autori apskatāmo jautājumu nopietnības iezīmēšanai biežāk nekā citas tematikas komentāros lieto apzīmējumu “katastrofa” (piemēram, “joprojām stāvam ekoloģiskas katastrofas priekšā”³¹¹).

Tātad “vēsturisko”, pirmspadomju nosaukumu restaurācija tiek rāmēta kā taisnīguma atjaunošana, bieži arī kā praktiski motivēta rīcība, kas atvieglo orientēšanos. Eksplicējot šādu jautājuma traktējumu, implicīta paliek nacionālās identitātes izpratnē bāzēta argumentācija, kas ir tikpat nozīmīga, jo “izņemot fiziskas navigācijas atvieglošanu, toponīmi izraisa spēcīgus tēlus un konotācijas, veicinot telpiskās apziņas attīstību”, kā arī leģitimē noteiktu vēstures traktējumu, “liekot noteiktām vēstures versijām tikt uzvertām par dabisku lietu kārtību”, raksta ģeogrāfs Dereks Aldermans (*Derek Alderman*), norādot, ka vārdu došana un pārdēvēšana ir gan dominējošās etniskās vai sociālās grupas cīņa par savas vēstures versijas nostiprināšanu, gan marginalizēto grupu pretošanās līdzeklis.³¹² Toponīmi etniskajām grupām kalpo par savas zemes īpašumtiesību nostiprināšanas instrumentu un veidu, kā savu teritoriju norobežot no citām, kas sevišķi nozīmīga ir tautām bez savas valsts, jo tādā gadījumā toponīmi kalpo teju par vienīgo pierādījumu šīs tautas saimnieka statusam konkrētajā teritorijā.³¹³ “Apzināta vietvārdu lietošana var tikt skatīta kā valsts instruments nācijai unikalitātes un vienotības saglabāšanai un veids, kā nacionālajā apziņā iespiest tās morālās tiesības uz noteiktas teritorijas apdzīvošanu; līdzeklis aizsardzībai pret kaimiņu teritoriālajām pretenzijām un savu teritoriālo pretenziju attaisnošanai. Atjaunota vai mākslīgi radīta vietvārdu ainava ir nacionālās identitātes simboliska daļa,” raksta vēsturnieks un padomju vietvārdu politikas pētnieks Arsēnijs Saparovs (*Арсений Сапаров/Arseny Saparov*), kurš norāda, ka PSRS iekļautās tautas arī padomju varas laikā praktizēja nacionālistiski motivētu nosaukumu maiņu, jo sevišķi periodos, kad centrālā vara kļuva vājāka.³¹⁴

Pirmspadomju vietvārdu atjaunošana ir arī viens no tradicionālās (proti, pirmspadomju) ainavas atgūšanas instrumentiem, kam piekritīga ir arī tradicionālo nodarbju atjaunošana,

³¹⁰ Stradiņš, J. (1989, 29. jūl.). Par vietu vārdiem Latvijā. *Literatūra un Māksla*. 11. lpp.

³¹¹ Peters, J. (1989, 7. janv.). Iesim droši, bet uzmanīgi! *Literatūra un Māksla*. 2. lpp.

³¹² Alderman, D. (2012). Place, Naming and the Interpretation of Cultural Landscapes. In: Graham, B., Howard, P. (2012). *The Ashgate Research Companion to Heritage and Identity*. Hampshire: Ashgate. P. 196.

³¹³ Поспелов, Е. М. (1992). *Национальная политика СССР и топонимика*. Москва: Московский филиал Географического общества СССР. С. 3.

³¹⁴ Sk. Saparov, A. (2003). The alteration of place names and the construction of national identity in Soviet Armenia. *Cahiers du monde russe*, 44(1).

pieņemot, ka padomju iekārta ar kolektīvizācijas un industrializācijas palīdzību to ir deformējusi vai iznīcinājusi:

*Pamazām tā [industriālā, zinātniski tehniskā straume] paņēmusi arī mūsu Daugavu, pa gabaliņam vien. Lielā upe kļūst mums sveša, tās krastos nav vairs, kur tverties Lāčplēsim, Spīdolai, Laimdotai, vecajam Aizkrauklim, Koknesim.*³¹⁵

*Šodien ražošanā starp inženiertehniskajiem spēkiem un strādniekiem ir pazudis viens līmenis, virskādes loceklis, vesels kultūrslānis - amatnieki, meistari.*³¹⁶

Tāpat kā ainavas izžušana, arī vides piesārņojums tiek skatīts galvenokārt no lauku dzīvesveida perspektīvas, lai gan tā nav ikdienas dzīvestelpa lielākajai iedzīvotāju daļai³¹⁷, un tiek traktēts kā kontinuitātes pārrāvums, dabiskuma, tradicionālās iekārtas, arī latviskuma konflikts ar svešo un industriālo, kā “sakņu cilvēku konflikts ar tiem, kas savas saknes dažādu sociālekonomisku iemeslu dēļ zaudējuši”.³¹⁸ Sakņu, iesakņotības metafora kalpo nošķīrumam starp tradicionāliem Latvijas teritorijas apdzīvotājiem un “bezsakņu cilvēkiem” – padomju migrantiem (“sociālisms daudzus pārvērta par bezsakņu staiguļiem”³¹⁹). Turklāt šis nošķīrums ir nevis (vai ne tik daudz) etnisks, bet ideoloģisks (ieaugušie un ieauģt spējīgie vs bezsakņu cilvēki): “Nevis “Latvija bez krieviem”, bet gan – Latvija bez tiem, kuriem nav savu sakņu un kuri tieši tāpēc nevar un nevarēs ieauģt mūsu zemē. Latvija bez kosmopolītiem – tāds patiešām varētu būt šodienas lozungs,” 1989. gadā raksta Viktors Daugmalis.³²⁰ Interesanti, ka šīs tematikas rakstos zinātnieki parādās gan kā autoritātes, kas balsta vides aizsardzības centienus (“zinātnieki ir tie, kas zinātniski tehniskā forsa³²¹ apstākļos var garantēt mums pareizu sociālo noregulējumu – lai mēs tehniskā komforta kustībā nekļūtu nekulturālāki”; “milzīgs kultūrspēks ir zinātne”³²²), gan kā cilvēki, kas nav pienācīgi reaģējuši uz nepareizu vides politiku, kļūstot pat

³¹⁵ Stradiņš, J. (1987, 18. sept.). Jāiet nākamajā gadu tūkstoī un jāiet tālāk. *Literatūra un Māksla*. 1. lpp.

³¹⁶ Ziedonis, I. (1987, 1. aug.). Kultūras fonds ir visas tautas fonds. *Avots*. 64-65. lpp.

³¹⁷ Pēc 1989. gada tautskaites datiem, pilsētās tobrīd dzīvoja 70,8% no republikas iedzīvotājiem. Sk. [Bez aut.]. (1992). *1989. gada Tautas skaitīšanas rezultāti Latvijā. Statistisku datu krājums*. Rīga: Latvijas Republikas Valsts statistikas komiteja. 16. lpp.

³¹⁸ Peters, J. (1988, 11. marts). Jaunu laiku tuvinot. *Literatūra un Māksla*. 2. lpp.

³¹⁹ Bite, I. (1991, 4. jūn.). Izlēkt vai izvārties? *Diena*. 1. lpp.

³²⁰ Daugmalis, V. (1989, 9. dec.). Homo Sovieticus un starpnacionālo attiecību problēma. *Literatūra un Māksla*. 5. lpp.

³²¹ No vārda “forsēt”.

³²² Ziedonis, I. (1987, 1. aug.). Kultūras fonds ir visas tautas fonds 64. lpp., Ziedonis, I. (1987, 18. sept.). Pie republikas kultūrkartes *Literatūra un Māksla*. 2. lpp.

par tās līdzvainīgajiem (“daudzi zinātnes profesionāļi republikā savukārt spoži pierādījuši, ka prot vismaz klusēt, paklausīt, neprotestēt”³²³), ar to pamatojot nepieciešamību šo problēmu risināšanā iesaistīties “radošajiem ļaudīm”. Jāpiebilst, ka šīs tematikas raksti uzrāda arī dažu publisko intelektuāļu *specializāciju* viedokļu izteikšanā: absolūto vairumu šīs tematikas komentāru sarakstījuši ķīmiķis un zinātnes vēsturnieks Jānis Stradiņš (7 raksti) un dzejnieks Imants Ziedonis (5 raksti). Pirmais no viņiem *specializējies* vietvārdu apakštēmā, bet otrais – lauku sētu un lauku ainavas atjaunošanā.

Kontinuitātes *salabošana*, tradicionālās, proti, pirmsindustriālās, pirmspadomju ainavas atjaunošana (apturot jaunu rūpnīcu būvi un esošo darbu, ja tās piesārņo dabu, rīkojot talkas, atjaunojot pirmspadomju vietvārdus, atjaunojot arhitektūras pieminekļus un lauku sētas, atgriežoties pie tradicionālām darba metodēm, piemēram, zvejniecībā, un amatnieku arodiem) ir dominējošais vides problēmu risināšanas skatījums, kas parādās intelektuāļu komentāros. Vienlaikus tas ir viens no pirmajiem kolektīvās rīcības pasākumiem perestroikas laikā, kas sākas ar Artura Snipa un Daiņa Īvāna Daugavpils HES projekta kritiku, turpinās dzejnieka Imanta Ziedoņa vadīto Dižkoku atbrīvošanas grupu, bet vēlāk kļūst par 1987. gadā dibinātā Latvijas Kultūras fonda vienu no pamatvirzieniem, fokusējoties uz lauku sētu un baznīcu atjaunošanu. Uz to, ka šīs prakses nav pašmērķīgas, proti, tās nepaliek tikai ekoloģijas tēmas robežās, bet drīzāk kalpo par ieejas punktu (piemērotu šai funkcijai tā uzskatāmības, praktiskā rakstura un arī zemā konflikta potenciāla dēļ) varas un tās avotu problemātikā, norāda arī tas, ka izlasē ir ļoti maz tādu rakstu, kas būtu veltīti tikai vides problemātikai, lielākoties vides jautājumi tiek aplūkoti ciešā sazobē ar migrācijas kritiku, starpetnisko attiecību apspriešanu un centralizācijas nosodījumu. Aldis Purs un Atis Pabriks 2002. gadā izdotajā grāmatā “*The Baltic States*” norāda, ka, atšķirībā no Eiropas zaļajām kustībām, Latvijā vides aizsardzības organizācijas bija nacionālistiski orientētas, šo “dīvaino kombināciju” skaidrojot ar to, ka šo organizāciju dalībnieki “sabiedrību un tautu uztvēra kā dabas daļu”.³²⁴ Iespējams, tas ir saistīts ar organicisma pieeju tautas un valsts savstarpējo attiecību izpratnei, par kuru vairāk – 6.6. sadaļā “Izteiksmes līdzekļi un metaforas”.

Kultūrpolitikas un mākslas tematiskais bloks atrodas uz robežas starp izteikumiem, ko intelektuāļi formulē kā savas jomas profesionāļi (atceroties iepriekš minēto, ka lielākā daļa no viņiem ir t.s. radošās inteliģences pārstāvji), un tiem, kuros viņi ir uzskatāmi par publiskajiem intelektuāļiem. Izlasē tikuši ietverti tikai tādi šī tematiskā bloka raksti, kas vai nu nav saistīti ar intelektuāļa tiešās darbības jomu vai arī iztīrā kultūrpolitikas un mākslas jautājumus plašā

³²³ Peters, J. (1988, 17.marts). Mēs esam vismaz jundījuši. *Padomju Jaunatne*. 4.lpp.

³²⁴ Smith, D., Pabriks, A., Purs, A., Lane, T. (2002). *The Baltic States: Estonia, Latvia, Lithuania*. P. 51-52.

(sabiedrisko interešu, nevis profesionālā) kontekstā. Tomēr šīs tematikas rakstiem piemīt intelektuāļu pašintereses aspekts, ņemot vērā, ka viena no šī tematiskā bloka sastāvdaļām ir trūkumi kultūras pārvaldē, daļa no kuriem tieši ietekmē intelektuāļu profesionālo ikdienu. Visbiežāk minētais traucēklis pirmajos divos pētāmajos posmos ir birokrātisms un centralizācija (“centralizācija, kurai mēs esam pakļauti, apslāpē iniciatīvu”³²⁵), kas rada neefektīvu finansējuma pārvaldi un kas arī kopumā ir visbiežāk komentāros minētie dažādu pārvaldes problēmu cēloņi šajā laikā (par to vairāk – aplūkojot birokrātijas reprezentāciju intelektuāļu komentāros 6.3. apakšnodaļā). Pētāmā perioda vidū aktuālas kļūst diskusijas par padomju mākslas atrautību no pasaules norisēm un nepieciešamību tajās iekļauties ar kultūras sakaru intensificēšanas palīdzību, savukārt vēlākajos posmos šīs tematikas rakstos kā drauds kultūrai parādās arī patērniecība (“ekstensīvā ekonomika, patērētāju attieksme pret dabu un tūkstošiem bojā ejošu vēstures un kultūras pieminekļu”³²⁶). Atšķirībā no vides tematikas rakstiem, šajā tēmā ir vērojama augsta autoru dažādība – 20 kultūrpolitikas un mākslas komentārus ir sarakstījuši deviņi autori. Vairāk nekā citi šajā tēmā publicējušies Jānis Peters un Jolanta Mackova (attiecīgi pieci un četri raksti).

Rakstot par kultūras un kultūras darbinieku lomām *perestroikas* laikā, autori norāda, ka atklātības apstākļi rada jaunus nosacījumus rakstnieku darbam. Šajos rakstos visbiežāk problematizēts aktuālu sociālpolitisku darbu trūkums, *balto plankumu* neaizpildīšana ar vēsturiskās daiļliteratūras palīdzību (“rakstniekus neapmierina nedz Latvijas vēstures mācīšanas, nedz vēsturiskā žanra literatūras līmenis republikā”), kā arī iekšējā cenzūra un jau minētā izolācija no pasaules kultūras tendencēm. Kopumā kultūrpolitikas sadaļa gandrīz perfekti iekļaujas Gorbačova pārbūves izpratnē, kurā centrālie punkti ir tieši birokrātijas un “pārlielas centralizācijas” kritika, *dzelzs priekšvara* politikas atslābināšana, vēstures *balto plankumu* aizpildīšana.³²⁷

Arī kultūrpolitikas problēmu risinājumi tiek meklēti saskaņā ar *perestroikas* piedāvāto instrumentāciju (turklāt visā pētījuma periodā, nevis tikai pirmajos posmos): “celt kritikas kultūru augošanas atklātības atmosfērā”, “jāmeklē iespējas atsevišķus ieinteresētus rakstniekus

³²⁵ Skulme, Dž. (1987, 30. okt.). Reālisma pozīcija. *Literatūra un Māksla*. 5. lpp.

³²⁶ Skulme, Dž. (1988, 29.janv.). Džemmas Skulmes runa PSRS Mākslinieku 7 kongresā. *Literatūra un Māksla*. 2.lpp.

³²⁷ Sk., piemēram. Gorbačovs, M. (1986). PSKP CK ģenerāļsekretāra biedra M.Gorbačova referāts 1986. gada 25. februārī. 102. -103. lpp., Gorbačovs, M. (1986). *Runu un rakstu izlase*. Rīga: Avots, Горбачев, М. (1987). Твёрдо идти дорогой перестройки и углубления демократии: сборник материалов о поездке М. С. Горбачева в Латвийскую и Эстонскую ССР 17-21 февраля 1987 года. Москва: Политиздат, Gorbačovs, M. (1988). *Pārkārtošanās un jaunā domāšana mūsu valstij un visai pasaulei*. Rīga: Avots.

pievērst politiskajai publicistikai”, jādecentralizē grāmatu izdošana, “atjaunotnes karstajai dziņai pašlaik kā strāvai būtu jāizskrien cauri visam sabiedrības ķermenim no galvas līdz pat papēžiem”, jātulko republiku rakstnieku darbi krievu valodā, jāorganizē sanāksmes par aktuālajiem sabiedriskajiem un ekonomiskajiem jautājumiem, māksliniekiem vairāk jāinteresējas par sociālpolitiskajām aktualitātēm, jāsamazina birokrātija, jāapgūst ārzemju pieredze sadarbības formu veidošanā, jāizmanto estētiskā audzināšana “starpnacionālu attiecību kultūras pilnveidošanā”, “jānosaka visu ministriju un komiteju kultūratbildība”, “jāsāk cīņa par kultūru pašiem sevī”, jāuzlabo valodu apguve skolās un ārpus tām, jāatjauno “tautas gara dziļākie arhetipi kultūras aprītē” un jāiekļaujas “pasaules kultūras procesos”, “ir jābūt vienotai kopīgai kultūras politikas programmai, ar kuras palīdzību valsts stimulētu ne tikai kultūras izdzīvošanu, bet arī tās attīstību”.³²⁸

Kultūra šajos risinājumos tiek skatīta kā vertikāli (tiesa, vēlams, ne no Maskavas, bet no Rīgas) plānojams un pārvaldāms process un kā nozare, ko nepieciešams uzturēt nevis ekonomisku, bet ideoloģisku motīvu dēļ, balstoties uz universālām vērtībām (garīgums) un uz mākslu didaktisko potenciālu (sabiedrības pilsoniskās apziņas veidošana).³²⁹ Tādējādi kultūrpolitikas izpratnē intelektuāļi nepiedāvā kādu jaunu vai alternatīvu skatījumu uz kultūras pārvaldi, bet translē padomju oficiālās kultūrpolitikas pamattēzes, kas sastāv tieši no šīm komponentēm.³³⁰

Vienīgā tēma, kas, pārejot no pirmā posma otrajā, palielina, nevis zaudē savu nozīmību, ir *perestroikas* norises tematiskais bloks. Tajā ietilpst publikācijas, kas vienlaikus apskata vairākus pārkārtošanās procesa aspektus, piemēram, saimniecisko aprēķinu, migrāciju, valsts simbolus, nevienu no tiem nepadarot par dominējošo. Var teikt, ka šīs tēmas publikācijas ir savdabīgi kritiski pārskati pār *perestroikas* procesu Latvijā. Šīm publikācijām raksturīga divu veidu problematizācija (kādu parādību reprezentācija problēmu veidā) vispārīgā un konkrētā. Pie

³²⁸ Peters, J. (1986, 28. marts). Nest laika nastu. *Literatūra un Māksla*. 2. lpp., Peters, J. (1986, 11. jūl.) 10 minūtes par mums būtisko. *Literatūra un Māksla*. 2. lpp., Zālīte, M. (1986, 12. sept.). Atjaunotnes labā. *Literatūra un Māksla*. 2. lpp., Peters, J. (1987, 12. jūn.). Minēt lielo nākamības mīklu. *Literatūra un Māksla*. 2. lpp., Skulme, Dž. (1987, 30. okt.). Reālisma pozīcija. 5. lpp., Ziedonis, I. (1988, 23. sept.). Jānosaka visu ministriju un komiteju kultūratbildība. *Literatūra un Māksla*. 10. lpp., Peters, J. (1990, 25. marts). Sāksim cīņu par kultūru pašiem sevī. *Cīņa*. 3. lpp., Laķis, P. (1990, 14. apr.). Masu un elitārā kultūra. *Literatūra un Māksla*. 2. lpp., Mackova, J. (1991, 14. dec.). Ne dienišķā maize vien... *Diena*. 1. lpp.

³²⁹ Kultūrpolitikas pētniece Eleonora Belfiore (*Belfiore*), norāda, ka pēdējais aspekts vieno padomju kultūrpolitikas izpratni ar platonisko, un ir noturīgs arī postpadomju situācijā. Sk. Belfiore, E. (2007). The Unacknowledged Legacy. Plato, the Republic and cultural policy. In: Ahearne, J., Bennett, O. (eds). (2007). *Intellectuals and Cultural Policy*. London, New York: Routledge. P. 124.

³³⁰ Sk., piemēram, Zvorykin, A. A., Golubtsova, N. I., Rabinovich, E.I. (1970). *Cultural policy in the Union of Soviet Socialist Republics*. Paris: UNESCO, Kruks, S. (2008). “Par mūziku skaistu un melodisku!”. *Padomju kultūras politika, 1932-1964*. Rīga: Neputns.

vispārīgajiem problēmu formulējumiem pieder, piemēram, šādi: “pārbūves kustībā, tāpat kā katrā kustībā, blakus pozitīvajām pamatparādībām kā vienmēr ir arī blakus parādības” vai “zināms skaits cilvēku, kuri sevi dēvē par sabiedrības problēmu speciālistiem, vēl tik lielā mērā atrodas personības kulta un stagnācijas perioda domu gūstā, ka joprojām nespēj objektīvi vērtēt sabiedrībā noritošos procesus, interpretēt tos ačgārni un līdz ar to dezorientē citus cilvēkus”.³³¹ Savukārt konkrētajam problematizācijas tipam raksturīgs vairāku specifisku un no atšķirīgām jomām nākušu problēmjautājumu uzskaitījums, piemēram, “visa cīņa vēl priekšā – par republikas suverenitāti, par pilsonības statusu, par demokrātiskām vēlēšanām, kas garantētu pamatnācijas un citu tautību taisnīgas attiecības Augstākajā Padomē, par ekonomisko un kulturālo patstāvību – tātd par tiesisku Latvijas valsti tiesisku valstu savienībā”.³³² Abos gadījumos šīs tematikas publikācijās tiek spriests par jautājumiem, kas kopumā visplašāk pārstāvētas pētāmajā izlasē: etniskās attiecības, ekoloģija, migrācija, valsts simbolika utt.

Aplūkojot šīs tematikas rakstu problematizāciju no satura viedokļa, redzams, ka tajā dominē komentāri par *perestroikas* nespēju tikt galā ar tās uzdevumiem, pagātnes problēmu saglabāšanos un arī “pagātnes domāšanas” ietekmi. Kā problēmas, kas saglabājas par spīti pārbūves deklarētajiem mērķiem un turpina radīt diskomfortu, publiskie intelektuāļi min rūpnīcu piesārņojošo darbu (“joprojām stāvam ekoloģiskas katastrofas priekšā”), centralizācijas negatīvo ietekmi uz vietējo iedzīvotāju labklājību (“mūsu sagādes un tirdzniecības mehānisms cērt dziļas brūces mana dzimtā krasta ļaužu psiholoģijā, rada sociālu depresiju”), necaurspīdīgumu (“joprojām cilvēki sastopas ar mēģinājumiem iešmugulēt pa augsti stāvošas instances kabinetu durvīm jaunajam laikam neatbilstošus variantus, stagnācijas gados radītus projektus, bezatbildīgas ieceres, tuvredzīgus risinājumus”³³³), migrācijas un negatīvo demogrāfisko tendenču turpināšanos latviešu vidū (“turpinās neierobežota migrantu iepludināšana Latvijā. Migrācija pasliktina visu republikas iedzīvotāju dzīves apstākļus un rada nāves briesmas latviešu tautai”), cenzūras un izolācijas saglabāšanos (pasta sūtījumu kontrole, sadarbības trūkums ar Rietumiem), neaizpildītos vēstures *baltos plankumus* (nenosodīto Molotova – Ribentropa pakta).³³⁴

Savukārt, novērtējot *perestroikas* panākumus, autori min sociālistisko vērtību realizāciju (“pirmo reizi pēc ilgiem gadu desmitiem mēs esam ceļā uz patiesa sociālisma meklējumiem – uz

³³¹ Čaklais, M. (1988, 11. nov.). [Bez nosaukuma]. *Literatūra un Māksla*. 2. lpp., Zariņš, V. (1988, 16. sept.). Dogmatisms tuvplānā. *Literatūra un Māksla*. 11. lpp.

³³² Peters, J. (1988, 4. nov.). Cita ceļa vairs nav. *Literatūra un Māksla*. 2. lpp.

³³³ Peters, J. (1987, 5. aug.). Savi ordeņi un savi infarkti. *Literatūra un Māksla*. 7. lpp.

³³⁴ Zariņš, V. (1988, 1. nov.). Par mūsu tautas politisko kultūru. *Padomju Jaunatne*. 4. lpp.

iekārtu, kas varētu šeit, Padomju Savienībā, attīstīties, ja vien veselīgie spēki gūtu uzvaru”), Latvijas valsts simbolu rehabilitāciju un suverenitātes iegūšanu (“ir atgūts viltus ideologu sakompromitētais tautas karogs, tiek sargāts Brīvības piemineklis, atjaunotnes stalažu ierāmējumā stāv Māte-Latvija brāļu kapos”, “mēs esam patstāvīga valsts, un tas nozīmē – mēs vairs neesam gluži PSRS. Jā, mēs vēl atrodamies ekonomiskas un arī politiskas pakļautības stāvoklī, bet mūsu rokās atkal ir ierocis”), sakārtotības palielināšanos (“dzīve Latvijā kļūst arvien loģiskāka, nostiprinās arī politiskā morāle un politiskā tikumība”), kā arī “atgriešanos Eiropā”, iekļaušanos starptautiskās politikas apritē.³³⁵

Nozīmīga *perestroikas* procesa tematikas rakstu sastāvdaļa ir arī pārbūves traucēkļu/pretinieku identifikācija (“pārbūvei ir daudz pretinieku, to, kuri vārdos ir PAR, bet darbos PRET”, autora izcēlums³³⁶). Var teikt, ka tā ir viena no šīs tematikas rakstu funkcijām – analizēt publiskajā politikā iesaistītās puses un spēju atšķirt sabiedrotos no oponentiem. Visbiežāk oponentu/pretinieku statusā tiek minēti:

- birokrāti, stagnāti, “resoriskā ignorance”, “vecā, staļiniskā un stagnantā sistēma”, “vecie stagnanti”, “konservatīvie spēki un strāvojumi”, “centrālo iestāžu birokrāti un tehnokrāti, kuri nekādi nevēlas apturēt ražošanas ekstensīvo paplašināšanu Latvijā”, “provinciālisms, reģionāls ierēdnieciskums”, “vecā mašīnērija”, “Partijas, valsts varas un valsts pārvaldes stagnantā birokrātija, Vissavienības monopolu administrācija, atvaļinātie militāristi un deklasētie elementi bez pierakstes – šī Latvijas pārveides pretinieku alianse tikai pirmajā brīdī šķiet pret dabisku, pēc sekundārām pazīmēm apvienots cilvēku kopums”; “resoriski birokrātiskais aparāts”³³⁷;
- Interfronte, kas tiek dēvēta arī par “neapmierināto biedrību”, “birokrātiski kosmopolītisko fronti, kam nav nekāda sakara nedz ar strādniecību, nedz ar inteliģenci”, “interfrontes mēlesvīri” (publikācijās parādās vēl pirms tās oficiālās dibināšanas 1989. gadā, reizēm pieminēta kopā ar Kompartiju)³³⁸;

³³⁵ Peters, J. (1988, 2. dec.). Atgriešanās Eiropā. *Literatūra un Māksla*. 4. lpp.

³³⁶ Īvāns, D. (1988, 14. jūn.). Kurš izturēs? *Padomju Jaunatne*. 2. lpp.

³³⁷ Ziedonis, I. (1987, 20. nov.). Latvijas Kultūras fonds. *Literatūra un Māksla*. 1, 2. lpp., Peters, J. (1988, 13. maijs). Tīri avoti, smags mantojums, jauna atbildība. *Literatūra un Māksla*. 2-4. lpp., Peters, J. (1988, 26. jūn.). Par tautas sociālismu, par tiesisku valsti! *Padomju Jaunatne*. 1. lpp., Peters, J. (1987, 16. okt.). Redzēt sava darba augļus. *Literatūra un Māksla*. 2. lpp., Daugmalis, V. (1989, 11. marts). Marina, Ludmila, Aleksandrs Bloks. *Literatūra un Māksla*. 4. lpp., Laķis, P. (1990, 10. marts). Cik galvu pūķim? *Literatūra un Māksla*. 2. lpp.

³³⁸ Čaklais, M. (1988, 11. nov.). [Bez nosaukuma]. 2. lpp., Peters, J. (1988, 4. nov.). Cita ceļa vairs nav. 2. lpp., Daugmalis, V. (1989, 5. augusts). Pārkāpjot robežšķirtni. *Literatūra un Māksla*. 5. lpp.

- sākot ar 1989. gada beigām arī Gorbačovs, kas ir “šovinistiski iekšpusīgi un ārpusīgi iekrāsots”³³⁹;
- LTF pretinieki (“sīkie šķeltnieki, Tautas frontes, tautas vienotības ārdītāji”)³⁴⁰;
- mediji un atsevišķu publikāciju autori, “teorētiski no žurnālistikas un pusžurnālistikas”, kuru raksti bijuši ar “atklāti naidīgu ievirzi pret latviešu tautas nacionālajiem centieniem”, Latvijas krievu prese, kas nespēj atteikties no “savas inertās, formālās nostājas attiecībā pret vietējo kultūru”³⁴¹.

Tiek minēti arī nepersonificēti traucēkļi pārbūves procesam:

- brīvības apziņas trūkums: “mēs vēl neesam pilnībā gatavi justies par sava likteņa saimniekiem, bet bez šīs sajūtas (izjūtas) mēs par tādiem topam grūti un lēni”³⁴²;
- dogmatisms un konservatīvisms: “staļiniskās nacionālās politikas dogmas”, “padomju ideoloģiskās dogmas”, “konservatīvie spēki un strāvājumi”³⁴³;
- vēlākajos periodos arī šovinisms: “transnacionālais šovinisms, kurš cenšas Baltijas jautājumu norakstīt kā mazsvarīgu un lokālu”; “garīgi aprobežotie, kam šovinisms ir vienīgā ekstraversijas iespēja”³⁴⁴.

Jāuzsver, ka *pārbūves pretinieku* saraksts kopumā raksturo publisko intelektuāļu nosaukto oponentu ainavu.

Otrajā posmā līdzās perestroikas norises sadaļai kā nozīmīgs parādās arī starpetnisko attiecību³⁴⁵ tematiskais bloks. Pirmajā posmā par šo tēmu publicēti 9% no visiem šī posma

³³⁹ Ziedonis, I. (1990, 28. apr.). Vienas paaudzes laikā mēs atdzīvosimies. *Literatūra un Māksla*. 2. lpp.

³⁴⁰ Čaklais, M. (1989, 30. dec.). [Bez nosaukuma]. *Literatūra un Māksla*. 2. lpp.

³⁴¹ Peters, J. (1987, 12. jūn.). Minēt lielo nākamības mīklu. 2,4. lpp., Zariņš, V. (1988, 1. nov.). Par mūsu tautas politisko kultūru. 4.lpp., Stradiņš, J. (1989, 17. apr.). Dzīvot kopā, celt kopā. *Rīgas Balss*. 2. lpp.

³⁴² Daugmalis, V. (1989, 5. augusts). Pārkāpjot robežšķirtni. 5. lpp.

³⁴³ Zālīte, M. (1988, 10. jūn.). Procesi un parādi. *Literatūra un Māksla*. 2, 5. lpp., Laķis, P. (1990, 10. marts). Cik galvu pūķim? 2. lpp., Stradiņš, J. (1988, 20. dec.). Pirmām kārtām vajadzīgs darbs. *Zvaigzne* 1. lpp.

³⁴⁴ Peters, J. (1989, 20. maijs.). Tautām ir kopīga asinsrite. *Literatūra un Māksla*. 3. lpp., Daugmalis, V. (1989, 11. marts). Marina, Ludmila, Aleksandrs Bloks. 4.lpp.

³⁴⁵ Jēdzienu “etniska grupa” es lietoju tāpat kā to dara Dina Zisermane-Brodskā (*Zisserman-Brodsky*): “sociāla grupa plašākas kultūras un sociālās sistēmas ietvaros, kas pretendē vai kurai piedēvē īpašu statusu caur reālu vai iztēlotu īpašu iezīmju kopumu, kas ir mantots vai tiek uzskatīts par mantotu no iepriekšējiem laikiem”. Etniskās grupas dalībniekiem kopīgo raksturīgo īpašību kopums var balstīties uz reliģiskām, gan lingvistiskām, folkloras vai ģeogrāfiskām pazīmēm. Rakstu citātos visbiežāk jēdziena “etniskā” vietā parādās jēdziens “nacionāls” gan tādēļ, ka tāda bija pētāmajam laikam raksturīgā terminoloģija, gan tāpēc, ka, runājot par sevi, etniskās grupas parasti izvairās apzīmēt sevi šādi, izvēloties sevi dēvēt par nācijām. Sk. Ziserman-Brodsky, D. (2003). *Constructing Ethnopolitics in the Soviet Union: Samizdat, Deprivation, and the Rise of Ethnic Nationalism*. New York, Hampshire: Palgrave Macmillan. P. 2.

komentāriem, savukārt otrajā – jau 15%. Turklāt tā ir tēma, kurā vismaz vienu komentāru ir uzrakstījuši vairāk kā trešdaļa visu pētāmo autoru (39,6% jeb 17 autori no 43). Gan tas, gan arī šīs tēmas tendence parādīties kā nozīmīgākajai blakustēmai citas tematikas rakstos padara to par vienu no visnozīmīgākajām visā pētāmajā periodā.

Visraksturīgākais veids, kā tiek formulētas problematizācijas šīs tematikas rakstos, ir risks, ka latvieši kļūs par minoritāti sev piederošajā teritorijā ar sekojošiem asimilācijas un izzušanas draudiem:

- “Latvijā īpaši aktuāla ir pamatnācijas situācija, kas izveidojusies neapskaužama [...], tauta pati savā etnoģenētiskajā teritorijā pārvēršas par minoritāti”;
- “latviešu tautai ir šāda problēma: tā var izšķīst citu, lielāku tautu vidū”;
- “latviešu nācijas un valodas turpmākai pastāvēšanai draud briesmas”;
- “tas patiesi ir dzīvības vai nāves jautājums. Tas ir jautājums par etnosa pastāvēšanas garantiju trūkumu nākotnei. Viss pārējais ir sakostiem zobiem pārvarams – bet demogrāfiskā situācija šķietas gandrīz bezcerīga”, u.c.³⁴⁶

Vēlākajos periodos apmēram tikpat bieži šīs tematikas rakstos problematizēta ir nevis pašu etnisko attiecību problēmu esamība, bet gan to nepareiza (vai nepietiekami efektīva) risināšana, kā arī pretdarbība to noregulēšanai:

- “nesaskaņas tiek nevis optimāli regulētas visiem pieņemamās formās, bet gan ar forsētas migrācijas pasākumiem mākslīgi saasinātas”;
- “viņu (nometināto krievu – O.P.) pretenzijas uz savas valodas dominanti, ātrāku dzīvokļa saņemšanu, vadošo amatu un tamlīdzīgi ir kļuvušas tik paradoksāli skaļas tieši līdz ar latviešu nacionālās atmodas sākumu”;
- “Latvija bez deokupācijas un dekolonizācijas saglabā nerisinātas tās politiskās, nacionālās, sociālās un ekonomiskās pretrunas, kuras radījusi padomju vara, ievīstot tās vienīgi formālās neatkarības nacionāli ornamentētajā plīvurā un pārdēvējot tās skaistākos vārdos,” u.tml.³⁴⁷

³⁴⁶ Peters, J. (1988, 10. jūn.). Tauta, republika, taisnīgums. *Literatūra un Māksla*. 2. lpp., Dobrovenskis, R. (1988, 30. sept.). Vajadzīgi uguns glabātāji. *Literatūra un Māksla*. 4. lpp., Dobrovenskis, R. (1988, 2. dec.). Nepieciešams dialogs. *Literatūra un Māksla*. 5. lpp., Daugmalis, V. (1989, 26. aug.). Latvijas latviskumam. *Literatūra un Māksla*. 2. lpp.

³⁴⁷ Zariņš, V. (1988, 7. okt.). Migrācijas problēmas cilvēciskais aspekts. *Padomju Jaunatne*. 4-5. lpp., Daugmalis, V. (1989, 26. aug.). Latvijas latviskumam. 2. lpp., Grīnblats, M. (1991, 22. okt.). Pilsonība un dekolonizācija - vienas lietas divas puses. *Atmoda*. 5. lpp.

Pētāmā perioda beigās šīs tematikas rakstos tiek problematizēta “nepamatota kritika”, “dezinformācija” un “propaganda” ārzemēs par etnisko attiecību situāciju Latvijā, visbiežāk tajā vainojot Krievijas, retāk Rietumvalstu politiķus vai medijus:

- “Latvijas neatkarībai naidīgi spēki izplata nelietīgus apmelojumus par latviešu tautu un Latvijas valsti. [...] Viens no izplatītākajiem Latvijas neatkarības ienaidnieku propagandas štampiem ir pasaciņa par to, ka Latvijā tiekot diskriminēti cittautieši, it īpaši krievi.”;
- “kaimiņvalsts oficiālās personas uzbāzīgi apgalvo, ka Latvijā pastāv dažu etnisku un sociālu grupu diskriminācija”;
- Krievijas TV programma “Vēstis” “uzbrūk nāciju pašnoteikšanās tiesību jēdzienam”;
- “netīrās propagandas izdomājumi joprojām dezorientē sabiedrisko domu Vācijā”.³⁴⁸

Shematizējot var teikt, ka etniskās attiecības Latvijā publisko intelektuāļu komentāros parādās kā lauks, kurā par savām interesēm cīnās divi aktieri – latvieši un “iebraucēji”, “migranti”, “nometinātie krievi”, kur pirmo prasības pamato asimilācijas draudi, bet otro pretenzijas motivē nevēlēšanās atteikties no privilēģijām. Turklāt šajā konkurencē latvieši pārstāv tikai paši sevi, kamēr krievi ir PSRS/Krievijas interešu aģenti (viņu “sociālā funkcija allaž ir bijusi padomju varas un PSRS (Krievijas, viņuprāt) interešu nostiprināšana un aizsardzība”); “Tā nav cīņa par indivīda personīgajām tiesībām, kā to mēdz pasniegt. Tā ir viltīga cīņa par varu Baltijā, par Krievijas impērijas mūžvecā sapņa reanimāciju” u.tml.³⁴⁹).

Piedāvājot versijas par etnisko problēmu izcelšanās iemesliem, autori visbiežāk min:

- migrāciju, kas radījusi “gandrīz vai ģenētiski pārmantotas bailes no asimilācijas”³⁵⁰,
- staļinismu, staļinisko nacionālo politiku, arī “staļinbrežņevisko režīmu” un “brežņevisma neostaļinisko ideoloģiju un psiholoģiju”, kas nežēloja “nevienas tautas nacionālās intereses” (“Itdzīnējā sociālekonomiskā un nacionālā politika, kas ir staļinisma un brežņevisma izauklēta un kuras negatīvais iespaids uz Latvijas pamatnācijas un reizēm arī uz ieceļojušo ļaužu dzīvi ir acīm redzams”, “Staļina laikā praktizētā veselu tautu izraušana

³⁴⁸ Zariņš, V. (1992, 20.jūn.). Kurš kuram dara pāri? *Diena*. 2. lpp., Zariņš, V. (1992, 1.sept.). Kurš Latvijā tiek diskriminēts? *Atmoda*. 4. lpp., Dribins, L. (1992, 31. marts.). Tad "drīkst" vai "nedrīkst" atdalīties? *Neatkarīgā Cīņa*. 2. lpp.

³⁴⁹ Daugmalis, V. (1989. 26. aug.). Latvijas latviskumam. 2. lpp., Skujiņš, Z. (1992, 23. okt.). Trojas zirga auļi. *Neatkarīgā Cīņa*. 2. lpp.

³⁵⁰ Peters, J. (1988, 11. marts). Jaunu laiku tuvinot. lpp.

no dzimtajām vietām uz mūžīgiem laikiem paliks cilvēces ciešanu un kauna traips”, “personības kulta juridiski nepamatotā rīcība un patvaļa ir deformējusi savienoto sociālistisko padomju valstu statusu”³⁵¹);

- padomju ideoloģiju kopumā (“jau pilnīgi bankrotējusi ideja par nāciju saplūšanu mūsu valstī kā objektīvu vēsturisku procesu”, “brālīgās asimilācijas un internacionalizācijas gadu desmitos vairāk nekā visos agrākajos ciešanu gadsimtos kopā kļuvusi par lielvalsts cilvēcisko un rūpniecisko atkritumu izgāztuvi”³⁵²);
- krievu etniskās īpatnības, “krievu šovinismu”, “Jāņa Briesmīgā gēnu” (“Impēriska pārākuma, savas “vēsturiskās misijas” apziņas, pat zināmas izredzētības moments”³⁵³, kas piemīt krieviem);
- latviešu etniskās īpatnības (“latviskā tolerance”, kas pārtapusi par pielāgošanos un “liedz iespēju cīnīties par etnisko pašcieņu”³⁵⁴);
- vairāku cēloņu kompleksu (“revolūciju, karu, staļinisko represiju un nacistiskā genocīda rezultātā tauta pati savā etnoģenētiskajā teritorijā pārvēršas par minoritāti”³⁵⁵).

Tiek nosaukti arī konkrētāki etnisko problēmu vaininieki: LKP CK pirmais sekretārs no 1959. līdz 1966. gadam Arvīds Pelše, pēc kura inīviatīvas “sākās hipertrofētā rūpniecības attīstīšana, nāciju mehāniska saplūdināšana un līdz ar to nacionālo un sociālo problēmu sastrēdzināšanās”, un viņa pēctecis amatā Augusts Voss, kas aizsāka “principiāli nelietderīgu” kursu un kopā ar A. Pelši “Latvijas laukiem, visai Latvijas ekonomikai, sociālajai un kultūras dzīvei” nodarījuši postījumus, kas “salīdzināmi ar Pirmā pasaules kara radītajiem zaudējumiem”, Ministru Padomes priekšsēdētāja vietnieks Ivans Bondaļetovs, kurš 1964. gadā “aiz personiskās iniciatīvas sāk projektēt ekonomiski un demogrāfiski absurdo Ogres trikotāžas kombinātu”. Nemīnot konkrētu personu vārdus, kā vainīgie tiek minēti arī cilvēki “gan PSRS Valsts plāna komitejā, gan Latvijas PSR Ministru padomē un Valsts plānā, gan Latvijas pilsētu, rajonu izpildkomitejās, gan lielajās rūpnīcās, gan republikas iekšlietu daļās”, birokrāti, kas ar migrācijas palīdzību pasliktina Baltijas republiku stāvokli, “tīko mūsu suverēnajā republikā rīkoties kā savā dzimtmuižā un savu acumirkliģo iegribu vai attiecīģā resora labā cenģas izsaimniekot gan mūsu

³⁵¹ Turpat, Klotiņģ, A. (1988, 1. aug.). Republikas tiesiskais statuss un kultūras attīstības jautājumi. *Avots*. 50-51. lpp., Peters, J. (1988, 10. jūn.). Tauta, republika, taisnīģums. 2. lpp.

³⁵² Briedis, L. (1988, 14. dec.). Ne tauta pret tautu tad karos. *Skolotāju Avīze*. 6-7. lpp., Īvāns, D. (1988, 11. nov.). Piedod un palīģdzi, Latvija!. *Padomju Jaunatne*. 4. lpp.

³⁵³ Daugmalis, V. (1989, 26. aug.). Latvijas latviskumam. 2. lpp.

³⁵⁴ Daugmalis, V. (1989, 9. dec.). Homo Sovieticus un starpnacionālo attiecību problēma. 5. lpp.

³⁵⁵ Peters, J. (1988, 10. jūn.). Tauta, republika, taisnīģums. 2. lpp.

republikas dabas, gan cilvēku resursus”, “birokrātiskā oligarhija, kas ilgstoši apkarojusi nacionālās idejas”, Latvijas Kompartijas vadītāju “nacionālais nihilisms”, kā arī paši migranti, kas ieradušies “mūsu republikā, nevis lai krietni strādātu un godīgi dzīvotu, bet gan lai vestu te parazītisku dzīvesveidu, nodarbotos ar huligānismu un dažādām citām noziedzīgām izrīcībām”. Vainota tiek arī Krievija un “Krievijas šovinistiskās aprindas”, kas “cenšas kolonizēt Latviju ar savas zemes pilsoņiem” un vēlas izmantot “Baltijas valstīs iesūtītos savas valsts pilsoņus kā savu aģentūru un piekto kolonnu”.³⁵⁶ Būtiski, ka vainīgo nosaukšana (t.i., augstākas konkrētības pakāpes atbildības atribūcija) publisko intelektuāļu komentāriem kļūst raksturīga tikai sākot no 1988. gada, iepriekšējos gados aprobežojoties tikai ar problēmu cēloņu nosaukšanu. Arī tas ir viens no intelektuāļu uzdrošināšanās pieauguma indikatoriem.

Kā izpausme problemātiskajām etniskajām attiecībām Latvijā tiek minēts “kārklukrievisms” jeb tēva vārdu lietošana saziņai latviešu starpā (“sadzīvē latvieši viens otru uzrunā ierēdnieciski kārklukrieviski”), lielāks dabiskais pieaugums krieviski runājošo iedzīvotāju vidū, dzīvokļu piešķiršana iebraucējiem (“tikai aptuveni ceturto daļu no visiem Rīgā nodotajiem mājokļiem šobrīd saņem pilsētas dzīvokļu rindā stāvošie dažādu tautību pamatiedzīvotāji”, “kāpņutelpās nav latvisku iedzīvotāju sarakstu”), fiziski konflikti starp dažādu tautību pārstāvjiem (“diviem latviešiem, bļaudami “sitiet hansus!”, virsū metušies pieci krievu zeļļi”) vai publiskajā telpā izteikti saukļi un aicinājumi uz fizisku vardarbību (“tramvaju pēdējos sēdekļos ar kabatas nažiem mūsdienās tiek iegriezti saukļi, kas rīda tautu pret tautu, kas sauc latviešus par “hansiem”, kas aicina “sist krievam” un “šaut uz žīdu””), kā arī viensētu iznīkšana laukos.³⁵⁷ Pētāmā perioda pēdējā posmā, kad sākas privatizācija un komercdarbība, kā problemātiskās etnisko attiecību ainavas izpausme tiek minēts tas, ka uzņēmēju vidū latviešu ir mazākums, kamēr krievi un citi nelatvieši atrodas uzņēmumu, noliktavu un komercbanku vadībā, brauc luksusa automašīnās, veido “restorānu un citu uzdzīves vietu apmeklētāju pamatkontingentu”.³⁵⁸

Redzams, ka, lai gan problēmu formulējumos dominē nošķirums starp pamatiedzīvotājiem un migrantiem, šķietami abstrahējoties no šo grupu etniskās identitātes,

³⁵⁶ Klotiņš, A. (1988, 1. aug.). Republikas tiesiskais statuss un kultūras attīstības jautājumi. 50-51. lpp., Briedis, L. (1988, 14. dec.). Ne tauta pret tautu tad karos. 6-7. lpp., Īvāns, D. (1988, 11. nov.). Piedod un palīdzi, Latvija!.. 4. lpp., Daugmalis, V. (1989, 9. dec.). Homo Sovieticus un starpnacionālo attiecību problēma. 5. lpp., Zariņš, V. (1988, 7. okt.). Migrācijas problēmas cilvēcisks aspekts. 4-5. lpp., Zariņš, V. (1992, 20.jūn.). Kurš kuram dara pāri? 2. lpp., Zariņš, V. (1992, 1.sept.). Kurš Latvijā tiek diskriminēts? 4. lpp.

³⁵⁷ Ziedonis, I. (1988, 17. jūn.). Jautājumi un ierosinājumi. *Literatūra un Māksla*. 1-2. lpp., Īvāns, D. (1988, 11.nov.). Piedod un palīdzi, Latvija! 4. lpp., Kosteņecka, M. (1988, 6. okt.). Par represijām, depresiju un sirds valodu. 3. lpp., Peters, J. (1987, 12. jūn.). Minēt lielo nākamības mīklu. 2, 4. lpp.

³⁵⁸ Zariņš, V. (1992, 1. sept.). Kurš Latvijā tiek diskriminēts? 4. lpp.

pievēršoties problēmu izpausmju raksturojumiem, autori ievērojami biežāk pāriet pie nošķiruma starp latviešiem un krieviem (arī krievvalodīgajiem, krieviski runājošajiem).

Lielākajā daļā šīs tematikas publikāciju ir nosaukti ne tikai problēmu rašanās cēloņi, bet uzskaitītas arī to risināšanas iespējas. Tās iespējams strukturēt sešās kategorijās:

- risinājumi pilsonības likumdošanas un valsts valodas regulējuma ietvaros;
- valsts pārvaldes reformas;
- pārmaiņas izglītības sistēmā;
- risinājumi mediju un kultūrpolitikas jomā;
- ekonomiskie risinājumi;
- ētiskie risinājumi;
- padomju varas laika iebraucēju repatriācija (dekolonizācija).

Risinājumi pilsonības likumdošanas ietvaros nozīmē, pirmkārt, Latvijas PSR pilsoņa statusa iedibināšanu (tobrīd bija tikai PSRS pilsoņa statuss), otrkārt, lībiešu (vienā publikācijā – arī Krimas tatāru) tautības ierakstīšanu LPSR pilsoņu pasēs, un, treškārt, etniskā sastāva regulēšanu ar pilsoņa statusa palīdzību. Piemēram, V.Zariņš piedāvā LPSR iedzīvotājus sadalīt trijās grupās, pilsonību piešķirot tikai tiem, kas “Latvijā jūtas kā savu ilgu zemē, kas te jau vairāk nekā desmit gadu ar savu darbu palīdzējis veidot republikas labklājību, kas jūt atbildību par tās nākotni, godīgi strādā, labprāt mācās latviešu valodu”, kamēr sezonas strādniekiem, karavīriem un citiem, kas “Latviju uzskata par pagaidu uzturēšanās vietu un nejūt atbildību par tās nākotni” nepienākas “gluži tādas pašas tiesības un tādi paši pienākumi”, savukārt trešajā grupā ietilpst iedzīvotāji, kas “negrib ne godīgi strādāt, ne godīgi dzīvot” un attiecībā uz kuriem “vislabāk būs, ja viņi jo drīzāk ietu tur, no kurienes nākuši”.³⁵⁹ Ierosinājumi pilsonības regulēšanai publikācijās nereti parādās kopā ar valsts valodas statusa noteikšanu latviešu valodai.

Sākot no 1991. gada beigām, bet vairāk pēdējā pētāmajā posmā, pilsonības institūta lietošana etnisko attiecību regulēšanai aktivizējas jaunā rakursā – sākas gatavošanās pirmajām pēcpadomju Saeimas vēlēšanām, kas nozīmē nepieciešamību noteikt vēlētāju kopumu. Šajā jautājumā diskusija veidojas starp t.s. dekolonizācijas atbalstītājiem (par to detaļās – nedaudz zemāk), kas uzskata, ka “nekādu legālu statusu līdz Saeimas vēlēšanām šie pēdējie [Latvijā nelegāli iebraukušie un dzīvojošie] ārvalstnieki iegūt nevar” (šo pozīciju komentāros viskonsekventāk aizstāv filozofi Māris Grīnblats un Vilnis Zariņš) un integrācijas risinājuma piekritējiem (par tādiem pētāmajā izlasē uzskatāmi, piemēram, Vilis Seleckis un Juris Bojārs).

³⁵⁹ Zariņš, V. (1988, 7.okt.). Migrācijas problēmas cilvēciskais aspekts. 4-5. lpp.

Pēdējās pozīcijas pārstāvji uzsver, ka integrējot padomju varas laika iebraucējus Latvijas pilsoņu kopumā ar naturalizācijas palīdzību, ir iespējams un nepieciešams nodrošināt latviešu noteicošo statusu (“ja nopietni gribam atrisināt šo pretrunu, tad nevajag prātot par iluzoro dekolonizāciju, bet gan domāt, kā veikt integrāciju, lai tās rezultātā nodrošinātu tādu Latviju, kurā politiskā vara paliktu latviešu rokās un vienīgā valsts valoda būtu latviešu valoda.”³⁶⁰).

LPSR Pilsonības likuma projekts tiek nodots tautas apspriešanai 1989. gada jūnijā un 1991. gadā zinātniskā komunisma, vēlāk politoloģijas speciālists Uldis Augstkalns rezumē: “jau trešo gadu periodiski atjaunojas un noplūk kaislības pilsonības jautājumā”.³⁶¹ Rakstu, kas pilnībā vai lielākoties veltīti tieši pilsonības jautājuma apspriešanai, izlasē kopumā nav daudz, tie aizņem vien 2% no kopapjoma. Tomēr kā blakustēma tā parādās ievērojami lielākā rakstu apjomā. Diskusijas par šo tēmu lielākoties tiek rāmētas kā izvēle starp trim pilsoņu kopuma formēšanas variantiem pēc neatkarības atgūšanas: 1) pilsonības atjaunošana tikai tiem, kas bijuši pilsoņi līdz 1940. gada 17. jūnijam un viņu pēcnācējiem, bet ne padomju varas laikā uz dzīvi Latvijas teritorijā atbraukušajiem; 2) pilsonības *nulles variants*, pilsonību piešķirot visiem Latvijas pastāvīgajiem iedzīvotājiem neatkarības atjaunošanas brīdī; 3) naturalizācijas variants, kad pilsonība tiek automātiski atjaunota tikai tiem, kam tā bijusi pirms 1940. gada 17. jūnija un viņu pēcnācējiem, savukārt padomju varas laikā iebraukušajiem jāiziet naturalizācijas procedūra tās saņemšanai (dažādos pilsonības likuma piedāvājumos naturalizācijas procedūra bija paredzēta nedaudz atšķirīga).

Starp šo pieeju atbalstītājiem pastāv būtiska disproporcija. Otro variantu pētāmajā izlasē atklāti neaizstāv neviens, arī netiešu atbalstu tam pauž tikai inženieris Oļegs Ščipcovs (“Pēc iespējas ātrāk jāpieņem deklarācija par pilsonību, kas republikas pastāvīgajiem iedzīvotājiem, kuri vēlas saņemt pilsonību, dotu šīs tiesības. Šī dokumenta pieņemšana kļūtu par reālu soli, lai mazinātu saspīlējumu sabiedrībā”).³⁶² Tomēr publisko intelektuāļu vidū daudz vairāk ir to, kas *nulles variantu* kritizē, dēvējot to par pašnāvību un vienu no “latviešu tautas pazudināšanas projektiem”.³⁶³ *Nulles varianta* atbalstītāji komentāros tiek bieži minēti oponentu statusā, norādot arī uz to, ka viņi ir vieni no tiem, kas Rietumos rīko dezinformācijas kampaņas par etnisko attiecību situāciju Latvijā ar mērķi apgrūtināt Latvijas ekonomiskos kontaktus (“nulleniekiem ir

³⁶⁰ Seleckis, V. (1992, 20. nov.). Dekolonizācija ir reāla perspektīva vai mīts? *Rīgas Balss*. 5. lpp.

³⁶¹ Augstkalns, U. (1991, 2. okt.). Kā apturēt riņķa danci ap pilsonību? *Diena*. 2. lpp.

³⁶² Ščipcovs, O. (1991, 18. maijs). "Visu vai neko" – kaitīgs lozungs. *Diena*. 2. lpp.

³⁶³ Augstkalns, U. (1991, 2. okt.). Kā apturēt riņķa danci ap pilsonību? 2. lpp., Zariņš, V. (1992, 22. aug.). Mierinājums vai iemidzinājums. *Diena*. 4. lpp.

sava aģentūra arī Rietumos”).³⁶⁴ Arī pirmās pilsonības izpratnes aizstāvju publisko intelektuāļu vidū nav daudz, nozīmīgākie ir filozofi Māris Grīnblats un Vilnis Zariņš, kas pārstāv *dekolonizācijas* perspektīvu kā vēlamo etnisko problēmu risināšanas veidu. Lielākoties atbalsts tiek sniegts trešajam, bieži sauktam par pilsonības “kompromisa variantu”. Par vienu no šīs pieejas³⁶⁵ konsekvētākajiem atbalstītājiem, un arī autoriem likumdošanas iniciatīvas formā (tādēļ viņu šīs tēmas ietvaros iespējams dēvēt par aģentu vai aktieri), ir uzskatāms Juris Bojārs, kurš pārejo divu variantu atbalstītājus vienādi dēvē par “radikāļiem”.³⁶⁶

Valsts pārvaldes reformas, kas tiek piedāvātas šīs tematikas publikāciju ietvaros, ir saistītas ar etnisko kvotu ieviešanu pārvaldē: tie ir aicinājumi “visu līmeņu padomēs izveidot latviešu un daudznacionālās palātas”, kā arī visu līmeņu padomēs Latvijā vairākumu mandātu rezervēt latviešu tautības pārstāvjiem.³⁶⁷ Pie šīs kategorijas risinājumiem pieder arī pārmaiņas iekšlietu politikā, piemēram, “vajadzīgs likums, kas dod tiesības no citurienes iebraukušos likumpārkāpējus un sabiedriskās kārtības traucētājus pēc tiesas sprieduma izraidīt no republikas”.³⁶⁸ Sākot ar 1990. gadu kvotas tiek skatītas arī kā pilsonības institūta nepieciešama sastāvdaļa, kas ierobežo padomju varas laika iebraucēju iespējas ietekmēt varas sadali, konkrētāk, nepieciešams pasākums, lai pirmās pēcpadomju Saeimas vēlētajū vidū “jauno pilsoņu skaits nebūt nebūtu tik liels, lai apdraudētu latviešu nācijas intereses”.³⁶⁹ Kā zināms, tieši šāds skatījums

³⁶⁴ Freimanis, J. (1991, 30. nov.). Pauze ar pilsonību. *Neatkarīgā Cīņa*. 2. lpp.

³⁶⁵ Tiesa, ar virkni nosacījumu: pilsonībā uzņemt tikai personas, kas prot latviešu valodu sarunvalodas līmenī, pirms naturalizācijas pieteikuma iesniegšanas vismaz 16 gadus nodzīvojušas Latvijā; zina Satversmi un nodevušas zvērestu; neuzņemt cilvēkus, kas “ar antikonstitucionālām metodēm vērsas pret Latvijas Republikas neatkarību, kā arī tās demokrātisku, parlamentāru valsts iekārtu vai pastāvošo valsts varu Latvijā, ja šis fakts ir dokumentāli pierādīts”, personas ar nedzestu sodāmību; ārvalstu karavīrus un pārvaldes sistēmas darbiniekus, demobilizētos no citām republikām nākušos, piedalījušies janvāra vai augusta apvērsuma mēģinājumos, ja pierādīts, kara noziedznieki un noziedznieki pret cilvēci, “pēc 1990. gada 4. maija izplatījušas šovinisma, fašisma, nacionālsociālisma, komunisma vai citas totalitāras, kā arī šķiru diktatūras idejas, kurinājušas nacionālās vai rasu nesaskaņas, vai naidu, ja pierādīts, pēc 1940. gada iesūtītie PSKP vai Komjaunatnes darbinieki, narkomāni, ārvalstu specdienestu darbinieki vai informatori, ja pierādīts, tiem, kas dzīvo bez legāla iztikas avota”. Sk. Bojārs, J. (1991, 10. nov.). Ideoloģiskais pilsoņu karš pilsonības jautājumā. *Atmoda*. 4. lpp.

³⁶⁶ Turpat.

³⁶⁷ Līdzīgs piedāvājums atrodams arī LTF pirmajā programmā: “LTF uzskata par nepieciešamu latviešu tautas nacionālās pašnoteikšanās garantijai LPSR likumdošanā par padomēm un vēlēšanām ietvert principu, saskaņā ar kuru jebkura līmeņa padomēs republikā nepieciešams garantēt stabili un nesamazināmu mandātu vairākumu, kas jebkurā demogrāfiskā situācijā rezervējams latviešu tautības pārstāvjiem”. [Bez aut.]. (1989). *Latvijas Tautas fronte: programma un statūti*. 2. izdevums. Rīga: Avots. 8. lpp.

³⁶⁸ Dobrovenskis, R. (1988, 2. dec.). Nepieciešams dialogs. 5. lpp., Zariņš, V. (1988, 7. okt.). Migrācijas problēmas cilvēciskais aspekts. 4-5. lpp.

³⁶⁹ Sk., piemēram, Bojārs, J. (1990, 16. okt.). Risinājuma alternatīvas. *Neatkarīgā Cīņa*. 2. lpp., Seleckis, V. (1991, 17. sept.). Jāmeklē kompromisa variants. *Neatkarīgā Cīņa*. 2. lpp.

rezultātā tika akceptēts, nosakot naturalizācijai kvotas (t.s. logus), kas tika atceltas tikai 1998. gadā ar referendumu palīdzību.³⁷⁰

Piedāvājot mērauklas latviešu izzušanas draudu novērtējumam, publiskie intelektuāļi atsauca uz citu etnisko grupu izzušanu, kas jau ir notikusi vēsturē, konstruējot paralēles ar latviešu situāciju, visbiežāk pieminot prūšus (“vispirms viņus iekaroja jeb okupēja, tad viņu zemes pārpludināja iekarotāju zemes kolonisti, kuru valodai visur tika dota priekšroka.”³⁷¹). Vēstures argumenti tiek izmantoti arī, lai norādītu uz nacionālas valsts kā labākā etnisko problēmu risinājuma pašsprotamību (nācija – “viena no tradicionālajām (visstabilākajām) ļaužu kopības formām, kas arī allaž veikusi šo aizsardzības un drošības funkciju, taču veic to humāni, nekropļojot cilvēka personību”); “Ēst cilvēks var viens pats, arī apfilozofēšanās var notikt trijātā četrātā (dažiem “gara aristokrātiem” sastopoties), taču nodrošināt eksistenci var tikai stingros sabiedriskās spēles ietvaros – tā nosacījusi gan pirmo kultūru rašanos, gan mūsdienu civilizāciju; ka nacionālais un rasiskais faktors te ir pamatu pamats, to norāda visa vēsture, arī mūsu tautas likteņi.”³⁷²), kā arī lai argumentētu par labu etniskajām kvotām kā problēmu risināšanas paņēmienam (“Par to liecina Eiropas XX gadsimta vēsture un netiešas liecības sniedz arī psihologu vērojumi.” – “kritiskais izdzīvošanai nepieciešamais vairākums ir 70%”³⁷³). Vēstures piesaukšana argumentācijā etniskās problemātikas komentāros visvairāk raksturīga filozofam Vilnim Zariņam.

Vēl viena raksturīga *latviešu izmiršanas* diskursa sastāvdaļa ir nāves tēla piesaukšana (“Migrācija pasliktina visu republikas iedzīvotāju dzīves apstākļus un rada nāves briesmas latviešu tautai.”; “Nāves āva ir kritusi arī pār mums. Mūsu dārzi ir izpostīti, mūsu kapsētas apgānītas, mūsu māti ik brīdi pārdod par svešu naudu visiem, kas iekāro tās izmocīto miesu.”; “etnoss ir faktiski pielikts pats pie savas mājas sienas asimilācijas stobru priekšā”³⁷⁴), tādējādi norādot uz to, ka etnisko problēmu smaguma pakāpe ir tik augsta, ka atrodas vairs nevis diskomforta zonā, bet dzīvības apdraudējuma laukā.

Tādu pozīciju, kas, pamatojoties uz latviešu izzušanas draudiem, argumentē par nepieciešamību etnisko tiesību (etniskas grupas pašsaglabāšanās) realizācijas nolūkos lēmumu

³⁷⁰ Sk., Zepa, B. (2004). Naturalizācijas viņi. *Politika.lv*. Sk. 2013, 28.dec.: <http://politika.lv/article/naturalizācijas-vilni>.

³⁷¹ Zariņš, V. (1992, 22 .aug.). Mierinājums vai iemidzinājums. 4. lpp.

³⁷² Lāms, V. (1992, 19. maijs.). Dvēseļu kroplība. *Neatkarīgā Cīņa*. 2. lpp.

³⁷³ Zariņš, V. (1992, 1. okt.). Būtība, poza vai maska? *Diena*. 2. lpp.

³⁷⁴ Zariņš, V. (1988, 1. nov.). Par mūsu tautas politisko kultūru. 4.lpp., Daugmalis, V. (1989, 1. jūn.). Tur, aiz mākoņiem - saule. *Zvaigzne*. 10. lpp., Daugmalis, V. (1989. 26. aug.). Latvijas latviskumam. 2. lpp.

pieņemšanu un pārvaldību organizēt kā etniski profilētu sistēmu un kurā par vienīgo (vai vismaz primāro un pamatotāko) leģitīmo varas avotu tiek skatīta etniska grupa, iespējams saukt par **etnonacionālismu** Entonija Smita (*Anthony D. Smith*) izpratnē. Viņaprāt, vēsturiski tas raksturīgs nācijām, kuras “atstumtā inteliģence un daļēji arī vidusslānis radījis “no apakšas”, no vertikālas kopienas, izmantojot citu sabiedrības slāņu mobilizēšanai, sakļaušanai aktīvā politizētā “nācijā” kultūras avotus (etnovēsturi, valodu, etnisko reliģiju, paražas utt.)”.³⁷⁵ Smits apkopo etnonacionālismam raksturīgās pazīmes pirmsneatkarības periodā (cenšas atbrīvoties no lielāka politiska veidojuma un “tā vietā nodibināt jaunu politisko “etnonāciju””) un pēc neatkarības iegūšanas (cenšas izplesties, iekļaujot savā sastāvā tautiešus un *radniekus*, kas “mīt ārpus pašreizējām “etnonācijas” robežām”, un apvienojoties ar “etnosa ziņā līdzīgām etnonacionālām valstīm”), abos gadījumos tām balstoties etniskā un ģeoloģiskā nācijas izpratnē.³⁷⁶

Ne tikai šīs pazīmes, bet arī eksplīcīti Smita apgalvojumi par to, ka, viņaprāt, tieši šādi ir klasificējamās neatkarības kustības Baltijā gan 20. gadsimta sākumā, gan *perestroikas* laikā PSRS, norāda uz šī jēdziena pielietojamību Latvijas situācijas analizē.³⁷⁷ Precizējot etnonacionālisma izpausmes intelektuāļu izteikumos, turpmāk darbā lietots arī *etnosuverenitātes* (vai *etnosuverenizācijas*) jēdziens, ar to saprotot varas pārņemšanas leģitimizāciju etnonacionālisma ietvaros (uzskatu, ka varai primāri ir jāpieder noteiktai etniskai grupai, lai pasargātu tās tiesības uz pastāvēšanu un attīstību). Kā etnosuverenizāciju iespējams raksturot gan dominējošo etnisko attiecību problematizāciju, gan populārākos to risināšanas piedāvājumus publisko intelektuāļu komentāros pētāmajā laika periodā. Turklāt šai ziņā ir acīmredzama saskaņa starp publisko intelektuāļu diskursiem un LTF nostāju³⁷⁸, kas vēršas pret “staļinisko nacionālo politiku” un izsaka atbalstu padomju varas laikā atbraukušo iedzīvotāju repatriācijai, argumentējot nepieciešamību ar to, ka “latviešu tauta pirmoreiz tās vēsturē savā etniskajā teritorijā kļūst par minoritāti”, kas ir tipiski intelektuāļu izmantoti formulējumi.³⁷⁹

Atšķirībā no valsts pārvaldes reformām, vēlamās pārmaiņas izglītības sistēmā ir balstītas nevis uz latviešu pretstatīšanu citām etniskajām grupām, bet mijiedarbības un savstarpējības principā (iesaistītās puses audzē zināšanas viena par otru, piemēram, PSRS dzīvojošās tautas

³⁷⁵ Smits, E.D. (2002/1991). *Nacionālā identitāte*. Rīga: AGB. 128. lpp.

³⁷⁶ Turpat, 90. lpp.

³⁷⁷ Turpat. 129, 152. lpp.

³⁷⁸ Iespējams izteikt pieņēmumu, ka LTF pozīcija ir intelektuāļu veidota, tomēr tai ir arī atgriezeniska ietekme, proti, intelektuāļu komentāros LTF dokumenti parādās kā šīs pozīcijas pamatojums.

³⁷⁹ [Bez aut.]. (1989). *Latvijas Tautas fronte: programma un statūti*. 8. lpp.

pievēršas citu PSRS dzīvojošo tautu valodu apguvei, pasākumos tiek nodrošināts sinhronais tulkojums, tiek paaugstināts kompetences līmenis par citu tautu vēsturi, aizpildot iepriekš noklusētos notikumus un periodus jeb “baltos plankumus”), it sevišķi agrīnajā etnisko attiecību diskusiju posmā (līdz Radošo savienību plēnumam). Vēlāk risinājumi vairāk orientējas uz mazākumtautību, it sevišķi lībiešu, aizsardzību. Autori norāda uz to, ka skolās jānodrošina iespēja apgūt lībiešu valodu, kā arī uz poļu, baltkrievu un ebreju skolu izveides nepieciešamību. Arī risinājumi mediju un citās kultūrpolitikas jomās ir mērķēti uz daudzveidības attīstīšanu: vairākās publikācijās izteikts atbalsts tikko aizsāktajam nacionālo biedrību veidošanās procesam, izteikti aicinājumi Latvijā izdot latgaliešu presi un grāmatas. Akcentēta ir arī nepieciešamība informēt Latvijas krievvalodīgos iedzīvotājus par vietējām ziņām “pārbūves plāniem atbilstošā” garā, nepieļaujot to dezinformāciju no lielo Vissavienības mediju puses. Vairākās publikācijās izteiktas arī kultūras eksporta idejas: mākslinieku vizīšu nodrošināšana uz ārvalstīm, kā arī īpašas izdevniecības veidošana, kas Maskavā izdotu PSRS tautu nacionālo literatūru krievu tulkojumā. Kopumā šī pieeja ir raksturīgāka pirmajiem pētījuma posmiem.

Ekonomisko risinājumu jomā ierosinājumi vispirms attiecas uz lielo uzņēmumu darbības regulāciju, jo tā ir saistīta ar migrācijas pieaugumu. Autori norāda, ka “nepieciešams jaunas ētikas tehnokrāts, tāds, kurš censtos saprast tās republikas iedzīvotāju vēsturi, folkloru, tradīcijas, etnopsiholoģiju, kuras teritorijā viņš iecerējis tehniski varbūt pat ģeniālu projektu”, piedāvā ziņot LKP CK un PSKP CK “par demogrāfisko saspringtību republikā, kas saistīta ar voluntāru un uztiepīgu ekonomisko politiku”, par lielajiem Vissavienības ekonomiskajiem projektiem, kas “nerēķinās ar pamattautas ekoloģiskajiem un ētiskajiem principiem”, ierosināt “dažas tiesas prāvas pret nemākulīgi izstrādātu un mums uzspiestu projektu autoriem un pieņēmējiem gadījumā, ja to realizācija sagādājusi republikai zaudējumus”, kā arī “aizšķērsot ceļu krāpšanai, kad dažādu resoru vervētāji vilina uz mūsu republiku nepieredzējušus jauniešus, solīdami dzīvokļus un citus labumus, ko nemaz nav iespējams iedot, neatraujot tos republikas pastāvīgajiem iedzīvotājiem”.³⁸⁰

Savukārt ētisko problēmu risinājumu sadaļā ietilpst gan konkrētāki aicinājumi uz rezolūciju pieņemšanu (“Par deportēto tautu atgriešanu to vēsturiskajā dzimtenē”, par to, ka latviešu un lībiešu “liktenis izšķiras tikai šeit, Latvijā” un par apstākļiem, kas apdraud to pastāvēšanu), gan vispārīgāki aicinājumi uz domāšanas veida maiņu, piemēram, “lai atjaunotu mūsu mīlestību pret zemi, jāatjauno arī patiesas cilvēciskas jūtas citam pret citu”, “jāpielūdz un

³⁸⁰ Peters, J. (1987, 5. aug.). Savi ordeņi un savi infarkti. 7.lpp., Ziedonis, I. (1988, 17. jūn.). Jautājumi un ierosinājumi. 1-2. lpp., Zariņš, V. (1988, 7. okt.). Migrācijas problēmas cilvēciskais aspekts. 4-5. lpp.

jāsaudzē [Latvija]”, “jāuzņemas atbildība par tautu turpmāko pastāvēšanu”, “jārod sevī spēki un gudrība ne tik daudz izkliegt savstarpējās apsūdzības un apvainojumus, cik uzklausi citam citu”.³⁸¹ Šāda žanra risinājumi ir raksturīgi tikai 1988. gada otrās puses-beigu publikācijām, proti, diskusiju gaitā šīs problēmas risinājumu piedāvājumi dažādojas un papildus praktiskajam līmenim iegūst arī ētisko perspektīvu.

Visi augstāk aprakstītie risinājumi (izņemot pilsonību) ir raksturīgi pirmajiem diviem pētāmā perioda posmiem. Savukārt, sākot ar trešo posmu, no 1989. gada beigām, intelektuāļu komentāros kā risinājums etniskajām problēmām Latvijā tiek piedāvāts veicināt brīvprātīgu padomju varas laika iebraucēju repatriāciju. Līdz ar Pilsoņu kongresa darbības aktivizēšanos šis risinājums iegūst apzīmējumu “dekolonizācija”, rāmējot LPSR kā koloniju, akcentējot tās nepatstāvību, atkarību un izmantotību PSRS laikā.³⁸² Autori uzstājīgi akcentē, ka neatbalsta vardarbīgas deportācijas, bet gan atbalstu brīvprātīgai dzīvesvietas maiņai:

*Bet tiem, kam sovjetizācijas rūsa ir saēdusi pašu iespēju atdzimt (vismaz viņiem mentāli svešos apstākļos) Latvijas Republikai, viņu pašu un visu mūsu - palicēju - dēļ ir jārada iespēja labprātīgi, pēc brīvas izvēles, bez vismazākā pamudinājuma atgriezties vēsturiskajā dzimtenē, nodrošinātiem ar darbu, labiekārtotu dzīvokli un naudas pabalstu.*³⁸³

*Ja kādam Latvijā dzīvojošam ebrejam, krievam, baltkrievam, polim, lietuvietim utt. nepatīk latviešu valoda vai likumi, kādus Latvijas pilsoņu vairākums vēlas ieviest un ievērot savā zemē, viņam nevajadzētu liegt iespēju pārcelties uz tādu zemi, kas viņam vairāk pa prātam.*³⁸⁴

*Es nešaubos, ka cittautiešu integrācijai Latvijas sabiedrībā nav alternatīvas. Tā ir vienīgā iespēja, kā novērst konfliktu, samazināt spriedzi, nostiprināt neatkarīgo Latvijas valsti un tādējādi garantēt arī latviešu tautas izdzīvošanu. Integrācija nenozīmē, ka nevar būt visiem līdzekļiem veicinātas ieceļotāju reemigrācijas.*³⁸⁵

³⁸¹ Briedis, L. (1988, 14. dec.). Ne tauta pret tautu tad karos. 6-7. lpp., Dobrovenskis, R. (1988, 2. dec.). Nepieciešams dialogs. 5. lpp., Īvāns, D. (1988, 11. nov.). Piedod un palīdzi, Latvija! 4. lpp. Dobrovenskis, R. (1988, 30. sept.). Vajadzīgi uguns glabātāji. 4. lpp., Kosteņecka, M. (1988, 6. okt.). Par represijām, depresiju un sirds valodu. 3. lpp.

³⁸² Jāņem vērā, ka postkoloniālo teoriju laukā joprojām turpinās diskusijas par to, vai šis termins ir attiecināms uz Padomju republikām. Sk., piemēram, Hladik, R. (2011). A Theory's Travelogue: Post-Colonial Theory In Post-Socialist Space. *Theory of Science*, 33(4), 561-590, Snochowska-Gonzalez, C. (2012). Post-colonial Poland—On an Unavoidable Misuse. *East European Politics & Societies*, 26(4), 708-723.

³⁸³ Daugmalis, V. (1989, 9. dec.). Homo Sovieticus un starpnacionālo attiecību problēma. 5. lpp.

³⁸⁴ Zariņš, V. (1992, 22. aug.). Mierinājums vai iemidzinājums. 4. lpp.

³⁸⁵ Seleckis, V. (1992, 20. nov.). Dekolonizācija ir reāla perspektīva vai mīts? 5. lpp.

Autori, kas piedāvā etniskās problēmas risināt ar *dekolonizācijas* palīdzību, nereti norāda, ka šādā risinājumā būtu ieinteresētas arī Rietumvalstis, jo tās “ir līdzvainīgas Latvijas atstāšanai PSRS varā 1940. un 1945.gadā” un ir ieinteresētas Baltijas stabilitātē tādēļ tām būtu racionāli atbalstīt *dekolonizāciju* gan ar pieredzi, gan finansiāli.³⁸⁶ Tiek piesauktas gan Rietumvalstis vai Rietumi kopumā, gan konkrētas valstis, piemēram, Vācija, kuru filozofs Vilnis Zariņš aicina izsniegt “kolonizācijas rezultātā” Latvijā nonākušajiem cilvēkiem Vācijas pilsonību, jo “tad Latvijā paliktu tikai patiesi Latvijas un latviešu tautas draugi, ar kuriem būtu viegli atrast kopīgu valodu”, kā arī Krievija, kas “darītu labi, ja repatriētu tos savas valsts pilsoņus, kuri dzīvokļus Latvijā saņēmuši bez jebkāda likumīga pamata koloniālo iestāžu patvaļas rezultātā”³⁸⁷.

Nosaukto risinājumu adresātu vidū ir gan dažādu līmeņu pārvaldes iestādes, piemēram, visu savienoto un autonomo republiku vadības (arī pavisam vispārīgos apzīmējumos kā, piemēram, “PSRS vadība”), Latvijas PSR Augstākā Padome, LKP CK, Valsts plāna komiteja, arī atsevišķas valstis (visbiežāk, Krievija), gan paši intelektuāļi un mākslinieki, gan sabiedrība un atsevišķas tās grupas: strādnieki, inženieri, zemnieki, kooperatori, skolotāji, sabiedrisko kustību līderi, juristi, krievi, baltkrievi, ukraiņi, poļi un ebreji, kam “jāapzinās latviešu pamatotās bažas”³⁸⁸.

Jāuzsver, ka tikai divi no 14 šīs tematikas komentāriem publicēti pirms 1988. gada (turklāt abi pieder vienam autoram – Jānim Peteram³⁸⁹) un vēl divi – 1988. gadā pirms Radošo savienību plēnuma. Tas vēlreiz apstiprina pieņēmumu, ka šim notikumam Latvijas publiskajā telpā bijis emancipējošs un mobilizējošs raksturs – tas leģitimēja diskusijas par tēmām, kuras, spriežot pēc mediju publikācijām, iepriekš tika uzskatītas par pārāk riskantām. Cits šāda rakstura notikums ir Komunistiskās partijas 19. Vissavienības konference, kas notika 1988. gada jūnija beigās. Par to liecina daudzās atsaukšanās uz šīs konferences materiāliem, it sevišķi tās rezultātā pieņemto rezolūciju, par kuru detalizētāks apraksts pieejams 6.4. sadaļā “Argumentācija”. Šie notikumi ietekmēja arī izpratni par pieļaujamajiem risinājumu un prasību formulējumiem. 1986.-1987. gada periodā tie ir bieži formulēti kā jautājumi, izteikti diplomātiski, ar lielu šaubu devu: “varbūt jālūdz”, “vai nav pienācis laiks”, “vai nevajadzētu” u.tml., savukārt vēlāk publiskie intelektuāļi savu komentāru risinājumu sadaļā arvien biežāk pāriet no jautājumiem pie jābūtības apgalvojumiem, ar laiku formulējot tos arvien kategoriskāk. Kopējā dinamikā izņēmums ir

³⁸⁶ Grīnblats, M. (1991, 22. okt.). Pilsonība un dekolonizācija - vienas lietas divas puses. 5. lpp.

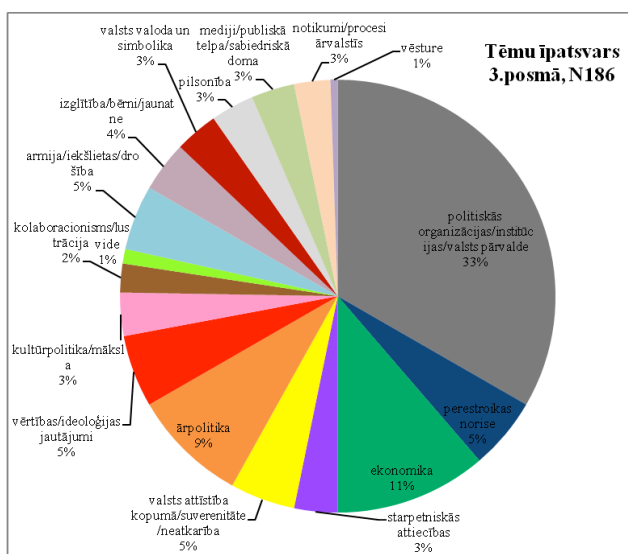
³⁸⁷ Zariņš, V. (1992, 1.sept.). Kurš Latvijā tiek diskriminēts? 4. lpp.

³⁸⁸ Briedis, L. (1988, 14. dec.). Ne tauta pret tautu tad karos. 6-7. lpp.

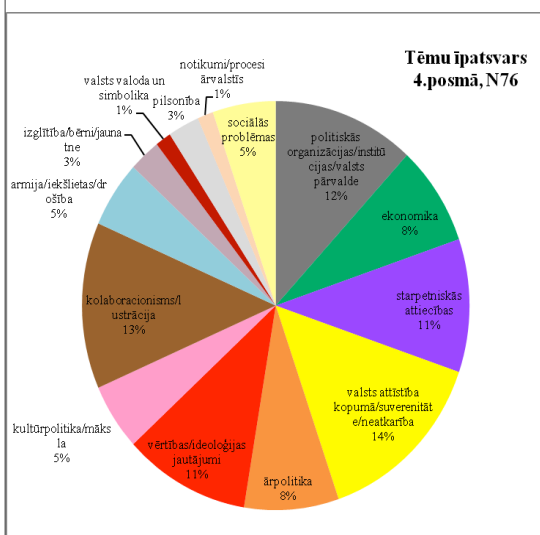
³⁸⁹ Peters, J. (1987, 12. jūn.). Minēt lielo nākamības mīklu. 2, 4.lpp., Peters, J. (1987, 17. sept.). Par nacionālu atdzimšanu internacionālismā. *Cīņa*. 2. lpp.

Imants Ziedonis, kas savus problēmu risinājumu piedāvājumus formulē izteikti kategoriskā veidā jau 1987. gadā.

Tātad pirmajos divos posmos intelektuāļu komentāru vidū dominē raksti par kultūrpolitikas jautājumiem, vides problemātiku un pārmaiņu (pārkārtošanās) norises procesu, kā arī starpetniskajām attiecībām Latvijā. Otrajā posmā kā nozīmīgs segments parādās viedokļi par politisko organizāciju vai institūciju darbu, kā arī valsts pārvaldes jautājumiem, kas par dominējošo tēmu kļūst trešajā posmā (sk. attēlu nr. 12).

Attēls Nr. 12: Tēmu īpatsvars 3. posmā

Attēls Nr. 13: Tēmu īpatsvars 4. posmā

Grafiks parāda, ka trešajā posmā raksti par politisko organizāciju un pārvaldes institūciju darbu aizņem trešdaļu no visiem šī posma rakstiem, atlikušo daļu savā starpā dalot 16 dažādām tēmām. Šīs tēmas pamatus veido lieli trīs bloki: AP darba problēmas; LTF politisko pretinieku kritika un pašas LTF kritika. Vispirms detalizētāk apskatīsim otro apakštēmu, kas sastāv no trim galvenajiem elementiem: Kompartijas (Latvijas Komunistiskās partijas (LKP), dažos gadījumos – PSKP, publikācijās tās bieži tiek sapludinātas) kritika, Interfrontes kritika un “nacionāļu” kritika.

Kompartijas kritika izteikti raksturīga trešajam pētāmajam posmam. LKP visbiežāk tiek pārmesta turēšanās pie varas un “vecajām pārvaldes metodēm” (centralizācijas, birokrātisma, necaurspīdības):

[..] nedz nacionālās pretišķības, nedz desu cenas nav sabiedrībai uzspiesto konfliktu pamatā - konflikta būtība ir pavisam cita. LKP ir cietusi sakāvi vēlēšanās, zaudējusi it kā uz mūžiem garantēto varu un tagad jebkādiem līdzekļiem, pat provocējot asinsizliešanu, cenšas to atkarot;³⁹⁰

Kompartija ir "vienīgais" spēks valsts struktūrā, jo neviens cits sabiedriski izveidojies un sociālpolitiski no kompartijas neatkarīgs spēks nav ticis pieļauts un arī šobrīd vēl nav valsts struktūrās kaut cik pienācīgi nostiprinājies. Partokrātija savu uzurpēto vietu nav atdevusi, taču iztērējusi visas tās rīcības metodes, kuras krietnu laiku deva iespēju noturēties pie varas ar šķietamības, politiskā blefa un visaptveroša represīvā aparāta palīdzību.³⁹¹

LKP darbības publisko intelektuāļu komentāros tiek vērtētas kā reakcionārisms ("partijā pastāv spēki, kas būtu gatavi īstenot galēji reakcionāru, prettautisku politiku"), raksturotas kā uzbrukums demokrātiskajiem spēkiem un šķeltnieciska darbība ("tika atklāti pasludināts partijas politiskās darbības patiesais saturs – cīņa pret demokrātiskiem spēkiem"; "Pēc vecā principa – skaldi un valdi, nekautrējoties izmantot gan melus, gan vardarbību. Kad emocijas ir saduļķotas, kad mantiskais un etniskais naidis ir ievazāts gan darba kolektīvā, gan pat ģimenēs, tad "tumšo instinktu" apvaldīšanai atkal var uztipt savu diktātu"; "pakāpeniski iesaistīt nekomunistiskos spēkus blokā ar sevi, lai pēc tam tos bloka vienotības stiprināšanas vārdā sašķeltu"), izsakot aizdomas, ka LKP varētu pievērsties arī radikāliem pasākumiem varas atgūšanai, piemēram, valsts apvērsumam.³⁹²

Interfrontes kritika ir ar pirmo apakštēmu saistīts jautājums, jo Interfronte intelektuāļu komentāros pilda līdzīgu semantisko funkciju – "stagnātisko spēku" un "demokrātijas pretinieku", "vecās ideoloģijas, vecās kārtības, netaisnības un sociālistiskās ekspluatācijas" personifikācija. Interfrontei šīs tematikas rakstos tiek pārņemta LTF pasludināto mērķu diskreditācija, sašutums "par latviešu tautas neganto vēlmi saglabāt sevi un savas pašnoteikšanās tiesības", darbība "mazo tautu asimilācijas attaisnošanā, imigrācijas veicināšanā, centralizācijas nostiprināšanā, ekstensīvās ražošanas intensīvā izvēršanā un ārkārtīgi apdraudētās krievu valodas

³⁹⁰ Valujevs, G. (1991, 1. febr.). Dialogu meklējot *Diena*. 2. lpp.

³⁹¹ Avotiņš, V. (1990, 19. janv.). ... bitīt rožu... *Latvijas Jaunatne*. 4. lpp.

³⁹² Valujevs, G. (1991, 13. febr.). Bremžu čīkstoņa. *Diena*. 1. lpp., Bite, I. (1991, 7. febr.). Zāģu vaimanas. *Diena*. 1. lpp., Grīnblats, M. (1991, 13. jūn.). Kāpēc Lietuvai nav pilsoņu komiteju? *Diena*. 2. lpp., Valujevs, G. (1991, 18. janv.). I Padoms PSRS prezidentam / II Alternatīvais variants. *Diena*. 4. lpp., Valujevs, G. (1991, 23. aug.). Atbildība ir jāprasa! *Diena*. 2. lpp.

aizsargāšanā no latviešu nacionālisma”, etniskās konfrontācijas radīšana un veicināšana, AP darba destabilizēšana, krievu atgrūšana no LTF.³⁹³

Pārmetumus etniskās konfrontācijas mobilizācijā, krievu atgrūšanā no LTF un AP darba traucēšanā komentāru autori attiecina arī uz “nacionāļiem”, šādi apzīmējot biežāk Pilsoņu komiteju pārstāvjus, retāk Latvijas Nacionālās Neatkarības Kustību (LNNK). Autori norāda, ka “nacionāļi” atgrūž “ap miljonu krievu un vairākus simtus tūkstošus cittautiešu, no kuriem nebūt ne visi ir latviešu ienaidnieki”, šķeļ demokrātiskos spēkus (“patlaban latviešu vai, tikpat labi var arī teikt, Latvijas demokrātiski noskaņotā sabiedrības daļa ir tiktāl sašķelta – kā vēl nekad pēdējos gados”), noniecina AP un tās darba rezultātus (“Latvijas suverenitāti nostiprinošie likumprojekti un likumi tiek publiski visas Latvijas priekšā noniecināti un apspļaudīti”; “mums atkal darīšana ar kārtējo pret LR Augstāko Padomi un LTF vērsto klajo sabiedrības dezinformāciju”; “Tagad, kad Latvijas tauta guvusi uzvaru, šie gudreļi lien no savām alām laukā un turpina ierastajā stilā, kladzinādami – jūs esat okupācijas pašpārvalde, jūs neesat tiesīgi, utt.”), tādējādi attālinot Latviju no reālas neatkarības iedibināšanas.³⁹⁴ Pilsoņu komitejām adresētos pārmetumus savos komentāros atspēko šīs organizācijas pārstāvis Māris Grīnblats, akcentējot, ka pārmetumi rodas vai nu “nelegāli iebraukušo” prasību vai dezinformācijas rezultātā.³⁹⁵

Tiesa, “nacionāļi” intelektuāļu komentāros tiek skatīti ne tikai kā LTF konkurenti, bet arī kā esoši, bet nevēlami sadarbības partneri. Tas ir viens no elementiem otrajā lielākajā apakštēmā šajā tematiskajā blokā – LTF kritika. Novērojumi par LTF “novirzīšanos pa labi”, “piesliešanos nacionālradikālajām aprindām” parādās pēdējā pētāmajā posmā, konstatējot, ka LTF vairs nelīdzinās tai organizācijai, kāda tā bija 1988. gadā un “vispārdemokrātiska kustība, par kādu LTF ticās būt darbības pirmajos divos gados, ir pārtapusi par nacionālas ievirzes organizāciju”.³⁹⁶ Tomēr ievērojami biežāk LTF tiek veltīti nevis pārmetumi nacionālismā (tas komentāros reti pozicionēts kā trūkums), bet gan nespēja tikt galā ar “vecajām pārvaldes

³⁹³ Īvāns, D. (1990,13. marts.). Demokrātiskās Latvijas patrioti, Latvijas Tautas frontes biedri, atbalstītāji un līdzjutēji! *Atmoda*. 2. lpp., Īvāns, D. (1989, 18. nov.). Atklāta atbilde Padomju Sociālistisko republiku Savienības Latvijas Padomju Sociālistiskās Republikas darbaļaužu Internacionālās frontes republikāniskajai Padomei sakarā ar tās Atklāto vēstuli LTF Domei. *Padomju Jaunatne*. 3. lpp., Avotiņš, V. (1989, 5. jūn.). Džungļu mūzika. 3. lpp.

³⁹⁴ Bojārs, J. (1989, 2. sept.). Brīvību rīt ne vēlāk kā uz brokastu laiku! *Padomju Jaunatne*. 4. lpp., Bojārs, J. (1991, 20. aug.). Patiesības nozīme un dezinformācijas sekas. *Atmoda*. 4. lpp., Seleckis, V. (1991, 3. marts.). Sākusies pirmsvēlēšanu kampaņa. *Diena*. 2. lpp.

³⁹⁵ Sk., piemēram, Grīnblats, M. (1991, 13. jūn.). Kāpēc Lietuvai nav pilsoņu komiteju? *Diena*. 2. lpp.

³⁹⁶ Valujevs, G. (1991, 28. nov.). LTF: atšķirta ceturtdā lappuse. *Diena*. 2. lpp.

metodēm” un pat to pārmantošana savā darbā, ko intelektuāļi savos komentāros pozicionē kā tautas uzticības mandāta pievilšanu:

*[..] līdzšinējais LTF stils nule uzrāda vāju pretošanās spēju ierastajai administratīvajai rutīnai;*³⁹⁷

*Tauta ar LTF palīdzību ir dabūjusi savu pārstāvju vairākumu Augstākajā Padomē, taču LTF savas pastāvēšanas laikā maz ir domājusi par varas īstenošanu.*³⁹⁸

*[ar LTF atbalstu] “pie varas pielaiesti [..] tādi vīri, kuriem tauta pamatoti neuzticas, jo tie savā agrākajā dzīvē tāpat saņēma augstus amatus un sekmīgi realizēja pretlatvisku, precilvēktiesisku politiku.*³⁹⁹

*Aizrāvušies ar neatkarības pieteikšanu un vēlēšanām, tiesa, objektīvu iemeslu dēļ, bijām atrāvušies no tautas ikdienas rūpēm. Ielūkosimies LTF programmās: kādi tad uzvedumi ir izpildīti - ne cilvēku tiesībās, ne tautsaimniecībā, ne sociālajā politikā, ne nacionālajā jautājumā, ne izglītībā un zinātnē lielu panākumu mums nav. Nav izdarīts arī tajā sfērā, kuras katastrofālais stāvoklis neļauj normāli dzīvot un saglabāt tautas pēctecību - tā ir ekoloģija.*⁴⁰⁰

*Pilnīgā tautas apgādībā esot, varbūt ir viegli un pat izdevīgi neanalizēt iekšējo situāciju, ērti meklēt sātanu ārpus savas sirds. Taču tikai tam, kuram vara ir mērķis nonākt šajā pilnīgajā apgādībā.*⁴⁰¹

Apspriežot problēmas AP darbā, publiskie intelektuāļi visbiežāk norāda uz AP nespēju veikt pietiekami radikālas reformas (“AP negrib radikāli mainīt valsts iekšējos principus”; “AP dokumenti vēl neapliecina kādu noteiktu valsts uzbūves kontekstu, neatbrīvo cilvēka pašrīcību valstī, bet pagaidām tikai regulē, lāpa esošo stāvokli, pieļauj “lielāku” vaļu”; “tīši vai netīši, bet AP darbībā izpaužas tieksme iespējami atvirzīt radikālas administratīvas reformas īstenošanu republikā”).⁴⁰² Piedāvājot skaidrojumu par AP neapmierinošajiem darba rezultātiem, komentāru autori par vainīgajiem visbiežāk izvirza opozīciju (“naida mandāta nesēji” parlamentā grauj

³⁹⁷ Avotiņš, V. (1990, 26. sept.). LTF: kukū vai tutū? *Latvijas Jaunatne*. 2. lpp. Viktors Avotiņš ir viens no aktīvākajiem LTF kritiķiem pēc tās nākšanas pie varas. Arī patlaban viņam saglabājas kritiska attieksme pret LTF “transformāciju atpakaļ tajos pašos sistēmas modeļos, kas būtībā bija tie paši padomju birokrātijas modeļi” (sk. Pielikumu Nr. 3).

³⁹⁸ Avotiņš, V. (1990, 12. jūn.). Frontes draudzene - vara? *Latvijas Jaunatne*. 2. lpp.

³⁹⁹ Ražuks, R. (1990, 26. jūn.). LTF Domes valdes priekšsēdētāja Romualda Ražuka referāts Baltijas asamblejā. *Atmoda*. 3. lpp.

⁴⁰⁰ Turpat.

⁴⁰¹ Avotiņš, V. (1990, 26. sept.). LTF: kukū vai tutū? 2. lpp.

⁴⁰² Avotiņš, V. (1990, 20. jūl.). Inerce - brīvības dzinējsuns. *Latvijas Jaunatne*. 2. lpp.

“jebkuru sakarīgu darbu, pēc iespējas pārvēršot visu par idiotismu un bloķējot brīvajai Latvijai svarīgāko politisko likumu un lēmumu pieņemšanu”; opozīcija patiesās mazākuma intereses aizstāj ar “pseudointeresēm”, “iluzorajām interesēm”, nodarbojas ar populismu, tāpēc tā likumsakarīgi tiek attālināta no nopietnu problēmu risināšanas; AP nepastāv mehānismi, kas neļautu mazākumam uzspiest savu viedokli vairākumam), akcentē nacionāļu radītā “mazvērtības kompleksa” negatīvo ietekmi (AP “piemīt zināmi kompleksi”, jo tā ir “pārejas posma pats augstākais orgāns”; AP atrodas “mazvērtības kompleksa” iedarbībā, tāpēc maznozīmīgiem lēmumiem velta daudz uzmanības, atstājot novārtā būtiskos), kā arī norāda uz demokrātisko tradīciju un pieredzes trūkumu un komunisma radītajiem domāšanas sakropļojumiem, kas traucē normāli darboties parlamentārajai sistēmai (“monoideoloģijas un vienpartijas sistēma”, kuras dēļ pilsoņi neizprot demokrātiju; “Es te neapšaubu kādas atsevišķas personas, bet gan to iesīkstējušo psiholoģisko uztveri, kura nule pagājušās vēlēšanās atkāpās vairāk ārējā formā, nekā būtībā. Proti, mēs lāgā nemaz nezinām, kas ir tiesiskas valsts deputāts.”; “partijas gadus iepotētie paradumi”, “noliegtā un kritizētā padomju ideoloģija ir atstājusi pēdas mūsu pašu apziņā, nosakot ne tik daudz darbošanās saturu, kā stilu”; “cilvēka degradācijas elle, ko esam izgājuši, ir padarījusi vājus mūsu iekšējos balstus, kas mūs satur”).⁴⁰³

Kā maznozīmīgas apakštēmas komentāros par politisko organizāciju un institūciju darbu parādās pārmetumi par politiķu kompetences trūkumu, atsevišķu likumprojektu vai to izstrādes un pieņemšanas procesa kritika, diskusijas par varas sabalansētību starp tās atzariem un citi jautājumi. Kā jau minēts, trešajā posmā šis tematiskais bloks aptver trešdaļu no visiem 186 šī posma rakstiem. Atlikušajā daļā kā nozīmīgākas izceļamas divas tēmas – ārpolitikas un ekonomikas problemātika, kas tieši trešajā posmā pirmoreiz parādās kā nozīmīgi tematiski segmenti intelektuāļu komentāros.

Komentāros par ekonomikas tēmu, kas trešajā posmā aizņem 11% no visiem komentāriem, bet kopējā izlasē – 8%, kā nozīmīgi parādās šādi tās aspekti:

- “vecās sistēmas” iezīmju klātbūtne pārejā uz tirgus ekonomiku (“Pagaidām gan likumdošanā, gan saimnieciskajā dzīvē risinās intensīva cīņa par tādu valsts kapitālisma transformāciju, kurā valsts oligarhija saglabātu savu nacionālās bagātība pārrauga

⁴⁰³ Bojārs, J. (1991, 5. nov.). Ideoloģiskais pilsoņu karš pilsonības jautājumā. 4. lpp., Valujevs, G. (1991, 24. apr.). Britu parlaments un mūsu opozīcija *Diena*. 2. lpp., Avotiņš, V. (1990, 7. nov.). Pekstiņi. *Latvijas Jaunatne*. 4. lpp., Kostņecka, M. (1990, 22. marts.). Šis biķeris man neies secen... *Latvijas Jaunatne*. 2. lpp., Avotiņš, V. (1988, 25. maijs). Demokrātija dienesta lietošanai. *Padomju Jaunatne*. 1. lpp., Seleckis, V. (1991, 27. jūn.). Vai tuvojamies jaunam totalitārislam? *Latvijas Jaunatne*. 1. lpp., Laķis, P. (1989, 18. nov.). Mēs un viņi. *Literatūra un Māksla*. 12. lpp., Avotiņš, V. (1990, 20. jūl.). Inerce - brīvības dzinējsuns. 2. lpp., Bojārs, J. (1990, 16. marts). Ko tad vajadzētu darīt? *Lauku Avīze*. 4. lpp.

stāvokli. Valsts īpašums palēnām un klusi “privatizējas” pats, bez sabiedrības jūtamās (izņemot zemi) līdzdalības”; “pagaidām pāreja no administratīvās uz ekonomisko pārvaldi izskatās kā pāreja uz ekonomiskām metodēm vecajā sistēmā”; “Tantiņa, piemēram, namu pārvaldē pāris nedēļu rāpo uz ceļiem, lūgdamās, lai kāds atnāk un salabo izlietni. Velti. Ja es ar savu deputāta apliecību, lielu muti un magnetofonu, tad salabo gan. Te izpaužas nevis mana ietekme, bet varas cūcība, manas nepelnītās privilēģijas, jo es neesmu spējis panākt, lai klerki beigtu cūkot ļaudis, uz kuru rēķina viņi dzīvo.”);⁴⁰⁴

- *pelēkā* (neoficiālā, nelegālā) ekonomika, kuras iemesli ir valdības nepārdomātas “ekonomiskās ofensīvas” tirgus ekonomikas ieviešanā, strauji paaugstinot nodokļus un samazinot vai likvidējot kontroli pār cenām, kādēļ cilvēkiem tiek “maukta “otrā āda”” un “pilsonis tirgū šķiet dzimtcilvēks, kuru vajag spiest un spiest”. Kā pelēkās ekonomikas izpausmes tiek nosauktas produkcijas zādzības no uzņēmumiem, vēlāk tās tirgojot par paaugstinātām cenām, norēķini ar alkohola palīdzību (“Katrs smagāks darbs, kad pats vairs neesi nekāds celmu lauzējs, visbiežāk jāatlīdzina lauku valūtā.”), kas veicina lauku cilvēku nodzeršanos;⁴⁰⁵
- kompetences trūkums tirgus ekonomikas ieviešanā no politiķu un ierēdņu puses un neorientēšanās kapitālisma ikdienas dzīves noteikumos no iedzīvotāju puses (“Diemžēl mums nav neviena zinātnieka, ne tautas saimniecības praktiķa, kam būtu zinātniski pētījumi monogrāfiju līmenī, personīgā pieredze privatizācijā vai brīvā tirgus ekonomikā.”; “Patlaban mēs, visas mūsu ekonomiskās un sabiedriskās struktūras (arī cilvēka apziņa) vēl atrodas ļoti tālu no reālās piesaistes tirgus mehānismam.”);
- denacionalizācijas un privatizācijas procesa netaisnīgums, kura rezultātā lauksaimniecības zeme tiek tiem, kas to neplāno apstrādāt (“Par nožēlu, ir uzbangojis arī tāds bijušo īpašnieku un mantinieku vilnis, kuri steidz iesniegt pieprasījumus, bet par zemes strādāšanu ir nesapņo.”), īpašumu pašreizējie lietotāji tiek nostādīti neizdevīgākā pozīcijā, ko autori dēvē pat par “feodālisma atjaunošanu”, izraisot šķelšanos latviešu vidū, arī etniskā nevienlīdzība privatizācijas procesā, kuras rezultātā iegūst nelatvieši (“KAMĒR LATVIEŠI NODARBOJĀS AR DZIESMOTO REVOLŪCIJU UN NU APKARO CITS CITU, tikām krieviski runājošajiem, kā rūpnīcu un tirdzniecības bāzu vadītājiem, lielā

⁴⁰⁴ Avotiņš, V. (1990, 20. aug.). Kara komunisms - nabagiem, tirgus - ? *Latvijas Jaunatne*. 2. lpp., Avotiņš, V. (1990, 23. nov.). Fiskālisms. *Diena*. 3. lpp.

⁴⁰⁵ Avotiņš, V. (1990, 29.dec.). Otrā āda. *Diena*. 3. lpp., Bite, I. (1991, 20. jūn.). Kā izjūgt pusstopu? *Diena*. 2. lpp.

mērā izdevies Latvijas valsts īpašumu izvazāt, pārdot uz ārvalstīm, noprivatizēt sev, kā arī pārņemt finansu un valūtas tirdzniecības struktūras.”, autora izcēlums);⁴⁰⁶

- kapitālisma idealizācija (“Sabiedriskās domas dominantes svārsts pašlaik nenovēršami nosvēries no agrākā utopiskā komunisma vai administratīvi birokrātiskā “sociālisma” otrā galējībā - UTOPISKAJĀ KAPITĀLISMĀ vai vismaz BRĪVĀ TIRGUS IDEALIZĀCIJĀ.”, autora izcēlums), kuru nepalīdz risināt zinātnieki, kas atbalsta neierobežotu kapitālismu, iebilst pret valsts kontroli “spekulatīvas saimnieciskās darbības ierobežošanai” (“Taču pie mums ir sabiedriski darbinieki, kas uzskata, ka tirgus lielvīriem nav jā rūpējas par sabiedrības koplietām, jo šim nolūkam taču esot valdība un pašvaldības, un vispār “lai katrs pats tiek galā ar savām sīkajām eksistences problēmām. Diemžēl pret šāda veida “pasaules uzskatu” tikpat kā necīnās mūsu filozofi.”).⁴⁰⁷

Būtiski ir tas, ka tirgus ekonomika publikācijās tiek skatīta kā demokrātijas sastāvdaļa un normāls, veselīgs stāvoklis iepretim plānveida ekonomikai – padomju sakropļojumam (“mēs tiešām varam netikt galā ar milzīgās kolonistu masas ievirzīšanu tirgus ekonomikas sliedēs, ar viņu pievēršanu normālam, nevis sociālistiskam darbam”⁴⁰⁸). Risinājumus aprakstītajām ekonomikas problēmām komentāri autori saskata gan lielākā regulācijā, ja tas attiecas, piemēram, uz privatizācijas procesu, valūtas tirgu vai lauksaimniecības produkcijas aizsardzību pret importu, gan arī lielākā pašiniciatīvā, zemniekiem, strādniekiem un daudzdzīvokļu namu iemītniekiem organizējoties rīcībbspējīgos kooperatīvos, apvienībās u.tml.

Tematiskā kategorija, kas aptver visus valsts attīstības un patstāvības jautājumus, izveidota tādēļ, ka izlasē ietilpst apmēram 7% komentāru, kas vispārīgi skata šo jomu, specifiski nepievēršoties kādas konkrētas tēmas iztirzāšanai detaļās. Šādi viedokļi sevišķi raksturīgi otrajam posmam, kad norisinās diskusijas par iespēju reāli garantēt PSRS republikām formāli paredzēto suverenitāti (“ne tiesiska, ne reāla vienlīdzība starp mūsu federācijas republikām nepastāv”), un ceturtajam posmam, kad publiskie intelektuāļi raksta par kopējas valsts attīstības programmas un identitātes vīzijas trūkumu (“Es domāju, ka visvairāk mums trūkst kopēja mērķa, kopējas

⁴⁰⁶ Bite, I. (1991, 18. maijs.). Kurš ar lāpstu, kurš ar karoti? *Diena*. 1. lpp., Seleckis, V. (1991, 4. okt.). Vai Latvijā atjaunosim feodālismu? *Neatkarīgā Cīņa*. 2. lpp., Bojārs, J. (1992, 25. jūl.). Valdības tautsaimniecības programma Starptautiskā valūtas fonda ieteikumu un Latvijas ekonomikas realitātes fonā. *Neatkarīgā Cīņa*. 2. lpp.

⁴⁰⁷ Bojārs, J. (1991, 8. jūn.). Vilnas jau nocirpts diezgan un sacirps vēl vairāk. *Neatkarīgā Cīņa*. 4. lpp., Dribins, L. (1992, 29. febr.). Zinātne ir māksla, nevis amats. *Neatkarīgā Cīņa*. 2. lpp., Bojārs, J. (1991, 4. jūn.). Dzīvokļu un zemes privatizācijas pozitīvās un negatīvās sekas. *Diena*. 2.lpp., Seleckis, V. (1991, 4. okt.). Vai Latvijā atjaunosim feodālismu? 2. lpp.

⁴⁰⁸ Freimanis, J. (1992, 22. janv.). Ar Krieviju? Bez Krievijas? Pret Krieviju? *Diena*. 2. lpp.

programmas, kas varētu apvienot visu sabiedrību vispār nacionālu mērķu sasniegšanai”; “kompleksas, vispusīgas valsts pārvaldes trūkums”), savukārt pa vidu starp šiem posmiem šī tematiskā bloka saturu veido galvenokārt pārmetumi AP par pārejas perioda (no suverenitātes PSRS sastāvā uz neatkarību) koncepcijas neesamību.⁴⁰⁹

Komentāros, kuru galvenā tēma ir ārpolitika (tādu trešajā posmā ir 8%, ceturtajā – 9%, bet visā izlasē kopumā – 6%), dominē raksti, kuros Latvija skatīta kā starptautiskās politikas objekts, nevis subjekts, proti, publiskie intelektuāļi vairāk raksta par citu valstu politiku attiecībā uz Latviju. Pārsvārā runa ir par Krieviju un tās nevēlēšanos atteikties “no idejas par Baltijas valstīm kā savām ekonomiskajām vasaļvalstīm”, kas ir iemesls, kāpēc Krievija saglabā tajās “spēcīgas “piektās kolonnas”, lai ar tām “savās interesēs realizētu spēcīgu spiedienu gan uz šo valstu valdībām, gan sabiedrību kopumā”, veicina jaunā Savienības līguma (“sekojot laika garam, impērisko ideju apliecina visai atklāti”) pieņemšanu bijušajās PSRS republikās un kopumā ignorē Latvijas intereses (“Krievija vārdos Latvijas neatkarību gan atzīst, bet ne tās teritoriālo integritāti kopš pašas parakstīta 1920. gada normatīvā dokumenta”; Krievija “ar prieku imitē armijas izvešanas sākumu, jo tas nes neapšaubāmas politiskas dividendes”, vilcināšanās ar armijas izvešanu, lai pārbaudītu “okupēto (de facto) valstu pamatiedzīvotāju pacietību”⁴¹⁰). Krievija parādās kā aktieris arī tajos rakstos, kas komentē Rietumvalstu nelielo atbalstu Latvijas neatkarības idejai (raksturīgi 1990. gadam), norādot, ka tās šādi rīkojas, nevēloties sabojāt attiecības ar Krieviju.⁴¹¹

Jāņem vērā, ka ārpolitikas tematika ir cieši saistīta ar diviem citiem tematiskajiem blokiem: armijas izvešanu (šajā sadaļā ietilpst arī citi iekšlietu un drošības jautājumi, kopā veidojot 4% no izlases), kā arī ar viedokļiem (nevis analīzi)⁴¹² par notikumiem ārvalstīs (2% no izlases), jo tie parasti top par Latvijas interesēm nozīmīgiem notikumiem vai procesiem. Arī šajos rakstos Krievijai ir nozīmīga loma, šie notikumi parasti ir notikumi Krievijā, un arī armijas izvešanas sarunas norisinās tieši starp Latviju un Krieviju. Iekšlietu un drošības jautājumi publisko intelektuāļu dienaskārtībā sāk biežāk parādīties tikai pēc 1991. gada barikādēm. Šajos

⁴⁰⁹ Bišers, I. (1992, 4. febr.). Dažas pārdomas jaunajā gadā. *Diena*. 2. lpp., Avotiņš, V. (1992, 24. sept.). Kur pavārs kājas mazgā. *Latvijas Jaunatne*. 2. lpp.

⁴¹⁰ Freimanis, J. (1992, 17. marts.). Līgumu plēšana un nacionālās intereses. *Diena*. 2. lpp.

⁴¹¹ Vairāk par Rietumvalstu politiku, tās hronoloģiskajiem pavērsieniem un Krievijas faktoru Baltijas valstu neatkarības atzīšanas procesā sk. Bergmane, Una (2014). How to obtain international recognition: Baltic Attempts to promote Baltic Independence idea in the USA and France 1989-1991. In: Clerc, Louis, Glover, Nikolas (eds). (2014). *Small States and Foreign Publics. Histories of Public Diplomacy in Northern Europe*. Leiden: Brill Publishers (sagatavošanā).

⁴¹² Nošķirumu nosaka tas, vai un cik lielā mērā rakstā izteikts autora personīgais viedoklis. Ja rakstā veikts faktu vai citu ziņu materiālu sastatījums un šo notikumu interpretācija ir maz klātesoša, tad raksts uzskatāms par analītisku, bet, ja tā pamatu viedo viedoklis un fakti tiek pieminēti tā pamatošanai, tad raksts ir uzskatāms par komentāru.

komentāros pārsvarā tiek apspriesta “Baltijā stacionēto PSRS bruņoto spēku prettiesiskā vēršanās pret likumīgajām Latvijas un Lietuvas valdībām un iedzīvotājiem, ne pārāk nopietni slēpjoties aiz vietējo kolaboracionistu dibinātajām glābšanas komitejām”, Krievijas izvairīšanās no bruņoto spēku izvešanas, Latvijas iekšlietu un drošības struktūru haotiska pārvaldība un to nespēja kontrolēt teritoriju (“Latvijas Republikas aizsardzības resors principā spēj savākt tikai to, ko okupantu armija tiem žēlastībā pamet”), kā arī kritiska un nicinoša attieksme pret Latvijas bruņotajiem spēkiem (“ikdienības izdevīguma diktēti spriedumi par aizsardzības spēkiem”, “mīti” par “Latvijas militarizēšanu”).⁴¹³

Jāpiebilst, ka prasības “nekavējoties izvest okupācijas armiju” ir arī daudzu citas tematikas rakstu sastāvdaļa, jo tas tiek skatīts kā nepieciešamais nosacījums gan etnisko attiecību noregulēšanai, gan normālam valsts pārvaldes iestāžu un politisko organizāciju darbam, gan reformu veikšanai ekonomikā.

Ceturtajā posmā nozīmīgas ir vēl divas tēmas, kuru īpatsvars kopējā izlasē ir salīdzinoši mazs: kolaboracionisma izvērtēšana un lustrācijas (pārejas perioda taisnīguma) jautājumi (ceturtajā posmā 13% no visām publikācijām, kopējā izlasē – 4%) un ar to saistītais vērtību un ideoloģijas jautājumu tematiskais bloks (ceturtajā posmā – 11%, kopumā – 6%). Komentārus, kas skar kolaboracionisma un lustrācijas problemātiku, iespējams rezumēt, izmantojot divus pašu komentāru autoru lietotos epitetus:

- *kreķļu pārvilkšana* – pielāgošanās jaunajiem apstākļiem (“kas liek domāt vienīgi par to, kā iztapt jaunajai politiskajai modei. [...] Tāpēc patiesības par pagātņi, šķiet, nav vairāk kā toreiz – cenzūras un brīvas domas vajāšanas laikos.”) un jaunu vēstures mītu veidošana (“Ir sabrukuši vecie mīti, dogmas, štampi, bet to vietā jau sabūvēti citi režģi, kas ierobežo brīvu domu. [...] Atšķirība vien tā, ka pirms dažiem gadiem uzticība tika demonstrēta “strādnieku partijai” un tās ideju argumentēšanai, bet tagad – tiem politiskajiem strāvojumiem, kas savas darbības pamatā likuši nacionālisma ideju”; tie paši cilvēki, kas agrāk sacerēja “dūšu šķebinošas teorijas, grāmatas, brošūras, disertācijas par boļševiku varoņdarbiem un “strādnieku šķiras sūro likteni buržuāziskajā Latvijā – imperiālisma priedēklī”, tagad veido jaunus mītus, glorificējot Ulmani, 18. novembra Latvijas likumus);⁴¹⁴

⁴¹³ Levits, E. (1991, 24. janv.). PSRS tiesiskā atbildība par notikumiem Baltijā. *Diena*. 2. lpp., Freimanis, J. (1992, 15. febr.). Latvija, kur tavi ministri! *Diena*. 4. lpp., Skujiņš, Z. (1992, 12. marts.). Par Latvijas aizsardzību. *Diena*. 2. lpp.

⁴¹⁴ Seleckis, V. (1992, 11. nov.). Kā top jauni meli. *Diena*. 2. lpp., Seleckis, V. (1992, 27. marts.). Ko liek saprast rūgtā pagātne? *Diena*. 2. lpp.

- *raganu medības* (“radurakstu utošana”, “kristāltīrības izošņāšana”), kas vērstas pret padomju varas laika politiķiem un amatpersonām, un tādējādi notiek “vainas novelšana uz dažu upurējamo pleciem, pārējiem [padomju režīma] līdzdalībniekiem ļaujot justies vienīgi kā nevainīgiem upuriem”, lai gan līdzdalīga bija visa inteliģence un arī “latviešu tauta”, kas piedalījās vēlēšanās un gāja uz demonstrācijām, “kaut neviens ar automātu dzīts netika, arī Sibīrija par nebalsošanu vairs nedraudēja”.⁴¹⁵

Raganu medības publiskie intelektuāļi kritizē ne tikai tādēļ, ka tā noveļ kolektīvo kolaborācijas vainu uz atsevišķiem cilvēkiem, bet arī tāpēc, ka autori apšaubā pašu kolaborācijas nosodītāju morālās tiesības uz šādiem spriedumiem (“soģa lomā grasās uzstāties nevis tie, kam būtu morālas tiesības (teiksim, I.Cālītis, K.Skujenieks, J. Jahimovičs vai citi), bet gan tie, kuru personiskais disidentisms līdz 1988. gadam robežojās ar anekdoti par Brežņevu pēc trešās šņabja glāzītes draugu virtuvē”; “Vienlaikus dzirdamas lielīgas runas, kuru autori liek saprast, ka viņi – “kristāltīrie” – pretēji visādiem “bijušajiem” to vien ir darījuši, kā visu mūžu cīnījušies par 18. novembra Latviju, vai ik rītu mozdami ar kvēlu apņēmību kaitēt okupācijas režīmam. Dīvaini vienīgi tas, ka šo “ultrapatriotu” vidū visbiežāk atrodamas dāmas un kungi, kas nebūt vēl nav atteikušies no tiem augstskolu diplomiem, grādiem, tituliem, kurus “tajos laikos” diezin vai dāļāja cīnītājiem pret padomju režīmu.”).⁴¹⁶

Intelektuāļu komentāros izskan arī aicinājumi izvērtēt pašu intelektuāļu, sevišķi zinātnieku atbildību par padomju varas laika politiku (“Būsim godīgi – arī mēs, Latvijas vēsturnieki, ekonomisti, filozofi esam pielikuši roku šajā apoloģētikā, valdošās ideoloģijas klajā propagandā – gan tiecoties teorētiski pamatot Latvijas lauku sētu sagraušanu, gan piedēvējot buržuāzisko nacionālismu lielai latviešu tautas daļai, gan vajadzības gadījumā aizmirstot nepatīkamus vēstures faktus, piemēram, īsti imperiālistisku tirdzniecību Hitlera un Staļina diplomātiskajā spēlē ar latviešu tautas likteni.”⁴¹⁷). Tomēr kopumā padomju inteliģence 1990. gados kritizēja lustrācijas mēģinājumus un pretojās to attiecināšanai uz plašāku personu loku par oficiālajām partijām, drošības iestāžu un militārajām amatpersonām, ievērojami ietekmējot pārejas perioda taisnīguma politikas realizāciju.⁴¹⁸

⁴¹⁵ Bite, I. (1991, 22. maijs.). Tīrības kratīšana. *Diena*. 1. lpp., Seleckis, V. (1992, 11. nov.). Kā top jauni meli. 2. lpp., Seleckis, V. (1992, 31. marts.). Ne grēciniekus būs nīdēt, bet - grēku. *Neatkarīgā Cīņa*. 2. lpp.

⁴¹⁶ Valujevs, G. (1991, 30. maijs.). Ko mēs ar to visu iesāksim? *Diena*. 2. lpp., Seleckis, V. (1992, 11. nov.). Kā top jauni meli. 2. lpp.

⁴¹⁷ Laķis, P. (1989, 1. marts.). Kā dzīvot jeb Sociālais taisnīgums un sabiedrības humanizācija. *Liesma*. 8. lpp.

⁴¹⁸ Plašāk par to sk. Zake, I. (2010). Politicians Versus Intellectuals in the Lustration Debates in Transitional Latvia.

Savukārt komentāros, kas veltīti vērtību un ideoloģijas jautājumiem (kopējā izlasē 6%), pastāv apakštēmu dažādība: kritizēta tiek gan agresivitāte, iecietības un līdzjūtības trūkums savstarpējās attiecībās (“cilvēka esamības tikumisko pamatu – žēlsirdības un humanitātes – mīdīšana kājām”); “visu karš pret visiem”; “Laiks darījis savu. Visi esam īgni, jo neiet, kā cerēts. Esam nervozi un paštaisni.”; “Izrādās, ka arī jaunos politiskajos apstākļos ir ļoti daudz neiecietības, nevēlēšanās pacietīgi diskutēt un pārliecināt, ir tieksme nopulgot vai noniecināt citādi domājošos, vai arī uzspiest visiem nepieņemamu viedokli.”; “pārāk jūtami ap mums sāk biežēt ciniskas domas, pārāk plāna starptautiskajā trolejbusā ir noberzta mūsu aura un slimīgi atkailināti ir mūsu nervi, pārāk neiecietīgas cita pret citu kļūst pat vienai idejai radušās sabiedriskās organizācijas un kustības. Pārāk maz tolerances citiem pret citu ir dažādu ceļu meklētājiem ceļā uz brīvību un demokrātiju.”⁴¹⁹), Rietumu vērtību nekritiska iecelšana aksiomu statusā (“Latvijas latvieši ir nonākuši īpašas pacilātības stāvoklī attieksmē uz visu, kas saistīts ar Rietumiem, – it kā senais teiciens ex Oriente lux (gaisma no austrumiem) būtu ticis aizstāts ar laikmetīgāku saukli – ex Occidente lux (gaisma no rietumiem)”⁴²⁰), gan Rietumu vērtību noliegšana (“Patlaban skaļāk skan to politiķu balsis, kas uzstājas par Rietumu paraugu nelietderību un aicina mūs radīt savu – latvisko – sabiedrības modeli.”⁴²¹). Taču biežāk par citiem motīviem skan padomju domāšanas palieku un to ietekmes kritika. Šī kritika balstās uz metaforu, kas komunismu iztēlo kā slimību, tādēļ detalizēts apraksts par to atrodams 6.6. sadaļā “Izteiksmes līdzekļi un metaforas”. Vērtību un ideoloģiskās tematikas raksti skaidri ataino arī noguruma, vilšanās un apātijas sentimentus (“valda tāds apsīkums un dažviet pat bezcerība, neticība nākotnei”; “krīzes un sabrukuma stihija”⁴²²), kuri, kā minēts posmu aprakstos, lielā mērā nosaka noslēdzošā pētījuma posma specifiku.

Rezumējot analīzi par publisko intelektuāļu rakstu **tematiku un problematizāciju**, var secināt, ka rakstu daudzums dažādās tēmās parāda katra posma tematisko dominanti (vai dominantes). Pirmajā posmā publisko intelektuāļu diskusijās dominē kultūrpolitikas jautājumi,

⁴¹⁹ Kosteņecka, M. (1990, 22. marts.). Šis biķeris man neies secen... 2. lpp., Laķis, P. (1990, 7. dec.). Sociālie konflikti mūsu dzīvē. *Neatkarīgā Cīņa*. 2. lpp., Freimanis, J. (1991, 11. jūl.). Zvēra atbilde jēriņam. *Atmoda*. 3. lpp., Dribins, L. (1992, 17. jūn.). Kādā skolā mācīsimies demokrātiju? *Neatkarīgā Cīņa*. 2. lpp., Ziedonis, I. (1992, 12. sept.). Tavs vārds un Tava doma *Latvijas Jaunatne*. 1. lpp.

⁴²⁰ Mūks, R. (1989, 30. dec.). Pagaidām. *Literatūra un Māksla*. 2. lpp.

⁴²¹ Valujevs, G. (1991, 12. nov.). Mainīgais un paliekošais *Diena*. 2. lpp.

⁴²² Bišers, I. (1992, 4. febr.). Dažas pārdomas jaunajā gadā. 2. lpp., Škapars, J. (1992, 20. marts.). Demokrātiskais centrs *Diena*. 2. lpp.

kas lielā mērā ir saistīti ar intelektuāļu kolektīvās identitātes meklējumiem (par to sīkāk – 6.5. apakšnodaļā), vides un ekoloģijas problemātika, kā arī viedokļi par pārbūves norisi, kas kopā iezīmē jauno apstākļu, *perestroikas* noteikumu apropiāciju. Otrajā posmā *perestroikas* norises problemātika saglabā un palielina savu dominējošo statusu, bet līdzās tai kā nozīmīgas parādās vēl divas tēmas – starpetniskās attiecības un politisko organizāciju darbs. Šī tematiskā kompozīcija atspoguļo institucionalizācijas un organizācijas posma specifiku. Trešajā posmā politisko organizāciju un institūciju darbs kļūst par dominējošo tēmu, taču problematizācija tās ietvaros jau tiek saistīta ar neatkarības ieceru realizāciju (vai trūkumiem tajā). Savukārt ceturtais posms ir īpatnējs ar to, ka tajā nav izteiktas dominantes, bet līdzīgs svars ir diskusijām par valsts pārvaldi, starpetniskajiem jautājumiem, valsts attīstības skatījumu kopumā, kolaboracionisma un lustrācijas jautājumiem, vērtību un ideoloģijas kritiku, ārpolitikas un ekonomikas problēmām, kas kopumā ataino pirmo *pēcatmodas* gadu noskaņu.

Atlikušās tēmas kopējā izlasē ir uzskatāmas par nenozīmīgām, jo katra no tām atsevišķi neaizņem vairāk par 3% no izlases, bet kopā sešas šādas tēmas (komentāri par vēstures jautājumiem, viedokļi par sociālām problēmām, domas par notikumiem ārvalstīs, vērtējumi par mediju darbu un sabiedrisko domu, komentāri pilsonības jautājumā, kā arī par valsts valodas un simbolikas tēmu) veido vien 11% no pētāmo publisko intelektuāļu komentāru izlases. Tomēr publisko intelektuāļu komentāru tematizācija un problematizācija ir tikai viens no svarīgiem to aspektiem. Būtiskas intelektuāļu darbības iezīmes un to specifiku pētāmā perioda kontekstā var parādīt intelektuāļu izmantoto argumentācijas paņēmieni, mērauklu un autoritāšu analīze, kas atrodama nākamajā sadaļā.

6.4. ARGUMENTĀCIJAS PAŅĒMIENI

Publikāciju analīzes gaitā tajās izmantotā argumentācija tika analizēta, fiksējot paņēmienus, kas intelektuāļu publikācijās tiek izmantoti oponentu argumentu atspēkošanai, un konstatējot dažāda tipa autoritāšu (ne tikai cilvēku, bet arī tekstu, pieredzes u.c.) piesaukšanu savu izteikumu pamatošanai. Vispirms par instrumentiem opponentu argumentācijas diskreditācijai.

Visbiežāk oponentu izmantotās argumentācijas diskreditācijai un atspēkošanai autori izmanto savu pretinieku izteikumu klasificēšanu par meliem vai maldināšanu: “apmulsina cilvēkus, kuri politikā neorientējas profesionāli brīvi”; “viņa apgalvojumi [...] jākvalificē kā

apmelojums”; “jākvalificē kā apzināta falsifikācija”; “no Jūsu puses, Grūtupa kungs, tā ir ĪSTA MALDINĀŠANA” (autora izcēlums); “dekolonizācijas solījums ir tautas krāpšana, tās sāpes izmantošana”; “šis lozungs nav nekas cits kā veikls triks cilvēku krāpšanai” u.tml. Apmēram tikpat bieži vēršanās pret oponentu izteikumiem notiek, pozicionējot tos kā pagātnes, novecojušas (boļševistiskas, totalitāras, stagnatīvas) domāšanas izpausmi: “stagnācijas laika domāšanas recidīvs”; “drīzas nāciju saplūšanas un šīs saplūšanas vēlamības ideja ir pārdzīvojusi savu laiku; tā vienkārši ir bankrotējusi”; “marksistiskā, šķiriskā demokrātijas izpratne”; “aukstā kara atavisms”; “domnieki ir aizmirsuši, ka tagad ir pavisam citi laiki, tagad šāda prakse tiek vērtēta viennozīmīgi – kā totalitārisms”.⁴²³

Aplūkojot oponentu argumentācijas atspēkošanas paņēmieni korelāciju ar publikāciju tematiku un problematizāciju, redzams, ka visbiežāk šo pieeju (diskreditācija caur pozicionēšanu par pagātnes izpausmi) izmanto autori, kas pārstāv *etnosuverenizācijas* pozīciju un pārmet saviem oponentiem latviešu etnisko interešu nerespektēšanu (“neņem vērā nācijas pašsaglabāšanās instinktu”⁴²⁴). Šādas pozīcijas pārstāvjiem raksturīga arī oponentu apgalvojumu dēvēšana par demagoģiju vai propagandu (“diezgan rafinēta demagoģija. Tieši tāpat varētu vērtēt vardarbību pret atsevišķu cilvēku – reiz viņam tik un tā jāmirst”; “apbrīnojama demagoģija, jo šis uzbrukums tautām tiek pasniegts kā rūpēšanās par tām, kā gādība par to interesēm”; “[Interfrontes] nereti veiksmīgā demagoģiskā propaganda”⁴²⁵).

Savukārt viņu oponentiem ir raksturīgi *etnosuverenizācijas* pieeju diskreditēt, dēvējot to par mītu vai fantāziju: “nacionālās utopijas izpausmes forma”; “kritiku neiztur arī “demogrāfiskais arguments””; “Nemaz nerunājot par šāda argumenta apšaubāmo vērtību starptautiskajās tiesībās, arī vietējā praksē tas vairāk līdzinās jaunam mitoloģijas paveidam. Nekāds, pat vislabākais pilsonības likums nespēs ietekmēt demogrāfisko situāciju – tā diemžēl ir aksioma.”; “Latvijas komitejas koncepcija [...] skan tiešām pārliecinoši, bet patiesībā šis teikums ir prāta konstrukcija, ko nebalsta nekādi argumenti”; “plānot atjaunot pirmskara Latviju tās kserokopijas variantā un sunīt jebkuru kaut nedaudz atšķirīgu priekšlikumu par OTRĀS

⁴²³ Zariņš, V. (1988, 1. nov.). Par mūsu tautas politisko kultūru. 4.lpp., Zariņš, V. (1989, 19. dec.). Humanitāro ambīciju āža kāja *Padomju Jaunatne*. 4. lpp., Bojārs, J. (1991, 8. jūn.). Vilnas jau nocirpts diezgan un sacirps vēl vairāk. 4. lpp., Seleckis, V. (1992, 20. nov.). Dekolonizācija ir reāla perspektīva vai mīts? 5. lpp., Briedis, L. (1988, 14. dec.). Ne tauta pret tautu tad karos. 6-7. lpp., Dobrovenskis, R. (1988, 30. sept.). Vajadzīgi uguns glabātāji. 4. lpp., Seleckis, V. (1991, 17. sept.). Jāmeklē kompromisa variants. 2. lpp., Peters, J. (1988, 3. sept.). Es ticu veselīgajiem spēkiem. *Padomju Jaunatne*. 4-5. lpp., Seleckis, V. (1991, 3. marts.). Sākusies pirmsvēlēšanu kampaņa. 2. lpp.

⁴²⁴ Valujevs, G. (1991, 13. jūn.). Plaisas teorijas mūros *Diena*. 2. lpp.

⁴²⁵ Zālīte, M. (1988, 10. jūn.). Procesī un parādī. 2, 5. lpp., Seleckis, V. (1989, 4. okt.). Pret vēstures gaitu. *Padomju Jaunatne*. 1. lpp., Laķis, P. (1989, 6. maijs.). Stratēģijā vienoti. *Atmoda*. 2. lpp.

REPUBLIKAS celtniecību un ķecerību no veselā saprāta un reālpolitikas viedokļa ir tīrā nacionālšizofrēnija” (autora izcēlums).⁴²⁶

Nereti oponentu argumentu atspēkošanai tiek izmantoti arī *ad hominem* paņēmieni – vēršanās notiek nevis pret pašiem argumentiem, bet pret to izteicējiem. Kā jau minēts, analīzes rezultāti liecina, ka publiskie intelektuāļi visbiežāk par saviem oponentiem uzskata birokrātiju, Interfronti, kā arī žurnālistus, kas pretojas pārmaiņām, ietekmējot publikas noskaņojumu. Tas nosaka arī oponentu argumentu atspēkojumu virzienu; pamatā nevēlamie izteikumi tiek diskreditēti, paziņojot, ka to paudēji ir personīgi ieinteresēti *status quo* saglabāšanā un pārmaiņu nepieļaušanā, piemēram:

- “blakus patiesai pārkārtošanās gribai piemetas arī veikla piekārtošanās māka”⁴²⁷;
- “neapmierināto biedrības mērķis acīmredzot ir atgūt tās privilēģijas, kuras lēnām draud izslīdēt no rokām, privilēģijas, ko dod “īpašais statuss”, iespējamība apvainot nacionālismā jebkuru latvieti Latvijā”⁴²⁸;
- “kosmopolītu frontes vienīgā ideja ir paturēt administratīvo kundzību pār visu tautību Latvijas darbaļaudīm, kuri par vienlīdz zemām algām lej sviedrus un asaras savu vidēja ranga priekšnieku labad”⁴²⁹;
- “saskatu tajā nevis centienus novērst nelabvēlīgo nacionālo attiecību cēloņus, bet gan apstiprināt status quo”⁴³⁰.

Ad hominem paņēmieni tiek izmantoti, vērošoties ne tikai pret organizācijām vai abstraktiem oponentiem, bet pret konkrētām personām (piemēram, “būtu lieti arī atcerēties, ka Vulfsona kungs bija poļitruks latviešu divīzijā, līdz ar ko, kā man teica šis divīzijas veterāns, atbildēja par politiskajām represijām tajā”).⁴³¹

Savukārt viens no publisko intelektuāļu visbiežāk izmantotajiem veidiem, kā pamatot savus izteikumus (tas attiecas gan uz problēmu formulējumiem, gan risinājumu piedāvājumiem), ir atsaukšanās uz tekstiem. Jāņem vērā, ka analīzē tika fiksēti nevis visi tekstu citēšanas gadījumi

⁴²⁶ Valujevs, G. (1991, 23. okt.). Ar sirpi pret āmuru? *Diena*. 2. lpp., Valujevs, G. (1991, 30. marts.). Dažas pārdomas, noraugoties uz vējdzirnavām *Diena*. 2. lpp., Valujevs, G. (1991, 22. maijs.). Vējdzirnavas turpina griezties *Diena*. 2. lpp., Bojārs, J. (1991, 4. apr.). Dzīvokļu un zemes privatizācijas pozitīvās un negatīvās sekas. 2. lpp.

⁴²⁷ Zālīte, M. (1986, 12. sept.). Atjaunotnes labā. 2. lpp.,

⁴²⁸ Čaklais, M. (1988, 11. nov.). [Bez nosaukuma]. 2. lpp.

⁴²⁹ Peters, J. (1988, 4. nov.). Cita ceļa vairs nav. *Literatūra un Māksla*. 2. lpp.

⁴³⁰ Klotiņš, A. (1988, 1. aug.). Republikas tiesiskais statuss un kultūras attīstības jautājumi. 50-51. lpp.

⁴³¹ Bojārs, J. (1992, 25. sept.). Viltus pravieši impērijas stratēģijas kontekstā. *Neatkarīgā Cīņa*. 2. lpp.

(piemēram, tādi, kuros teksts citēts vienkārši kā faktoloģiskā materiāla avots), bet tikai tādi, kuros kāds teksts ir piesaukts autoritatīvā veidā, proti, tas funkcionē kā pamatojums autora izteikumiem. Šāds argumentācijas instruments izmantots 65⁴³² publikācijās jeb 17,7% no kopskaita. Visvairāk autoritatīva atsaukšanās uz tekstiem notikusi otrajā – institucionalizācijas – posmā, kad šādu komentāru īpatsvars posma izlasē ir par gandrīz 10 procentpunktiem lielāks nekā vidēji visā pētījuma periodā (27,4%).

Teksti, uz kuriem publiskie intelektuāļi savos komentāros atsaucas, lai pamatotu savus izteikumus, iedalāmi astoņās kategorijās:

- normatīvie un pārvaldes dokumenti (PSRS un LPSR likumi, pārvaldes organizāciju vai institūciju lēmumi, paziņojumi, rezolūcijas, plēnumu materiāli, starptautisko organizāciju un starpvalstu paziņojumi, hartas, konvencijas, rezolūcijas, citu valstu likumi u.tml.);
- zinātniskie teksti (pētījumi, socioloģiskās aptaujas, traktāti u.c.);
- mediju teksti (ziņas, citi publisko intelektuāļu komentāri, intervijas);
- daiļliteratūras teksti (dzejoļi, prozas darbi, dramaturģiskie darbi u.c.);
- citi.

Pirmā *autoritatīvo tekstu* kategorija dominē visā pētāmajā izlasē (23 gadījumi), taču sevišķi nozīmīga tā ir otrajā posmā, kad tā aizņem 70% no visiem gadījumiem, kad vispār notikusi autoritatīva atsaukšanās uz tekstiem. Atsaukšanās uz oficiāliem pārvaldes dokumentiem notikusi deviņu tēmu rakstos, bet visvairāk – komentāros par *perestroikas* norisi un starptetniskajām attiecībām. Šajā *autoritatīvo tekstu* grupā dominē divi dokumenti: PSRS Konstitūcija un PSKP 19. Vissavienības konferences dokumenti.

Konstitūcija tiek pieminēta, atgādinot, ka tajā formāli ir garantēta republiku suverenitāte, tai skaitā arī tiesības stāties sakaros ar ārvalstīm un veidot savu vides politiku, kā arī kā iemiesto jums citam populāram argumentācijas paņēmienam – “ļeņinisko principu” piesaukšanai.⁴³³ Visbiežāk autori nekonkretizē, kura Konstitūcijas versija ir domāta, tomēr ir sastopami arī precizējumi, kas izceļ 1936. gada Konstitūcijas (dēvētas arī par Staļina konstitūciju)

⁴³² Skaitot publikācijas, kurās bijusi atsauce vismaz uz vienu tekstu. Vairākās publikācijās autoritāšu statusā minēti vairāki teksti, tāpēc turpmāk pieminēto gadījumu kopskaits ir lielāks par 65.

⁴³³ Ziedonis, I. (1988, 17. jūn.). Jautājumi un ierosinājumi. 1-2. lpp., Peters, J. (1988, 11. marts). Jaunu laiku tuvinot. 2. lpp.

versijas demokrātiskumu, salīdzinājumā ar tās 1977. gada versiju (dēvētas arī par Brežņeva konstitūciju).⁴³⁴

Padomju nelegālās preses un etnopolitikas pētniece Zisermane-Brodskā norāda, ka *samizdata* tekstos atsaukšanās uz PSRS Konstitūciju, kā arī uz starptautiskiem dokumentiem kalpo kā relatīvā zaudējuma (*relative deprivation*) mērs etniskajām grupām, salīdzinot savu stāvokli ar citu etnisko grupu (parasti ar to, kuru konkrētajā kontekstā uzskata par dominējošo) pozīciju vai ar universāliem standartiem.⁴³⁵ Relatīvā zaudējuma aplēsēm tiek izmantota arī atsaukšanās uz pašas etniskās grupas stāvokli nesēnā vai abstraktā pagātnē. Taču vēl nozīmīgāks PSRS Konstitūcijas izmantošanas veids ir etnisko kustību un separātisma prasību politiskā leģitīmācija, uzsver Zisermane-Brodskā. Tas bija iespējams tāpēc, ka Konstitūcija balstījās uz tautu pašnoteikšanās principu (ar to intelektuāli identificē arī “ļeņinisko nacionālo politiku”). Taču PSRS Konstitūcijas leģitimējošā autoritāte *samizdata* literatūrā nezuda arī pēc tam, kad “ļeņiniskā nacionālā politika” un “ļeņiniskie principi” bija zaudējuši savu popularitāti.⁴³⁶

Tā ir būtiska *perestroikas* perioda publiskās telpas iezīme – iepriekš formāli lietotie oficiālie diskursi tika izmantoti vairs nevis kā ideoloģiskas metaforas, bet gan burtiski – kā realitātes apraksti vai solījumu formulējumi. Aleksejs Jurčaks uzsver, ka *perestroikas* laika publisko diskusiju rezultativitāte, it sevišķi tās sākumposmā, sakņojās nevis “padomju autoritatīvā diskursa dekonstrukcijā”, bet gan tajā, ka “ideoloģiskie apzīmētāji, kas līdz šim tika reti uztverti kā konstatācijas, pēkšņi tika konfrontēti diskursa konstatīvajā dimensijā, to šķietamās “burtiskās” nozīmes tika rūpīgi pārbaudītas arvien pieaugošā publikāciju un televīzijas debašu skaitā,” uzskata Jurčaks. Viņaprāt, tādējādi publiskās diskusijas mainīja padomju ideoloģijas virzienu no “performatīvā”, kas tai bija raksturīgs kopš 1950. gadiem un izpaudās kā oficiālo tekstu ritualizēta lietošana, nepievēršoties to satura analīzei, uz metadiskursīvo, kas manifestējās komentāros par oficiālajiem tekstiem un lozungiem.⁴³⁷ Tādējādi nopietna, nevis formāla attieksme pret oficiālajiem tekstiem (vai abu pieeju kombinācija) ir viena no 1980. gadu pārbūvi raksturojošām iezīmēm kopumā, un tā ir labi redzama arī Latvijas publisko intelektuāļu izteikumos.

⁴³⁴ Abu konstitūciju salīdzinājumu sk., piemēram, Кара-Мурза, С.Г. (2001). Конституция СССР 1977 г. В.кн.: Кара-Мурза, С.Г. (2001). *Советская цивилизация. Том 2.* С.к. 2013, 6. janv.: http://www.kara-murza.ru/books/sc_b/sc_b23.htm.

⁴³⁵ Zisserman-Brodsky, D. (2003). *Constructing Ethnopolitics in the Soviet Union*. P. 19-21.

⁴³⁶ Turpat. 158-159. lpp.

⁴³⁷ Yurchak, A. (2006). *Everything Was Forever, Until It Was No More*. P. 292.

1988. gada jūnijā notikušās PSKP 19. Vissavienības konferences materiāli (pirms konferences publicētās partijas tēzes un tās rezultātā pieņemtā rezolūcija) tiek piesaukti komentāros par etniskajām attiecībām un *perestroikas* norisi, lai pamatotu “unificējošās politikas kaitīgumu”, migrācijas samazināšanas un etniskās daudzveidības veicināšanas nepieciešamību. Konferences rezolūcija, kurā “sociālistiskās sabiedrības nacionālo formu daudzveidība” tiek atzīta par “objektīvu realitāti”, publikācijās tiek lietota kā pretsvars iepriekš publicētajos padomju ideoloģiskajos dokumentos postulētajai nāciju neizbēgamās saplūšanas teorijai. Tā tiek izmantota arī, lai pastiprinātu birokrātisma vainu nepietiekami intensīvā *perestroikas* norisē un etnisko attiecību saasināšanā/nerisināšanā, un raksturota arī kā priekšnoteikums “republiku suverenitātes principu izstrādāšanai un realizēšanai”. Vairākos gadījumos konferences rezolūcija tiek piesaukta autoritatīvā veidā, bet neprecizējot konkrētus apgalvojumus, vien norādot, piemēram, ka “patiesības, kas izteiktas Rezolūcijā, ir visas tautas sāpe”.⁴³⁸

Tas, cik bieži publisko intelektuāļu komentāros parādās atsauces uz 19. konferences dokumentiem, nozīmē, pirmkārt, to atšķirīgo raksturu iepretim līdzīgiem iepriekš pieņemtiem dokumentiem, kuriem ir formāls, nevis kritisks raksturs, un, otrkārt, parāda to izšķirošo nozīmi padomju publiskās telpas transformācijā 80. gadu beigās – “tautas sāpju” oficiāla atzīšana, acīmredzot, bija nepieciešams nosacījums publisko diskusiju iziešanai no konotatīvā, mājienu un eifēmismu žanra pie jau samērā tiešiem formulējumiem (kā tas redzams iepriekš aprakstītajā problematizācijas sadaļā), kas dažos turpmākajos gados kļūst arvien kategoriskāki. Jānis Peters uzsver, ka viņam 19. konferences tēzes tobrīd šķita “sensationālas”, ņemot vērā to atšķirību no iepriekšējiem līdzīgiem dokumentiem:

*Redziet, aiz inerces lielākā daļa radošo darbinieku, nemaz nerunājot par plašām tautas masām, nelasīja tās 19. konferences tēzes, kas bija nodrukātas avīzē. Bet viena liela daļa arī lasīja. Nu, viena mazākā daļa... Es, piemēram, viņas izstudēju pilnīgi, un man viņas likās sensationālas, šīs tēzes. Arī par to atklātību un vēstures baltajiem plankumiem... Jo likās, ka tā nav tukša runāšana, ka šeit augstākā vadība patiešām kaut ko grib darīt.*⁴³⁹

⁴³⁸ Briedis, L. (1988, 14. dec.). Ne tauta pret tautu tad karos. 6-7. lpp., Īvāns, D. (1988, 14. jūl.). Kurš izturēs? 2. lpp., Klotiņš, A. (1988, 1. aug.). Republikas tiesiskais statuss un kultūras attīstības jautājumi. 50-51. lpp., Peters, J. (1988, 3. sept.). Es ticu veselīgajiem spēkiem.. 4-5. lpp., Peters, J. (1988, 1. sept.). Visa cīņa vēl priekšā. *Karogs*. 3-4. lpp., Zariņš, V. (1988, 7. okt.). Migrācijas problēmas cilvēciskais aspekts. 4-5. lpp., Zariņš, V. (1988, 16. sept.). Dogmatisms tuvplānā. 11. lpp., Ziedonis, I. (1988, 17. jūn.). Jautājumi un ierosinājumi. 1-2. lpp.

⁴³⁹ Intervija ar Jāni Peteru. Sk. Procevska, O. (2009). *Inteliģences diskursi padomju Latvijas 20. gs. 80. gadu otrās pusēs publiskajā telpā*. 129. lpp.

Lai gan Peters norāda, ka viņa pievēršanās 19. konferences tēzēm drīzāk ir izņēmums, publisko intelektuāļu komentāri parāda šī notikuma un ar to saistīto dokumentu augsto autoritatīvo statusu. Pirmkārt, 19. konference oficiāli konstatēja birokrātijas krīzi, otrkārt, iezīmēja pārvaldes sistēmas pārveidi, kas paredzēja alternatīvas vēlēšanas (ar vairāku konkurējošu spēku/kandidātu piedalīšanos) un partijas iekšējo kadru reformu.⁴⁴⁰ Tādējādi 19. konferences dokumenti nodrošina pamatu vispārējai pārvaldes sistēmas kritikai un padara iespējamu *perestroikas* institucionalizāciju LTF un citu politisko organizāciju veidolā, kas kļūst par otrā pētījuma posma vadmotīviem.⁴⁴¹

Jāatzīst, ka atsaukšanās uz partijas tēzēm un rezolūcijām kopumā ir padomju publiskajai komunikācijai īpaši raksturīga iezīme, kurai bieži ir tikai formāls, nevis semantiski un mērķtiecīgs piesātināts raksturs. Tomēr tiem ir vēl kāds specifisks uzdevums, ko var saukt par apdrošināšanas funkciju; atsaukšanās uz oficiālajiem dokumentiem jau preventīvi sargā autoru no iespējamajiem oponentu uzbrukumiem par viņa pozīcijas neatbilstību “sociālistiskajiem principiem”. Šāda prakse var liecināt par autoru zināmu nedrošību savu uzskatu paušanā, kas tiek kompensēta ar oficiālu dokumentu piesaukšanu. Tomēr *perestroikas* laikā oficiālie dokumenti, tāpat kā oficiālie ideoloģiskie formulējumi, par kuriem rakstīja Jurčaks, mainīja savu funkciju publiskajā komunikācijā (vai ieguva papildus funkciju) – tie tika skatīti un lietoti nevis formāli, bet pēc būtības, izmainot arī to autoritātes avotu (saturs, nevis vara).

Ievērojami retāk kā uz oficiāliem padomju dokumentiem intelektuāļi savos komentāros atsaucas uz zinātniskiem tekstiem. Zinātnieki vai zinātnieku veikti pētījumi (gan piesaucot konkrētu zinātnieku vārdus un viņu pētījumus, gan atsaucoties vispārīgi – “zinātne jau ir pārliecinoši pierādījusi”) salīdzinoši biežāk tiek piesaukti rakstos par ekonomiskajām, ekoloģiskajām un etniskajām problēmām. Tas tiek darīts:

- lai pierādītu problēmas esamību (“pajautājiet godīgiem, neuzpērkamiem zinātniekiem, sasauciet konsīliju, konferenci; jūs izdzirdēsiet, ieraudzīsiet: ir problēma, lūk, tā!”);
- lai uzrādītu problēmas izpausmes, akcentējot zinātnieku neitrālo (objektīvo) ekspertīzi, to atšķirību no angažētiem viedokļu izteicējiem vai nekompetentiem ierēdņiem (“ekoloģiskajā diskusijā Zinātņu akadēmijā mūsu enerģētiķi atzinās, ka laikam gan būtu taupījuši Staburagu un Pērsi”, “nevis t.s. nacionālisti, bet

⁴⁴⁰ Пихоя, Р., Соколов, А. (2008). *История современной России*. С. 207-209.

⁴⁴¹ Arī LTF savā pirmajā programmā atsaucas uz publisko intelektuāļu visbiežāk autoritatīvi pieminētajiem PSRS dokumentiem. Sk. [Bez aut.]. (1989). *Latvijas Tautas fronte: programma un statūti*. 4, 6. lpp.

Vissavienības eksperti” 1970. gadā PSRS Valsts plāna komitejas izdevumā min problēmas, ko Latvijā rada pārmērīga rūpniecības attīstība);

- argumentējot par labu noteiktiem risinājumiem (“zinātnieki stāsta”, ka Ķīnā tiek veidota brīvā ekonomiskā zona ar 6 miljoniem iedzīvotāju).⁴⁴²

Zinātnieku *objektīvais* un atzītais statuss publiskajās diskusijās padara viņus par retoriski izmantojamiem gan tāpēc, lai stiprinātu autoru pausto pozīciju, gan, lai akcentētu oficiālās varas viedokļa neatbilstību realitātei vai tautas interesēm. Tiesa, jāpiebilst, ka zinātnieki publikācijās tiek minēti ne tikai kā autoritātes, bet arī kā oponenti, kas iebilst pret, intelektuāļuprāt, efektīviem, lai arī radikāliem problēmu formulējumiem un risinājumiem (“dažkārt bikli mūs atrunā viens otrs zinātnieks”).⁴⁴³

Zinātnisko tekstu autoritatīvā lietojumā var izšķirt divus etapus – pirmajā, kas aptver pirmos divus *perestroikas*/atmodas posmus, tipiska ir statistikas un ekoloģijas nozaru zinātnisko tekstu izmantošana, lai argumentētu latviešu apdraudētības un ekoloģiskās krīzes diskursus, ko izmanto dažādi autori.⁴⁴⁴ Savukārt otrajā etapā zinātniskos tekstus argumentācijā izmanto pārsvarā Juris Bojārs, kurš ar to palīdzību pamato savu izpratni pilsonības, kā arī Latvijas suverenitātes jautājumā, komentāros par privatizācijas norisi un citiem ekonomikas jautājumiem. Bojārs arīdzan ir vienīgais no pētījumā ietvertajiem publiskajiem intelektuāļiem, kas regulāri atsaucas uz zinātniskiem tekstiem svešvalodās (visbiežāk angļu un vācu), kā arī izmanto zinātnisko tekstu noformēšanas pieeju arī savos komentāros populārajā (nezinātniskajā) presē (veidojot vēres vai izmantotās literatūras sarakstu).⁴⁴⁵

Atsaukšanās uz starptautiskajiem dokumentiem dominē otrajā posmā, taču ir raksturīga arī trešajam. Zisermane-Brodskā norāda, ka *samizdata* autori starptautisko tiesību dokumentus etnisko grupu prasību leģitimācijai sāka izmantot jau 1960. gadu beigās un pirmie to sāka praktizēt Krimas tatāru, ebreju un padomju vāciešu aktīvistu.⁴⁴⁶ Viņa akcentē, ka nozīmīgākais starptautisko tiesību dokuments šajā jomā ir 1975. gada Helsinku konferences noslēguma akts,

⁴⁴² Stradiņš, J. (1987, 18. sept.). Jāieiet nākamajā gadu tūkstoši un jāiet tālāk. 1. lpp., Dobrovenskis, R. (1988, 30. sept.). Vajadzīgi uguns glabātāji. 4. lpp., Klotiņš, A. (1988, 1. aug.). Republikas tiesiskais statuss un kultūras attīstības jautājumi. 50-51. lpp. Dobrovenskis, R. (1988, 26. aug.). Vai atvērsim logu? *Literatūra un Māksla*. 2. lpp.

⁴⁴³ Dobrovenskis, R. (1988, 2. dec.). Nepieciešams dialogs. 5. lpp., Ziedonis, I. (1988, 18. marts). Ja ne nu. 11. lpp.

⁴⁴⁴ Sk., piemēram, Īvāns, D. (1988, 14. jūl.). Kurš izturēs? 2. lpp., Briedis, L. (1988, 14. dec.). Ne tauta pret tautu tad karos. 6. lpp.

⁴⁴⁵ Sk., piemēram, Bojārs, J. (1991, 30. marts). Pelēkās vielas deficīts. *Neatkarīgā Cīņa*. 4. lpp., Bojārs, J. (1991, 8. jūn.). Vilnas jau nocirpts diezgan un sacirps vēl vairāk. 4. lpp., Bojārs, J. (1991, 5. nov.). Ideoloģiskais pilsoņu karš pilsonības jautājumā. 4. lpp.

⁴⁴⁶ Zisserman-Brodsky, D. (2003). *Constructing Ethnopolitics in the Soviet Union*. P. 159.

kas ir arī viens no visplašāk pazīstamajiem cilvēktiesību dokumentiem, tomēr pētījumā analizētajos publisko intelektuāļu komentāros regulāra atsaukšanās notiek uz diviem citiem starptautiskiem aktiem: t.s. Vīnes tikšanās noslēguma dokumentu un ANO Vispārējo cilvēktiesību deklarāciju.

1948. gada ANO Cilvēktiesību deklarācijas autoritatīvais statuss visticamāk ir izskaidrojams ar to, ka arī starptautisko tiesību laukā šis ir viens no visnozīmīgākajiem dokumentiem un pirmais, kas pasludina cilvēktiesību universālo raksturu un tiecas tās nodrošināt, neatkarīgi no politisko veidojumu un procesu radītajām robežām.⁴⁴⁷ Savukārt Vīnes tikšanās noslēguma dokumenta statuss drīzāk bāzējas pētāmā laika kontekstā, nekā universālā atzīšanā. Eiropas Drošības un sadarbības apspriedes (EDSA) Vīnes tikšanās noslēguma dokuments tapa no 1986. līdz 1989. gadam un Padomju Savienību šajā sanāksmē pārstāvēja ārlietu ministrs Eduards Ševarnadze. Saturiski Vīnes tikšanās noslēguma dokuments turpina Helsinku konferences laikā iezīmēto kursu cilvēktiesību un nacionālo minoritāšu aizsardzībā, tomēr ievieš tajā atsevišķus precizējumus (piemēram, akcentē tiesības uz brīvu pārvietošanos, tiesības pamest mītnes valsti un atgriezties tajā, ievieš detalizētāku ticības brīvības formulējumu, aizliedz piespiedu psihiatrisko ārstēšanu u.c.), kā arī (un šajā ziņā dokuments ir principiāli jauns) ievieš kontroles mehānismu, paredzot kārtību, kādā valstīm ir jāatskaitās par vienošanās izpildi.⁴⁴⁸ Vīnes noslēguma dokumenta autoritatīvā citējamība publisko intelektuāļu komentāros un tā lielāka popularitāte, salīdzinot ar Helsinku konferences noslēguma dokumentu, visticamāk, ir skaidrojama gan ar tā saturisko konkrētību, kas ļāva to izmantot konkrētu problēmu aktualizēšanai un noteiktu risinājumu argumentēšanai (publisko intelektuāļu komentāros – par labu Latvijas suverenitātei PSRS ietvaros), gan arī ar tā datējumu – tas *perestroikas* periodā bija jaunākais no PSRS saistošajiem starptautiskajiem dokumentiem cilvēktiesību jomā (uz ko norāda arī tas, ka tas tiek intensīvi piesaukts tieši tā publicēšanas, 1989. gadā), gan ar šī dokumenta garu (ideoloģisko orientāciju), kas iemieso jaunu attiecību modeli starp Rietumvalstīm un PSRS *perestroikas* un *glasnostj* kontekstā.⁴⁴⁹

⁴⁴⁷ Par Cilvēktiesību deklarācijas tapšanas procesu, universalitātes pretenzijām, to kritiku, kā arī filozofisko šī dokumenta pamatu sk. Morsink, J. (2011). *The Universal Declaration of Human Rights: Origins, Drafting, and Intent*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press un Sweet, W. (2003). *Philosophical Theory and the Universal Declaration of Human Rights*. Ottawa: University of Ottawa Press.

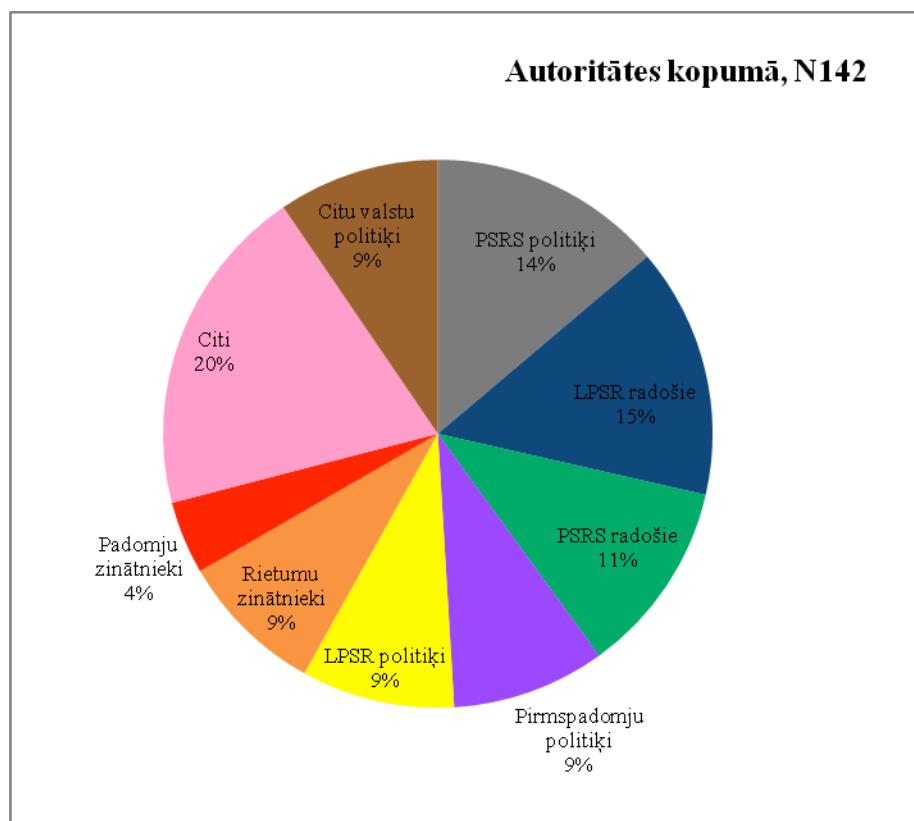
⁴⁴⁸ Vairāk par Vīnes tikšanās noslēguma dokumenta saturu, tā tapšanas gaitu un nozīmi starptautiskajās tiesībās sk. Bloed, A. (ed.). (1990). *From Helsinki to Vienna: Basic Documents of the Helsinki Process*. Dordrecht: Kluwer Academic Publishers. P. 21-24.

⁴⁴⁹ Turpat. 21. lpp.

Šīs trīs tekstu kategorijas – oficiālie PSKP un PSRS līmeņa lēmumi, zinātniskie teksti un starptautiskie tiesību dokumenti autoritatīvā veidā ir pieminēti vismaz 10 publikācijās. Tādējādi tos iespējams dēvēt par nozīmīgām publisko intelektuāļu autoritātēm pētāmajā laika periodā. Citu tekstu autoritatīvajam statusam drīzāk ir situatīvs raksturs – to statusu nosaka atsevišķu autoru preferences vai citi apstākļi, nevis vispārējās publiskās telpas tendences.

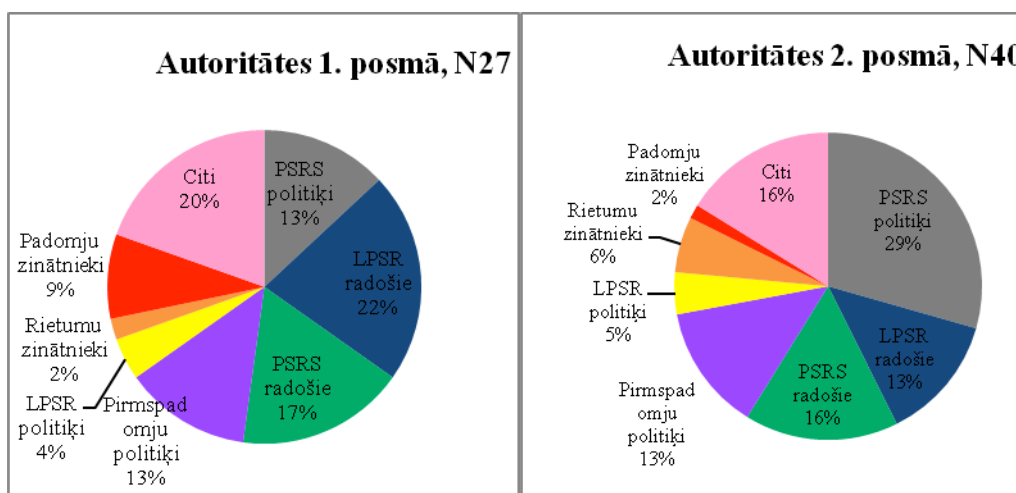
Atsaukšanās uz personām kā argumentācijas paņēmiens izmantots 38,6% izlases komentāru, taču tā ir prakse, kurai laika gaitā ir tendence samazināties – pirmajā posmā tādu rakstu, kuros kā autoritāte būtu pieminēta vismaz viena persona vai cilvēku grupa, ir 81,8% no visiem posma komentāriem, otrajā posmā šādu publikāciju īpatsvars samazinās līdz 54,8%, trešajā periodā šādu rakstu vairs ir tikai 29,6%, bet ceturtajā vēl mazāk – 26,3%. Kā varēs redzēt zemāk esošajā autoritāšu kategorizācijā, kopējā šī argumentācijas paņēmiņa popularitātes samazināšanās, visticamāk, ir skaidrojama ar pirmajos periodos aktuālo autoritāšu statusa kritumu, kā arī ar to, ka samazinājās nepieciešamība pēc autoritāšu izmantošanas autoru riska samazināšanai.

Visas publisko intelektuāļu piesauktās autoritātes iespējams sadalīt šādās kategorijās: PSRS politiķi; LPSR radošie darbinieki; PSRS radošie darbinieki; pirmspadomju Latvijas politiķi; LPSR politiķi; citu valstu politiķi; Rietumu zinātnieki; padomju zinātnieki; citas autoritātes. Kopumā, izņemot kategoriju “Citas autoritātes”, pētāmajā periodā dominē LPSR un PSRS radošo darbinieku un PSRS politiķu autoritatīva piesaukšana (sk. attēlu Nr. 14).

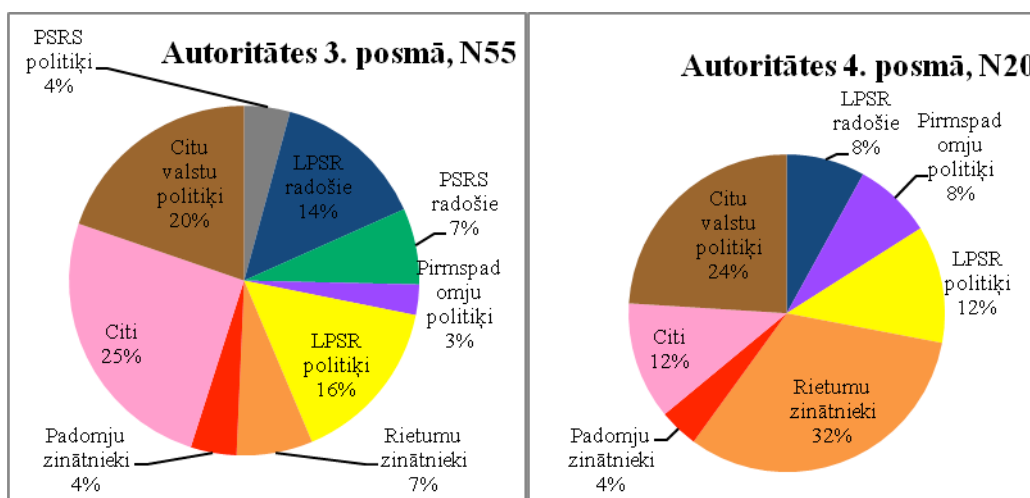
Attēls Nr. 14: Publisko intelektuāļu autoritātes

Tomēr zīmīgas tendences autoritāšu piesaukšanā kļūst redzamas, izanalizējot dažāda to tipa popularitāti pa posmiem (sk. attēlus Nr. 15-18), kas ļauj izsekot autoritāšu popularitātes pieauguma un norieta procesiem.

Attēls Nr. 15: Autoritātes 1.posmā

Attēls Nr. 16: Autoritātes 2.posmā

Attēls Nr. 17: Autoritātes 3. posmā

Attēls Nr. 18: Autoritātes 4. posmā

Attēlos redzams, ka pirmajā posmā autoritāšu vidū pārliecinoši dominē LPSR un PSRS radošie darbinieki (literāti, mākslinieki, mūziķi). Ņemot vērā iepriekšminēto faktu, ka publisko intelektuāļu lokā vairākumu veido literāti kopā ar citiem *radošo profesiju* pārstāvjiem, šo iespējams skatīt kā pašautorizācijas kategoriju, proti, vieni publiskie intelektuāļi piesauc citus, lai pamatotu savu izteikumu patiesumu (no 19 autoriem, kas praktizējuši šo argumentācijas tehniku, tikai viens – fiziķis Oļegs Ščipcovs – ir eksakto nozaru, tātad padomju klasifikācijā – tehniskās inteligences pārstāvis). LPSR *radošo* autoritāšu kategorijā regulāri parādās Imanta Ziedoņa, Ulda Bērziņa, Marinas Kostņeckas, Māras Zālītes, Jāņa Petera, kā arī Ojāra Vācieša un Alberta Bela vārdi (izņemot pēdējos divus, visi iekļauti pētījuma izlasē kā pētāmā perioda publiskie intelektuāļi), savukārt PSRS *radošo* vidū visbiežāk autoritatīvi piesaukti Čingizs Aitmatovs, Nodars Dumbadze, Aleksandrs Tvardovskis, Sergejs Zaligins, Boriss Oļeiņiks (visi – literāti), kas raksturoti kā “krievu sirdsapziņas garamilži”, akcentējot viņu atbalstu padomju etnisko minoritāšu kustībām.

LPSR un PSRS radošo darbinieku autoritatīvas piesaukšanas tendences ir līdzīgas – gan vienus, gan otrs paredzami visbiežāk piesauc rakstos par *perestroikas* norises problēmjaudājumiem, daudz retāk – komentāros par ekonomiku un vidi, nekad – publikācijās par ārpolitiku, iekšlietām un drošības jautājumiem. Visbiežāk LPSR un PSRS radošos darbiniekus kā autoritātes izmanto Jānis Peters un Viktors Avotiņš. Peters uzsver, ka, atsaukšanās uz PSRS *radošajiem* bija savdabīgs pieredzes (un arī drosmes) pārņemšanas instruments, tomēr “padomju Republiku tautu lielo kultūras darbinieku ietekme uz latviešu tautu”, viņaprāt, joprojām ir neapspriesta un “milzīgi nenovērtēta”. Peters norāda, ka citu republiku literāti nereti izteica

bažas, kas pastāvēja latviešu vidū, taču atšķirībā no gadījumiem, kad par latviešu tautai raksturīgām problēmām runāja latviešu rakstnieki, šos cilvēkus nebija iespējams apvainot nacionālismā.⁴⁵⁰ Caur šo personu autoritāti atsevišķām etniskām grupām raksturīgas problēmas iegūst internacionālu dimensiju, pasargājot no iespējamajiem pārmēģinājumiem nacionālismā, kas pirmkārt ir svarīgi to leģitimēšanai oficiālās diskusijās.

Turklāt citu padomju republiku literāti vairākas problēmas savos darbos aktualizēja jau pirms *perestroikas* sākuma, tiesa, darot to metaforiskā veidā (jāņem vērā, ka šo metaforu politiskais saturs tām ticis eksplīcīti piedēvēts vēlāk). Spilgtākais no šādiem gadījumiem ir kirgīzu rakstnieka Čingiza Aitmatova (*Чингиз Айтматов/Чыңгыз Айтматов*) mankurtisma metafora 1980. gadā publicētajā romānā “Un garāka par mūžu diena ilgst” (*“И дольше века длится день”*). Tajā Aitmatovs apraksta senu Sariozekas tuksnesī (tagadējā Kazhstānas teritorija) praktizētu spīdzināšanas metodi – atmiņas laupīšanu karagūstekņiem, iespiežot to galvaskausu biežā kameļādas fragmentā, un tādējādi padarot viņus par mankurtiem.⁴⁵¹ To autors raksturo kā daudz lielāku pāridarījumu, nekā īpašuma vai pat dzīvības atņemšana. *Perestroikas* laika publisko intelektuāļu komentāros mankurtisma metafora tiek pārnesta kolektīvās identitātes laukā, runājot par tautu vēstures zināšanu ierobežošanu, to kultūras vērtību un tradīciju izzušanu. Mankurtisms tiek lietots kā neiesakņotās domāšanas apzīmējums, kas raksturīgs *perestroikas* pretiniekiem (sevišķi ierēdņiem, arī migrantiem, kas nav iesakņojušies savā pašreizējā mītnes zemē), savukārt Aitmatovs tiek piesaukts kā sociālisma vērtību revitalizācijas piekritējs un valsts valodas statusa atbalstītājs savienoto republiku valodām.⁴⁵²

Nākamā autoritāšu kategorija – PSRS politiķi – kā redzams attēlos Nr.15 un 16, ir būtiska pirmajā posmā un vēl nozīmīgāka – otrajā, taču vēlāk savu statusu zaudē. Te dominē divu cilvēku – Mihaila Gorbačova un Vladimira Leņina – autoritāte.

Mihaila Gorbačova (1931) vārds un izteikumi tiek pieminēti, lai atbalstītu mākslinieku iesaistīšanos sabiedrisku problēmu apspriešanā, lai brīdinātu par *perestroikas* procesa norises grūtībām (līderu izturības trūkums, “visdažādāko elementu – no “monarhistiem” līdz “anarhistiem” – mēģinājumi ietekmēt pārkārtošanās politiku”), kā arī, lai argumentētu par labu cīņai pret birokrātiju un “administratīvām metodēm”. Pārsvārā Gorbačova pieminēšana notiek, neprecizējot viņa amatu (acīmredzot, uzskatot to par vispārzināmu informāciju), bet vienā

⁴⁵⁰ Procevska, O. (2009). *Inteligences diskursi padomju Latvijas 20. gs. 80. gadu otrās puses publiskajā telpā*. 135. lpp.

⁴⁵¹ Айтматов, Ч. (2004/1980). *И дольше века длится день*. Санкт-Петербург: Азбука-классика. С. 137-138.

⁴⁵² Zariņš, V. (1988, 16. sept.). Dogmatisms tuvplānā. 11.lpp., Ziedonis, I. (1988, 17. jūn.). Jautājumi un ierosinājumi. 1, 2. lpp., Zālīte, M. (1988, 10. jūn.). Procesis un parādi. 2, 5. lpp.

publikācijā viņš dēvēts par “mūsu līderi”.⁴⁵³ Kopumā Gorbačova autoritātes piesaukšanas konteksts liecina par to, ka viņa vārds intelektuāļu komentāros tiek izmantots līdzīgi kā oficiālo dokumentu piesaukšana – tas leģitimē noteiktu problematizāciju un vainīgo norādes, kā arī samazina kritikas varbūtību.

Tomēr sākot ar 1990. gada vasaru, Gorbačova vārds pazūd no autoritāšu saraksta un sāk parādīties publisko intelektuāļu oponentu vidū. No autoritātes dažu mēnešu laikā viņš kļūst par “impēriskuma principa” piekritēju, cilvēku, kurš nav pildījis republikām dotos solījumus par lielāku suverenitāti, iznīcinājis decentralizācijas tendences, no reformista ir kļuvis par konservatīvo, pārgājis “reakcijas nometnē”.⁴⁵⁴ Publisko intelektuāļu attieksmes maiņa pret Gorbačovu ir paralēla attiecību saasinājumam starp Latviju un PSRS pēc 1990. gada 4. maija Neatkarības deklarācijas. Gorbačovs pārstāvēja pozīciju, ka Latvijas iekļaušana PSRS bijusi likumīga un tai jāizstājas no savienības, ievērojot PSRS Konstitūciju, savukārt Latvijas oficiālā pozīcija bija pretēja.⁴⁵⁵ Tāpat kā varas oficiālās nostājas 1986-1987. gadā ietekmēja intelektuāļu pozīciju, arī 1990. gadā viņu izteikumi seko varas uzstādījuma maiņai.

Leņina (1870-1924) vārds no autoritāšu saraksta pazūd vēl agrāk – jau 1989. gada beigās. Padomju politikas pētnieks Greims Gills (*Graeme Gill*) to lielā mērā skaidro ar paša Gorbačova atklātības un *vēstures balto plankumu* aizpildīšanas politikas sekām, kuru rezultātā vēsturnieki pārskatīja Leņina darbību un demitoloģizēja viņa tēlu. Ņemot vērā publisko interesi par šiem jautājumiem, kritiskam Leņina darbības izvērtējumam bija sekas arī publiskās attieksmes maiņā plašākā, sabiedriskā mērogā. Leņina autoritātes norietu ilustrē arī tas, ka pats Gorbačovs, sākot ar 1990. gadu, viņu praktiski pārstāj pieminēt.⁴⁵⁶

Par Leņina autoritātes *uzplaukuma* periodu publisko intelektuāļu komentāros var uzskatīt 1987. gada beigas – 1988. gadu. Šajā laikā Leņina tēls kalpo kā sociālistisko principu un *īstā sociālisma* iemiesotājs un pretmets to izkropļotājam Staļinam, jo sevišķi, ja runa ir par etnisko attiecību politiku. Jāņem vērā, pirmkārt, tas, ka Leņina autoritāte netika iedibināta *perestroikas* laikā: tā padomju ideoloģijā pastāvēja vienmēr un bija viens no tās fundamentālajiem balstiem, un, otrkārt, tas, ka neoleņinisms (pārliecība, ka PSRS savā attīstībā ir attālinājusies no Leņina

⁴⁵³ Čaklais, M. (1988, 22. janv.). [Bez nosaukuma]. 2. lpp., Īvāns, D. (1988, 14. jūn.). Kurš izturēs? 2. lpp., Peters, J. (1988, 4. nov.). Cita ceļa vairs nav. 2. lpp., Peters, J. (1988, 3. sept.). Es ticu veselīgajiem spēkiem. 4-5. lpp., Peters, J. (1988, 10. jūn.). Tauta, republika, taisnīgums. 2. lpp.

⁴⁵⁴ Seleckis, V. (1989, 4. okt.). Pret vēstures gaitu. 1. lpp., Bojārs, J. (1990, 3. jūl.). Parlamentārās demokrātijas mācībstundas. *Latvijas Jaunatne*. 2. lpp., Laķis, P. (1990, 7. dec.). Sociālie konflikti mūsu dzīvē. 2. lpp., Valujevs, G. (1991, 13. febr.). Bremžu čīkstoņa. 1. lpp.

⁴⁵⁵ Sk., piemēram, Jundzis, T. (2010). *Latvijas valsts atjaunošanas parlamentārais ceļš 1989-1993*. Rīga: Latvijas Zinātņu akadēmijas Baltijas stratēģisko pētījumu centrs. 47-48.lpp.

⁴⁵⁶ Gill, G. (2011). *Symbols and Legitimacy in Soviet Politics*. Cambridge: Cambridge University Press. P. 258-259.

uzskatiem un tai pie tiem jāatgriežas) bija nozīmīgs strāvojums padomju disidentu vidū jau dažus gadu desmitus pirms *perestroikas*.⁴⁵⁷ Taču pārbūves periodā tas kļuva par vienu no vadošajiem motīviem arī publiskajā telpā.

Šajā laikā jau ilgstoši pastāvējusī Ļeņina autoritāte tika pārdefinēta, lietojot to citos, iepriekšējiem gadiem neraksturīgos, kontekstos. Proti, citējot Ļeņinu, analizēto komentāru autori norāda uz viņa pārliecību par labu nāciju pašnoteikšanās tiesībām, kā arī uzsver ne tikai to, ka Ļeņins bijis pret nāciju formālu vienlīdzību, bet arī viņa skepsi pret krievu tautu (“krieviska rakstura ļaunprātības”⁴⁵⁸) un īpašo attieksmi pret latviešiem (“latviešu proletariāta idejiskais spēks”⁴⁵⁹). Ļeņins tiek piesaukts arī, lai atbrīvotu nacionālisma jēdzienu no tam ilgstoši piesaistītās negatīvās semantikas. Piemēram, “jāprot atšķirt apspiedējas nācijas nacionālismu no apspiestas nācijas nacionālisma, lielas nācijas nacionālismu no mazas nācijas nacionālisma”, tā Ļeņinu citē V.Zariņš, secinot, ka, Ļeņinaprāt, apspiestas tautas (Zariņa traktējumā – latviešu) nacionālisms ir atbalstāms. Raksturojot Ļeņinu kā etniskās daudzveidības un mazo tautu aizstāvi, un turklāt vēl akcentējot viņa īpašās simpātijas pret latviešiem, par viņa autoritātes piesaukšanas mērķi var uzskatīt attieksmes maiņu pret nacionālismu un simboliskā atbalsta nodrošināšanu centieniem uz lielāku suverenitāti un autonomiju. “Ļeņins bija ļoti derīgs autors, jo viņš jaunībā daudz bija rakstījis par nacionālo jautājumu progresīvā griezumā,” intervijā laikrakstam “Diena” 2009. gadā atzinis Jānis Peters.⁴⁶⁰

Sazobē ar Ļeņina autoritatīvu piesaukšanu 1987. gada beigās un visā 1988. gada garumā publisko intelektuāļu komentāros izplatīta ir arī argumentācija ar atsauci uz sociālisma vērtībām, kas tekstā parādās kā “ļeņiniskās demokrātiskās tradīcijas”, “ļeņiniski revolucionārās tradīcijas”, “ļeņiniskais kurss”, “ļeņiniskais mantojums”, “sociālistiskie ideāli”, “revolūcijas ideāli”, “ļeņiniskie principi”, “ļeņiniskās pozīcijas” u.tml. Tā ir vērtību kategorija, kas pētāmajā izlasē tiek sistemātiski lietota kā argumentācijas paņēmiens, lai norādītu uz problēmu esamību (kāda procesa vai parādības neatbilstību sociālisma vērtībām), kā arī, lai ierādītu risinājumu virzienu (risinājumam jānodrošina tuvināšanās sociālisma vērtībām). Vēl viena sociālisma vērtību piesaukšanas funkcija ir *perestroikas* programmas iesakņošana, sasaistot to kopā ar 1917. gada revolūciju (*perestroika* kā cīņa par revolūcijā iedibinātajiem ideāliem, revolūcijas turpinājums). Jāuzsver, ka atsaukšanās uz saikni starp *perestroikas* reformām ar sociālisma ideāliem un

⁴⁵⁷ Shlapentokh, V., Shiraev, E., Carroll, E. (2008). *The Soviet Union*. P. 63-71.

⁴⁵⁸ Peters, J. (1988, 13. maijs). Trī avoti, smags mantojums, jauna atbildība. 2. lpp.

⁴⁵⁹ Ziedonis, I. (1988, 17. jūn.). Jautājumi un ierosinājumi. 1-2. lpp.

⁴⁶⁰ Radzobe, Z. (2009, 3. jūl.). Vai nu gremdē, vai cildina par daudz. *Diena*. 10-11. lpp.

revolūciju nav publisko intelektuāļu diskursu autentiska īpatnība, bet gan varas nostāja. Grāmatā “Perestroika un jaunā domāšana” (“*Перестройка и новое мышление для нашей страны и для всего мира*”) Gorbačovs norāda, ka “pārkārtošanās – tā ir sabiedrības enerģiska atbrīvošanās no sociālistiskās morāles sagrozījumiem” un tādā ziņā tā ir “tiešs turpinājums tiem dižajiem darbiem, ko Ļeņina partija iesāka 1917. gada oktobrī”.⁴⁶¹

Tieši šāds ir arī raksturīgākais veids, kā atsauces uz sociālistiskajiem ideāliem un revolūciju parādās intelektuāļu tekstos: sociālistisko principu sagrozīšanas dēļ republikā izveidojusies problēma (etniskā saspīlējuma situācija, ekoloģiskās problēmas, ekstensīvā rūpniecība, lauku teritoriju degradācija), kas ir risināma, demontējot staļinisma un brežņevisma radītās sociālistisko principu deformācijas un atgriežoties pie *īstā sociālisma*. Atsauces uz šīm vērtībām atrodamas gandrīz visu identificēto tēmu rakstos, taču, detalizētāk aplūkojot to piesaukšanas kontekstu, redzams, ka visbiežāk apelācijas pie sociālisma vērtībām raksturīgas diskusijām par etnisko attiecību problemātiku un to risināšanu. Norādot uz to, ka Ļeņiniskie principi ir fiksēti PSRS Konstitūcijā un citos oficiālos dokumentos, autori sociālisma vērtības lieto tiesiskajā dimensijā – etniskajām grupām ir tiesības uz suverenitāti, jo tās ietilpst sociālistisko vērtību kopā. Piedāvājot risinājumus sevis aprakstītajām problēmām, autori konkrētus pasākumus ierāmē sociālistisko vērtību diskursā. Piemēram, “atzīt latviešu valodu par valsts valodu Latvijas teritorijā” = “jāatgriežas pie revolūcijas ideāliem”, “dibināt izglītības un kultūras autonomiju republikās” = “nav cita ceļa kā atgriezties pie Ļeņiniskās tradīcijas, radoši to savienojot ar aktuālo momentu” u.tml.⁴⁶² Arī šajā ziņā intelektuāļu diskursi sakrīt ar LTF pozīciju, kuras pirmajā programmā norādīts: “LTF iestājas par nacionālo attiecību konstruktīvu veidošanu uz Ļeņiniskajiem tautu pašnoteikšanās un līdztiesības principiem”.⁴⁶³

Ļeņina, kā arī *īstā sociālisma* autoritatīvā lietošana publisko intelektuāļu izteikumos ir traktējama vienlaikus gan kā aģentūras (pašu publiskās telpas dalībnieku gribas un motīvu realizācija), gan struktūras (apstākļu, kas nosaka aģentu iespējas) darbības izpausme.⁴⁶⁴ Kā redzams augstākminētajos citātos, publiskie intelektuāļi izmantoja Ļeņina tēlu savu diskursu argumentācijai, bet tas bija iespējams tādēļ, ka varas pozīcija to ne tikai pieļāva, bet arī veicināja. Proti, kā norāda politologs Vladimirs Tismeneanu (*Vladimir Tismăneanu*), Gorbačovs savu

⁴⁶¹ Горбачев, М. (1988/1987). *Перестройка и новое мышление для нашей страны и для всего мира*. Москва: Издательство политической литературы. С. 30, 47.

⁴⁶² Auziņš, I. (1988, 9. sept.). Bagātībai, ne noplicināšanai. 2. lpp. Peters, J. (1988, 11. marts). Jaunu laiku tuvinot. 2. lpp.

⁴⁶³ [Bez aut.]. (1989). *Latvijas Tautas fronte: programma un statūti*. 4. lpp.

⁴⁶⁴ Barker, C. (2005). *Cultural Studies. Theory and Practice*. London: SAGE Publications. P. 448.

reformu kopumu jau sākotnēji konceptualizēja kā neoļeņinisku programmu, un šādas pozicionēšanas mērķis bija iecerēto pārmaiņu mēroga un tipa regulācija ar uzdevumu ierobežot to iespējamo dekonstruējošo ietekmi.⁴⁶⁵ Pēc Tismeneanu domām, atgriešanās pie *īstā, ļeņiniskā sociālisma* iepretim *Staļina izkropļojumiem* bija mitoloģija, kas bija nepieciešama galvenokārt pašam Gorbačovam un viņa atbalstītājiem viņu darbību leģitimēšanai. Par mitoloģiju viņš to dēvē tādēļ, ka tā balstījās uz dažām shematiskām tēzēm (inteliģences progresīvās lomas uzsvērumu, dogmatisma noliegumu kultūrpolitikā, autoritārisma un birokrātisma kritiku, ekonomiskās atbildības ieviešanu utt.), nevis analītiskā ļeņiniskās un staļiniskās politikas salīdzinājumā.⁴⁶⁶ Publisko intelektuāļu komentāru analīze parāda, ka viņi vienlaikus gan reproducēja neoļeņiniskā projekta uzstādījumus, gan arī izmantoja to savu, struktūras sākotnēji neparedzētu mērķu sasniegšanā. Tomēr agrā atteikšanās no Ļeņina autoritātes norāda uz to, ka struktūras dotie nosacījumi prevalēja pār aģentūru, būtiski ierobežojot ļeņinisma argumentācijas pielietojamību, un jau trešajā – neatkarības kursa uzņemšanas – posmā padarīja to nelietderīgu.

Arī Raiņa (1865–1929, iekļauts autoritāšu kategorijā “Pirmspadomju Latvijas politiķi”, jo minēts gandrīz tikai viņa politiskās, nevis literārās darbības dēļ) piesaukšana, spriežot pēc konteksta, ir saistīta ar nepieciešamību rehabilitēt nacionālisma jēdzienu. Līdzīgi kā Ļeņins, arī Rainis ir tradicionāli akceptēta autoritāte un ilgstoši ticis ekspluatēts kā sociālistiskās kustības simbols un līdz ar to arī patieso sociālistisko ideālu iemiesotājs.⁴⁶⁷ Publikācijās Rainis tiek raksturots kā īsts internacionālists un vienlaikus notiek atsaukšanās arī uz viņa nacionālismu (patriotismu), tādējādi akcentējot, ka šīs divas tendences nav antagoniskas, kā tas ir oficiālajā padomju ideoloģijā, bet gan savstarpēji komplementāras.⁴⁶⁸ Arī atsaukšanās uz Raini, tāpat kā uz Ļeņinu, raksturīga etnisko attiecību problemātikai, bet Raiņa autoritāte tiek izmantota arī plašāk – kā arguments par labu pārbūves politikai vispār. “Pavaicāsim katrs sev vēlreiz un vēlreiz, ko šodien darītu Rainis. Nav šaubu – viņš būtu sabiedrības progresīvo spēku, tautas pusē,” raksta Stradiņš.⁴⁶⁹ Līdzību starp Ļeņina un Raiņa izmantošanu publiskajos tekstos pastiprina arī to ierobežojums laikā – gan viens, gan otrs kā autoritātes tiek piesauktas līdz 1989. gada beigām.

⁴⁶⁵ Tismeneanu, V. (1991). The neo-Leninist temptation: Gorbachevism and the party intelligentsia. In: Rieber, A.J. (1991). *Perestroika at the Crossroads*. New York: M.E. Sharpe. P. 37.

⁴⁶⁶ Turpat. 44-45. lpp.

⁴⁶⁷ Sk., piemēram, Krauliņš, K. (1953). *J. Raiņa dzīve un darbība*. Rīga: Latvijas Valsts izdevniecība, *Сокол Э.* (1957). *Жизнь и творчество Яна Райниса*. Рига: Латгосиздат.

⁴⁶⁸ Dobrovenskis, R. (1988, 30. sept.). Vajadzīgi uguns glabātāji. 4. lpp., Peters, J. (1988, 11. marts). Jaunu laiku tuvīnot. 2. lpp., Peters, J. (1988, 11. okt.). J.Petera referāts Latvijas Tautas frontes dibināšanas kongresā. *Padomju Jaunatne*. 1-2. lpp., Zālīte, M. (1988, 10. jūn.). Procesī un parādī. 2, 5. lpp.

⁴⁶⁹ Stradiņš, J. (1988, 20. dec.). Pirmām kārtām vajadzīgs darbs. 1. lpp.

Trešajā posmā kā nozīmīga parādās jauna autoritāšu kategorija – Padomju Latvijas politiķi. Tā saglabā savu svaru arī ceturtajā posmā (16% un 12% no katra posma autoritātēm), taču tā ir sadrumstalotāka dažādu cilvēku pieminēšanā, salīdzinot ar iepriekš aprakstītajiem autoritāšu tiem – vairāk kā divreiz izlasē nav pieminēts neviens no politiķiem, tādēļ nav iespējams analizēt tendences konkrētu personu autoritātē. Visbiežāk šī autoritāšu kategorija tiek izmantota, lai akcentētu politiķu atbalstu kādiem intelektuāļu piedāvātajiem problēmu risinājumiem.

Arī citū valstu politiķu un līderu pieminēšana autoritāšu statusā sākas trešajā posmā, bet nostiprinās ceturtajā. No 20 gadījumiem, kad citu valstu politiskie darbinieki tikuši piesaukti kā autoritātes, vairākkārt ir pieminēta tikai viena persona – indiešu antikoloniālisma kustības vadītājs Mahatma Gandijs (1869-1948). Publiskie intelektuāļi atsaucas uz viņu kā uz nevardarbīgās pretošanās koncepcijas autoru, uzsverot viņa piedāvātās stratēģijas piemērotību Latvijas situācijai pārejas periodā no suverenitātes uz neatkarību. Jāuzsver, ka Gandijs ir viena no nedaudzajām *perestroikas/atmodas* laika publisko intelektuāļu autoritātēm, kas savu statusu ir saglabājuši arī pēcpadomju posmā. References uz Gandiju un neatkarības iegūšanas procesa konceptualizācija nevardarbīgās pretošanās jēdzienā ir joprojām populārs veids, kā aplūkot 80. gadu beigu – 90. gadu sākuma notikumus.⁴⁷⁰

Atsaukšanās uz zinātni aplūkota jau iepriekšējā apakšnodaļā, tomēr zinātnisko autoritāšu lietojuma sadalījums apakškategorijās (rietumu zinātnieki un padomju zinātnieki), kā arī salīdzinājums pa posmiem parāda jaunus šī argumentācijas paņēmiena aspektus. Pirmkārt, redzams, ka atsaukšanās uz padomju (t.sk., LPSR) zinātniekiem ir daudz mazāk izplatīta kā rietumu zinātnieku piesaukšana. Otrkārt, publikāciju analīze parāda, ka padomju zinātnieki tiek vairāk pieminēti vides un etnogrāfiskās savdabības problēmjautājumos, kamēr rietumu zinātnieku autoritatīvais statuss vairāk saistīts ar ekonomikas (privatizācija, inflācija, tirgus regulācija) un valsts pārvaldes funkcionēšanas (varas dalīšana, partiju sistēma, demokrātijas efektivitāte) jautājumiem. Tātad vietējo zinātnieku kompetence publisko intelektuāļu izteikumos tiek saistīta ar vietējās specifikas jautājumiem, savukārt tēmās, kas, pirmkārt, nav īpašas Latvijas situācijai, un otrkārt, ir Latvijas apstākļos jaunas, notiek pievēršanās rietumu zinātnieku spriedumiem.

⁴⁷⁰ Sk., piemēram, Blūzma, V. (red.). (2008). *Nevardarbīgā pretošanās: Latvijas neatkarības atgūšanas ceļš*. Rīga: LZA Baltijas stratēģisko pētījumu centrs, Jundzis, T., Jansone, I., Stradiņš, J. (red.). (2008). *Nevardarbīgās pretošanās loma Latvijas neatkarības atjaunošanā: kongresa referāti*. Rīga: LZA, Jundzis, T., Zaļais, R. (red.). (2006). *Nevardarbīgā pretošanās. Latvijas pieredze: rakstu, dokumentu un atmiņu krājums, veltīts Barikāžu atceres 15. gadadienai*. Rīga: LZA., Škapars, J. (2005). *Baltijas brīvības ceļš: Baltijas valstu nevardarbīgas cīņas pieredze pasaules kontekstā*. Rīga: Zelta grauds.

Atsaukšanās uz zinātni vai zinātniekiem funkcionāli kalpo arī pašu šī argumenta lietotāju kompetences uzsvērumam. Cita funkcija ir atsaucēm uz sabiedrisko domu, kas orientētas uz plašas leģitimitātes nodrošināšanu izteikumiem un notiek saskaņā ar intelektuāļu *nācijas sirdsapziņas* kolektīvo identitāti (par to – 6.5. apakšnodaļā). Visticamāk, tādēļ, ka šis argumentācijas paņēmieni ir saistīti ne tik daudz ar pētāmā laika kontekstu, cik ar publisko intelektuāļu komunikācijas īpatnībām kopumā, tam nav nozīmīgu īpatnību lietojumā ne posmu, ne tēmu griezumā (lai gan šo atsauču vidū nebūtiski prevalē raksti par politisko institūciju/organizāciju darbu).

Atsauces uz sabiedrisko domu lielākoties ir abstraktas, neprecizējot konkrētas tās manifestācijas. “Tāds viedoklis sabiedrībā ir visai izplatīts”, “visās republikās skan balsis, ka te nepieciešamas būtiskas pārmaiņas”, “sabiedrība lāgā netic, vai saimniecisko vienību, kooperatīvu, resoru u.tml. attieksme pret nacionālo bagātību pilnīgi atbrīvosies no destruktivitātes bez sabiedrības kontroles”, “tauta pašos pamatos šo domu redz”, “tauta pieprasa”, “tauta priekšroku dod konstruktīvām idejām”, “Latvijas tauta (tās vairākums) par politisko un sociālekonomisko pamatuzdevumu uzskata Latvijas neatkarības, valstiskās pašnoteikšanās atgūšanu” – šie ir tipiski veidi, kā pētāmajās publikācijās notiek argumentācija ar sabiedriskās domas palīdzību.⁴⁷¹ Ievērojami retāk notiek atsaukšanās uz kādiem notikušiem sabiedriskās domas pētījumiem, taču arī tad tās ir nekonkrētas. Tiek minēti “dažādi socioloģiskie pētījumi”, kas parāda Gorbunova augsto popularitāti, norādīts, ka “socioloģisko dienestu dati liecina, ka [...] zvīņas tautai no acīm sāk nokrist” un “socioloģiskie pētījumi liecina, ka 69% iedzīvotāju vēlas “stingru kārtību”, vai uzsvērts, ka “par “sociālistisko izvēli” vairs iestājas tikai 10 līdz 20 procenti aptaujāto”.⁴⁷² Nevienā gadījumā pētāmajā periodā publiskie intelektuāļi savos komentāros nav atsaukušies uz sabiedrisko domu pārbaudāmā veidā – minot konkrētus pētījumus vai to veicējus, tāpēc var apgalvot, ka šīm atsaucēm ir cita funkcija – ne tik daudz pierādījumu nodrošināšana konkrētiem apgalvojumiem, cik intelektuāļu publiskās komunikācijas kredibilitātes un viņu identitātes stiprināšana kopumā.

⁴⁷¹ Kosteņecka, M. (1986, 21. marts). Mēs visi esam tikai laikabiedri... *Padomju Jaunatne*. 4. lpp., Auziņš, I. (1988, 9. sept.). Bagātībai, ne noplicināšanai. 2. lpp., Avotiņš, V. (1988, 13. maijs). Kas man vajadzīgs, lai es atbalstītu metro. *Padomju Jaunatne*. 1. lpp., Ziedonis, I. (1988, 23. sept.). Jānosaka visu ministriju un komiteju kultūratbildība. 10. lpp., Seleckis, V. (1989, 18. okt.). Saglabāta pēctecība. *Skolotāju Avīze*. 2. lpp., Avotiņš, V. (1990, 3. febr.). Latvijas Tautas frontes darbības koncepcija LPSR nākamā sasaukuma Augstākajai Padomei. *Latvijas Jaunatne*. 2. lpp.

⁴⁷² Bišers, I. (1992, 2. apr.). Varas dalīšana un varas dalīšanas princips. *Diena*. 2. lpp., Bojārs, J. (1992, 25. sept.). Viltus pravieši impērijas stratēģijas kontekstā. 2. lpp.

Vēl viens ar intelektuāļu kolektīvo identitāti saistīts argumentācijas paņēmieni ir atsaukšanās uz vērtībām. Pēc *īstā sociālisma* kā vērtības (jau aprakstīts iepriekš) norieta publisko intelektuāļu komentāros arvien biežāk autoritātes statusā tiek piesauktas demokrātiskās vērtības vai demokrātija kā vērtība. Gandrīz sinonīmisks publisko intelektuāļu komentāros ir arī civilizācijas jēdziena lietojums: “mūsu drošie orientieri ir šīs demokrātijas vērtības”, “civilizētas sabiedrības normas”; “lai Latvija atgrieztos pie civilizētas valsts ekonomiskajām un sociālajām tradīcijām” u.tml.⁴⁷³ Šī argumentu kategorija visbiežāk tiek izmantota rakstos par politisko institūciju darbu, norādot uz vispārējiem principiem, kuriem tam būtu jāatbilst. Vienlaikus atsaukšanās uz demokrātiju un civilizāciju ir daļa no publisko intelektuāļu – universālo vērtību sargātāju identitātes, kas konceptualizēta jau Žuljēna Bendas darbos (sk. apakšnodaļu 4.1.). Nedaudz sašaurinātā un precizētā veidā šī vērtību kategorija parādās arī kā atsauces uz “demokrātiskajām” vai “civilizētajām” valstīm. Tās ir pieminētas vai nu vispārīgi (“civilizētā pasaule”; “civilizētās valstis”; “attīstītas demokrātijas zemes”; “pie mums vēl nevalda Eiropas valstu demokrātijas principi”; “civilizētās sabiedrībās valsts ir regulācijas, nevis apspiešanas aparāts, armija tur šauj uz agresoru, nevis uz tautu”; “demokrātisko valstu pieredze”; “demokrātiskā sabiedrībā partijas pārstāvim parlamentā neienāk prātā balsot pret savas partijas nostāju būtiskos jautājumos” u.tml.), vai nosaucot konkrētas valstis, visbiežāk ASV (piesaukta izteiksmes brīvības un labklājības līmeņa dēļ), Skandināvijas valstis (piemērs privatizācijas regulēšanā) un Vāciju (lustrācijas veikšanas autoritāte). Vienīgā ne-rietumu valsts, kas regulāri pieminēta autoritāšu vidū, ir Lietuva, uzsverot tās ātrāku un nešaubīgāku virzību uz neatkarību, efektīvāku reformu veikšanu un mazāku sadrumstalotību starp dažādiem ideoloģiskajiem strāvojumiem.

“Līdz ar visa *padomiskā* noliegšanu nāca slavinājumi visam, kas iepriekš atradās zem “kapitālistisko Rietumu” zīmoga. Padomju masu informācijas līdzekļi regulāri izrādīja kapitālistiskās sistēmas nežēlības, netaisnības un pretrunīguma piemērus, bet *perestroika* nomainīja mīnusu ar plusu: tagad rādīja nabagus ASV, kam tiek sniegta medicīniskā palīdzība, un turpat – krievu mātes, kas sūri žēlojās, ka viņu smagi slimie bērni nevar saņemt ne zāles, ne nepieciešamo ārstēšanu. Rietumu mītiskās ainavas (tikpat vienpusīgas, kādas agrāk bija Rietumu dzīves “elles” demonstrācijas) kļuva par ieroci cīņā pret sociālisma mītiem,” tā Rietumu autoritātes diskursa funkciju pētāmajā periodā rezumē Nensija Rīza. Viņa norāda, ka kritiskas

⁴⁷³ Dribins, L. (1992, 17. jūn.). Kādā skolā mācīsimies demokrātiju? 2. lpp., Īvāns, D. (1990, 16. marts). Balsosim par Brīvību! *Atmoda*. 2. lpp.

Rietumvalstu iekārtas un ikdienas interpretācijas nomaīņa ar idealizētu bija mehāniska un strauja, tā bija ideoloģiska inversija, kurai nebija analītisks raksturs.⁴⁷⁴

Tomēr Latvijas publiskajā telpā Rietumu pieminēšanai ir vēl viena nozīme – Latvijas valstiskuma, valsts identitātes kontinuitātes akcentēšana un padomju perioda kā pārrāvuma konceptualizēšana. Tas ir diskurss par atgriešanos Eiropā, demokrātisko valstu saimē (“šobrīd, kad sākusies Latvijas **atgriešanās** Eiropā”); “visu tautību Latvijas iedzīvotāji ar savu darbu, prātu un uzticību brīvības idejai ir spējīgi to pārveidot un **atgriezt** Eiropā”; “Šajā lielo pārvērtību laikmetā juristu, praktiķu un zinātnieku galvenais patriotiskais pienākums ir izstrādāt modeli, pēc kura atjaunotā neatkarīgā Latvijas Republika varētu **atgriezties** brīvo un suverēno pasaules valstu saimē, saskaņā ar kuru būtu iespējama visu republikas valstisko institūtu un juridisko mehānismu atdzimšana un jaunizveide.”, visi izcēlumi mani).⁴⁷⁵ Tieši vārda “atgriezties” un “atgriešanās” lietojums gadījumos, kad ir runa par demokrātiskajām un eiropeiskajām vērtībām, ir būtisks, jo tas paredz to, ka Latvija atgriežas pie tai jau piederējuša un zaudēta (atņemta) statusa, kas palielina šī kursa leģitimitāti salīdzinājumā ar tiekšanos pēc kāda jauna statusa.

Vienlaikus intelektuāļu izteikumos parādās arī kritiska Rietumvalstu reprezentācija, kurai ir divi aspekti: Rietumu pārmetumi Latvijai par etnisko minoritāšu tiesību neievērošanu (“Rietumu demokrātijas izlutušie žurnālisti un politologi” saskata Latvijā etnisko attiecību problēmas) un Rietumvalstu vilcināšanās Latvijas neatkarības kursa atbalstīšanā (“ASV u.c. Rietumu lielvaras vēlas, lai Baltijas formālā neatkarība nenodarītu pāri Gorbačovam, t.i., maksimāli saglabātu PSRS iekarojumus Baltijā (īpašumus, armiju, VDK, kolonistus), vajadzības gadījumā atrodot tiem skaistākus nosaukumus.”; “Rietumi ir darījuši nepiedodami maz, lai mazinātu šo bīstamo [Latvijas] atkarību [no Krievijas]. Tādējādi Rietumiem jāuzņemas līdztbildība par sekām.”).⁴⁷⁶ Tomēr šis diskurss pētāmajos publisko intelektuāļu komentāros ir margināls, salīdzinājumā ar Rietumu autoritatīvu pieminēšanu.

Aplūkojot citus autoru izmantotos argumentācijas paņēmienus, ir izceļama atsaukšanās uz dabu. Tā raksturīga etnisko attiecību problemātikas rakstiem un intelektuāļu komentāros parādās tikai sākot ar 1988. gadu. “Katrai tautai ir sava Tēvzeme, kurā tā ir dabiski iestiprināta, es pasvītroju – dabiski”, “jebkura tauta ir nācijas, valodas un – to izauklējušās zemes, ūdeņu un ar to saaugušo debesu simbioze” – šādi argumenti, pirmkārt, vēršas pret padomju nāciju saplūšanas

⁴⁷⁴ Рус, Н. (2005/1997). *Русские разговоры*. С. 299-300.

⁴⁷⁵ Peters, J. (1989, 7. janv.). Iesim droši, bet uzmanīgi! 2. lpp., Īvāns, D. (1990, 16. marts). Balsosim par Brīvību! 2. lpp., Bojārs, J. (1990, 20. okt.). Kā būs ar pilsonību? *Literatūra un Māksla*. 2. lpp.

⁴⁷⁶ Grīnblats, M. (1991, 13. jūn.). Kāpēc Lietuvai nav pilsoņu komiteju? *Diena*. 2. lpp., Vulfsons, M. (1992, 5. dec.). Nestājoties pretī postam, tiek atbalstīti radikāļi *Diena*. 2. lpp.

teoriju, un otrkārt, reprezentē etniskumu kā no cilvēka neatkarīgu, objektīvi pastāvošu, nevis konstruētu kategoriju, ilgstošu (mūžīgu) un nevis pārejošu un tādējādi – tādu, ko nedrīkst ignorēt.⁴⁷⁷

Ar šo argumentācijas paņēmieni ir saistītas arī publikāciju autoru izmantotās metaforas, kuru būtību labi rezumē Māras Zālītes formulējums – “tauta ir organisms – dzīva struktūra”.⁴⁷⁸ Latviešu tauta un Latvija tiek atainota kā dabisks organisms un arī tās apdraudējumi tiek raksturoti dabas terminos: “iebraucēju straumes”, “migrācijas vilnis” u.tml. Jāpiebilst, ka kādu pieņēmumu *dabiskošana* ir viens no fundamentāliem Burdjē aprakstītās simboliskās cīņas paņēmieniem⁴⁷⁹, bet organicisms jeb tendence iztēlot un reprezentēt valsti kā dabisku organismu (objektīvu un mūžīgu/ilgstošu pretstatā mākslīgām, cilvēku prāta veidotām, iztēlotām, mainīgām un nepastāvīgām konstrukcijām) ir spēcīga tradīcija gan Eiropas, gan Latvijas filozofiskajā domā, kur viens no spilgtākajiem tās pārstāvjiem ir Pauls Jurevičs.⁴⁸⁰ Ar šādu atsauču palīdzību konotatīvā līmenī notiek arī savējo un svešo nošķiršana, akcentējot “dabiskās” saites, kas pastāv starp vienas etniskās grupas pārstāvjiem un to “dabisko iesakņotību” kādā konkrētā teritorijā. Pētāmajā gadījumā šādas argumentācijas izmantošana vedina uz nošķirumu starp Latvijai dabiski piederīgajiem latviešiem un neorganiskajiem, neiesakņotajiem elementiem – migrantiem. Šīs atsauces ir daļa no *valstsmājas* metaforas, par ko detalizētāks apraksts atrodams 6.6. apakšnodaļā.

Tātad starp nozīmīgākajām publisko intelektuāļu autoritātēm ir LPSR un PSRS radošās inteligences pārstāvji, kas tiek piesaukti, akcentējot nacionālās pašnoteikšanās centienu universalitāti, arī Leņina vārds tiek izmantots to leģitimācijai, taču, tāpat kā Gorbačova autoritāte, pētāmā posma beigās tiek atmests kā argumentācijas paņēmieni. Lai akcentētu savu kompetenci un tiesības uz publisku komunikāciju nācijas interesēs, intelektuāļi atsaucas arī uz zinātniekiem, zinātniskiem tekstiem un sabiedrisko domu. Izplatīta ir arī atsaukšanās uz dabu (organicisms) un vērtībām (vispirms sociālistiskajām, vēlāk – Rietumu).

⁴⁷⁷ Ziedonis, I. (1988, 17. jūn.). Jautājumi un ierosinājumi. 1-2. lpp., Dobrovenskis, R. (1988, 30. sept.). Vajadzīgi uguns glabātāji. 4. lpp.

⁴⁷⁸ Zālīte, M. (1988, 10. jūn.). Procesi un parādi. 2, 5. lpp.

⁴⁷⁹ Bourdieu, P. (1985). The Social Space and the Genesis of Groups, 729.

⁴⁸⁰ Sk. Gubenko, I. (2012) Starp intuīciju un ideoloģiju: nācijas vienības problēma Paula Jureviča publicistikā. Kūle, M. (zin. red.). (2012). *Modernitātes veidošanās Latvijā filozofiskajā un ideju vēstures skatījumā: personības un virzieni*. Rīga: LU FSI. 106.-121. lpp.

6.5. KOLEKTĪVĀ IDENTITĀTE

Kā jau minēts, viens no nozīmīgākajiem intelektuāļu pētniecības virzieniem ir intelektuāļu kolektīvās identitātes analīze. Arī pētāmo publikāciju izlasē ir bijis pietiekami daudz tādu gadījumu, kad autori savos komentāros manifestējuši savu piederību intelektuāļiem (atbilstoši tālaika leksikai – inteliģencei) un ir manifestējuši atsevišķus kolektīvās identitātes aspektus. *Perestroikas* un atmodas laika publisko intelektuāļu kolektīvā identitāte veido iekšēji dinamisku lauku, un tieši šīs pārmaiņas ir nozīmīgas intelektuāļu lomu transformācijas fiksēšanai.

Šajā dinamikā iespējams izšķirt vairākus etapus, kas tikai daļēji sakrīt ar iepriekšnoteiktajām *perestroikas*/atmodas posmu robežām. No pirmā posma vidus līdz otrā posma beigām (laikā no 1986. gada līdz aptuveni 1989. gada vidum) intelektuāļiem raksturīgas intensīvas refleksijas par savas profesijas uzdevumiem un jēgu, kā arī inteliģences misiju kopumā. No 1989. gada otrās puses un līdz 1991. gadam kolektīvās identitātes referenču skaits ievērojami samazinās. Savukārt sākot no 1991. gada tas atkal pieaug, taču šajā periodā intelektuāļi daudz retāk, salīdzinājumā ar pirmo etapu, identificējas pēc savām profesionālajām iemaņām vai piederības inteliģencei, bet biežāk – pēc piederības sekundārajam laukam – savām jau nostiprinātajām lomām publiskajā telpā: kā komentētāji vai politiķi. Vienkārši formulējot, intelektuāļu kolektīvās identitātes formēšanās 80. gadu beigās – 90. gadu sākuma periodā skatāmas trijos etapos: meklējumu un interpretāciju laiks (1986. gads – 1989. gada vidus), prezentēšanas un praktizēšanas periods (1989. gada otrā puse – 1990. gada beigas) un jauno lomu fiksācijas stadija (sākot ar 1991. gadu).

Viens no meklējumu etapa pamatmotīviem ir šaubas par savām tiesībām piedalīties politisko jautājumu apspriešanā, kā arī publiskā intelektuālisma limitāciju apzināšana. To ilustrē tādi izteikumi kā “mēs esam strādnieki cilvēka apziņas laukā, mēs esam virsbūves darbinieki, un visi šie jautājumi nav tieši saistīti ar mūsu profesionālo darbu”, “es esmu literāts, manu interešu telpā ietilpst galvenokārt vēsture un kultūra. Bet te būs runa par ekonomiku”, “filozofi šajā darbā [migrācijas problēmu risināšanā] var piedalīties drīzāk kā problēmu izvirzītāji un atsevišķu aspektu izgaismotāji, nevis kā galīgo lēmumu formulētāji”.⁴⁸¹ Līdztekus šaubām, kas pavadīja intelektuāļus pārejas procesā no profesionālā uz publisko lauku, sastopami arī iedrošinoši un mobilizējoši izteikumi, kas akcentē sabiedrisko aktivitāti kā pienākumu: “daudz kas atkarīgs no rakstniekiem. No tā, kā rakstnieki modinās tautu, kā skaidros tiesiskas sociālistiskas valsts

⁴⁸¹ Peters, J. (1988, 10. jūn.). Tauta, republika, taisnīgums. 2. lpp., Dobrovenskis, R. (1988, 26. aug.). Vai atvērsim logu? 2. lpp., Zariņš, V. (1988, 7. okt.). Migrācijas problēmas cilvēciskais aspekts. 4. lpp.

izveidošanas nepieciešamību”, “ko līdz mūsu poēmas un gleznas, mūsu simfonijas un skatuves dzīve, ja zūd tauta, ja brūk Latvijas Padomju Sociālistiskās Republikas tiesiskais valstiskums”, “politisko orientāciju tautai zināmā mērā var sniegt [politiķiem] radniecīgo profesiju pārstāvji: juristi, vēsturnieki, filozofi, ekonomisti, žurnālisti, zināmā mērā arī mākslinieki, dzejnieki, garīdznieki un dažu iestāžu kvalificētie administratori”.⁴⁸²

Spriedze starp relatīvi komfortablu profesionālo lauku un riskanto publisko (par to vairāk sk. 4.3. apakšnodaļā) tiek risināta pašrefleksijās par intelektuāļu (inteliģences) misiju, kas, it sevišķi otrā *perestroikas* posma garumā, uzskatāmi nosver izpratni par intelektuāļa cienīgu rīcību par labu publiskajai aktivitātei. Tajā tiek ietverta gan apgaismošanas funkcija (“gaisma ir iedegta arī krēslainajā tramvajā, un rakstniekiem te jāsaka savs atbildības pilns vārds”), gan intelektuāļu-sabiedrības problēmu diagnostu loma (“Nosaukt vārdā problēmas. [...] Tāda ir inteliģences misija sabiedrībā, un mēs to esam pārmantojuši no paaudzes paaudzē”), gan atsauces uz “nācijas sirdsapziņu” (“rakstniekiem arvien vairāk uzticas sabiedrība, it kā uzskatot viņus par saviem pārstāvjiem tādā kā sirdsapziņas parlamentā”; “Ja inteliģence tiek uzskatīta par tautas sirdsapziņu, tad sirdsapziņai šodien ir jārunā”), gan universālo un apdraudēto vērtību vēstnieku loma (“sabiedrība un tās radošā inteliģence ir aicināta aizstāvēt apdraudētās vērtības”; “Mēs, mākslinieki, esam šo vispārcilvēcisko vērtību nesēji sabiedrībā, to vairotāji, sargātāji. Mēs to vienmēr esam apzinājušies”; “Savos centienos radošajai inteliģencei jāaizstāv sabiedrības tikumiskā revolūcija”), gan nepieciešamība katalizēt pārmaiņas un mobilizēt sabiedrību (“Mēs, mākslinieku saime, ar savu darbu un domu spēku esam palīdzējuši tuvināt tās pārmaiņas, kas pašlaik notiek sabiedrībā. Mēs esam daudzas parādības, kas pašreiz aktualizējas, sen prognozējuši.”; “patiesi inteliģents ir tikai tas, kurš spēj kalpot savai tautai, celt tās pašapziņu”).⁴⁸³

Atsevišķi ņemta, neviena no šīm dimensijām nav neparasta – kā redzams darba teorētiskajā daļā izklāstītajā intelektuāļu jēdziena vēsturē, tās visas ir tipiskas intelektuāļu kolektīvās identitātes un arī intelektuāļu definēšanas sastāvdaļas. Īpaša ir šo sastāvdaļu kombinācija, kas savieno:

⁴⁸² Peters, J. (1988, 1. sept.). Visa cīņa vēl priekšā. 3. lpp., Peters, J. (1988, 11. okt.). J.Petera referāts Latvijas Tautas frontes dibināšanas kongresā. 1. lpp., Zariņš, V. (1988, 1. nov.). Par mūsu tautas politisko kultūru. 4. lpp.

⁴⁸³ Peters, J. (1987, 12. jūn.). Minēt lielo nākamības mīklu. 2. lpp., Peters, J. (1989, 8. apr.). Par starptautiskām tiesībām visur un vienmēr. *Literatūra un Māksla*. 1. lpp., Peters, J. (1988, 10. jūn.). Tauta, republika, taisnīgums. 2. lpp., Peters, J. (1987, 5. aug.). Savi ordeņi un savi infarkti. 7.lpp., Skulme, Dž. (1987, 30. okt.). Reālisma pozīcija. 5. lpp., Laķis, P. (1989, 1. marts). Kā dzīvot jeb Sociālais taisnīgums un sabiedrības humanizācija. 8. lpp.

1) padomju inteligēnces raksturojumus (kolektivitāti un šķiras apziņu kā būtisku identitātes dimensiju un valsts finansētu kultūras kapitālu kā autoritātes avotu – perestroikas laika publisko intelektuāļu profesionālais statuss varēja būt tikai valsts nodrošināts, citi kultūras kapitāla avoti kā *samizdats* vai ārvalstīs kultūras jomā sasniegtais sāk kļūt aktuāli tikai 90. gados);

2) 19. gadsimta inteligēnces misijas apziņu (priekšstatus par “apgaismotāju” attiecībām ar “apgaismojamajiem”, *nācijas sirdsapziņas* metaforu);

3) etnonacionālismu (*etnosuverenitātes* koncepciju), kas piešķir intelektuāļiem *nācijas arhitektu* lomu.

Turklāt, kā varēja redzēt publisko intelektuāļu kolektīvās identitātes formēšanās etapu aprakstā, šie aspekti aktualizējas hronoloģiski – vispirms pirmais, tad otrs un vēlāk trešais. *Nācijas arhitektu* kolektīvā identitāte dominē trešajā posmā, kad intelektuāļi ieņem šo pozīciju neatkarības kursa uzņemšanas un realizācijas procesā. References uz celtniecību, arhitektūru, konstrukciju veidošanu parādās gan netiešāk, gan kā tieša būvniecības nozares terminoloģijas pārnese:

Un šī demokrātiskas sabiedrības pamatu būvei tik nepieciešamā java nācijai tiek piešķirta inteligēnces veidā. Svārstīgās, meklējošās, vienmēr akmeņiem nomētātās un tomēr - nesamierināmās inteligēnces veidā.⁴⁸⁴

Šajā lielo pārvērtību laikmetā juristu, praktiķu un zinātnieku galvenais patriotiskais pienākums ir izstrādāt modeli, pēc kura atjaunotā neatkarīgā Latvijas Republika varētu atgriezties brīvo un suverēno pasaules valstu saimē, saskaņā ar kuru būtu iespējama visu republikas valstisko institūtu un juridisko mehānismu atdzimšana un jaunizveide.⁴⁸⁵

Tieši inteligēnce ar savu spēju veidot netriviālus problēmu risinājuma variantus ne tikai kultūrā, bet arī tautsaimniecībā, ar prasmi saskatīt galveno, neņem vērā cīkstēšanos ap labākām pozīcijām pirms nākošajām vēlēšanām var sekmēt stabilitāti mūsu virzībai uz drošības izjūtas atgūšanu.⁴⁸⁶

⁴⁸⁴ Kosteņecka, M. (1990, 22. marts.). Šis biķeris man neies secen.... 2. lpp.

⁴⁸⁵ Bojārs, J. (1990, 20. okt.). Kā būs ar pilsonību? *Literatūra un Māksla*. 2. lpp.

⁴⁸⁶ Laķis, P. (1991, 14. jūn.). Stabilitātes iespēja. *Diena*. 2. lpp.

Jo es zinu, ka neba pāraudzināt Robespjēru ir vareno vīru darbs, bet gan paust savu valstisko domu, tāpat kā arhitektu, respektīvi - intelīģences darbs arī šajos pārejas laikos tomēr ir tēlot nākotnes namu, nevis sākt ar esošo "ķengaragu".⁴⁸⁷

Ceturtajā posmā par nozīmīgu tēmu intelektuāļu kolektīvajā identitātē kļūst arī lamentācijas – atstumtības un nenovērtētības diskurss, kas ir saistīts ar jau iepriekš aprakstīto agrīno pēcatmodas nostalgiju:

Intelīģents atkal ir sajūties atstumts un nevajadzīgs.⁴⁸⁸

Kopt valodu, panākt radikālu psiholoģisku lūzumu visas daudznacionālās Latvijas sabiedrībā par labu latviešu valodai spēj tikai humanitārā intelīģence. Bet šī intelīģence tagad ir nostādīta tik zemā statusā, ka pat sabiedriskās ēdināšanas jaunie privātkombināti, šie padomju sistēmas neieņemamie un mūžīgie cietokšņi stāv galvas tiesu augstāk par radošajām savienībām, kuras nekontrolē tik mūžīgu vēlmi kā desa.⁴⁸⁹

Intelīģence ir ne vien sabiedrību līdzsvarojošais faktors, bet arī garīgais potenciāls, kas vienīgais spēj apjaust Latvijas nākotni. Diemžēl patlaban intelīģence, bet radošā intelīģence it īpaši, pārdzīvo šoku. Tas nedrīkst ieilgt. Jau tagad garīgumu sāk pārmākt brutāls spēks, nežēlība, kļaja mantkāre. Es negribu pestēlot kaut kādu jaunticību, taču sabiedrībā līdzsvars ir nepieciešams.⁴⁹⁰

Var apgalvot, ka Latvijas intelīģence tagad pārdzīvo nopietnu krīzi, un arī tā ir likumsakarīga. [...] Draudīgākā krīzes iezīme, manuprāt, ir intelīģences klātbūtnes mazināšanās sabiedriskajā apziņā. Ideju sadursmēs un krustugunīs arvien biežāk virsroku gūst vienkāršās, acumirkļīgi apgūstamās idejas, zaudē kopsakaru un perspektīvas izjūtu - intelīģence šos procesus patlaban vai nu necenšas, vai arī nespēj ietekmēt.⁴⁹¹

Šī kolektīvās identitātes diskursa parādīšanos var skaidrot gan ar kopējo sabiedrības noskaņojumu, kas uz straujo labklājības kritumu reaģēja ar rezignāciju, gan ar intelektuāļiem specifiskajiem faktoriem, kas ir saistīti ar viņu publiskā statusa izmaiņām un elites

⁴⁸⁷ Avotiņš, V. (1991, 17. jūn.). Pārejas periods - simts gadi? *Latvijas Jaunatne*. 2. lpp.

⁴⁸⁸ Mackova, J. (1991, 14. dec.). Ne dienišķā maize vien... 1. lpp.

⁴⁸⁹ Peters, J. (1992, 26. febr.). Valsts - tā ir dzīve, nevis dogma. *Neatkarīgā Cīņa*. 2. lpp.

⁴⁹⁰ Škapars, J. (1992, 20. marts.). Demokrātiskais centrs. 2. lpp.

⁴⁹¹ Valujevs, G. (1991, 18. okt.). Klātbūtnes nepieciešamība. *Diena*. 2. lpp.

transformācijas procesa sākumu.⁴⁹² Šīs intelektuāļu lamentācijas norāda uz atkāpšanos no trešajā periodā dominējušās *nācijas arhitektu* kolektīvās identitātes, precīzāk sakot, uz tās limitāciju apzināšanos un realizācijas izvērtējumu. Viktors Avotiņš kā kopējo tā brīža fonu nosauc sabiedrības pasivizāciju, kas sākās pēc LTF nonākšanas pie varas: “acīmredzot tā sabiedrība jutās pilnībā deleģējusi līderiem to, kas viņiem jādara [...]. Viņi ārkārtīgi ātri sāka uzskatīt politiku par izrādī, uz kuru var pasīvi noskatīties,” (sk. Pielikumu Nr. 3). Savukārt Juris Bojārs akcentē intelektuāļu paškritiskumu, norādot uz to, ka intelektuāļi apzinājās savu kompetences trūkumu politikā un vienlaikus arī vēlējās saglabāt profesionalizāti savās tiešās darbības jomās (zinātnē, mākslā u.c.), tāpēc pameta politiku, līdz ar to ļaujot tai profesionalizēties (sk. Pielikumu Nr. 4).

Manuprāt, publisko intelektuāļu kolektīvā identitāte dažu gadu garumā iziet cauri transformācijas procesam, kura ietvaros, ņemot vērā specifisko kolektīvās identitātes sastāvdaļu kombināciju, **ir iespējams runāt par *perestroikas* un atmodas publiskajiem intelektuāļiem kā par īpašu tipu – *intelektuāliģenci*, kas sevī savieno gan 19. gadsimta inteliģences apgaismotāju misijas izpratni, gan padomju inteliģences šķiriskuma un leģitimitātes tradīcijas, gan etnonacionālisma faktoru.** Pirmais no tiem motivēja uz publisku iesaistīšanos, otrs ļāva to izdarīt no augsta autoritātes statusa un kolektīvām pozīcijām, savukārt trešais noteica intelektuāļu diskursu saturu. Šajās trijās komponentēs klātesošie opozicionārisma un varas pārstāvniecības elementi noteica to, ka *perestroikas* un atmodas laikā publisko intelektuāļu diskursi gan reproducē varas diskursus vai to elementus, gan oponē tiem, radot jaunas varas diskursus. *Intelektuāliģences* identitāte kombinē gan autonomijas paradigmas (intelektuāļu kā pāri ikdienas kaislībām stāvošu vērtību sargātāju un patiesības izteicēju lomu, nācijas sirdsapziņas identitāti) un iekļautības paradigmas elementus (priekšstatus par intelektuāļu iespējām un tiesībām piedalīties politikā). Šo elementu apraksts un to kombinācijas detalizētāks izklāsts sekos šajā apakšnodaļā un darba secinājumu daļā.

Intelektuāliģences koncepcija ļauj izskaidrot arī to, kā notika publisko intelektuāļu transformācija no padomju uz pēcpadomju apstākļiem.. Komunikācijas pētnieki Sergejs Kruks un Jānis Čakars, pētot atmodas laika žurnālistu darbu, secina, ka tobrīd tie nevis emancipējās no kalpošanas varai, bet gan turpināja kalpot, taču citam spēkam – šoreiz padomju varas opozicionāriem (LTF): “mediji turpināja pildīt orgāna funkciju, tikai jaunai politiskajai

⁴⁹² Procevska, O. (2010). Powerlessness, lamentation and nostalgia: discourses of the post-Soviet intelligentsia in modern Latvia. In: Basov, N. et.al. (eds). (2010). *The Intellectual*. P. 47-56.

kustībai”.⁴⁹³ Tie joprojām rīkojās padomju žurnālistikas tradīcijās, kas balstījās uz viedokļu monopolizāciju, informācijas plūsmu no augšas (politiskās un intelektuālās elites) uz apakšu (tautu), žurnālistu neiesaistīšanos elites pārstāvju diskursu kritikā un analīzē, mobilizējošu darbību, oponentu viedokļu diskreditāciju, kā arī elites noteikto diskursu robežu respektēšanu.⁴⁹⁴ Manuprāt, šo skatījumu nav iespējams pilnīgi attiecināt uz intelektuāļiem, jo to patstāvības līmenis publiskajā telpā, salīdzinot ar žurnālistiem, ir ievērojami lielāks (to nodrošina lielākas izvēles iespējas attiecībā uz komunikācijas kanāliem, daudzveidīgāki ienākumu avoti u.c.). Taču paralēlisms starp LTF darbībām un intelektuāļu diskursiem ir nozīmīgs tā laika publiskās telpas raksturojums (neatkarības kurss, attiecības ar Gorbačovu u.c.).

Ir iespējams secināt, ka tieši Latvijas *intelektuālīgences* specifiskā, daudzkomponentu identitāte ļāva tai, vēl darbojoties padomju sistēmas nosacījumiem, pāriet no padomju iekārtas sastāvdaļas statusa uz *nācijas arhitektu* funkciju, pakāpeniski, bez būtiskiem konfliktiem un acīmredzamiem lūzumpunktiem, un kas vēl svarīgāk – bez lustrācijas. Tas arī izskaidro intelektuāļu teorijas neatbildēto jautājumu par to, kā padomju inteliģence kļuva par padomju iekārtas demontētājiem – tas notika, pateicoties padomju un etnonacionālistisko elementu kombinācijai tālaika publisko intelektuāļu kolektīvajā identitātē.

Pihoja un Sokolovs (kas kopumā pozitīvi raksturo demokratizāciju, liberalizāciju un arī PSRS sabrukumu) veidu, kā inteliģence padomju republikās realizēja jauno nacionālo valstu arhitektu funkciju, raksturo visai kritiski:

Republiku inteliģence, neskatoties uz izglītību un zinātniskajiem grādiem, kas bija iegūti pārsvarā Krievijā, apzinājās sevi par nācijas celtniekiem. Par “visveiksmīgāko” līdzekli, lai parādītu, cik “īpaša” ir viņu tauta kā pamats nacionālideoloģiskajām būvēm, tika uzskatīta tās vēstures, kultūras un tradīciju, kas bija nebeidzamu priekšrocību pilnas, pretnostatīšana citas tautas kultūrai un tradīcijām. Šajā gadījumā – krievu tautas. Nacionālās neatkarības ideologu spalva pārvērta krievu tautu par visu problēmu avotu, iztēlojot to kā iekarotāju, kolonizatoru, “rusifikatoru”; visādā veidā tika propagandēta doma, ka republikas “baro” Krieviju un Centru.⁴⁹⁵

Autori norāda, ka “nacionālā kārts” kļuva par nozīmīgāko elektorāta mobilizācijas instrumentu pirmajās liberalizētajās republiku padomju vēlēšanās 1990. gadā, kura efektivitāti

⁴⁹³ Kruk, S., Chakars, J. (2010). Agency, Awakening, and the audiovisual: Developments in late-Soviet Latvian Broadcasting. *Central European Journal of Communication*, 1, 55.

⁴⁹⁴ Turpat, 60-62. lpp.

⁴⁹⁵ Пихоя, Р., Соколов, А. (2008). *История современной России*. С. 219.

pastiprināja ekonomiskās krīzes fons un PSKP nespēja reaģēt uz etnisko problēmu saasinājumiem republikās un autonomajos apgabalos.⁴⁹⁶ Kā var redzēt iepriekšējās apakšnodaļās izklāstītajos publisko intelektuāļu diskursu analīzes rezultātos, sevišķi *valstsmājas* metaforā, etniskajai pretnostatīšanai nūdien bija būtiska loma ne tikai suverenitātes jautājumu diskutēšanā, bet arī citās tēmās. Turklāt tā bija viens no līdzekļiem *nacionālās inteliģences* savdabības konstruēšanas instrumentiem, tāpēc kalpoja arī par publisko intelektuāļu kolektīvās identitātes būvmateriālu pašās 1980. gadu beigās un pēcpadomju periodā.

Jāņem vērā, ka teorētiskajā literatūrā atsauces uz intelektuāļu lomu nāciju celtniecībā un nacionālismā visbiežāk neietver kolektīvās identitātes dimensiju, proti, nepievērš detalizētu uzmanību pašu intelektuāļu izpratnei par savu dalību nāciju veidošanā.⁴⁹⁷ Taču akceptējot uzskatu, ka intelektuāļiem piemīt vērā ņemama loma nāciju veidošanās procesā (un nacionālu valstu kā tā vēlamā rezultāta sasniegšanā), tieši intelektuāļu lomas pašizpratne spēj demonstrēt dažādus nāciju un nacionālisma konceptualizācijas (metaforu) modeļus. Nācijas veidošanās kā ēka, kā celtniecības projekts, kurā intelektuāļiem ir arhitektu loma, nav vienīgais iespējamais konceptualizācijas veids, tomēr tas ir vienīgais, kas ir skaidri reprezentēts 80. gadu beigu – 90. gadu sākuma publisko intelektuāļu diskursos, tādēļ tieši tam pievērsta lielākā uzmanība nākamajā – darba empīrisko daļu noslēdzošajā – apakšnodaļā. Tajā aplūkotas arī citas valsts un politisko procesu metaforas, ko savos komentāros lieto tālaika publiskie intelektuāļi.

6.6. IZTEIKSMES LĪDZEKĻI UN METAFORAS

Kā jau aprakstīts darba metodoloģiskajā daļā (5.5. apakšnodaļā) metaforas ir neatņemama cilvēka runas un domāšanas sastāvdaļa, tomēr specifisku nekonvencionālo (radošo) metaforu izvēle raksturo to lietotāju attieksmes un izpratni par parādībām, notikumiem un procesiem arī tad, ja eksplicīti kādu iemeslu dēļ šīs attieksmes netiek paustas. Tieši šādas metaforas analizētas šajā sadaļā. Starp pētāmajā materiālā biežāk sastopamajām ir gan procesus, gan parādības konceptualizējošās metaforas. Pie otrajām pieder divas pētāmā perioda intelektuāļu diskursos izplatītas metaforas: migrācija kā plūdi un demokrātija kā mācībstunda.

Migrācijas konceptualizēšana plūdu metaforā (“daudzu simttūkstošu Latvijas kultūras tradīcijām svešu cilvēku forsēta **iepludināšana** Latvijā”); “migrantu-viesstrādnieku milzīga

⁴⁹⁶ Turpat.

⁴⁹⁷ Pārskatu pār intelektuāļu un nacionālisma attiecību teoretizēšanu sk. Boyer, D., Lomnitz, C. (2005). Intellectuals and Nationalism.

iepludināšana”; “desmitu un simtu tūkstošu ne visai izglītotu cilvēku forsēta **iepludināšana** Latvijā”; “okupanti, ignorējot starptautiskās tiesības, masveidā **iepludinājuši** Latvijā plašas savas zemes iedzīvotāju masas”; “kolonizatoru **viļņi** visos laikos **plūduši** šurp ar spēka un varas apziņā dibinātām noteicēju ambīcijām”⁴⁹⁸ u.tml., visi izcēlumi mani) ir viens no izplatītākajiem migrācijas iztēlošanās paņēmieniem vispār, ne tikai padomju vai pēcpadomju publiskajās telpās.

Pievēršanās šai metaforai pētnieku vidū tiek skaidrota ar to, ka sabiedrība, kas to lieto, uzskata sevi par nespējīgu kontrolēt sociālo pārmaiņu procesus, tādēļ uztver to kā spēcīgu ārēju iedarbību, stihiju, kuras būtiska īpašība ir spēja apdraudēt vai pat iznīcināt pastāvošo sociālo kārtību. Migranti šajā metaforā tiek dehumanizēti un deindividualizēti, izprasti kā nediferencēta masa, taču piešķirot tiem ievērojamu spēku, kamēr to jaunajai mītnes vietai tiek atvēlēta pasīva loma. Šādas metaforas lietošana politikas dokumentos un presē norāda uz tendenci rast migrācijas problēmām liela mēroga (de-individualizētus) risinājumus un veidot barjeras (juridiskas – likumu ierobežojumu – vai fizisku robežu veidā) migrantu iekļūšanai.⁴⁹⁹ Tātad intensīva šīs metaforas lietošana ticami norāda uz izolacionisma tendencēm publiskās telpas diskursos.

Demokrātijas kā mācību procesa metafora parādās jau publisko intelektuāļu komentāru virsrakstos: “Parlamentārās demokrātijas **mācībstundas**”, “Kādā skolā **mācīsimies** demokrātiju?”; “**Eksāmens** demokrātijā” u.c., visi izcēlumi mani. Latvija un Latvijas politiskās un pārvaldes institūcijas tiek konceptualizētas kā skolnieki (tātad – nepieredzējuši, nekompetenti, infantili – “Latvijas valsts ir atdzimusi, un tas nekas, ka tās autiņi vēl ir slapji un mātes piena vietā ir asinssūcējas ērces – transnacionālie monopoli”), Rietumvalstis – kā skolotāji (sk. autoritāšu sadaļu), konkrēti notikumi tiek uzskatīti par eksāmeniem, kas pārbauda iegūtās zināšanas un prasmes (“Vai viņi, vai jūs, vai mēs – visi kopā jau esam paguvuši apgūt brīvas elpošanas mākslu? Tieši no tā būs atkarīgs daudz, varbūt pat viss.”⁵⁰⁰), savukārt par mācību procesa traucēkļiem tiek atzīti nedemokrātiskie spēki (sk. oponentu aprakstus) un padomju mantojums.

Padomju mantojums publisko intelektuāļu komentāros konceptualizēts kā slimība, sakropļojums. “Diktatūriskas desmitgades ir **sakropļojušas** cilvēku domāšanu”, “totalitārais sociālisms [...] **sakropļojis** dvēseles”; “totalitārisma **sakropļots** cilvēks”; “pusgadsimtu padomju

⁴⁹⁸ Zariņš, V. (1989, 19. dec.). Humanitāro ambīciju āža kāja 4. lpp., Andrejevs, G. (1992, 28. aug.). Runa EDSA Parlamentārās asamblejas pirmajā sesijā. *Neatkarīgā Cīņa*. 2. lpp., Zariņš, V. (1991, 1. okt.). Raugoties rītdienā *Atmoda*. 5. lpp., Skujiņš, Z. (1992, 23. okt.). Trojas zirga auļi. 2. lpp.

⁴⁹⁹ Cunningham-Parmeter, K. (2011). Alien Language: Immigration Metaphors and the Jurisprudence of Otherness. *Fordham Law Review*, 79(4), 1580-1582, Dervinytė, I. (2009). Conceptual Emigration and Immigration Metaphors in the Language of the Press: a Contrastive Analysis. *Studies About Languages*, 14, 52-53.

⁵⁰⁰ Valujevs, G. (1991, 20. aug.). Vara un tauta *Diena*. 2. lpp.

totalitārās ideoloģijas saišu **sakropļotās** cilvēku dvēseles”; “traģiska ir šo sistēmas **sakropļoto** cilvēku vēl aizvien dzīvā ticība neesošiem fantomiem – sociālistiskajiem sasniegumiem, padomju internacionālismam, komunistiskajiem rītdienas ideāliem”; “vecās sabiedrības iestrādātās **kropļības**” (visi izcēlumi mani); šādas un līdzīgas ir šī skatījuma manifestācijas publisko intelektuāļu komentāros.⁵⁰¹ Slimības metafora paredz izpratni par normālu, veselu stāvokli, iepretim kuram tiek novērtētas novirzes saslimšanas vai sakropļojuma veidā. Turklāt sakropļojums paredz ārēju iedarbību, tātad – slimības avotu ārpus paša slimojošā organisma. Slimības metafora norāda arī uz atveseļošanās iespējamību, taču publisko intelektuāļu komentāros atveseļošanās parādās tikai kā neveiksmīga, neizdevusies (“šajā unikālajā situācijā, kad vāji organizēta un materiāli slikti situēta valsts un no totalitārisma un dogmatisma neatveseļojusies sabiedrība pretendē uz tirgus ekonomiku, parlamentārismu, daudzpartijību un tiesiskumu”; “Pagaidām vecās varas kaites pārmetas uz sabiedrību aktīvāk, nekā sabiedriskās potences principiāli spēj atveseļot varu.” u.c.⁵⁰²). Tātad publisko intelektuāļu komentāros *padomiskums* parādās kā slimība, ar ko Latvija tikusi inficēta no ārpuses (tāpēc nav atbildīga par to), un kas saglabā savu ietekmi arī pēc neatkarības atgūšanas, neļaujot valstij sasniegt vesela organisma labsajūtas un labklājības līmeni. Arī šajā ziņā intelektuāļu diskursi sakrīt ar LTF programmu, kas skata “apkārtējās vides atveseļošanu” un nacionālās pašapziņas atbrīvošanu no *padomiskuma* kā nosacījumu ekonomiskajai izaugsmei.⁵⁰³

Padomiskuma kā slimības metafora ved mūs pie nākamās nozīmīgās publisko intelektuāļu lietotās metaforu kopas, kas ir valsts metaforas. Pirmā ir rietumu kultūrās izplatītākā – valsts kā ķermeņa metafora. Šāda domāšana, saukta arī par organicismu, paredz tādu skatījumu uz valsti, kas iztēlo to kā dzīvu organismu ar orgāniem, sajūtām, procesiem, veselīgu un slimu stāvokli. Ja migrācijas kā plūdu metafora dehumanizē tos, ko tā konceptualizē, tad *valstsķermeņa* metafora darbojas pretēji – tā antropomorfizē noteiktu politisko iekārtu (valsti). Jāņem vērā, ka daudz biežāk valsts tiek konceptualizēta sievietes (mātes), nekā vīrieša vai bezdzimuma ķermenī (“Latvija – mīļotā māte!”; “Latvijas iedzīvotāji, visu tautību mātes Latvijas bērni!”; “Tāpēc es ne visai ticu oficiālajām runām par to, cik efektīva būšot nevardarbīgā pretestība, kas man atgādina

⁵⁰¹ Mackova, J. (1991, 4. sept.). Ko darīt citādajiem? *Diena*. 1. lpp., Lāms, V. (1992, 19. maijs.). Dvēseļu kropļība. 2. lpp., Peters, J. (1989, 14. janv.). Viss sākas cilvēka smadzenēs. *Literatūra un Māksla*. 2. lpp., Peters, J. (1989, 2. dec.). Par Republikas suverenizāciju, par neatkarīgu cilvēku. *Literatūra un Māksla*. 2. lpp., Mackova, J. (1991, 6. apr.). Stiprajam - brīvību, vājam - aizsardzību. *Diena*. 2. lpp.

⁵⁰² Peters, J. (1990, 25. marts). Sāksim cīņu par kultūru paši sevī.. 3. lpp., Avotiņš, V. (1990, 20. jūl.). Inerce - brīvības dzinējsuns. 2. lpp.

⁵⁰³ [Bez aut.]. (1989). *Latvijas Tautas fronte: programma un statūti*. 13-14. lpp.

sievietes nevardarbīgo pretestību vardarbībai.”⁵⁰⁴). Latvijas *valstsķermenis* publisko intelektuāļu komentāros parādās kā nevesels organisms, kura neveselīguma iemesli ir svešinieku, okupantu pāridarījumi (“[Latvija] ir noasiņojusi”; “okupantu un kolonizatoru nomocītā Latvija”; “agrāk atvaļinātie PSRS vai Krievijas armijas virsnieki un to ģimenes, kas Latvijā ir svešķermenis ab ovo”).⁵⁰⁵ Lingvists Andreas Musolfs (*Andreas Musolff*) norāda, ka angļu valodā organicisms ir izplatītākais valsts metaforizācijas paņēmieni, savukārt vācu valodā tas mūsdienās gandrīz netiek lietots, jo ir stigmatizēts kā nacistiskās retorikas sastāvdaļa.⁵⁰⁶ Iemesli, kāpēc šī metafora Latvijas publisko intelektuāļu komentāros ir salīdzinoši maz izplatīta, atrodas ārpus šī pētījuma robežām, tomēr ir iespējams pateikt, ka daudz plašāks lietojums ir raksturīgs citai metaforai, kas jau pieminēta, aprakstot intelektuāļu – *nācijas arhitektu* kolektīvo identitāti.

Tātad viena no visbiežāk sastopamajām un sazarotākajām metaforām pētāmajā laika periodā publisko intelektuāļu izteikumos ir valsts apjēgsmes instruments, ko esmu nosaukusi par *valstsmājas metaforu*. Shematiski aprakstot to, šī metafora konceptualizē valsti kā 1) noslēgtu telpu ar tai piemītošiem specifiskiem, no citām (ārējām) telpām atšķirīgiem raksturojumiem, kas 2) kādam pieder un 3) tiek apdzīvota pēc noteiktām likumsakarībām. Tā vienlaikus gan pastāv un tiek apdzīvota (kā būs redzams zemāk atrodamajos piemēros), gan atrodas tapšanas procesā, tiek būvēta:

*Taču katrs, šķiet, apzināmies, ka šobrīd mēs vēl stāvam uz savas neatkarīgas valsts nama sliekšņa. Šim namam ir stabili pamati, ko būvējušas pirmskara paaudzes, un piecos gadu desmitos izlodzītas sienas, ko tikai retviet spēsīm salabot - būs jāceļ jaunas. Un spāru svētki - tie mums vēl priekšā.*⁵⁰⁷

*Mums taču nav jābūvē nākotnes ēka, steigā saveļot smagus akmens blukus kā neolīta laikmetā, bet gan pamatīgi jāizplāno, jānomēra un jāmūrē ķieģelis pa ķieģelim. Tikai tad mūsu celtnē būs pietiekami stabila.*⁵⁰⁸

Hronoloģiski pirmais mājas metaforas aspekts, kas parādās publiskajā telpā, ir dzīves telpas raksturojumi. Publiskajā telpā valstsmājas telpas apraksti parādās pamatā caur negatīviem

⁵⁰⁴ Īvāns, D. (1988, 11. nov.). Piedod un palīdzi, Latvija!. 4. lpp., Īvāns, D. (1990, 16. marts). Balsosim par Brīvību! *Atmoda*. 2. lpp., Bojārs, J. (1991, 25. jūl.). Pašnoteikšanās pieredze un politiskās likumsakarības II. *Diena*. 2. lpp.

⁵⁰⁵ Zariņš, V. (1991, 1. okt.). Raugoties rītdienā. 5. lpp., Zariņš, V. (1992, 20.jūn.). Kurš kuram dara pāri?. 2. lpp., Freimanis, J. (1992, 14. nov.). 3D vai 4D? Ko ņemsim? *Diena*. 2. lpp.

⁵⁰⁶ Sk. Musolff, A. (2010). *Metaphor, Nation and the Holocaust: The Concept of the Body Politic*. London, New York: Routledge.

⁵⁰⁷ Valujevs, G. (1991, 26. aug.). Uz sliekšņa. *Diena*. 1.lpp.

⁵⁰⁸ Valujevs, G. (1991, 3. sept.). Par balsošanas motīviem. 2. lpp.

aprakstiem – tā tiek attēlota kā tāda, ko ir sakropļojusi sveša vara un kas ir jāatjauno, ar to saprotot atgriešanos pie *status quo ante*, pie (iztēlotās) autentiskās vides pirms svešinieku ienākšanas. Piemēram:

Iznāk tā: pāris spēcīgu vīru ar spēku ielaužas dzīvoklī pie miermīlīgas un spēkos vājākas ģimenes, bet pēc tam kopā ar to "izlemj", ka arī viņiem šajā dzīvoklī būs pastāvīgs pieraksts.⁵⁰⁹

Mēs vēl tagad dzīvojam Latvijā, kurai jau vairakkārt zilonis ir licis savu čupu virsū. No tā sagruva, sapuva tūkstošiem skaisto latvisko lauku sētu, nolūza baznīcu torņi, ielūza muižu un piļu jumti, aizauga tīrumi, mežsaimnieki nocirsto skaisto priežu silu un egļu vēru vietā sāka atskaitīties ar alkšņainiem krūmājiem. Mūsu skaistās lauku ģimenes pārvērta par bēgļiem, migrantiem pašu zemē. Par klaidoņiem pašu zemē. Iznīcināja mūsu arāju zirgus. Iznīcināja mūsu šķirnes govis - izcilu eksterjeru pasaules lopkopībā. Noindēja irbes, noindēja rubeņus, paipalas un sienāžus. Ieblietēja zemē un nosmacēja mūsu sliekas. Un mums sāk dzimt kropli bērni. Jo tēvi no bezjēgas bija sākuši pārlietu dzert. Šī bezjēgas dzīve, bezjēgas pasaule nodzirdēja pāris latviešu paaudzes, bet nākošās pāris paaudzes kļuva inerti vienaldzīgas pret apkārtējo vidi un kļuva par melomāniem. Šī manis tēlotā pasaule nav pārspīlēta, tā pastāv vēl joprojām.⁵¹⁰

Valstsmājas vides primārais uzdevums ir nodrošināt maksimālu komfortu tās saimniekiem, un problēmas tiek konstatētas, ja notiek novirzīšanās no šā uzdevuma: “nerēķinās ar pamattautas ekoloģiskajiem un ētiskajiem principiem”; “nekontrolētais citu nacionalitāšu iedzīvotāju pieplūdums izjaucis demogrāfisko līdzsvaru un radījis pamatnācijas etnisko diskomfortu”; ”demogrāfiskas nelīdzsvarotības un etnopsiholoģiski neveselīga klimata radīšanā, savienoto republiku nacionālās identitātes un valstiskuma iznīcināšanā”; “divu radikāli atšķirīgu mentalitāšu, divu tālu valodu, divu dažādu kultūru “līdztiesīga” koeksistence rada nemitīga diskomforta sajūtu jebkuram normālam cilvēkam, kurš grib organizēt savu apkārtni atbilstoši savai skaistuma izjūtai, temperamentam, kārtības izpratnei”.⁵¹¹

Īpašības, kas raksturo Latvijas *valstsmājas* vidi, nav nejaušas, bet izriet no mājas saimnieku, šajā gadījumā vienas etniskas grupas (“šīs zemes saimnieki – latviešu tauta”, “latviešu

⁵⁰⁹ Grīnblats, M. (1991, 13. jūn.). Kāpēc Lietuvai nav pilsoņu komiteju? 2. lpp.,

⁵¹⁰ Ziedonis, I. (1990, 28. apr.). Vienas paaudzes laikā mēs atdzīvosimies. 2. lpp.

⁵¹¹ Ziedonis, I. (1988, 17. jūn.). Jautājumi un ierosinājumi. *Literatūra un Māksla*. 1. lpp., Bojārs, J. (1989, 8. apr.). Padomju Baltijas republiku tiesiskās problēmas. *Literatūra un Māksla*. 5. lpp., Peters, J. (1989, 6. jūn.). Latvijas PSR rakstnieku savienības valdes priekšsēdētāja deputāta J. Petera runa PSRS Tautas deputātu kongresā. *Padomju Jaunatne*. 1. lpp., Daugmalis, V. (1989, 26. aug.). Latvijas latviskumam. *Literatūra un Māksla*. 2. lpp.

tautai kā savas republikas likumīgajam saimniekam” utt.) ētosa un skaistuma izjūtas. Šī konceptualizācija paredz, ka etniskajām grupām piemīt kādas esenciālas (būtību raksturojošas, dabiskas, ne iztēlotas vai konstruētas) īpašības⁵¹², kas ir ilgtermiņā nemainīgas un nosaka to identitāti, unikalitāti un atšķirību no citām etniskajām grupām:

Jebkuras kultūras pamatā allaž bijusi un ir noteikta teritoriālā uzvedība. Tieši tā pilsoni iestāda zināmos ētiskos rāmjus, attīsta vērtību sistēmu - un tikai tad viņš (vai tauta, valsts) ir morāli tiesīgs pretendēt uz integrēšanos kultūrā un ekonomikā. [..]Taču 20. gadsimta beigās pat gaišākie politiķi sapratuši, ka bez etnisko ļaužu kopu savdabības noteiktā teritorijā produktīva saimniekošanas un dzīves kvalitāte vispār nav iedomājama. Daba diktē savu. Un viena no tās nepielūdzamām prasībām ir tieši cilvēka teritoriāla uzvedība.⁵¹³

Latvijas gadījumā esenciālās īpašības tiek formulētas ar bināras opozīcijas palīdzību, nošķirot latviešu būtību (tekstos – mentalitāti) no krievu mentalitātes. Latvijas *valstsmājas* metafora balstās uz izpratni, ka pastāv “divas radikāli atšķirīgas mentalitātes”, kuras turklāt ir nevis vienkārši atšķirīgas, bet savstarpēji traucējošas vai pat antagoniskas, jo, kamēr latvieši vienkārši dzīvo savā dabiski dotajā telpā, “nometinātie krievi” mājā atrodas ar īpašu uzdevumu, jo to “sociālā funkcija allaž ir bijusi padomju varas un PSRS (Krievijas, viņuprāt) interešu nostiprināšana un aizsardzība”. Tādējādi “runājot par dialogu ar Latvijas krieviem, ir jāizprot, ka lielas tautas psiholoģija daudzējādi atšķiras no mazas tautas psiholoģijas, ka gadsimtiem potētais “vecākā brāļa” un universāla saimnieka sindroms nav vis vienā dienā pārvarams”.⁵¹⁴

Konflikta risinājums, ko paredz *valstsmājas* metafora, rodams precīzā mājas iemītnieku attiecību definēšanā un skaidru dzīves noteikumu formulēšanā. Attiecības šī metafora paredz hierarhiska veida, kurā latvieši ir aktieris, kam piemīt suverēnā vara mājā (nācijas pašnoteikšanās tiesības ir pamatnācijas prerogatīva”), un pārējie (“nometinātie krievi”, “migranti” un citi svešinieki) ir viesi, mājas saimnieku realizētās varas objekts:

⁵¹² Līdzīgas iezīmes sociālantropologs Klāvs Sedlenieks saskatījis arī jurista Egila Levita 2013.gadā piedāvātajā Satversmes preambulas projekta tekstā. Sk. Sedlenieks, K. (2013, 16.okt.). Par pirmsholokausta laikmeta domāšanu uc komentāri pie preambulas teksta. Sk. 2013, 4. nov.: <http://sedlenieks.wordpress.com/2013/10/16/par-pirmsholokausta-laikmeta-domasanu-uc-komentari-pie-preambulas-teksta/>.

⁵¹³ Bite, I. (1991. 6. jūn.). Izlēkt vai izvārties? 2.lpp.

⁵¹⁴ Daugmalis, V. (1989, 26. aug.). Latvijas latviskumam. 2.lpp., Stradiņš, J. (1989. 15. apr.). Latvija - šeit un pasaulē *Literatūra un Māksla*. 19. lpp.

Ģimenei ir tiesības noteikt kārtību savā mājā, kā arī vietu, ko tajā ieņem tās mīļie radnieki, turklāt radnieki nebūt ne pēc tautības. [...] Vienīgais, ko mēs gribam, - neļaut sevi padarīt par apakšrniekiem pašiem savā mājā.⁵¹⁵

Un viesu tiesības nekad nesadzīvos ar mājas saimnieka sensenajām tiesībām uz pēdējo vārdu šai mājā.⁵¹⁶

Latviešu mātēm ir tiesības prasīt, lai viņas un viņu bērnus nebiedētu svešzemju okupanti un lai viņām Latvijas valstī būtu pietiekami vietas, kur šos šūpuļus un bērnu gultiņas nolikt. Beidzot, Latvijai pilsoņu apziņā ir jābūt mājām, nevis caurbraucamai sētai, kur saimniekam ir lemts tikai rotaļāties ar smiltiņām ceļa malā un sveicināt caurskrienošos.⁵¹⁷

Pat demokrātiskākajām Krievijas aprindām skaidri jāsaprot, ka Latvija vispirms ir zeme Latvijas likumīgajiem pilsoņiem, nevis tikai patvērums svešai kolonistu masai, ka Latvijā tieši pamatnācija ir zemes saimnieks un ka tāpēc Latvija būs Latviska.⁵¹⁸

Tātad Latvijas konceptualizācija *valstsmājas* metaforā nozīmē, ka Latvija tiek uztverta kā noslēgta telpa (tās nepietiekama noslēgtība, “caurstaigājāmība” tiek uzskatīta par trūkumu, kas pieļauj svešnieku-migrantu ieplūšanu), kuras unikālos raksturojumus nosaka to saimnieku – latviešu esenciālās īpašības (“mentalitāte”), kas konfliktē ar ienākušo svešinieku – krievu/iebraucēju “mentalitāti”, radot mājas saimniekiem diskomfortu, un šis konflikts ir risināms, nodibinot varas attiecības starp latviešiem – saimniekiem, kas definē noteikumus dzīvošanai mājā, un krieviem/cittautiešiem – viesiem, kas tos pieņem. Tieši šāda izpratne ir dominējoša atmodas laika publisko intelektuāļu publiskajās izpausmēs, alternatīvām (“Latvijas vēsturiski daudz nacionālā tauta bez patiesas demokrātijas nebūs brīva. Tiesību vienlīdzība ir garantija tam, ka mūsu kopējās mājas kļūs par plaukstošu un tiesisku valsti”⁵¹⁹) atstājot vien marginālu diskursu, izņēmuma statusu.

Apkopojot nozīmīgākās publisko intelektuāļu lietotās metaforas, redzams, ka, pirmkārt, tās pārsvarā attiecas uz valsti un ar to notiekošo procesu, kā arī sabiedrības attīstības norišu konceptualizāciju. Dominējošā koncepcija par Latviju balstās mājas metaforā, kas paredz izpratni

⁵¹⁵ Peters, J. (1989. 6. jūn.). Latvijas PSR rakstnieku savienības valdes priekšsēdētāja deputāta J. Petera runa PSRS Tautas deputātu kongresā. 1. lpp.

⁵¹⁶ Freimanis, J. (1991. 15. janv.). Par aizjūga zirgiem - un mērauklām. *Atmoda*. 3. lpp.

⁵¹⁷ Freimanis, J. (1992, 18. jūn.). Mazo valstu lielā rūpe. 2. lpp.,

⁵¹⁸ Freimanis, J. (1992, 22. janv.). Ar Krieviju? Bez Krievijas? Pret Krieviju? 2. lpp.

⁵¹⁹ Ščipcovs, O. (1991. 13. sept.). Eksāmens demokrātijā. 2. lpp.

par valsti kā noslēgtu telpu ar hierarhiskām (saimnieka – viesu) attiecībām tās iekšienē, retāk – (sievietes) ķermeņa metaforā, taču abos gadījumos runa ir par normālā (dabiskā, veselīgā) stāvokļa izjaukšanu, kurā vainojams komunisms, svešinieki (okupanti), un draudiem, kas turpina saglabāties (migrācija kā plūdi). Kopumā tas norāda uz vertikālas attiecību izpratnes tendenci starp sociālajām grupām valstī un tieksmi uz konservējošu (saglabājošu) un protekcionisku politiku attieksmē pret ārējām ietekmēm.

7. SECINĀJUMI

Secinājumi ir grupēti atbilstoši diviem pētījuma mērķiem. Pirmā to sadaļa attiecas uz publisko intelektuāļu izpētes metodoloģijas izveidošanas mērķi, savukārt turpmākās – uz *perestroikas* un atmodas laika publisko intelektuāļu darbības un diskursu izpētes mērķi. Atsevišķi izklāstīti secinājumi par izpētes posma periodizāciju, par *perestroikas* un atmodas laika Latvijas publisko intelektuāļu un mediju vidi, diskursiem un kolektīvās identitātes manifestācijām, to mijiedarbību ar citiem publiskās telpas dalībniekiem un diskursiem.

7.1. METODOLOĢISKĀS PIEEJAS LIETDERĪBA

Šis pētījums demonstrē, ka ir iespējams iedibināt tādu publisko intelektuāļu definēšanas un operacionalizācijas stratēģiju, kas ļauj mazināt intelektuāļu pētījumiem nereti raksturīgo normatīvismu (moralizēšanu), subjektīvismu (intelektuāļu *kvalitātes* vērtēšanu), kā arī biogrāfisko teleoloģismu (intelektuāļu biogrāfija kā viņu publisko aktivitāšu determinante). Darbā izstrādātais trīsdimensionālais intelektuāļu operacionalizācijas modelis balstās uz publisko intelektuāļu manis sintezēto definīciju (cilvēki, kas, izmantojot savu intelektuālajā darbā iegūto autoritāti, iesaistās publiskajās diskusijās par sabiedriski nozīmīgiem jautājumiem) un ļauj sistemātiski veikt empīriskā materiāla analīzi. Trīs publisko intelektuāļu pazīmju (publicitāte, politiskais statuss, profesionālā autoritāte) modelis ir vienlaikus gan efektīvs, jo ļauj atšķirt publiskos intelektuāļus no citiem publiskās telpas dalībniekiem, gan elastīgs, jo to var izmantot publisko intelektuāļu analīzei arī dažādu periodu citos sociālos un kultūras kontekstos.

Publisko intelektuāļu operacionalizācijas modelim noderīgākās ir iekļautības paradigmas intelektuāļu teorijas, sevišķi tās publiskās telpas virziena atziņas. Modelis ir teorētiskās sintēzes rezultāts, kurā izmantotas Pjēra Burdjē un Barbaras Miztalas idejas par intelektuāļu leģitimitātes avotiem, kā arī Slavko Spilčala, Jirgena Hābermāsa un Džefrija Aleksandra publiskās telpas koncepcijas, jo tās ļauj analizēt intelektuāļus kā komunikatorus, publiskās telpas aktierus un dod priekšstatu par viņu darbības nosacījumiem. Modeļa izstrādē izmantota arī Katrīnas Verderī pieeja intelektuāļu identifikācijai, jo tajā ir akcentēti sociālistiskās sabiedrības nozīmīgākie intelektuāļa statusu veidojošie faktori. Modeļa detalizēta pielāgošana *perestroikas* un atmodas apstākļiem veikta, izmantojot Borisa Kagarļicka un Šeilas Ficpatrikas pētījumus, jo tie raksturo padomju iekārtas specifiku.

Vismazāko lietderību *perestroikas* un atmodas publisko intelektuāļu analīzē sniedz autonomijas paradigmas teorijas, jo tām ir raksturīgs normatīvisms un ierobežotas empīriskās verifikācijas iespējas. Var izteikt pieņēmumu, ka šīs paradigmas teoriju augstais statuss intelektuāļu pētniecībā drīzāk skaidrojams nevis ar šo teoriju metodoloģisko un empīrisko lietderību, bet tieši ar to normatīvismu. Formulējot jēgbūtību, šīs teorijas veicina intelektuāļu kā iztēlotas kopienas formēšanu, nodrošina tās pašreferenci un vērtību monitoringu, par ko izvērsti raksta Zigmunds Baumanns, Inna Kočetkova un Filips Būbaijers.

Šī darba gaitā radītā modeļa izmantošanai ir ierobežojumi. Pirmkārt, tas ir atkarīgs no bibliogrāfisko datu (preses publikāciju skaits, autorība utt.) pieejamības, kas ir nepieciešami intelektuāļu publicitātes aprēķināšanai. Lai izmantotu šo modeli gadījumos, par kuriem iepriekš nav sagatavoti bibliogrāfiskie dati, pētniekam šis darbs jāveic pašam, vai arī modelis ir jāmodificē. Taču, ja bibliogrāfisko datu bāze ir kvalitatīva, šis modelis ļauj iegūt kopainu par cilvēkiem, kuriem konkrētajā laikā un vietā ir sociāli atzīta profesionālā (kultūras) autoritāte un publicitāte (ko pastiprina politiskā statusa esamība), t.i., identificēt tās personas, kas ir uzskatāmas par konkrētās sabiedrības publiskajiem intelektuāļiem. Tas ļauj veikt gan atsevišķu intelektuāļu komunikācijas analīzi, gan pētīt publiskos intelektuāļus kā sociālu parādību.

Par lietderīgu uzskatāma arī metožu triangulācijas izmantošana, kombinējot diskursa analīzi, kontentanalīzi un kritisko metaforu analīzi. Tā ļauj aptvert nozīmīgākos publisko intelektuāļu komunikācijas aspektus: viņu izteikumu tematiku, problematizāciju, oponentu raksturojumus, argumentus, autoritātes un izteiksmes līdzekļus. Kritiskā metaforu analīze, gan būdama intelektuāļu pētniecībā salīdzinoši reti izmantota analīzes metode, tomēr pierāda sevi kā efektīvu un nozīmīgu apzināto un neapzināto pārliecināšanas paņēmieni izpētes instrumentu, kas papildina diskursa analīzi un kontentalīzi, tādējādi risinot abu iepriekšminēto metožu ierobežojumus. Par lietderīgu atzīstama arī datorizētās kvalitatīvās analīzes izmantošana ar programmas “*NVivo*” palīdzību – tā ļauj izsekot līdz diskursu elementiem arī lielos datu masīvos, veicot precīzu un visaptverošu kodēšanu.

7.2. PERESTROIKAS UN ATMODAS PERIODIZĀCIJA

Uz trīsdimensionālā modeļa pamata veiktās empīriskās izpētes rezultāti liecina par vairākām vēnā ņemamām tendencēm, kas raksturo 20. gs. 80. gadu beigu – 90. gadu sākuma Padomju Latvijas publisko telpu un tās publiskos intelektuāļus. Publiskās telpas raksturojumu

analīze ļauj izveidot detalizētāku un precīzāku šī laika periodizāciju un analizēt *perestroiku* un atmodu kā divdaļīgu procesu (pirms un pēc 1988. gada) ar četriem attīstības posmiem:

- Pirmajā posmā (no 1986. gada sākuma līdz 1988. gada maija beigām) pārmaiņu process atrodas varas kontrolē – publiskā telpa liberalizējas atbilstoši *glasnostj* stratēģijai, varas ieceres lielā mērā nosaka arī publisko diskusiju dienaskārtību un saturu. Šajā posmā intelektuāļu diskursos dominē kultūrpolitikas un mākslas jautājumi, diskusijas par *perestroikas* procesu un vides aizsardzība tēmas. Pirmie divi tematiskie bloki raksturo jauno noteikumu apropriācijas procesu, arī kolektīvās identitātes konstrukcijās šajā posmā dominē meklējumi ceļā uz jauna veida, *perestroikas* apstākļiem piemērotu publisko intelektuāļu komunikāciju. Savukārt vides aizsardzības tēmas ietvaros šajā posmā parādās pirmie *etnosuverenizācijas* diskursi, ar to sākas padomju iekārtas nodarījumu reģistrācija un iezīmējas pirmspadomju stāvokļa rekonstrukcija kā vēlamais problēmu risināšanas veids. Tomēr pirmajā posmā šis diskurss vēl ir samērā implicīts.
- Otrajā posmā (no 1988. gada jūnija līdz 1989. gada septembrim) iepriekšējā periodā implicītās tendences iegūst eksplicētāku raksturu. Tas ir masu organizāciju veidošanās un institucionalizācijas posms, kurā sabiedriskā doma ar LTF palīdzību sāk strukturēties par nozīmīgu *aizmuguri* publisko intelektuāļu izteikumiem, kuri lielā mērā sakrīt ar LTF pozīciju (migrācija, *etnosuverenizācijas* pieeja starptautisko attiecību izpratnei, *padomiskuma* kā slimības metafora u.c.). Vienlaikus šajā posmā publisko intelektuāļu izteikumos nozīmīga ir arī balstīšanās uz padomju varas autoritātēm un padomju ideoloģisko atsauču izmantošana. Ar šo posmu sākas *intelektuāliģences* komponentu konsolidācija, kuras rezultāts ir pārejas perioda Latvijas publisko intelektuāļu specifiska identitāte, kas sintezē 19. gadsimta inteliģences apgaismotāju misiju, padomju inteliģences šķiriskumu, autoritāti un pozīciju varas struktūrā, kā arī etnonacionālisma pieeju.
- Trešajā posmā (no 1989. gada oktobra līdz 1991. gada oktobrim) jau notiek šīs identitātes realizācija publisko intelektuāļu – *nācijas arhitektu* lomā. Šajā posmā publiskajās diskusijās iesaistās maksimāli liels publisko intelektuāļu skaits. Tas ir arī laiks, kad LTF no masu kustības kļūst par varas organizāciju, un tādējādi mainās publisko intelektuāļu un LTF diskursu sinhronitātes raksturs. Translējot LTF diskursus, publiskie intelektuāļi nodrošina tai leģitimitāti varas spēka statusā, kā pirms tam *perestroikas* stratēģijas ietvaros nodrošināja Gorbačovs un PSKP politikas leģitimitāti. Šai posmā padomju autoritātes tiek atmestas, bet par vienu no būtiskākajiem intelektuāļu diskursu raksturojumiem kļūst LTF oponentu un

konkurentu (LKP, Interfrontes, Pilsoņu komiteju) diskreditācija. Tādējādi var apgalvot, ka šajā posmā LTF nomaina LKP publisko intelektuāļu darbību orientējoša spēka statusā. Tomēr publisko intelektuāļu kolektīvās identitātes analīze parāda, ka LTF leģitimācija netiek uztverta kā *varas apkalpošana*, kolaborācija, jo LTF funkcionē kā *nācijas arhitektu* konceptualizētās *valstsmājas* projekta realizācijas instruments. Tajā paši intelektuāļi piedalās gan tieši, organizatoriski, būdami vienlaikus publiskie intelektuāļi un nozīmīgu politisku amatu ieņēmēji, gan netieši, diskursīvi.

- Ceturtais posms (no 1991. gada novembra līdz 1992. gada beigām) intelektuāļu diskursos un kolektīvajā identitātē ievieš lamentācijas un nostalgijas komponenti – spriedumus par publiskās ietekmes mazināšanos, intelektuālo nodarbju prestiža un pieprasījuma kritumu, kā arī sabiedrības vienotības zaudēšanu. Šajā posmā notiek pievēršanās arī pārejas perioda taisnīguma jautājumiem, taču pašu intelektuāļu atbildība šajā ietvarā gandrīz netiek apspriesta. To iespējams skaidrot gan ar padomju kolaborācijas specifisko dabu, tās daudzveidīgo faktūru, gan ar *intelektuāliģences* identitāti, kas kombinē autonomijas un iekļautības paradigmu, izšķīdinot robežas starp intelektuāļiem pieļaujamām un nevēlamām praksēm, pakārtojot to izpratni konkrētiem (*etnosuverenizācijas*) mērķiem.

7.3. PUBLISKIE INTELEKTUĀĻI UN MEDIJU VIDE

Perestroikas un atmodas laika Latvijas publiskajiem intelektuāļiem ir raksturīgi ievērot divus galvenos kritērijus komunikācijas kanālu izvēlē – to spēju sasniegt auditoriju un to atvērtību *glasnostj* radītājām pārmaiņām, kā arī divus sekundāros kritērijus – tradīciju un uzskatu sakrītību. Šie kritēriji nav savstarpēji izslēdzoši, tieši otrādi, tie nereti savstarpēji saplūst. Mediju tirāžas parāda, ka izdevumi, kas ātrāk apropiēja *glasnostj* principus un liberalizējās, uzsākot diskusijas par iepriekš publiskajā telpā noklusētām tēmām, audzēja savu popularitāti, bet tie, kas to darīja lēnāk vai mazākā apjomā nekā citi, savu statusu zaudēja. Piemēram, plašā auditorija izskaidro laikraksta “Cīņa” popularitāti intelektuāļu vidū pirmajā posmā, bet avīzes liberālisma trūkums, salīdzinājumā ar citiem izdevumiem, – tās norietu otrajā. Laikraksta “Padomju Jaunatne/Latvijas Jaunatne” nozīmīgumu visā pētāmajā periodā izskaidro pirmo divu kritēriju kombinācija. Vienlaikus intelektuāļiem ir tendence izmantot auditorijas sasniedzamības ziņā mazākus, bet īpaši uz intelektuāļu auditoriju orientētus (tradicionāli intelektuālos) medijus, un tas izskaidro laikraksta “Literatūra un Māksla” svarīgumu publisko intelektuāļu komunikācijas

kanāla statusā. Savukārt laikraksta “Atmoda” izmantošanu drīzāk nosaka pēdējais no minētajiem kritērijiem – tas ir LTF izdevums, un tā lietošana saskan ar publisko intelektuāļu tuvumu LTF pozīcijai.

No savas puses medijiem ir raksturīgi atzīt publisko intelektuāļu izteikumus par vērtīgiem materiāliem – uz to norāda gan rakstu izvietojums, gan to sakārtojums rubrikās. Mediju tirāžu korelācija un iepriekš veiktie pētījumi par mediju vidi *perestroikas* un atmodas laikā liek domāt, ka mediju vērtējums saskan ar to auditorijas vērtējumu – publisko intelektuāļu viedokļi piesaistīja ievērojamu auditoriju. Tas nozīmē, ka 20. gs. 80. gadu beigās – 90. gadu sākumā Latvijas gadījumā ir iespējams runāt par publiskajiem intelektuāļiem publiskās telpas teorētisku izpratnē – viņi realizēja tajā savu autoritāti un vienlaikus stiprināja to ar popularitātes iegūšanu. Lai gan intelektuāļu ietekme uz auditorijas uzskatiem un rīcību atrodas ārpus šī pētījuma robežām, ņemot vērā aprakstītos faktorus, ir iespējams prezumēt, ka tā bija visnotaļ būtiska. Publiskie intelektuāļi šajā laikā nav margināli, bet gan centrāli publiskās telpas dalībnieki.

Tomēr lielākā daļa pētāmā perioda publisko intelektuāļu ir situatīvi publiskās telpas dalībnieki – diskusijās ārpus savas profesijas robežām viņi iesaistās maz un neregulāri, tikai daži cilvēki praktizē publisko intelektuālismu ilgstoši, regulāri un intensīvi. Par šādiem *intensīvajiem komunikatoriem perestroikas* un atmodas laika Latvijā uzskatāmi dzejnieks Jānis Peters, dzejnieks un žurnālists Viktors Avotiņš, tulkotājs Guntis Valujevs, jurists Juris Bojārs, literatūrkritiķe Jolanta Mackova un izglītības jomas darbinieks Vilis Seleckis. Gan *intensīvo komunikatoru*, gan publisko intelektuāļu vidū kopumā prevalē literāro (rakstošo) profesiju pārstāvji. Šajā ziņā 20. gs. 80. gadu beigās – 90. gadu sākumā Latvijas publiskie intelektuāļi nav specifiska parādība, bet atbilst intelektuāļu pētījumos dominējošai publisko intelektuāļu loka kompozīcijai. To, visticamāk, izskaidro rakstošo profesiju piemērotība un tuvums publisko intelektuāļu komunikācijas kanāliem.

Intelektuāļu komunikācijas intensitāti ietekmē gan šaurāks (mediju vides notikumi un procesi), gan plašāks konteksts (politiskie un ekonomiskie notikumi un procesi), kas iespaido publisko telpu, ienesot tajā jaunas tēmas vai jaunus nosacījumus. Pētāmajā periodā šādi notikumi ir Radošo savienību plēnums 1988. gada jūnijā, LTF dibināšana 1988. gada oktobrī un tās otrais kongress gadu vēlāk, LPSR AP vēlēšanas 1990. gada martā, laikraksta “Diena” izveidošanās 1990. gada novembrī, barikādes 1991. gada janvārī, 1991. gada augusta valsts apvērsuma mēģinājums (pučs), pētāmā perioda beigās – inflācija un labklājības kritums. Kā redzams, publisko intelektuāļu aktivitāti ietekmējošie notikumi tikai daļēji sakrīt ar nozīmīgākajiem

pagrieziena punktiem politiskās historiogrāfijas skatījumā. Tātad var secināt, ka publiskie intelektuāļi ir grupa, kas vienlaikus ir atvērta apkārtējās vides ietekmēm un specifiska šo ietekmju realizācijā.

7.4. PUBLISKO INTELEKTUĀĻU DISKURSU SATURS: TEMATIKA, PROBLEMATIZĀCIJA, AUTORITĀTES

Kopumā *perestroikas* un atmodas laika Latvijas publiskie intelektuāļi visbiežāk komentējuši politisko organizāciju darbību un valsts pārvaldes jautājumus, arī likumdošanas procesu, pašas *perestroikas* norisi, ekonomiskos jautājumus un starpetnisko attiecību tematiku, izteikuši viedokļus par vispārējiem valsts attīstības jautājumiem, iesaistījušies diskusijās par vides aizsardzības problemātiku, komentējuši sabiedrības vērtīborientāciju, ideoloģijas, kā arī lustrācijas jautājumus. Katrā no šīm tēmām ir viens vai vairāki raksturīgie problēmatizācijas punkti, kā arī citi diskursu raksturojumi, kas iezīmē savdabīgu publisko intelektuāļu diskursu karti.

Vides un ekoloģijas tēmā šāds problematizācijas punkts ir kontinuitātes pārrāvums, pāridarījums dabiskumam un tradicionālā konflikts ar svešo – tas ir veids, kā tiek problematizēts vides piesārņojums un toponīmu jautājums. Tas ir hronoloģiski pirmais diskurs, kurā *padomiskums* tiek konceptualizēts kā sakropļojums (viena no nozīmīgākajām pētāmā perioda metaforām publisko intelektuāļu izteikumos) un Latvija – kā noslēgta telpa ar iekšēju, sakropļojuma rezultātā deformētu vidi, kā arī pirmā tēma, kur kā vēlāmais problēmas risinājums tiek piedāvāta atgriešanās pie pirmspadomju lietu stāvokļa. *Perestroikas* norises komentāros būtiskākā ir oponentu identifikācija un to raksturojumi, kas parāda publisko intelektuāļu dislokāciju publiskās politikas laukumā. Proti, šai ziņā intelektuāļi funkcionē kā varas turētāju dienaskārtības realizētāji, tas ir, viņi vispirms seko Gorbačova noteiktajam birokrātisma un stagnācijas kritikas kursam, bet vēlāk oponē LTF konkurentiem – Interfrontei. *Tautfrontiskums* (atvasinot no vārda “partejiskums”) ir arī politisko organizāciju un pārvaldes institūciju darbu komentējošo publisko intelektuāļu viedokļu raksturīgākā iezīme, kur viņu kritikas objekti pārsvarā ir tieši LTF konkurenti.

Starpetnisko attiecību tēma izgaismo migrācijas konceptualizāciju plūdu metaforā, kas dehumanizē iebraucējus un orientē politiku izolacionisma virzienā, kā arī piedāvā *etnosuverenizācijas* modeli kā publisko intelektuāļu raksturīgu skatījumu uz sabiedrisko

problēmu risināšanu. Proti, pamatojoties uz latviešu izzušanas draudiem, publiskie intelektuāļi argumentē nepieciešamību etnisko tiesību (pašsaglabāšanās) realizācijas nolūkos lēmumu pieņemšanu un pārvaldību organizēt kā etniski profilētu sistēmu un kā primāro (vienīgo) leģitīmo varas avotu skata etnosu. Arī citu tēmu ietvaros sociālas un ekonomiskas problēmas tiek *eticizētas* (padarītas par etniskām problēmām, piemēram, migrācija, labklājības sadalījums u.c.), un risinājumi tiek meklēti etnisko attiecību ietvaros. Tas raksturo intelektuāļu diskursus kā tipisku Latvijas 20. gadsimta publisko diskusiju produktu, kurā etnicizācija ir viens no nozīmīgākajiem paņēmieniem.⁵²⁰

Ekonomikas tematikas raksti savukārt ir zīmīgi ar to, ka tajos parādās divas no pētāmajā laukā nozīmīgām metaforām – *padomiskums* kā slimība un demokrātija kā mācību process. Tirgus ekonomika, kapitālisms tiek uzlūkots kā norma, sociālistiskā plānveida ekonomika – kā novirze. Atgriešanos pie normas traucē zināšanu trūkums, kas arī pats par sevi ir *padomiskuma slimības* izpausme. Lustrācijas tēmā vērā ņemama iezīme ir publisko intelektuāļu paustā pārejas perioda taisnīguma pasākumu kritika, kas raksturo viņu pozīciju lustrācijas jautājumā arī vairākus gadus pēc atmodas.

Apkopojot datus par publisko intelektuāļu izmantotajiem argumentācijas paņēmieniem un autoritātēm, jāsecina, ka viņi lielā mērā paļaujas uz padomju sistēmas autoritātēm: oficiālajiem dokumentiem, centrālajām politiskajām figūrām, sociālistiskajām vērtībām, tiesa, izmantojot tās oficiālajā ideoloģijā *nesankcionētiem* mērķiem. Kad padomju autoritātes zaudē savu statusu un vairs nav izmantojamas kā argumenti, autoritāšu kopa sairst sīkās vienībās, ļaujot spriest, ka tieši *padomisko* autoritāšu izmantošana raksturo 20. gs. 80. gadu beigu – 90. gadu sākuma publiskos intelektuāļus kā kolektīvu parādību un to komunikācijas kopējās tendences, savukārt citas, nepadomju autoritātes drīzāk raksturo intelektuāļus individuāli, un to lietojums ir idiosinkrātisks. Autoritāšu izvēle arī ļauj ievietot Latvijas *perestroikas* un atmodas publiskos intelektuāļus plašākā ģeogrāfiskā un vēsturiskā kontekstā, fiksējot līdzības starp viņu praksēm un Krievijas un citu PSRS republiku intelektuāļu lietotajām autoritātēm, disidentu lietotajām autoritātēm un iepriekšējos laika periodos lietotajām autoritātēm un argumentācijas veidiem.

Diskursu transformācijas izpēte liecina, ka šo procesu visvairāk ietekmējuši notikumi, kas atrodas uz *perestroikas* un atmodas laika posmu robežām: Radošo savienību plēnums 1988. gada

⁵²⁰ Sk., piemēram, Zepa, B. (2008). Demokrātijas diskursi mūsdienu Latvijā. *Akadēmiskā Dzīve*, 45, 13-20. Kott, M. (2013). The Roots of Radicalism: Persistent Problems of Class and Ethnicity in Latvia's Politics. In: *Latvia – A Work in Progress? 100 Years of State and Nation-building*. December 5-6, 2013, Uppsala, Sweden. Centre for Russian, Central and East European Studies, Uppsala Centre for Russian and Eurasian Studies. (Nepublicēts).

jūnijā (definē jaunos *glasnostj* nosacījumus publiskajai telpai un intelektuāļu darbībai tajā), LTF 2. kongress 1989. gada oktobrī (iedibina neatkarības kursu, iesaista publiskos intelektuāļus elektorālajā politikā, izveido tiem politiskās organizācijas pārstāvju statusu, ieviešot intelektuāļu kopienā arī savstarpējās konkurences faktoru), Latvijas starptautiskā atzīšana 1991. gada septembrī (neatkarīgas nacionālas valsts statusa iegūšana, jaunu politisku un ekonomisku apstākļu veidošanās). Tātad var apgalvot, ka publisko intelektuāļu kolektīvajā identitātē pārmaiņas rada un veicina gan eksogēnie faktori (institucionālās vides, mediju un citu publiskās telpas nosacījumu izmaiņas), gan endogēnie faktori (izmaiņas intelektuāļu vidē, pārmaiņas viņu statusā, publisko intelektuāļu savstarpējā koherence un konkurence).

7.5. PUBLISKO INTELEKTUĀĻU KOLEKTĪVĀ IDENTITĀTE UN IZTEIKSMES LĪDZEKĻI

Perestroikas un atmodas publisko intelektuāļu kolektīvās identitātes konstrukcijas ir būtiska viņu publisko izteikumu sastāvdaļa, un arī uzmanība, ko intelektuāļi velta pašizpratnei, parāda šīs intelektuāļu grupas universālo komponenti – šī ir parādība, kas raksturo intelektuāļus visās iekārtās un vēstures periodos. Tomēr ceļš, kādu kolektīvās identitātes konstruēšanā noiet 20. gs. 80. gadu beigu – 90. gadu sākuma Latvijas publiskie intelektuāļi, ir visnotaļ specifisks, un tas ļauj ieviest jaunu jēdzienu – *intelektuāliģence*. Šis ceļš ilgst vairākus gadus – jaunas, pārejas perioda apstākļiem derīgas kolektīvās identitātes meklējumu posms publisko intelektuāļu komentāros aizņem divus ar pusi gadus kopš *perestroikas* sākuma. Jāuzsver, ka tābrīža publisko intelektuāļu kolektīvās identitātes izpratnei viņu izteikumi medijos sniedz bagātīgu materiālu, savukārt tiešā komunikācijā (dziļajās intervijās) viņu formulējumi bieži vien ir ļoti lakoniski vai to vispār nav. Tas var būt saistīts gan ar lielo laika attālumu, kas pagājis kopš pētāmā perioda, gan ar savas darbības vēlāku pārvērtēšanu.

Tā kā *intelektuāliģences* identitāte pārliecinoši dominē pār citu identitāšu manifestācijas gadījumiem, tad ir iespējams runāt par publisko intelektuāļu kolektīvo identitāti vienskaitlī, ja pētnieciskā pieeja ir orientēta nevis un individuālām biogrāfijām, bet tieši uz kolektīvo prakšu analīzi (kā tas ir šajā pētījumā). *Intelektuāliģences* identitāte savieno 19. gadsimta inteliģences misijas izpratni (apgaismotāji, *nācijas sirdsapziņa*), padomju inteliģences šķiras apziņu (kolektivitāti, izpratni par savu vietu varas sistēmā, augstu valsts finansētu autoritāti) un etnonacionālisma politisko kontekstu (izvirza etnicitāti par nozīmīgāko problematizācijas un risinājumu veidošanas kategoriju, piešķir intelektuāļiem *nācijas celtnieku* lomu). Kolektīvās

identitātes manifestāciju diskursa analīze liecina, ka intelektuāļu pašidentitātes normu un salīdzinājuma dimensijas *perestroikas* un atmodas publisko intelektuāļu gadījumā nav nozīmīgas, jo gandrīz netiek artikulētas. Proti, šajā periodā intelektuāļi publiski nenodarbojas ar intelektuālismam piederīgu un nepieņemamu prakšu, piemēram, kolaborācijas publisku diskutēšanu. Visticamāk, šī īpatnība ir saistīta arī ar *perestroikas* un atmodas publisko intelektuāļu reakciju uz lustrācijas pasākumiem vēlāk. Intelektuāļu komentāros uzsvars tiek likts uz intelektuāļu kolektīvo mērķu (tautas apgaismošana un nācijas celtniecība) un pasaules skatījuma (etnonacionālisms) diskursīvo konstruēšanu. Diskursu analīze uzrāda salīdzinoši augstu vienprātības līmeni attiecībā uz kolektīvās identitātes saturu – ar *intelektuāliģences* identitāti konkurējošas kolektīvās identitātes versijas tikpat kā nav reprezentētas izlasē.

Pāreju no *pirmsperestroikas* padomju inteligences uz 19. gadsimta inteligences jeb *nācijas sirdsapziņas* identitāti (proti, šo elementu kombinācijas rašanos) sekmē *glasnostj* politika kopumā, bet Latvijas apstākļos to visbūtiskāk ietekmē Radošo savienību plēnums un LTF dibināšana. Šie notikumi motivē intelektuāļus iesaistīties “tautas sāpju” nosaukšanā, kā to formulē Jurijs Levada. Savukārt *nācijas celtnieku* komponenti *intelektuāliģences* identitātē, visticamāk, ienes LTF starts elektorālajā politikā pēc 2. kongresa 1989. gada beigās, politisko organizāciju sistēmas un vēlēšanu liberalizācija 1990. gadā un tai sekojošā daudzu publisko intelektuāļu politiskā statusa paaugstināšanās līdz ar ievēlēšanu Augstākajā padomē (par *nācijas celtniekiem* ne tikai diskursu, bet arī lēmumu ziņā).

Tieši specifiskā *intelektuāliģences* identitāte lielā mērā nosaka arī 20. gs. 80. gadu beigu – 90. gadu sākuma Latvijas publisko intelektuāļu metaforu lietojumu un šajā kopā dominējošo *valstsmājas* metaforu, kas saskaņā ar konceptuālo metaforu teoriju nozīmē, ka publiskie intelektuāļi, lai arī neapzināti, tomēr mērķtiecīgi pārliecina savu auditoriju par labu tādām skatījumam uz valsti, kas uzlūko to kā noslēgtu telpu, kas latviešus skata kā šīs telpas saimniekus, bet padomju varas laika migrantus – kā iebrucējus, dabiskās kārtības un komforta izjaucējus, kurus nepieciešams kārtības atjaunošanas labad ierobežot.

Šos secinājumus iespējams sintezēt teorētiskajā modelī par intelektuāļiem padomju – pēcpadomju pārejas periodā, kura teorētisko pamatu veido izpratne par intelektuāļiem kā ar sociālu autoritāti apveltītiem aktieriem, iekļautiem politikas procesā caur iesaistīšanos publiskajā telpā komunikācijā par jautājumiem ārpus viņu profesiju ierobežojumiem, bet metodoloģiskās problēmas risina trīsdimensionāls publisko intelektuāļu operacionalizācijas modelis, kas ļauj identificēt intelektuāļus pēc publiskuma, politiskā statusa un publicitātes parametriem un atšķirt

tos no citiem publiskās telpas dalībniekiem. Šī teorētiskā modeļa ietvaros iespējams izskaidrot, kā 20. gs. 80. gadu beigās – 90. gadu sākumā Latvijas publiskie intelektuāļi iegūst šo statusu un kā viņi to realizē, publiskajā telpā diskutējot par politisko institūciju darbu, pārbūves norisi, ekonomiku, starpetniskajām attiecībām un citām ārpus viņu profesionālās kompetences esošām tēmām.

Publisko intelektuāļu diskursu satura analīze kā nozīmīgus diskursu raksturojumus uzrāda sekošanu padomju varas oficiālajai nostājai un *etnosuverenitātes* pieeju, kuru šķietamais antagonisms tiek risināts *intelektuāliģences* identitātē, kas apvieno padomju inteliģences raksturojumus ar *nācijas celtnieku* lomas uzņemšanos. Tieši šī sintētiskā identitāte, manuprāt, spēj izskaidrot ne tikai publisko intelektuāļu izteikumu saturu, bet arī publisko intelektuāļu kā komunikatīvas grupas specifisko padomju – pēcpadomju transformācijas procesu kopumā. Taču būtiskākais no jautājumiem, uz ko *intelektuāliģences* koncepcija patlaban nespēj atbildēt, ir tas, cik lielā mērā šī koncepcija ir attiecināma uz visām nacionālajām valstīm, kas izveidojušās PSRS sabrukuma rezultātā. Jau darba sākumā pieminētā intelektuāļu pētniecības lauka sadrumstalotība pašlaik neļauj izdarīt nedz apstiprinošus, nedz noliedzošus secinājumus. Tam būtu nepieciešama detalizēta izpēte pēc vienotas metodoloģijas vairākās reģiona valstīs, kas, manuprāt, ir visnotaļ perspektīvs intelektuāļu pētniecības virziens. Taču vispirms ir nepieciešams veikt *iekšējo kolonizāciju*⁵²¹ tēmas ietvaros, apzinot 20. gs. 80. gadu beigās – 90. gadu sākumā latviešu valodā notikušo publisko intelektuāļu diskusiju attiecības ar Latvijā pastāvošo publisko telpu krievu valodā – tas ļautu ne tikai pilnvērtīgi izanalizēt pārejas perioda publisko intelektuāļu darbību, bet arī gūt ieskatu Latvijā pastāvošo etnisko un ideoloģisko domstarpību vēsturē.

⁵²¹ Izmantojot Krievijas politikas un kultūras pētnieka Aleksandra Etkinda (*Александр Эткинд/Alexandr Etkind*) terminu, kas izstrādāts grāmatā Эткинд, А. (2013). *Внутренняя колонизация. Имперский опыт России*. Москва: НЛЮ.

8. IZMANTOTĀS LITERATŪRAS UN AVOTU SARAKSTS

8.1. LITERATŪRA:

1. [Bez aut.]. (1989). *Latvijas Tautas fronte: programma un statūti. 2. izdevums*. Rīga: Avots.
2. [Bez aut.]. (1992). *1989. gada Tautas skaitīšanas rezultāti Latvijā. Statistisku datu krājums*. Rīga: Latvijas Republikas Valsts statistikas komiteja.
3. [Bez aut.]. (1993). *Latvijas statistikas gadagrāmata*. Rīga: LR Valsts statistikas komiteja.
4. Abdelal, R., Herrera, Y.M., Johnston, A.I., McDermott, R. (eds). (2009). *Measuring Identity: A Guide to Social Scientists*. Cambridge: Cambridge University Press.
5. Ahearne, J., Bennett, O. (eds). (2007). *Intellectuals and Cultural Policy*. London, New York: Routledge.
6. Alexander, J. C. (2006). *The Civil Sphere*. New York: Oxford University Press.
7. Alexander, J. C. (ed.). (1998). *Real Civil Societies. Dilemmas of Institutionalization*. London, Thousand Oaks, New Delhi: SAGE Publications.
8. Anderson, B. (1991/1983). *Imagined Communities. Reflections on the Origin and Spread of Nationalism*. London, New York: Verso Books.
9. Apīnis, A. (2000/1982). *Soļi senākās latviešu grāmatniecības un kultūras takās*. Rīga: Preses nams.
10. Baker, C. (2001). *Cultural studies and discourse analysis: a dialogue on language and identity*. London, Thousand Oaks, New Delhi: SAGE Publications.
11. Barker, C. (2005). *Cultural Studies. Theory and Practice*. London: SAGE Publications.
12. Basov, N., Simet, G.F., Andel, J. van, Mahlomaholo, S., Netshandama, V. (eds). (2010). *The Intellectual: A Phenomenon in Multidimensional Perspectives*. Oxford: Inter-Disciplinary Press.
13. Bassin, M., Kelly, C. (2012). *Soviet and Post-Soviet Identities*. Cambridge, New York: Cambridge University Press.
14. Bates, D. (ed.). (2007). *Marxism, intellectuals and politics*. Basingstoke, New York: Palgrave MacMillan.
15. Bauman, Z. (1989). *Legislators and Interpreters: on Modernity, Post-modernity, and Intellectuals*. Cambridge: Polity Press.

16. Benda, J. (1959/1927). *The Betrayal of the Intellectuals*. Boston: The Beacon Press.
17. Bennett, T. (2007). *Critical trajectories: culture, society, intellectuals*. Malden: Blackwell.
18. Bergman, M.M. (ed.). (2008). *Advances in mixed methods research: theories and applications*. Los Angeles, London: SAGE Publications.
19. Birkerts, A. (1927). *Latviešu inteliģence savās cīņās un gaitās*. Rīga: A. Raņķa grāmatu tirgotava. 2 sēj.
20. Bleiere, D. (1996). *Latvija 1985.-1996.gadā. Notikumu hronika*. Rīga: Demokrātijas attīstības centrs.
21. Bleiere, D., Butulis, I., Stranga, A., Zunda, A. (2005). *Latvijas vēsture. 20. gadsimts*. Rīga: Jumava.
22. Bloed, A. (ed.). (1990). *From Helsinki to Vienna: Basic Documents of the Helsinki Process*. Dordrecht: Kluwer Academic Publishers.
23. Blum, A. (2003). Identities in Soviet History. *Contemporary European History*, 12(2), 213-223.
24. Blūzma, V. (red.). (2008). *Nevardarbīgā pretošanās: Latvijas neatkarības atgūšanas ceļš*. Rīga: LZA Baltijas stratēģisko pētījumu centrs.
25. Blūzma, V., Celle, O., Jundzis, T., Lēbers, D.A., Levits, E., Zīle, Ļ. (1998). *Latvijas valsts atjaunošana: 1986.-1993*. Rīga: Latvijas Universitātes žurnāla "Latvijas Vēsture" fonds.
26. Boobbyer, P. (2009/2005). *Conscience, Dissent and Reform in Soviet Russia*. London, New York: Routledge.
27. Bourdieu, P. (1985). The Social Space and the Genesis of Groups. *Theory and Society*, 14(6), 723–744.
28. Bourdieu, P. (1991). *Language and Symbolic Power*. Cambridge: Harvard University Press.
29. Bourdieu, P. (1994). *Sociology in Question*. London, Thousand Oaks, New Delhi: Sage Publications.
30. Bourdieu, P., Passeron, J.C. (1998). *Reproduction in education, society and culture*. London: SAGE Publications.
31. Boyer, D., Lomnitz, C. (2005). Intellectuals and Nationalism: Anthropological Engagements. *Annual Review of Anthropology*, 34, 105-120.

32. Brikše, I. (red.). *Komunikācija. Kultūras un vēstures diskurss*. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds.
33. Brooks, J. (2001). *Thank you, comrade Stalin! Soviet Public Culture from Revolution to Cold War*. Princeton: Princeton University Press.
34. Brubaker, R., Cooper, F. (2000). Beyond “identity”. *Theory and Society*, 29, 1-47.
35. Budd, R.W., Thorp, R.K., Donohew, L. (1967). *Content analysis of communications*. New York, London: Macmillan.
36. Burke, P., Stets, J. E. (2009). *Identity Theory*. Oxford, New York: Oxford University Press.
37. Calavita, N., Krumholz, N. (2003). Capturing the Public Interest: Using Newspaper Op-Eds to Promote Planning in Conservative Times. *Journal of Planning Education and Research*, 22(4), 400-406.
38. Charteris-Black, J. (2004). *Corpus Approaches to Critical Metaphor Analysis*. Basingstoke, New York: Palgrave Macmillan.
39. Charters-Black, J. (2011). *Politicians and Rhetoric. The Persuasive Power of Metaphor*. 2nd ed. Basingstoke, New York: Palgrave Macmillan.
40. Clerc, Louis, Glover, Nikolas (eds). (2014). *Small States and Foreign Publics. Histories of Public Diplomacy in Northern Europe*. Leiden: Brill Publishers (sagatavošanā).
41. Cocks, J. (2002). *Passion and Paradox. Intellectuals Confront the National Question*. Princeton, Oxford: Princeton University Press.
42. Collini, S. (2006). *Absent minds: intellectuals in Britain*. Oxford; New York: Oxford University Press.
43. Conell, R. (2010). Building the Neoliberal World: Managers as Intellectuals in a Peripheral Economy. *Critical Sociology*, 36(6), 777-792.
44. Connell, R. (2006). Core activity: Reflexive intellectual workers and cultural crisis. *Journal of Sociology*, 42, 5-23.
45. Crawford, J. (2007). Mapping the intellectual labour process. *Journal of Sociology*, 43, 187-205.
46. Cunningham-Parmeter, K. (2011). Alien Language: Immigration Metaphors and the Jurisprudence of Otherness. *Fordham Law Review*, 79(4), 1580-1582.
47. Danowski, J., Park, D. (2009). Networks of the dead or alive in cyberspace: public intellectuals in the mass and internet media. *New Media Society*, 338-357.

48. Dervinytė, I. (2009). Conceptual Emigration and Immigration Metaphors in the Language of the Press: a Contrastive Analysis. *Studies About Languages*, 14, 49-55.
49. Dijk, T. A. (2001). Discourse, Ideology and Context. *Folia Linguistica*, 35(1-2), 11-40.
50. Drake, D. (2005). *French Intellectuals and Politics from the Dreyfus Affair to the Occupation*. Gordonsville: Palgrave Macmillan.
51. Edwards, M. (2004). *Civil Society*. Cambridge: Polity Press.
52. Eisenstadt, S.N., Giesen, B. (1995). The construction of collective identity. *European Journal of Sociology*, 36(1), 72-102.
53. El-Sharif, A. (2012). Metaphors we believe by: Islamic doctrine as evoked by the Prophet Muhammad's metaphors. *Critical Discourse Studies*, 9(3), 231-245.
54. Ērglis, Dz. (sast.). (2007). *Okupētā Latvija 1940-1990. Latvijas Vēsturnieku komisijas 2005.gada pētījumi*. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds.
55. Eubanks, P. (2000). *A War of Words in the Discourse of Trade: The Rhetorical Constitution of Metaphor*. Carbondale: Southern Illinois University Press.
56. Fairclough, N. (2003). *Analysing Discourse: Textual Analysis for Social Research*. London, New York: Routledge.
57. Fairclough, N. (2001). *Language and Power. 2nd Edition*. Edinburgh Gate: Pearson Education.
58. Falk, B. J. (2003). *Dilemmas of Dissidence in East-Central Europe*. New York: Central European University Press.
59. Feuer, L.S. (1969). *Marx and the intellectuals: a set of post-ideological essays*. Garden City: Anchor Books.
60. Fink, L., Leonard, S.T., Reid, D.M. (eds). (1996). *Intellectuals and Public Life. Between Radicalism and Reform*. Ithaca, London: Cornell University Press.
61. Finkel, S. (2007). *On the Ideological Front. The Russian Intelligentsia and the Making of the Soviet Public Sphere*. New Haven, London: Yale University Press.
62. Fitzpatrick, S. (1999). *Everyday Stalinism: Ordinary Life in Extraordinary Times. Soviet Russia in the 1930s*. New York: Oxford University Press.
63. Fitzpatrick, S. (2005). *Tear off the masks! Identity and imposture in twentieth-century Russia*. Princeton; Oxford: Princeton University Press.
64. Fitzpatrick, S. (1992). *The Cultural Front. Power and Culture in Revolutionary Russia*. Ithaca, London: Cornell University Press.

65. Fleck, C., Hess, A., Lyon, E.S. (eds). (2009). *Intellectuals and Their Publics: Perspectives from the Social Sciences*. Farnham, Burlington: Ashgate Publishing Limited.
66. Foucault, M. (2006/1969). *The Archaeology of Knowledge*. London, New York: Routledge
67. Franklin, B. (2008). *Pulling newspapers apart: analysing print journalism*. London, New York: Routledge.
68. Furedi, F. (2004). *Where have all the intellectuals gone? Confronting 21st century philistinism*. London, New York: Continuum.
69. Galasińska, A., Krzyżanowski, M. (2009). *Discourse and Transformation in Central and Eastern Europe*. New York: Palgrave Macmillan.
70. Garnham, N. (2000). *Emancipation, the Media, and Modernity. Arguments About the Media and Social Theory*. New York: Oxford University Press.
71. Gee, J. P. (2003). *An introduction to discourse analysis*. London, New York: Routledge.
72. Gibbs, G. (2002). *Qualitative Data Analysis: Explorations with NVivo*. Philadelphia: Open University Press.
73. Gibbs, R.W. Jr. (ed.). (2008). *The Cambridge Handbook of Metaphor and Thought*. Cambridge: Cambridge University Press.
74. Gill, G. (2011). *Symbols and Legitimacy in Soviet Politics*. Cambridge: Cambridge University Press.
75. Goldman, K.D., Schmalz, K.J. (2000). 'Op to it! Writing Op-Ed Columns. *Health Promotion Practice*, 1(4), 302-304.
76. Góra, M., Mach, Z., Zielińska, K. (eds). *Collective Identity and Democracy in the Enlarging Europe*. Frankfurt am Main etc.: Peter Lang.
77. Gorbačovs, M. (1986). PSKP CK ģenerālsekretāra biedra M.Gorbačova referāts 1986.gada 25.februārī. *Padomju Savienības Komunistiskās partijas XXVII kongresa materiāli*. Rīga: Avots.
78. Gorbačovs, M. (1986). *Runu un rakstu izlase*. Rīga: Avots.
79. Gorbačovs, M. (1988). *Pārkārtošanās un jaunā domāšana mūsu valstij un visai pasaulei*. Rīga: Avots.
80. Graham, B., Howard, P. (2012). *The Ashgate Research Companion to Heritage and Identity*. Hampshire: Ashgate.

81. Gramsci, A. (2001/1971). *Selections from the Prison Notebooks of Antonio Gramsci*. London: ElecBook.
82. Grīniece, A. (sast.). (2010). *Radošo savienību plēnums. 1. un 2. jūnijs*. Rīga: Jumava.
83. Gripsrud, J., Weibull, L. (2010). *Media, Markets & Public Spheres*. Bristol, Chicago: Intellect.
84. Gūtmane, M. (sast.). (2005). *100 gadu kopā ar Vili Lāci. Konferences materiāli*. Rīga: Zinātne
85. Gūtmane, M. (sast.). (2006). *Dvīņu zīmē: Vizmas Belševicas nozīme latviešu literatūrā un vēsturē. Konferences materiāli*. Rīga: Karogs.
86. Habermas, J. (1989). *The structural transformation of the public sphere: an inquiry into a category of bourgeois society*. Cambridge: Polity Press.
87. Habermas, J. (2006). Political Communication in Media Society: Does Democracy Still Enjoy an Epistemic Dimension? The Impact of Normative Theory on Empirical Research. *Communication Theory*, 16(4), 411-426.
88. Hann, C.M. (ed.). (2003). *Postsocialism: Ideals, ideologies and practices in Eurasia*. London, New York: Routledge.
89. Hill, C.E. (2000). *Intellectuals, Identities and Popular Movements. Ten Case Studies from France, Britain, Germany and the Balkans*. London: Middlesex University Press.
90. Hill, M., Montag, W. (2000). *Masses, Classes, and the Public Sphere*. London, New York: Verso.
91. Hladik, R. (2011). A Theory's Travelogue: Post-Colonial Theory In Post-Socialist Space. *Theory of Science*, 33(4), 561-590.
92. Hoffmann, E.P. (ed.). (1984). *The Soviet Union in the 1980s*. New York: Academy of Political Science.
93. Huszar, G. (ed.). (1960). *The Intellectuals: a Controversial Portrait*. Illinois: The Free Press of Glencoe.
94. Huyse, L. (1995). Justice after Transition: On the Choices Successor Elites Make in Dealing with the Past. *Law & Social Inquiry*, 20(1), 51-78.
95. Īvāns, D. (1995). *Gadījuma karakalps*. Rīga: Vieda.
96. Jacobs, R., Townsley, E. (2011). *The Space of Opinion. Media Intellectuals and the Public Sphere*. New York: Oxford University Press.

97. Jacoby, R. (2008). Last Thoughts on 'The Last Intellectuals'. Symposium: Public Intellectuals Then and Now. *Society*, 46(1), 38-44.
98. Jennings, J., Kemp-Welch, T. (eds). (2003). *Intellectuals and Politics from the Dreyfus Affair to Salman Rushdie*. New York: Routledge.
99. Johnson, P. (2000). *Intellectuals*. New York: Phoenix Press.
100. Johnston, H., Klandermans, B. (1995). *Social Movements and Culture*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
101. Judt, T. (2011/1992). *Past Imperfect. French intellectuals, 1944-1956*. New York, London: New York University Press.
102. Jundzis, T., Jansone, I., Stradiņš, J. (red.). (2008). *Nevardarbīgās pretošanās loma Latvijas neatkarības atjaunošanā: kongresa referāti*. Rīga: LZA.
103. Jundzis, T., Zaļais, R. (red.). (2006). *Nevardarbīgā pretošanās. Latvijas pieredze: rakstu, dokumentu un atmiņu krājums, veltīts Barikāžu atceres 15. gadadienai*. Rīga: LZA.
104. Kagarlisky, B. (1989). *The Thinking Reed. Intellectuals and the Soviet State from 1917 to the Present*. London, New York: Verso Books.
105. Kalniete, S. (2000). *Es lauzu. Tu lauzi. Mēs lauzām. Viņi lūza*. Rīga: Jumava.
106. Kaprāns, M., Procevska, O., Uzule, L., Saulītis, A. (2012). *Padomju deportāciju pieminēšana Latvijā Atmiņu politika un publiskā telpa*. Rīga: Mansards.
107. Kavaliauskas, T. (2012). *Transformations in Central Europe between 1989 and 2012: Geopolitical, Cultural, and Socioeconomic Shifts*. Lanham: Lexington Books.
108. Keep, J. (1995). *Last of the empires. A History of the Soviet Union*. Oxford, New York: Oxford University Press.
109. King, L.P., Szelény, I. (2004). *Theories of the New Class: Intellectuals and Power*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
110. Kochetkova, I. (2010). *The Myth of Russian Intelligentsia: Old Intellectuals in the New Russia*. Milton Park, New York: Routledge.
111. Krauliņš, K. (1953). *J. Raiņa dzīve un darbība*. Rīga: Latvijas Valsts izdevniecība.
112. Kreituse I. (2001). Kolaboracionisms Latvijas okupācijas un aneksijas laikā 1940. gada jūnijā–augustā. Problēmas nostādne. *Latvijas vēsturnieku komisijas raksti*, 7, 35-56.
113. Krippendorff, K. (2004). *Content Analysis: an Introduction to its Methodology*. London, Thousand Oaks, New Dehli: SAGE Publications.

114. Kruk, S., Chakars, J. (2010). Agency, Awakening, and the audiovisual: Developments in late-Soviet Latvian Broadcasting. *Central European Journal of Communication*, 1(4), 53-65.
115. Kruks, S. (2008). "Par mūziku skaistu un melodisku!". *Padomju kultūras politika, 1932-1964*. Rīga: Neputns.
116. Kubuliņa, A. (sast.). (2005). *Cilvēka brīvība. Cilvēka balss. Ojāra Vācieša starptautiskā zinātniskā konference. Rakstu krājums*. Rīga: Pils.
117. Kūle, M. (zin. red.). (2012). *Modernitātes veidošanās Latvijā filosofiskajā un ideju vēstures skatījumā: personības un virzieni*. Rīga: LU FSI.
118. Kurzman, C., Owens, L. (2002). The Sociology of Intellectuals. *Annual Review of Sociology*, 28, 63-90.
119. Kuzmina, G. (2010, 28. apr.). *20 neatkarības gadi statistikas kaleidoskopā*. LR Centrālā statistikas pārvalde. Sk. 2013, 21. dec.: <http://www.csb.gov.lv/notikumi/20-neatkaribas-gadi-statistikas-kaleidoskopa-25894.html>.
120. Kvale, S. (1996). *InterViews: an Introduction to Qualitative Research Interviewing*. London, Thousand Oaks, New Dehli: SAGE Publications.
121. Laclau, E., Mouffe, C. (1985/2001). *Hegemony and Socialist Strategy*. London, New York: Verso.
122. Laitin, D. (1998). *Identity in Formation: The Russian-Speaking Populations in the Near Abroad*. Ithaca; London: Cornell University Press.
123. Lakoff G., Johnson, M. (2003/1980). *Metaphors we Live by*. Chicago, London: University of Chicago Press.
124. Lakoff, G. (1990). *Metaphor and War*. Sk. 2010, 10.okt.,: <http://georgelakoff.files.wordpress.com/2011/04/metaphor-and-war-the-metaphor-system-used-to-justify-war-in-the-gulf-lakoff-1991.pdf>.
125. Laķis, P. (1997). *Vara un sabiedrība: varas maiņa Latvijā astoņdesmito un deviņdesmito gadu mijā*. Rīga: Zvaigzne ABC.
126. Lamas, C., Mullany, L., Stockwell, P. (eds). (2007). *The Routledge companion to socioinguistics*. London, New York: Routledge.
127. Lane, D. (2012). *Elites and Identities in Post-Soviet Space*. New York: Routledge.
128. Lauristin, M., Vihalemm, P., Rosengren, K., Weibull, L. (eds). (1997). *Return to the Western World. Cultural and Political Perspectives on the Estonian Post-Communist Transition*. Tartu: Tartu University Press.

129. Leetaru, K. (2012). *Data mining methods for the content analyst: an introduction to the computational analysis of content*. New York, London: Routledge.
130. Lehtonen, M. (2000). *The Cultural Analysis of Texts*. London, Thousand Oaks, New Delhi: SAGE Publications.
131. Lendiņa, M. (2006). Radošās inteliģences ieguldījums kultūras dzīves bagātināšanā un sabiedriskās domas veidošanā Latvijas rajonos (1945.g.-1988.g.1.-2.jūnijs). *Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls*, 2, 100.-133.
132. Letki, N. (2002). Lustration and Democratisation in East-Central Europe. *Europe-Asia Studies*, 54(4), 529-552.
133. Locke, T. (2004). *Critical Discourse Analysis*. London, New York: Continuum.
134. Lūse, D. (2008). *Latviešu literatūra un 20.gadsimta politiskās kolīzijas*. Rīga: Valters un Rapa.
135. Mannheim, K. (1991/1929). *Ideology and Utopia*. New York: Routledge.
136. McClarnand, E. (1998). The Politics of History and Historical Revisionism: De-Stalinization and the Search for Identity in Gorbachev's Russia, 1985-1991. *The History Teacher*, 31(2), 153-179.
137. McKee, A. (2005). *The public sphere: an introduction*. Cambridge: Cambridge University Press.
138. McLuhan, M. (1995/1964). Understanding media. In: McLuhan, E. (ed.). *Essential McLuhan*. New York: Basic Books.
139. Mills, C.W. (1963/1955). On Knowledge and Power. In: Horowitz, I. L. (ed.). (1963). *Power, Politics and People. The Collected Essays of C. Wright Mills*. New York: Ballantine Books.
140. Mishler, E. (1986). *Research Interviewing. Context and Narrative*. Cambridge, London: Harvard University Press.
141. Misiunas, R. Taagepera, R. (1993). *The Baltic States: Years of Dependence*. London: Hurst & Company.
142. Misiunas, R., Taagepera, R. (1983). *The Baltic States, years of dependence. 1940-1980*. Berkeley, Los Angeles: University of California Press.
143. Misztal, B. (2007). *Intellectuals and the Public Good. Creativity and Civil Courage*. Cambridge: Cambridge University Press.

144. Mok, K.H. (1998). *Intellectuals and the state in post-Mao China*. London; Basingstoke: Macmillan Publ.; New York: St. Martin's Press.
145. Montgomery, M. (1995). *An Introduction to Language and Society*. London, New York: Routledge.
146. Morsink, J. (2011). *The Universal Declaration of Human Rights: Origins, Drafting, and Intent*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.
147. Muceniece, A. (1981). *Radošā inteliģence sociālisma celtniecībā*. Rīga: Avots.
148. Müller, J.W. (2000). *Another Country: German Intellectuals, Unification and National Identity*. New Haven, London: Yale University Press.
149. Müller-Doohm, S. (2005). Theodor W. Adorno and Jürgen Habermas - Two Ways of Being a Public Intellectual: Sociological Observations Concerning the Transformation of a Social Figure of Modernity. *European Journal of Social Theory*, 8, 269-180.
150. Musolff, A. (2010). *Metaphor, Nation and the Holocaust: The Concept of the Body Politic*. London, New York: Routledge.
151. Musolff, A. (2012). The study of metaphor as part of critical discourse analysis. *Critical Discourse Studies*, 9(3), 301-310.
152. Nalepa, M. (2010). *Skeletons in the closet: transitional justice in post-Communist Europe*. New York: Cambridge University Press.
153. Nollendorfs, V., Oberlenders, E. (red.). (2010). *Okupācija, kolaborācija, pretošanās: vēsture un vēstures izpratne. Latvijas vēsturnieku komisijas raksti. 26.sēj.* Rīga: Latvijas Okupācijas muzeja biedrība.
154. Pels, D. (1999). Privileged Nomads: On the Strangeness of Intellectuals and the Intellectuality of Strangers. *Theory, Culture, Society*, 16(1), 63-86.
155. Pels, D. (2000). *The Intellectual as Stranger*. London, New York: Routledge.
156. Peunova, M. (2008). From dissidents to collaborators: the resurgence and demise of the Russian critical intelligentsia since 1985. *Studies in East European Thought*, 60(3), 231-250.
157. Philips, L., Jørgensen, M. (2002). *Discourse Analysis as Theory and Method*. London, Thousand Oaks, New Delhi: SAGE Publications.
158. Philips, N., Hardy, C. (2002). *Discourse Analysis: Investigating Processes of Social Construction*. London, Thousand Oaks, New Dehli: SAGE Publications.
159. Ploss, S.I. (2010). *The Roots of Perestroika: The Soviet Breakdown in Historical Context*. Jefferson: McFarland & Co.

160. Polletta, F., Jasper, J.M. (2001). Collective Identity and Social Movements. *Annual Review of Sociology*, 27, 283-305.
161. Postmes, T., Branscombe, N. R (2010). *Rediscovering Social Identity*. New York, Hove: Psychology Press.
162. Powers, D. (2010). Rock Criticism's Public Intellectuals. *Popular Music and Society*, 33(4), 533-548.
163. Preoteasa, I. (2002). Intellectuals and the public sphere in post-communist Romania: a discourse analytical perspective. *Discourse Society*, 13, 269-292
164. Procevska, O. (2009). *Inteliģences diskursi padomju Latvijas 20. gs. 80. gadu otrās puses publiskajā telpā: komentāri laikrakstā "Literatūra un Māksla" (1986–1989): Maģistra darbs*. Rīga: LU SZF Komunikācijas studijas nodaļa.
165. Prozorov, S. (2009). *The Ethics of Postcommunism. History and social praxis in Russia*. New York: Palgrave Macmillan.
166. Putinaite, N. (2008). The good vs. “the own”: moral identity of the (post-)Soviet Lithuania. *Studies in East European Thought*, 60, 261–278.
167. Raudseps, P. (red.). (2005). *15 gadi. Atjaunotā Latvija laikraksta “Diena” pirmajās lappusēs*. Rīga: Dienas grāmata.
168. Richardson, J. (ed.). (1986). *Handbook of Theory of Research of the Sociology of Education*. Westport: Greenwood Press.
169. Rieber, A.J. (1991). *Perestroika at the Crossroads*. New York: M.E. Sharpe.
170. Roberts, K., Povall, S., Tholen, J. (2005). Farewell to the Intelligentsia: Political Transformation and Changing Forms of Leisure Consumption in the Former Communist Countries of Eastern Europe. *Leisure Studies*, 24 (2), 115-135.
171. Rooney, B. (2009). *Literary Activists. Writer-intellectuals and Australian Public Life*. Queensland: University of Queensland Press.
172. Rosenfeld, S. (2000). The Op-Ed Page: a Step to a Better Democracy. *The Harvard International Journal of Press/Politics*, 5(7), 7-11.
173. Rozenvalds, J. (2000). Par inteliģenci un tās lomu Latvijas politiskajos procesos 1987.-2000.gadā. *Latvijas Zinātņu Akadēmijas Vēstis*, 54(3/4), 130-141.
174. Rozenvalds, J. (2005). Piezīmes par Latvijas nacionālās elites veidošanos pēc Otrā pasaules kara. *Latvijas Arhīvi*, 2, 73-89.
175. Said, E. (1996). *Representations of the Intellectual*. New York: Vintage Books.

176. Saparov, A. (2003). The alteration of place names and the construction of national identity in Soviet Armenia. *Cahiers du monde russe*, 44(1), 179–198.
177. Sartre, J.P. (2005/1948). *What is Literature?* London, New York: Routledge.
178. Schreier, M. (2013). *Qualitative Content Analysis in Practice*. Los Angeles, London, New Delhi: SAGE Publications.
179. Schwartz, K. (2006). *Nature and National Identity after Communism. Globalizing the Ethnoscape*. Pittsburgh: University of Pittsburgh Press.
180. Seale, C. (ed.). (2004). *Researching society and culture*. 2nd ed. Los Angeles, etc.: SAGE Publications.
181. Sherlock, T. (2007). *Historical Narratives in the Soviet Union and Post-Soviet Russia: Destroying the Settled Past, Creating an Uncertain Future*. New York: Palgrave Macmillan.
182. Shlapentokh, V. (1990). The Justification of Political Conformism: The Mythology of Soviet Intellectuals. *Studies in Soviet Thought*, 39(2), 111-135.
183. Shlapentokh, V., Shiraev, E., Carroll, E. (2008). *The Soviet Union. Internal and External Perspectives on Soviet Society*. New York: Palgrave Macmillan.
184. Shlapentokh, V., Vanderpool, C., Doktorov B. (1999). *The New Elite in Post-Communist Eastern Europe*. College Station: Texas A&M University Press.
185. Simmel, G. (1950). The Stranger. In: Wolff, K. (trans.) *The Sociology of Georg Simmel*. New York: Free Press.
186. Simons, G. (2005). Jaunās nacionālās elites kopš 20. gadsimta 50. gadiem: Padomju Savienības kopējā perspektīva. *Latvijas Arhīvi*, 2, 62-72.
187. Smith, D., Pabriks, A., Purs, A., Lane, T. (2002). *The Baltic States: Estonia, Latvia, Lithuania*. London, New York: Routledge.
188. Smits, E.D. (2002/1991). *Nacionālā identitāte*. Rīga: AGB.
189. Snochowska-Gonzalez, C. (2012). Post-colonial Poland—On an Unavoidable Misuse. *East European Politics & Societies*, 26(4), 708-723.
190. Splichal, S. (2010). Eclipse of "the Public". From the Public to (transnational) Public Sphere. Conceptual Shifts in the Twentieth Century. In: Gripsrud, J., Moe, H. (eds). (2010). *The Digital Public Sphere. Challenges for Media Policy*. Göteborg: Nordicom.
191. Sreberny, A., Khiabany, G. (2007). Becoming Intellectual: The Blogestan and Public Political Space in the Islamic Republic. *British Journal of Middle Eastern Studies*, 34(3), 267-286.

192. Stan, L. (2009). *Transitional justice in Eastern Europe and the former Soviet Union. Reckoning with the Communist Past*. New York, London: Routledge.
193. Steen, G.J. (2007). *Finding Metaphor in Grammar and Usage*. Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
194. Stevens, S. (2007). Speaking Out: Toward an Institutional Agenda for Refashioning STS Scholars as Public Intellectuals. *Science Technology Human Values*, 33, 730-753.
195. Stradiņš, J. (1989). *Latvijas Zinātņu akadēmija: izcelsme, vēsture, pārvērtības*. Rīga: Zinātne.
196. Stradiņš, J. (1992). *Trešā atmoda: raksti un runas 1988.-1990. gadā Latvijā un par Latviju*. Rīga: Latvijas Zinātņu akadēmija.
197. Strods, H. (2010). *PSRS politiskā cenzūra Latvijā 1940-1990*. Rīga: Jumava.
198. Stukuls, D. (2002). *Imagining the nation: history, modernity and revolution in Latvia*. University Park: Pennsylvania State University Press.
199. Svašek, M. (2006). *Postsocialism: Politics and Emotions in Central and Eastern Europe*. New York, Oxford: Berghahn Books.
200. Sweet, W. (2003). *Philosophical Theory and the Universal Declaration of Human Rights*. Ottawa: University of Ottawa Press.
201. Sztompka, P. (1993). *The Sociology of Social Change*. Oxford, Cambridge: Blackwell.
202. Škapars, J. (2005). *Baltijas brīvības ceļš: Baltijas valstu nevardarbīgas cīņas pieredze pasaules kontekstā*. Rīga: Zelta grauds.
203. Tabuns, A. (2006). Intelektuāļi – spožums un posts. *Latvijas Universitātes Raksti*, 701, 6-33.
204. Tanasoiu, C. (2008). Intellectuals and Post-Communist Politics in Romania: An Analysis of Public Discourse, 1990—2000. *East European Politics and Societies*, 22, 80-113.
205. Tautas deputātu klubs “Neatkarība”. (2001). *Tas bija tautas laiks*. Rīga: Antēra.
206. Tisenkopfs, T. (red.). (2010). *Socioloģija Latvijā*. Rīga: Latvijas Universitātes akadēmiskais apgāds.
207. Titscher, S. et al. (2000). *Methods of text and discourse analysis*. London, Thousand Oaks, New Dehli: SAGE Publications.
208. Van Dijk, T.A. (2008). *Discourse and Power*. Basingstote, New York: Palgrave Macmillan.

209. Van Dijk, T.A. (ed.). (2011). *Discourse Studies: a Multidisciplinary Introduction*. Los Angeles, London, New Delhi: SAGE Publications.
210. Verdery, K. (1995). *National Ideology Under Socialism*. Berkeley, Los Angeles, London: University of California Press.
211. Vihalemm, P. (2002). *Baltic Media in Transition*. Tartu: Tartu University Press.
212. Von Seth, R. (2011). The Russian public sphere, 1978–2003: the construction of the citizen role through newspaper discourse. Agency and the political process. *Critical Discourse Studies*, 8(1), 15-29.
213. Vulfsons, M. (1997). *Kārtis uz galda!* Rīga: Liesma.
214. Wald, A. (1987). *The New York Intellectuals: The Rise and Decline of the Anti-Stalinist Left From the 1930s to the 1980s*. Chapel Hill: University of North Carolina Press.
215. Walzer, M. (2002). *The Company of Critics: Social Criticism and Political Commitment in the Twentieth Century*. New York: Basic Books.
216. Wodak, R., Meyer, M. (2010). *Methods of Critical Discourse Analysis. 2nd Edition*. London, Thousand Oaks, New Delhi: SAGE Publications.
217. Wolfe, T. C. (2005). *Governing Soviet Journalism. The Press and the Socialist Person after Stalin*. Bloomington, Indianapolis: Indiana University Press.
218. Wood, L.A. (2000). *Doing discourse analysis: methods for studying action in talk and text*. London, Thousand Oaks, New Dehli: SAGE Publications.
219. Yurchak, A. (2006). *Everything Was Forever, Until It Was No More: The Last Soviet Generation*. Princeton: Princeton University Press.
220. Zake, I. (2010). Politicians Versus Intellectuals in the Lustration Debates in Transitional Latvia. *Journal of Communist Studies and Transition Politics*, 26 (3), 389-412.
221. Zālīte, I. (1998). Radošā inteliģence - VDK kontroles objekts un propagandas ierocis: (70., 80.g. atspoguļojums VDK dokumentos). *Latvijas Vēsture*, 3, 55-61.
222. Zelče, V. (proj.vad.) (2005). *Agora. 3.sēj. Pēckara Latvijas cilvēklaiktelpa ≠ staļinisms*. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds.
223. Zelče, V. (red.). (2010). *Pēdējais karš: Traumas komunikācija. Otrais un papildinātais izdevums*. Rīga: Mansards.
224. Zepa, B. (2008). Demokrātijas diskursi mūsdienu Latvijā. *Akadēmiskā Dzīve*, 45, 13-20.
225. Zisserman-Brodsky, D. (2003). *Constructing Ethnopolitics in the Soviet Union: Samizdat, Deprivation, and the Rise of Ethnic Nationalism*. New York, Hampshire: Palgrave Macmillan.

226. Zvorykin, A. A., Golubtsova, N. I., Rabinovich, E.I. (1970). *Cultural policy in the Union of Soviet Socialist Republics*. Paris: UNESCO.
227. Айтматов, Ч. (2004/1980). *И дольше века длится день*. Санкт-Петербург: Азбука-классика.
228. Афанасьев, Ю. (1997). *Советское общество: Возникновение, развитие, исторический финал*. Москва: Российский государственный гуманитарный университет.
229. Бердяев, Н. (1923). *Миросозерцание Достоевского*.
:http://www.vehi.net/berdyaev/dostoevsky/07.html.
230. Бердяев, Н. (1998/1907-1909). *Духовный кризис интеллигенции: сборник статей*. Москва: Канон.
231. Бердяев, Н. А., Булгаков, С. Н., Гершензон, М. О., Изгоев, А. С., Кистяковский, Б. А., Струве, П. Б., Франк, С. Л. (1990/1910). *Вехи: сборник статей о русской интеллигенции*. Москва: Новости.
232. Березовая, Л. (1985). *Партия большевиков и демократическая интеллигенция в годы нового революционного подъема*. Москва: Высшая школа.
233. Варецкий, В. (2001). *Шелест страниц, как шелест знамён. Пресса России в трех политических режимах*. Москва: РеСК, Информ Форте.
234. Волков, В.С. (ред.). (1991). *Российская интеллигенция: страницы истории: межвузовский сборник научных трудов*. Санкт-Петербург: Образование.
235. Гидиринский, В. (2007). *Русская интеллигенция в истории России. Социокультурный аспект*. Москва: Московский гуманитарный институт им. Е. Р. Дашковой.
236. Глебкин, В. (1998). *Ритуал в советской культуре*. Москва: Янус-К.
237. Горбачев, М. (1987). *Твёрдо идти дорогой перестройки и углубления демократии: сборник материалов о поездке М. С. Горбачева в Латвийскую и Эстонскую ССР 17-21 февраля 1987 года*. Москва: Политиздат.
238. Горбачев, М. (1988/1987). *Перестройка и новое мышление для нашей страны и для всего мира*. Москва: Издательство политической литературы.
239. Грамши, А. (1991). *Тюремные тетради*. Москва: Политиздат.
240. Гудков, Л., Дубин, Б. (2009). *Интеллигенция*. Санкт-Петербург: Издательство Ивана Лимбаха.

241. Денисовский, Г., и др. (ред.). (1989). *Рабочий класс и инженерно-техническая интеллигенция в социалистических странах: социальная информация*. Москва: Наука.
242. Зезина, М. (2009). Режим привилегий для научной и художественной интеллигенции. В кн. Кондратьева, Т., Соколов, А. (2009). *Режимные люди в СССР*. Москва: РОССПЭН.
243. Кара-Мурза, С.Г. (2001). *Советская цивилизация. Том 2*. Sk. 2013, 6. janv.: http://www.kara-murza.ru/books/sc_b/sc_b23.htm.
244. Кондратьева, Т., Соколов, А. (2009). *Режимные люди в СССР*. Москва: РОССПЭН.
245. Кувалдин, В. (сост.). (2005). *Прорыв к свободе. О перестройке двадцать лет спустя*. Москва: Альпина Бизнес Букс.
246. Куратов, О. (2004). *Хроники русского быта 1950-1990 гг.* Москва: ДеЛи.
247. Левада, Ю. (2006). *Ищем человека: социологические очерки 2000—2005*. Москва: Новое издательство.
248. Макаревич, Э., Карпухин, О. (2003). *Игры интеллигентов, или Социальный контроль масс*. Москва: Эксмо.
249. Малиа, М. (2002). *Советская трагедия. История социализма в России. 1917—1991*. Москва: Российская политическая энциклопедия.
250. Овсепян, Р. (2005). *История новейшей отечественной журналистики*. Москва: Издательство Московского университета Наука.
251. Пархоменко, Т. (2001). *Российская интеллигенция на Родине и в зарубежье: новые документы и материалы*. Москва: Российский институт культурологии.
252. Пихоя, Р., Соколов, А. (2008). *История современной России. Кризис коммунистической власти в СССР и рождение новой России. Конец 1970-х - 1991 гг.* Москва: Фонд Первого Президента России Б. Н. Ельцина.
253. Поспелов, Е. М. (1992). *Национальная политика СССР и топонимика*. Москва: Московский филиал Географического общества СССР.
254. Рис, Н. (2005/1997). *Русские разговоры: Культура и речевая повседневность эпохи перестройки*. Москва: Новое литературное обозрение.
255. Романовский, С. (2000). *Нетерпение мысли, или исторический портрет радикальной русской интеллигенции*. Санкт-Петербург: Издательство Санкт-Петербургского Университета.
256. Сокол Э. (1957). *Жизнь и творчество Яна Райниса*. Рига: Латгосиздат.

257. Соколов, К. (2007). *Художественная культура и власть в постсталинской России. Союз и борьба (1953-1985)*. Санкт-Петербург: Нестор-История.
258. Сталин И. (1949). Национальный вопрос и ленинизм: Ответ товарищам Мешкову, Ковальчуку и Другим. В.кн.: Сталин И. (1949). *Сочинения*. Москва: Государственное издательство политической литературы.
259. Сталин, И. (1936). *О проекте Конституции Союза ССР. Доклад на Чрезвычайном VIII Всесоюзном съезде Советов*. Sk. 2011.gada 30.dec.: <http://www.petrograd.biz/stalin/14-21.php>.
260. Толстых, В. (сост.). (2005). *Перестройка. Двадцать лет спустя*. Москва: Русский путь.
261. Шубин, А. (2001). *От “застоя” к реформам. СССР в 1979-1985 гг.* Москва: Российская политическая энциклопедия.
262. Эткинд, А. (2013). *Внутренняя колонизация. Имперский опыт России*. Москва: НЛО.

8.2. AVOTI:

1. Andrejevs, G. (1992, 28. aug.). Runa EDSA Parlamentārās asamblejas pirmajā sesijā. *Neatkarīgā Cīņa*. 2. lpp.
2. Augstkalns, U. (1991, 17. sept.). Par demokrātijas virtuves pusi. *Diena*. 2. lpp.
3. Augstkalns, U. (1991, 2. okt.). Kā apturēt riņķa danci ap pilsonību? *Diena*. 2. lpp.
4. Auziņš, I. (1988, 9. sept.). Bagātībai, ne noplicināšanai. *Literatūra un Māksla*. 2. lpp.
5. Avotiņš, V. (1987, 26. dec.). Dziesma vai nopūta - valoda skolā? *Skolotāju Avīze*. 4. lpp.
6. Avotiņš, V. (1987, 27. nov.). Brillles ar bremsēm. *Literatūra un Māksla*. 2. lpp.
7. Avotiņš, V. (1988, 10.aug.). Karogi, karogi... *Skolotāju Avīze*. 6-7.lpp.
8. Avotiņš, V. (1988, 13. maijs). Kas man vajadzīgs, lai es atbalstītu metro. *Padomju Jaunatne*. 1. lpp.
9. Avotiņš, V. (1988, 25. maijs). Demokrātija dienesta lietošanai. *Padomju Jaunatne*. 1. lpp.
10. Avotiņš, V. (1988, 5.nov.). Par to, kas peld pa virsu. *Padomju Jaunatne*. 4-5.lpp.
11. Avotiņš, V. (1989, 10. jūl.). Neatkarību vai eiforiju? *Atmoda*. 4. lpp.
12. Avotiņš, V. (1989, 11. marts). Aparāts skumst oficiāli. *Padomju Jaunatne*. 7. lpp.
13. Avotiņš, V. (1989, 14. okt.). Savu priekšstatu mērce. *Padomju Jaunatne*. 3. lpp.
14. Avotiņš, V. (1989, 20. marts). Valodu ar mēli nenolaizīsi. *Atmoda*. 3. lpp.

15. Avotiņš, V. (1989, 23. sept.). Palagi, mutautiņi. *Padomju Jaunatne*. 4. lpp.
16. Avotiņš, V. (1989, 29. maijs). Vai politikai jau Dāliņa kājas? *Atmoda*. 2. lpp.
17. Avotiņš, V. (1989, 3. nov.). Uz brīvu zemi pa mēness tiltu? *Padomju Jaunatne*. 1. lpp.
18. Avotiņš, V. (1989, 4. janv.). ...Lai cilvēks nenolaistos četrkāpus. *Skolotāju Avīze*. 8. lpp.
19. Avotiņš, V. (1989, 5. jūn.). Džungļu mūzika. *Atmoda*. 3. lpp.
20. Avotiņš, V. (1990, 10. apr.). Orgāns startēs maijā. *Atmoda*. 2. lpp.
21. Avotiņš, V. (1990, 10. okt.). Otrais ešelons izvēlas stūmējus. *Latvijas Jaunatne*. 2. lpp.
22. Avotiņš, V. (1990, 12. jūn.). Frontes draudzene - vara? *Latvijas Jaunatne*. 2. lpp.
23. Avotiņš, V. (1990, 15. dec.). Ar pliku propagandu nepietiks. *Diena*. 1. lpp.
24. Avotiņš, V. (1990, 18. dec.). Putni bez skrūvītēm. *Diena*. 3. lpp.
25. Avotiņš, V. (1990, 19. janv.). ... bitīt rožu... *Latvijas Jaunatne*. 4. lpp.
26. Avotiņš, V. (1990, 20. aug.). Kara komunisms - nabagiem, tirgus - ? *Latvijas Jaunatne*. 2. lpp.
27. Avotiņš, V. (1990, 20. dec.). Dzīve uz svariem. *Diena*. 3. lpp.
28. Avotiņš, V. (1990, 20. jūl.). Inerce - brīvības dzinējsuns. *Latvijas Jaunatne*. 2. lpp.
29. Avotiņš, V. (1990, 23. nov.). Fiskālisms. *Diena*. 3. lpp.
30. Avotiņš, V. (1990, 24. okt.). Vai sadursmēm briesmīgas? *Neatkarīgā Cīņa*. 1. lpp.
31. Avotiņš, V. (1990, 26. sept.). LTF: kukū vai tutū? *Latvijas Jaunatne*. 2. lpp.
32. Avotiņš, V. (1990, 28. marts). Komentārs stāvoklim X (II). *Latvijas Jaunatne*. 4. lpp.
33. Avotiņš, V. (1990, 28. febr.). Komentārs stāvoklim X (I). *Latvijas Jaunatne*. 2. lpp.
34. Avotiņš, V. (1990, 29. dec.). Otrā āda. *Diena*. 3. lpp.
35. Avotiņš, V. (1990, 3. febr.). Latvijas Tautas frontes darbības koncepcija LPSR nākamā sasaukuma Augstākajai Padomei. *Latvijas Jaunatne*. 2. lpp.
36. Avotiņš, V. (1990, 3. marts). Neat-kārība?* *Cīņa*. 2. lpp.
37. Avotiņš, V. (1990, 7. nov.). Pekstiņi. *Latvijas Jaunatne*. 4. lpp.
38. Avotiņš, V. (1990, 8. dec.). Skaidrības labad. *Latvijas Jaunatne*. 3. lpp.
39. Avotiņš, V. (1991, 1. jūn.). Ķēķa durvis dusmīgajiem. *Latvijas Jaunatne*. 2. lpp.
40. Avotiņš, V. (1991, 10. sept.). Vīskreļus vajaga? Būs! *Latvijas Jaunatne*. 2. lpp.
41. Avotiņš, V. (1991, 17. jūn.). Pārejas periods - simts gadi? *Latvijas Jaunatne*. 2. lpp.
42. Avotiņš, V. (1991, 23. apr.). Dabūšana un došana. *Diena*. 1. lpp.
43. Avotiņš, V. (1991, 24. apr.). Mans sudrabs un zelts. *Neatkarīgā Cīņa*. 2. lpp.
44. Avotiņš, V. (1991, 28. febr.). Vēstule vergturiem. *Latvijas Jaunatne*. 2. lpp.

45. Avotiņš, V. (1991, 29. aug.). Neatkarības padomju periods? *Latvijas Jaunatne*. 2. lpp.
46. Avotiņš, V. (1991, 3. sept.). Karlsons dzīvos bez jumta. *Latvijas Jaunatne*. 2. lpp.
47. Avotiņš, V. (1991, 4. maijs). Šurp sārto vīna trauku. *Latvijas Jaunatne*. 4. lpp.
48. Avotiņš, V. (1991, 6. jūn.). Dzīvosim skaisti. Strādāsim tikai par pasaules algām. *Latvijas Jaunatne*. 4. lpp.
49. Avotiņš, V. (1991. 19. jūl.). Dzelzs svārki manam zilajam draudziņam. *Latvijas Jaunatne*. 2. lpp.
50. Avotiņš, V. (1992, 14. nov.). Cilvēks - nenopietns gadījums. *Latvijas Jaunatne*. 2. lpp.
51. Avotiņš, V. (1992, 20. okt.). Atā, atā! *Latvijas Jaunatne*. 2. lpp.
52. Avotiņš, V. (1992, 22. jūl.). Valoda gluži viena? *Latvijas Jaunatne*. 2. lpp.
53. Avotiņš, V. (1992, 23. dec.). Zonētais stulbums. *Latvijas Jaunatne*. 2. lpp.
54. Avotiņš, V. (1992, 24. sept.). Kur pavārs kājas mazgā. *Latvijas Jaunatne*. 2. lpp.
55. Bērziņš, U. (1989, 2. dec.). Ir cits ceļš. *Literatūra un Māksla*. 6. lpp.
56. Bišers, I. (1992, 10. marts.). Kāda demokrātija mums vajadzīga. *Diena*. 2. lpp.
57. Bišers, I. (1992, 2. apr.). Varas dalīšana un varas dalīšanas princips. *Diena*. 2. lpp.
58. Bišers, I. (1992, 4. febr.). Dažas pārdomas jaunajā gadā. *Diena*. 2. lpp.
59. Bišers, I. (1992, 9. sept.). Politiskā krīze un tās pārvaramība. *Diena*. 2. lpp.
60. Bite, I. (1991, 21. marts.). Nevis bars, bet izlase. *Diena*. 2. lpp.
61. Bite, I. (1991, 23. janv.). Lodes nav nomaldījušās. *Diena*. 1. lpp.
62. Bite, I. (1991, 28. febr.). Šī saldēnūgtā baskājība! *Diena*. 1. lpp.
63. Bite, I. (1991, 1. febr.). Vai nagla papēdīt? *Diena*. 1. lpp.
64. Bite, I. (1991, 17. janv.). Jāizvēlas uzvalks. *Diena*. 2. lpp.
65. Bite, I. (1991, 18. maijs.). Kurš ar lāpstu, kurš ar karoti? *Diena*. 1. lpp.
66. Bite, I. (1991, 2. marts.). Ar kādu mušu pletni? *Diena*. 2. lpp.
67. Bite, I. (1991, 20. jūn.). Kā izjūgt pusstopu? *Diena*. 2. lpp.
68. Bite, I. (1991, 22. maijs.). Tīrības kratīšana. *Diena*. 1. lpp.
69. Bite, I. (1991, 30. apr.). Krustcelēs. *Diena*. 1. lpp.
70. Bite, I. (1991, 31. janv.). Bailes domāt! *Diena*. 2. lpp.
71. Bite, I. (1991, 4. jūn.). Izlēkt vai izvārties? *Diena*. 1. lpp.
72. Bite, I. (1991, 5. jūl.). Vadīs nevadāmie? *Diena*. 1. lpp.
73. Bite, I. (1991, 7. febr.). Zāģu vaimanas. *Diena*. 1. lpp.

74. Bojārs, J. (1989, 2. sept.). Brīvību rīt ne vēlāk kā uz brokastu laiku! *Padomju Jaunatne*. 4. lpp.
75. Bojārs, J. (1989. 8. apr.). Padomju Baltijas republiku tiesiskās problēmas. *Literatūra un Māksla*. 5. lpp.
76. Bojārs, J. (1990, 16. marts.). Ko tad vajadzētu darīt? *Lauku Avīze*. 4. lpp.
77. Bojārs, J. (1990, 16. okt.). Risinājuma alternatīvas. *Neatkarīgā Cīņa*. 2. lpp.
78. Bojārs, J. (1990, 20. okt.). Kā būs ar pilsonību? *Literatūra un Māksla*. 2. lpp.
79. Bojārs, J. (1990, 28. dec.). Padomju Sociālistisko Republiku Savienības prezidentam Mihailam Gorbačovam. *Latvijas Jaunatne*. 1. lpp.
80. Bojārs, J. (1990, 3.jūl.). Parlamentārās demokrātijas mācībstundas. *Latvijas Jaunatne*. 2. lpp.
81. Bojārs, J. (1991, 13. febr.). Privatizācija. Valdības projekts: nepārdomāta steiga vai apzināta manipulācija? *Neatkarīgā Cīņa*. 2. lpp.
82. Bojārs, J. (1991, 20. aug.). Patiesības nozīme un dezinformācijas sekas. *Atmoda*. 4. lpp.
83. Bojārs, J. (1991, 25. jūl.). Pašnoteikšanās pieredze un politiskās likumsakarības II. *Diena*. 2. lpp.
84. Bojārs, J. (1991, 30. marts). Pelēkās vielas deficīts. *Neatkarīgā Cīņa*. 4. lpp.
85. Bojārs, J. (1991, 4. apr.). Dzīvokļu un zemes privatizācijas pozitīvās un negatīvās sekas. *Diena*. 2. lpp.
86. Bojārs, J. (1991, 5. nov.). Ideoloģiskais pilsoņu karš pilsonības jautājumā. *Atmoda*. 4. lpp.
87. Bojārs, J. (1991, 8. jūn.). Vilnas jau nocirpts diezgan un sacirps vēl vairāk. *Neatkarīgā Cīņa*. 4. lpp.
88. Bojārs, J. (1992, 13. febr.). Raganu medības Valpurģu naktī. *Latvijas Jaunatne*. 2. lpp.
89. Bojārs, J. (1992, 25. jūl.). Valdības tautsaimniecības programma Starptautiskā valūtas fonda ieteikumu un Latvijas ekonomikas realitātes fonā. *Neatkarīgā Cīņa*. 2. lpp.
90. Bojārs, J. (1992, 25. sept.). Viltus pravieši impērijas stratēģijas kontekstā. *Neatkarīgā Cīņa*. 2. lpp.
91. Bojārs, J. (1992, 26. febr.). Cīņa ar ēnu. *Neatkarīgā Cīņa*. 2. lpp.
92. Bojārs, J. (1992, 3. dec.). Kā aplaupa tautu, un kas vainīgs tautsaimniecības katastrofā. *Diena*. 2. lpp.
93. Bojārs, J. (1992, 7.jūl.). Čuguna krāsniņa uz valdības pieminekļa. *Diena*. 2. lpp.
94. Briedis, L. (1988, 14. dec.). Ne tauta pret tautu tad karos. *Skolotāju Avīze*. 6-7. lpp.

95. Čaklais, M. (1988, 11. nov.). [Bez nosaukuma]. *Literatūra un Māksla*. 2. lpp.
96. Čaklais, M. (1988, 22. janv.). [Bez nosaukuma]. *Literatūra un Māksla*. 2. lpp.
97. Čaklais, M. (1989, 22. apr.). Šai pakāpē. *Literatūra un Māksla*. 29. lpp.
98. Čaklais, M. (1989, 23. dec.). Atklāta vēstule Rīgas pilsētas partijas komitejas pirmajam sekretāram Arnoldam Klaučēnam un komitejas septītajam plēnumam. *Literatūra un Māksla*. 2. lpp.
99. Čaklais, M. (1989, 30. dec.). [Bez nosaukuma]. *Literatūra un Māksla*. 2. lpp.
100. Čaklais, M. (1989, 8. apr.). [Bez nosaukuma]. *Literatūra un Māksla*. 2. lpp.
101. Čaklais, M. (1990, 22. sept.). [Bez nosaukuma]. *Literatūra un Māksla*. 2. lpp.
102. Čaklais, M. (1989, 30. sept.). [Bez nosaukuma]. *Literatūra un Māksla*. 2. lpp.
103. Daugmalis, V. (1989, 1. jūn.). Tur, aiz mākoņiem - saule. *Zvaigzne*. 10. lpp.
104. Daugmalis, V. (1989, 11. marts). Marina, Ludmila, Aleksandrs Bloks. *Literatūra un Māksla*. 4. lpp.
105. Daugmalis, V. (1989, 18. marts.). Viktora Daugmaļa runa. *Literatūra un Māksla*. 3. lpp.
106. Daugmalis, V. (1989, 29. jūl.). Paradoksi un kopsaucēji. *Literatūra un Māksla*. 3. lpp.
107. Daugmalis, V. (1989, 5. augusts). Pārkāpjot robežšķirtni. *Literatūra un Māksla*. 5. lpp.
108. Daugmalis, V. (1989, 7. janv.). Kas tur, apakš akmeņiem? *Literatūra un Māksla*. 4. lpp.
109. Daugmalis, V. (1989, 9. dec.). Homo Sovieticus un starpnacionālo attiecību problēma. *Literatūra un Māksla*. 5. lpp.
110. Daugmalis, V. (1989, 26. aug.). Latvijas latviskumam. *Literatūra un Māksla*. 2. lpp.
111. Dīmanis, S. (1991, 13. jūn.). Opozīcija kā jau opozīcija. *Diena*. 2. lpp.
112. Dobrovenskis, R. (1988, 16. dec.). Un tomēr: ko saka statistika? *Literatūra un Māksla*. 4. lpp.
113. Dobrovenskis, R. (1988, 2. dec.). Nepieciešams dialogs. *Literatūra un Māksla*. 5. lpp.
114. Dobrovenskis, R. (1988, 26. aug.). Vai atvērsim logu? *Literatūra un Māksla*. 2. lpp.
115. Dobrovenskis, R. (1988, 30. sept.). Vajadzīgi uguns glabātāji. *Literatūra un Māksla*. 4. lpp.
116. Dribins, L. (1992, 17. jūn.). Kādā skolā mācīsimies demokrātiju? *Neatkarīgā Cīņa*. 2. lpp.
117. Dribins, L. (1992, 29. febr.). Līdz katastrofai tālu. *Diena*. 2. lpp.
118. Dribins, L. (1992, 29. febr.). Zinātne ir māksla, nevis amats. *Neatkarīgā Cīņa*. 2. lpp.
119. Dribins, L. (1992, 29. okt.). Apturēt krīzes eskalāciju! *Diena*. 2. lpp.
120. Dribins, L. (1992, 31. marts.). Tad "drīkst" vai "nedrīkst" atdalīties? *Neatkarīgā Cīņa*. 2. lpp.
121. Dripe, A. (1992, 1. jūl.). Mītiņā. *Neatkarīgā Cīņa*. 2. lpp.

122. Dripe, A. (1992, 21. aug.). Visiem vienādi! *Neatkarīgā Cīņa*. 3. lpp.
123. Dripe, A. (1992, 22. jūl.). Militārisms. *Neatkarīgā Cīņa*. 2. lpp.
124. Dripe, A. (1992, 3. okt.). Utopiju ir daudz. *Neatkarīgā Cīņa*. 2. lpp.
125. Dripe, A. (1992, 8. jūl.). Ubagi. *Neatkarīgā Cīņa*. 2. lpp.
126. Freimanis, J. (1991, 11. jūl.). Zvēra atbilde jēriņam. *Atmoda*. 3. lpp.
127. Freimanis, J. (1991, 16. maijs.). Bet āža kāja rēgojas... *Atmoda*. 3. lpp.
128. Freimanis, J. (1991, 30. nov.). Pauze ar pilsonību. *Neatkarīgā Cīņa*. 2. lpp.
129. Freimanis, J. (1991, 15. janv.). Par aizjūga zirgiem - un mērauklām. *Atmoda*. 3. lpp.
130. Freimanis, J. (1992, 14. nov.). 3D vai 4D? Ko ņemsim? *Diena*. 2. lpp.
131. Freimanis, J. (1992, 15. febr.). Latvija, kur tavi ministri! *Diena*. 4. lpp.
132. Freimanis, J. (1992, 17. marts.). Līgumu plēšana un nacionālās intereses. *Diena*. 2. lpp.
133. Freimanis, J. (1992, 18. jūn.). Mazo valstu lielā rūpe. *Diena*. 2. lpp.
134. Freimanis, J. (1992, 22. janv.). Ar Krieviju? Bez Krievijas? Pret Krieviju? *Diena*. 2. lpp.
135. Freimanis, J. (1992, 23. dec.). Provokāciju meistari. *Latvijas Jaunatne*. 2. lpp.
136. Gerts, O. (1991, 16. marts.). Līgums vai lamatas? *Neatkarīgā Cīņa*. 1. lpp.
137. Grīnbergs, A. (1991, 14. maijs.). Rūgts. *Neatkarīgā Cīņa*. 2. lpp.
138. Grīnbergs, A. (1991, 22. maijs.). Zemnieks miglā. *Neatkarīgā Cīņa*. 2. lpp.
139. Grīnbergs, A. (1991, 27. nov.). Aiz mūriem un dzeloņstieplēm. *Neatkarīgā Cīņa*. 2. lpp.
140. Grīnblats, M. (1991, 13. jūn.). Kāpēc Lietuvai nav pilsoņu komiteju? *Diena*. 2. lpp.
141. Grīnblats, M. (1991, 22. okt.). Pilsonība un dekolonizācija - vienas lietas divas puses. *Atmoda*. 5. lpp.
142. Īvāns, D. (1988, 11. nov.). Piedod un palīdzi, Latvija!. *Padomju Jaunatne*. 4. lpp.
143. Īvāns, D. (1988, 14. jūn.). Kurš izturēs? *Padomju Jaunatne*. 2. lpp.
144. Īvāns, D. (1988, 5. maijs.). Kaunīgie latvieši. *Padomju Jaunatne*. 3. lpp.
145. Īvāns, D. (1989, 18. nov.). Atklāta atbilde Padomju Sociālistisko republiku Savienības Latvijas Padomju Sociālistiskās Republikas darbaļaužu Internacionālās frontes republikāniskajai Padomei sakarā ar tās Atklāto vēstuli LTF Domei. *Padomju Jaunatne*. 3. lpp.
146. Īvāns, D. (1990, 10. febr.). Cienījamie Rīgas vēlētāji, demokrātijas atbalstītāji! *Latvijas Jaunatne*. 1. lpp.
147. Īvāns, D. (1990, 16. marts.). Balsosim par Brīvību! *Atmoda*. 2. lpp.

148. Īvāns, D. (1990,13. marts.). Demokrātiskās Latvijas patrioti, Latvijas Tautas frontes biedri, atbalstītāji un līdzjutēji! *Atmoda*. 2. lpp.
149. Īvāns, D. (1990,14. marts.). Starp desu un brīvību. *Latvijas Jaunatne*. 2. lpp.
150. Īvāns, D. (1990,23. nov.). Atgūt ticību pašu spēkiem. *Diena*. 6. lpp.
151. Īvāns, D. (1991, 15. marts.). Trešais pagrieziena. *Diena*. 1. lpp.
152. Īvāns, D. (1991, 26. aug.). Atcerēsimies LTF ideju. *Diena*. 2. lpp.
153. Īvāns, D. (1991, 27. sept.). Valsts un informācija. *Diena*. 2. lpp.
154. Īvāns, D. (1992, 3. jūn.). Linča tiesa. *Neatkarīgā Cīņa*. 2. lpp.
155. Klotiņš, A. (1988, 1. aug.). Republikas tiesiskais statuss un kultūras attīstības jautājumi. *Avots*. 50-51. lpp.
156. Kosteņecka, M. (1986, 15. nov.). Šodien es Tev dāvinu Zelta Zirgu... *Padomju Jaunatne*. 4. lpp.
157. Kosteņecka, M. (1986, 21. marts). Mēs visi esam tikai laikabiedri... *Padomju Jaunatne*. 4. lpp.
158. Kosteņecka, M. (1986, 24. okt.). Tiesa nāk, piecelties! *Literatūra un Māksla*. 2. lpp.
159. Kosteņecka, M. (1988, 6. okt.). Par represijām, depresiju un sirds valodu. *Padomju Jaunatne*. 3. lpp.
160. Kosteņecka, M. (1990,22. marts.). Šis biķeris man neies secen... *Latvijas Jaunatne*. 2. lpp.
161. Kosteņecka, M. (1990,28. marts.). "Gaišā sirds liesmā uzziedēs kultūras Karogs!" *Rīgas Balss*. 4. lpp.
162. Kosteņecka, M. (1990,7. marts.). Parlamenta neredzamā darbaDiena. *Latvijas Jaunatne*. 2. lpp.
163. Kosteņecka, M. (1991, 10. janv.). Mūsu rūpju janvāris. *Diena*. 2. lpp.
164. Kreicbergs, H. (1989, 14. jūn.). Iepazīt bez aizpriedumiem. *Rīgas Balss*. 4. lpp.
165. Kūlis, Ē. (1991, 12. febr.). No Maskavas atnāca telegramma. *Neatkarīgā Cīņa*. 3. lpp.
166. Laķis, P. (1989, 1. marts). Kā dzīvot jeb Sociālais taisnīgums un sabiedrības humanizācija. *Liesma*. 8. lpp.
167. Laķis, P. (1989, 18. nov.). Mēs un viņi. *Literatūra un Māksla*. 12. lpp.
168. Laķis, P. (1989, 2. marts.). Jāpierāda vispārcilvēcisko vērtību prioritāte. *Padomju Jaunatne*. 1. lpp.
169. Laķis, P. (1989, 23. jūn.). Neatkarība - pašmērķis vai līdzeklis? *Atmoda*. 6. lpp.
170. Laķis, P. (1989, 28. nov.). Jaunatne starpnacionālo attiecību sistēmā. *Cīņa*. 2. lpp.

171. Laķis, P. (1989, 29. nov.). Jārīkojas enerģiskāk! *Skolotāju Avīze*. 10. lpp.
172. Laķis, P. (1989, 6. maijs.). Stratēģijā vienoti. *Atmoda*. 2. lpp.
173. Laķis, P. (1990, 10. marts). Cik galvu pūķim? *Literatūra un Māksla*. 2. lpp.
174. Laķis, P. (1990, 14. apr.). Masu un elitārā kultūra. *Literatūra un Māksla*. 2. lpp.
175. Laķis, P. (1990, 27. janv.). "Centrisma" spožums un posts. *Literatūra un Māksla*. 2. lpp.
176. Laķis, P. (1990, 4. aug.). Nomenklatūra un tās darbinieki. *Literatūra un Māksla*. 10. lpp.
177. Laķis, P. (1990, 7. dec.). Sociālie konflikti mūsu dzīvē. *Neatkarīgā Cīņa*. 2. lpp.
178. Laķis, P. (1990, 8. dec.). Vēlreiz par varas pārņemšanu. *Diena*. 5. lpp.
179. Laķis, P. (1991, 14. jūn.). Stabilitātes iespēja. *Diena*. 2. lpp.
180. Laķis, P. (1991, 25. apr.). Vispārējās likumsakarības un mūsu ceļš. *Diena*. 1. lpp.
181. Laķis, P. (1992, 12. febr.). Vainīgi? Nevainīgi? *Diena*. 2. lpp.
182. Laķis, P. (1992, 31. janv.). Kultūriņa bārenīte. *Diena*. 2. lpp.
183. Lāms, V. (1992, 19. maijs.). Dvēseļu kropolība. *Neatkarīgā Cīņa*. 2. lpp.
184. Levits, E. (1991, 15. febr.). Demokrātija un diktatūra. *Diena*. 1. lpp.
185. Levits, E. (1991, 24. janv.). PSRS tiesiskā atbildība par notikumiem Baltijā. *Diena*. 2. lpp.
186. Mackova, J. (1991, 1. nov.). Dar' man, tēvis, pastaliņas, gribu uz Ziemeļvalstīm! *Diena*. 2. lpp.
187. Mackova, J. (1991, 11. okt.). Ja atrisinājums būtu naudā... *Diena*. 1. lpp.
188. Mackova, J. (1991, 14. dec.). Ne dienišķā maize vien... *Diena*. 1. lpp.
189. Mackova, J. (1991, 15. okt.). Vai jaunas izdevības gaidās? *Diena*. 1. lpp.
190. Mackova, J. (1991, 2. maijs.). Rīgas pils, bērni un LKP. *Diena*. 2. lpp.
191. Mackova, J. (1991, 2. nov.). Stukačs ir miris, lai dzīvo ziņotājs! *Diena*. 2. lpp.
192. Mackova, J. (1991, 23. nov.). Nav ļaunuma bez labuma. *Diena*. 2. lpp.
193. Mackova, J. (1991, 25. okt.). Joprojām skeptiskas pārdomas. *Diena*. 2. lpp.
194. Mackova, J. (1991, 29. janv.). Dienu un nakti nedziestošs ugunskurs. *Diena*. 2. lpp.
195. Mackova, J. (1991, 3. sept.). Īstais brīdis īstenot nolemto. *Diena*. 2. lpp.
196. Mackova, J. (1991, 31. aug.). Papīru laikmetam aizejot. *Diena*. 2. lpp.
197. Mackova, J. (1991, 4. okt.). Paēdušais neēdušo nesaprot. *Diena*. 1. lpp.
198. Mackova, J. (1991, 4. sept.). Ko darīt citādajiem? *Diena*. 1. lpp.
199. Mackova, J. (1991, 5. okt.). Kas iepūtīs vēju burās? *Diena*. 2. lpp.
200. Mackova, J. (1991, 6. apr.). Stiprajam - brīvību, vājajam - aizsardzību. *Diena*. 2. lpp.
201. Mackova, J. (1991, 6. dec.). Visu labāko bērniem? *Diena*. 2. lpp.

202. Mackova, J. (1992, 11. apr.). Garantijas nav, bet skolas paliek. *Diena*. 1. lpp.
203. Mackova, J. (1992, 11. janv.). Ierēdņu laiks pagājis. *Diena*. 1. lpp.
204. Mackova, J. (1992, 29. janv.). Vai Latvijas Universitātē taps jauns kultūras centrs? *Diena*. 2. lpp.
205. Mackova, J. (1992, 4. jūl.). Angļu mauriņš nerodas vienā dienā. *Diena*. 2. lpp.
206. Mūks, R. (1989, 30. dec.). Pagaidām. *Literatūra un Māksla*. 2. lpp.
207. Peters, J. (1986, 11. jūl.) 10 minūtes par mums būtisko. *Literatūra un Māksla*. 2. lpp.
208. Peters, J. (1986, 28. marts). Nest laika nastu. *Literatūra un Māksla*. 2. lpp.
209. Peters, J. (1987, 1. maijs.). Viņi protestē kā prazdami. *Literatūra un Māksla*. 2. lpp.
210. Peters, J. (1987, 12. jūn.). Minēt lielo nākamības mīklu. *Literatūra un Māksla*. 2. lpp.
211. Peters, J. (1987, 16. okt.). Redzēt sava darba augļus. *Literatūra un Māksla*. 2. lpp.
212. Peters, J. (1987, 17. sept.). Par nacionālu atdzimšanu internacionālismā. *Cīņa*. 2. lpp.
213. Peters, J. (1987, 5. aug.). Savi ordeņi un savi infarkti. *Literatūra un Māksla*. 7.lpp.
214. Peters, J. (1987, 6. janv.). Vārda līdzatbildība. *Cīņa*. 2. lpp.
215. Peters, J. (1988, 1. sept.). Visa cīņa vēl priekšā. *Karogs*. 3-4. lpp.
216. Peters, J. (1988, 10. jūn.). Tauta, republika, taisnīgums. *Literatūra un Māksla*. 2. lpp.
217. Peters, J. (1988, 11. marts). Jaunu laiku tuvīnot. *Literatūra un Māksla*. 2. lpp.
218. Peters, J. (1988, 11. okt.). J.Petera referāts Latvijas Tautas frontes dibināšanas kongresā. *Padomju Jaunatne*. 1-2. lpp.
219. Peters, J. (1988, 13. maijs). Tīri avoti, smags mantojums, jauna atbildība. *Literatūra un Māksla*. 2-4.lpp.
220. Peters, J. (1988, 17.marts). Mēs esam vismaz jundījuši. *Padomju Jaunatne*. 4.lpp.
221. Peters, J. (1988, 2.dec.). Atgriešanās Eiropā. *Literatūra un Māksla*. 4.lpp.
222. Peters, J. (1988, 26. jūn.). Par tautas sociālismu, par tiesisku valsti! *Padomju Jaunatne*. 1.lpp.
223. Peters, J. (1988, 3. sept.). Es ticu veselīgajiem spēkiem. *Padomju Jaunatne*. 4-5. lpp.
224. Peters, J. (1988, 4. nov.). Cita ceļa vairs nav. *Literatūra un Māksla*. 2. lpp.
225. Peters, J. (1989, 12. nov.). Debates sakarā ar J.Stradiņa referātu. *Cīņa*. 4. lpp.
226. Peters, J. (1989, 2. dec.). Par Republikas suverenizāciju, par neatkarīgu cilvēku. *Literatūra un Māksla*. 2. lpp.
227. Peters, J. (1989, 20. maijs.). Tautām ir kopīga asinsrite. *Literatūra un Māksla*. 3. lpp.
228. Peters, J. (1989, 7. janv.). Iesim droši, bet uzmanīgi! *Literatūra un Māksla*. 2. lpp.

229. Peters, J. (1989, 8. apr.). Par starptautiskām tiesībām visur un vienmēr. *Literatūra un Māksla*. 1. lpp.
230. Peters, J. (1989, 14. janv.). Viss sākas cilvēka smadzenēs. *Literatūra un Māksla*. 2. lpp.
231. Peters, J. (1989, 6. jūn.). Latvijas PSR rakstnieku savienības valdes priekšsēdētāja deputāta J. Petera runa PSRS Tautas deputātu kongresā. *Padomju Jaunatne*. 1. lpp.
232. Peters, J. (1990, 25. marts). Sāksim cīņu par kultūru paši sevī. *Cīņa*. 3. lpp.
233. Peters, J. (1991, 23. nov.). No Izraēlas varam mācīties. *Diena*. 2. lpp.
234. Peters, J. (1991, 25. okt.). Tikai valoda atbrīvos Latviju. *Diena*. 2. lpp.
235. Peters, J. (1991, 26. maijs.). Rietumi Austrumos vai Austrumi Rietumos? *Neatkarīgā Cīņa*. 2. lpp.
236. Peters, J. (1991, 31. dec.). Neticami, bet pilnīgi jauns gads! *Neatkarīgā Cīņa*. 1. lpp.
237. Peters, J. (1992, 26. febr.). Valsts - tā ir dzīve, nevis dogma. *Neatkarīgā Cīņa*. 2. lpp.
238. Peters, J. (1992, 7. janv.). Cionisms arī ir tautas Atmoda. *Diena*. 2. lpp.
239. Peters, J. (1992, 8. okt.). Kultūra aiziet, armija paliek. *Diena*. 2. lpp.
240. Ražuks, R. (1990, 13. nov.). R. Ražuka runa 11. novembrī, Lāčplēša dienā, pie Brīvības pieminekļa. *Atmoda*. 2. lpp.
241. Ražuks, R. (1990, 18. sept.). Šobrīd! *Atmoda*. 2. lpp.
242. Ražuks, R. (1990, 20. nov.). No LTF priekšsēdētāja Romualda Ražuka runas 1990. gada 18. novembrī Doma laukumā. *Latvijas Jaunatne*. 1. lpp.
243. Ražuks, R. (1990, 26. jūn.). LTF Domes valdes priekšsēdētāja Romualda Ražuka referāts Baltijas asamblejā. *Atmoda*. 3. lpp.
244. Seleckis, V. (1989, 1. nov.). 10 Diena.s, kas satricināja pasauli, un 72 gadi, kas izklīdināja ilūzijas. *Skolotāju Avīze*. 2. lpp.
245. Seleckis, V. (1989, 12. jūl.). Slēpšanās aizvējā? *Padomju Jaunatne*. 4. lpp.
246. Seleckis, V. (1989, 15. jūl.). Kurss - impērijas saglabāšana? *Padomju Jaunatne*. 4. lpp.
247. Seleckis, V. (1989, 18. okt.). Saglabāta pēctecība. *Skolotāju Avīze*. 2. lpp.
248. Seleckis, V. (1989, 20. dec.). Skaitļi, kas raisa pārdomas. *Skolotāju Avīze*. 2. lpp.
249. Seleckis, V. (1989, 29. nov.). Vai vēlēšanu platforma? *Skolotāju Avīze*. 2. lpp.
250. Seleckis, V. (1989, 4. okt.). LTF - tā ir arī skolas cerība. *Skolotāju Avīze*. 2. lpp.
251. Seleckis, V. (1989, 4. okt.). Pret vēstures gaitu. *Padomju Jaunatne*. 1. lpp.
252. Seleckis, V. (1989, 8. nov.). Kā atbrīvoties no partijas gūsta? *Skolotāju Avīze*. 2. lpp.
253. Seleckis, V. (1991, 17. sept.). Jāmeklē kompromisa variants. *Neatkarīgā Cīņa*. 2. lpp.

254. Seleckis, V. (1991, 19. jūn.). Kādu likteni monstram lemt? *Neatkarīgā Cīņa*. 2. lpp.
255. Seleckis, V. (1991, 24. okt.). Kam izdevīga AP apšaubīšana? *Diena*. 2. lpp.
256. Seleckis, V. (1991, 27. jūn.). Vai tuvojamies jaunam totalitārismam? *Latvijas Jaunatne*. 1. lpp.
257. Seleckis, V. (1991, 3. marts.). Sākusies pirmsvēlēšanu kampaņa. *Diena*. 2. lpp.
258. Seleckis, V. (1991, 4. okt.). Vai Latvijā atjaunosim feodālismu? *Neatkarīgā Cīņa*. 2. lpp.
259. Seleckis, V. (1992, 11. nov.). Kā top jauni meli. *Diena*. 2. lpp.
260. Seleckis, V. (1992, 16. okt.). Partijas - ļaunums vai demokrātijas pamats? *Diena*. 2. lpp.
261. Seleckis, V. (1992, 20. nov.). Dekolonizācija ir reāla perspektīva vai mīts? *Rīgas Balss*. 5. lpp.
262. Seleckis, V. (1992, 27. marts.). Ko liek saprast rūgtā pagātne? *Diena*. 2. lpp.
263. Seleckis, V. (1992, 31. marts.). Ne grēciniekus būs nīdēt, bet - grēku. *Neatkarīgā Cīņa*. 2. lpp.
264. Skujiņš, Z. (1992, 12. marts.). Par Latvijas aizsardzību. *Diena*. 2. lpp.
265. Skujiņš, Z. (1992, 23. okt.). Trojas zirga auļi. *Neatkarīgā Cīņa*. 2. lpp.
266. Skulme, Dž. (1987, 2. jūl.). Deputātes Dž. Skulmes runa. *Cīņa*. 4. lpp.
267. Skulme, Dž. (1987, 30. okt.). Reālisma pozīcija. *Literatūra un Māksla*. 5. lpp.
268. Skulme, Dž. (1988, 29. janv.). Džemmas Skulmes runa PSRS Mākslinieku 7 kongresā. *Literatūra un Māksla*. 2. lpp.
269. Stradiņš, J. (1987, 18. sept.). Jāieiet nākamajā gadu tūkstošā un jāiet tālāk. *Literatūra un Māksla*. 1. lpp.
270. Stradiņš, J. (1987, 8. dec.). Vārds glabā tautas atmiņu. *Literatūra un Māksla*. 4. lpp.
271. Stradiņš, J. (1988, 19. apr.). Vecā Ķīpsala - ko nu? *Padomju Jaunatne*. 4. lpp.
272. Stradiņš, J. (1988, 20. dec.). Pirmām kārtām vajadzīgs darbs. *Zvaigzne*. 1. lpp.
273. Stradiņš, J. (1988, 3. nov.). Simbolikas lietā. *Padomju Jaunatne*. 1. lpp.
274. Stradiņš, J. (1989, 12. marts.). Rīgas centrā. *Cīņa*. 4. lpp.
275. Stradiņš, J. (1989, 12. nov.). Par Latvijas PSR likuma projektu par svētku un atceres dienām. *Cīņa*. 3. lpp.
276. Stradiņš, J. (1989, 17. apr.). Dzīvot kopā, celt kopā. *Rīgas Balss*. 2. lpp.
277. Stradiņš, J. (1989, 22. jūl.). Klīda latvieši: Latvieši, latzemieši? Vācbaltieši? *Literatūra un Māksla*. 15. lpp.
278. Stradiņš, J. (1989, 23. marts.). Ļeņina bulvāris un brīvības iela. *Cīņa*. 4. lpp.

279. Stradiņš, J. (1989, 23. nov.). Latvijas Zinātņu akadēmija! Latvijas Medicīnas akadēmija? *Padomju Jaunatne*. 2. lpp.
280. Stradiņš, J. (1989, 29. jūl.). Par vietu vārdiem Latvijā. *Literatūra un Māksla*. 11. lpp.
281. Stradiņš, J. (1989, 15. apr.). Latvija - šeit un pasaulē *Literatūra un Māksla*. 19. lpp.
282. Ščipcovs, O. (1991, 18. maijs). "Visu vai neko" – kaitīgs lozungs. *Diena*. 2. lpp.
283. Ščipcovs, O. (1991, 22. okt.). Gaisma tuneļa galā *Diena*. 2. lpp.
284. Ščipcovs, O. (1991, 13. sept.). Eksāmens demokrātijā. *Diena*. 2. lpp.
285. Škapars, J. (1992, 13. maijs.). Grupas vai partijas? *Diena*. 2. lpp.
286. Škapars, J. (1992, 20. marts.). Demokrātiskais centrs *Diena*. 2. lpp.
287. Valujevs, G. (1991, 1. febr.). Dialogu meklējot *Diena*. 2. lpp.
288. Valujevs, G. (1991, 10. okt.). Utopijas vietā - jaunu utopiju? *Diena*. 2. lpp.
289. Valujevs, G. (1991, 10. sept.). Pasaule nāk mums pretī *Diena*. 1. lpp.
290. Valujevs, G. (1991, 11. maijs.). Vai kaimiņu būšana? *Diena*. 1. lpp.
291. Valujevs, G. (1991, 11. sept.). Vēstures loģika un ekonomiskā realitāte *Diena*. 2. lpp.
292. Valujevs, G. (1991, 12. nov.). Mainīgais un paliekošais *Diena*. 2. lpp.
293. Valujevs, G. (1991, 12. sept.). Grūtie jautājumi *Diena*. 2. lpp.
294. Valujevs, G. (1991, 13. aug.). Kopīgais un atšķirīgais (II) *Diena*. 2. lpp.
295. Valujevs, G. (1991, 13. febr.). Bremžu čīkstoņa. *Diena*. 1. lpp.
296. Valujevs, G. (1991, 13. jūn.). Plaisas teorijas mūros *Diena*. 2. lpp.
297. Valujevs, G. (1991, 15. aug.). Grūtās radības *Diena*. 1. lpp.
298. Valujevs, G. (1991, 16. janv.). Ēnas un cilvēki *Diena*. 2. lpp.
299. Valujevs, G. (1991, 17. aug.). Lāčplēsis un pūķa galvas *Diena*. 2. lpp.
300. Valujevs, G. (1991, 17. jūl.). Kopīgais un atšķirīgais *Diena*. 2. lpp.
301. Valujevs, G. (1991, 18. janv.). I Padoms PSRS prezidentam / II Alternatīvais variants *Diena*. 4. lpp.
302. Valujevs, G. (1991, 18. okt.). Klātbūtnes nepieciešamība. *Diena*. 2. lpp.
303. Valujevs, G. (1991, 19. okt.). Vezums izkustējies *Diena*. 1. lpp.
304. Valujevs, G. (1991, 2. maijs.). Vai esam kļuvuši brīvāki? *Diena*. 1. lpp.
305. Valujevs, G. (1991, 20. apr.). Loks savelkas ciešāk *Diena*. 1. lpp.
306. Valujevs, G. (1991, 20. aug.). Vara un tauta *Diena*. 2. lpp.
307. Valujevs, G. (1991, 20. sept.). Principi un personības *Diena*. 1. lpp.
308. Valujevs, G. (1991, 21. aug.). Kurš kuru? *Diena*. 1. lpp.

309. Valujevs, G. (1991, 22. febr.). Vai "Hamlets" ir jaunatnes luga? *Diena*. 2. lpp.
310. Valujevs, G. (1991, 22. maijs.). Vējdzirnavas turpina griezties *Diena*. 2. lpp.
311. Valujevs, G. (1991, 23. aug.). Atbildība ir jāprasa! *Diena*. 2. lpp.
312. Valujevs, G. (1991, 23. janv.). Bīstamās spēlītes *Diena*. 2. lpp.
313. Valujevs, G. (1991, 23. okt.). Ar sirpi pret āmuru? *Diena*. 2. lpp.
314. Valujevs, G. (1991, 24. apr.). Britu parlaments un mūsu opozīcija *Diena*. 2. lpp.
315. Valujevs, G. (1991, 25. okt.). Latvietis ir arī cilvēks *Diena*. 1. lpp.
316. Valujevs, G. (1991, 26. aug.). Uz sliekšņa. *Diena*. 1.lpp.
317. Valujevs, G. (1991, 26. nov.). Latvieši Latvijā un citur *Diena*. 1. lpp.
318. Valujevs, G. (1991, 27. marts.). Divas trešdaļas pret vienu ceturtdaļu *Diena*. 1. lpp.
319. Valujevs, G. (1991, 28. maijs.). LNNK ceļa meklējumos *Diena*. 2. lpp.
320. Valujevs, G. (1991, 28. nov.). LTF: atšķirta ceturta lappuse *Diena*. 2. lpp.
321. Valujevs, G. (1991, 28. sept.). Vai nenokavēsim vilcienu? *Diena*. 1. lpp.
322. Valujevs, G. (1991, 3. sept. Par balsošanas motīviem. *Diena*. 2. lpp.
323. Valujevs, G. (1991, 30. maijs.). Ko mēs ar to visu iesāksim? *Diena*. 2. lpp.
324. Valujevs, G. (1991, 30. marts.). Dažas pārdomas, noraugoties uz vējdzirnavām *Diena*. 2. lpp.
325. Valujevs, G. (1991, 4. janv.). Komunisma rēgs Ķīpsalā *Diena*. 1. lpp.
326. Valujevs, G. (1991, 4. jūl.). Tikai puķe pogcaurumā *Neatkarīgā Cīņa*. 1. lpp.
327. Valujevs, G. (1991, 4. sept.). Mūziku pasūta žurnālists *Diena*. 2. lpp.
328. Valujevs, G. (1991, 5. okt.). Izvēles tiesības *Diena*. 1. lpp.
329. Valujevs, G. (1991, 6. nov.). Skaudrās svārstības *Diena*. 1. lpp.
330. Valujevs, G. (1991, 8. febr.). Aptauju vai referendumu? *Diena*. 1. lpp.
331. Valujevs, G. (1991, 8. jūn.). Asi vaibsti Āfrikas sejā *Diena*. 2. lpp.
332. Valujevs, G. (1991, 9. janv.). Scenārijā pārmaiņu nav *Diena*. 1. lpp.
333. Vulfsons, M. (1989, 1. apr.). Kāpēc sirds tik nemierīga? *Literatūra un Māksla*. 2. lpp.
334. Vulfsons, M. (1989, 28. apr.). Es ticu rītdienai. *Atmoda*. 6. lpp.
335. Vulfsons, M. (1989, 8. apr.). Vēstures drūmās mācības nav aizmirstamas *Literatūra un Māksla*. 7. lpp.
336. Vulfsons, M. (1989, 28. jūl.). Ieklausoties tautas balsī. *Cīņa*. 3. lpp.
337. Vulfsons, M. (1992, 14. febr.). Latvijas izredzes *Diena*. 2. lpp.
338. Vulfsons, M. (1992, 15. okt.). Vai pieteiksim Krievijai karu? *Neatkarīgā Cīņa*. 2. lpp.

339. Vulfsons, M. (1992, 5. dec.). Nestājoties pretī postam, tiek atbalstīti radikāļi *Diena*. 2. lpp.
340. Zālīte, M. (1986, 12. sept.). Atjaunotnes labā. *Literatūra un Māksla*. 2. lpp.
341. Zālīte, M. (1988, 10. jūn.). Procesi un parādi. *Literatūra un Māksla*. 2, 5. lpp.
342. Zariņš, V. (1988, 1. nov.). Par mūsu tautas politisko kultūru. *Padomju Jaunatne*. 4.lpp.
343. Zariņš, V. (1988, 16. sept.). Dogmatisms tuvplānā. *Literatūra un Māksla*. 11. lpp.
344. Zariņš, V. (1988, 7. okt.). Migrācijas problēmas cilvēciskais aspekts. *Padomju Jaunatne*. 4-5. lpp.
345. Zariņš, V. (1989, 19. dec.). Humanitāro ambīciju āža kāja *Padomju Jaunatne*. 4. lpp.
346. Zariņš, V. (1989, 22. apr.). Kultūru - uz zinātniska pamata *Literatūra un Māksla*. 27. lpp.
347. Zariņš, V. (1989, 6. okt.). Tautas frontes dzimšanas dienā *Padomju Jaunatne*. 1. lpp.
348. Zariņš, V. (1991, 1. okt.). Raugoties rītdienā *Atmoda*. 5. lpp.
349. Zariņš, V. (1992, 1. okt.). Būtība, poza vai maska? *Diena*. 2. lpp.
350. Zariņš, V. (1992, 1.sept.). Kurš Latvijā tiek diskriminēts? *Atmoda*. 4. lpp.
351. Zariņš, V. (1992, 20.jūn.). Kurš kuram dara pāri? *Diena*. 2. lpp.
352. Zariņš, V. (1992, 22. aug.). Mierinājums vai iemidzinājums. *Diena*. 4. lpp.
353. Zariņš, V. (1992, 6. maijs.). Vaina nav titulos *Neatkarīgā Cīņa*. 2. lpp.
354. Ziedonis, I. (1987, 1. aug.). Kultūras fonds ir visas tautas fonds *Avots*. 64. lpp.
355. Ziedonis, I. (1987, 18. sept.). Pie republikas kultūrkartes *Literatūra un Māksla*. 2. lpp.
356. Ziedonis, I. (1987, 2. jūl.). Turi un cieni savu ceļu *Cīņa*. 1. lpp.
357. Ziedonis, I. (1987, 20. nov.). Latvijas Kultūras fonds. *Literatūra un Māksla*. 1, 2. lpp.
358. Ziedonis, I. (1988, 1.janv.). Nevidēja uzvedība. *Literatūra un Māksla*. 2.lpp.
359. Ziedonis, I. (1988, 17. jūn.). Jautājumi un ierosinājumi. *Literatūra un Māksla*. 1-2. lpp.
360. Ziedonis, I. (1988, 18. marts). Ja ne nu. *Literatūra un Māksla*. 11. lpp.
361. Ziedonis, I. (1988, 23. sept.). Jānosaka visu ministriju un komiteju kultūratbildība. *Literatūra un Māksla*. 10. lpp.
362. Ziedonis, I. (1988, 26.apr.). Latvijas Kultūras fonda aicinājums. *Padomju Jaunatne*. 1.lpp.
363. Ziedonis, I. (1988. 17. jūn.). Jautājumi un ierosinājumi. *Literatūra un Māksla*. 1. lpp.
364. Ziedonis, I. (1989, 2. aug.). Ekoloģiskā rūpe - ar pārpalikuma enerģiju *Padomju Jaunatne*. 1. lpp.
365. Ziedonis, I. (1990, 22. dec.). X stundai *Latvijas Jaunatne*. 2. lpp.
366. Ziedonis, I. (1990, 28. apr.). Vienas paaudzes laikā mēs atdzīvosimies. *Literatūra un Māksla*. 2. lpp.

367. Ziedonis, I. (1992, 12. sept.). Tavs vārds un Tava doma *Latvijas Jaunatne*. 1. lpp.
368. Žihare, L. (1992, 18. aug.) Kurš galvos par Eiropas drošību? *Diena*. 2. lpp.

9. PATEICĪBA

Katrs vārds šajā tekstā ir manis rakstīts, un par kļūdām un nepilnībām esmu atbildīga tikai es. Tomēr ir daudz cilvēku, bez kuru palīdzības šis darbs nebūtu iespējams, un viņiem gribu šeit izteikt savu vissirsnīgāko pateicību.

Paldies Viktoram Avotiņam un Jurim Bojāram par man veltīto laiku, uzticēšanos un dalīšanos atmiņās un pārdomās. Esmu pateicīga Vitai Zelči – par zināšanām, par pieredzi un par to, ka tieši viņa man parādīja, ka zinātne var būt tik interesanta. Paldies manam darba vadītājam Aivaram Tabunam, kurš man neliedza ne manu patstāvību, ne savas zināšanas un pieredzi.

Paldies Latvijas Nacionālās bibliotēkas periodikas lasītavas bibliotekārēm – šī darba dēļ viņām nācās pa vecās Jēkaba ielas krātuves šaurajiem gaitenīem pārnēsāt neskaitāmus avīžu sējumus. Paldies projekta “Atbalsts doktora studijām” administratorēm par pacietību un nevienaldzību. Paldies Artūram Pērkonam un jo sevišķi Aleksejam Muraško par palīdzību manu ideju vizualizācijā. Paldies maniem kolēģiem, Latvijas Universitātes doktorantiem, ar kuriem esam darījuši kopīgus darbus, dalījuši piedzīvojumus un pārdzīvojumus, izzinājuši un diskutējuši – Laurai Ardavai, Didzim Bērziņam, Kristiānai Kiršai, Klintai Ločmelei, Uldim Neiburgam, Andrim Saulītim, Gitai Siliņai, Aijai Rozenšteinei, Kasparam Zellim un Laurai Uzulei. Esmu pateicīga par garajām un auglīgajām sarunām par intelektuāļiem un visu citu profesorei Skaidrītei Lasmanei, kolēģiem Mārtiņam Kaprānam, Unai Bergmanei, Dacei Dzenovskai, Andrejam Berdņikovam un Agnesei Sofijai Kusmanei. Paldies Rīgā, Tallinā, Prāgā, Stokholmā, Tartu, Noringemā, Viļņā, Parīzē, Maskavā, Berlīnē, Upsalā un citviet konferencēs sastaptajiem kolēģiem – sarunas ar jums daudzkārt man ir ļāvušas citām acīm paraudzīties uz manu pētījumu.

Paldies maniem draugiem, kas parādīja īstus iecietības un līdzjūtības brīnumus, atbalstot mani šajā ceļā. Paldies Lato Lapsam, Igoram Gubenko, Ērikam Leburisam, Aļonai Kononovičai, Lindai Lisicinai, Indrai Zomerovskai, Gustavam Strengam, Illarionam Girsam, Jekaterinai Pogrebņajai, Paulai Gulbinskai un Helmutam Caunem.

Paldies manai ģimenei – manai māmiņai Marinai, mātai Ļubai, vecvecākiem Aleksandai un Oļegam. Jūsu ieguldījums nav vārdos aptverams, lai Dievs dod man iespēju kādreiz jums atdarīt vismaz simto daļu no tā.

Paldies tiem, kas piedos, ka esmu viņus šeit aizmirsusi pieminēt, lai gan viņi to būtu pelnījuši. Un paldies liktenim par šo iespēju. Ceru, ka tā tiek piedāvāta tikai vienā eksemplārā.

PIELIKUMI

PIELIKUMS NR. 1.

Pētījumā analizēto publikāciju saraksts hronoloģiskā secībā

Autors	Medijs	Datums	Virsraksts	Lpp.
Kosteņecka, Marina	Padomju Jaunatne	860115	Šodien es Tev dāvinu Zelta Zirgu...	4
Kosteņecka, Marina	Padomju Jaunatne	860321	Mēs visi esam tikai laikabiedri...	4
Peters, Jānis	Literatūra un Māksla	860328	Nest laika nastu	2
Peters, Jānis	Literatūra un Māksla	860711	10 minūtes par mums būtisko	2
Zālīte, Māra	Literatūra un Māksla	860912	Atjaunotnes labā	2
Kosteņecka, Marina	Literatūra un Māksla	861024	Tiesa nāk, piecelties!	2
Peters, Jānis	Cīņa	870106	Vārda līdzatbildība	2
Peters, Jānis	Literatūra un Māksla	870501	Viņi protestē kā prazdami	2
Peters, Jānis	Literatūra un Māksla	870612	Minēt lielo nākamības mīklu	2
Skulme, Džemma	Cīņa	870702	Deputātes Dž.Skulmes runa	4
Ziedonis, Imants	Cīņa	870702	Turi un cieni savu ceļu	1
Ziedonis, Imants	Avots	870801	Kultūras fonds ir visas tautas fonds	64
Peters, Jānis	Literatūra un Māksla	870805	Savi ordeņi un savi infarkti	7
Peters, Jānis	Cīņa	870917	Par nacionālu atdzimšanu internacionālismā	2
Stradiņš, Jānis	Literatūra un Māksla	870918	Jāieiet nākamajā gadu tūkstošā un jāiet tālāk	1
Ziedonis, Imants	Literatūra un Māksla	870918	Pie republikas kultūrkartes	2
Peters, Jānis	Literatūra un Māksla	871016	Redzēt sava darba augļus	2
Skulme, Džemma	Literatūra un Māksla	871030	Reālisma pozīcija	5
Ziedonis, Imants	Literatūra un Māksla	871120	Latvijas Kultūras fonds	1
Avotiņš, Viktors	Literatūra un Māksla	871127	Brilles ar bremsēm	2
Stradiņš, Jānis	Literatūra un Māksla	871208	Vārds glabā tautas atmiņu	4
Avotiņš, Viktors	Skolotāju Avīze	871226	Dziesma vai nopūta - valoda skolā?	4
Ziedonis, Imants	Literatūra un Māksla	880101	Nevidēja uzvedība	2
Čaklais, Māris	Literatūra un Māksla	880122	[Bez nosaukuma]	2
Skulme, Džemma	Literatūra un Māksla	880129	Džemmas Skulmes runa PSRS Mākslinieku 7 kongresā	2
Peters, Jānis	Literatūra un Māksla	880311	Jaunu laiku tuvinot	2
Peters, Jānis	Padomju Jaunatne	880317	Mēs esam vismaz jundījuši	4
Ziedonis, Imants	Literatūra un Māksla	880318	Ja ne nu	11
Stradiņš, Jānis	Padomju Jaunatne	880419	Vecā Ķīpsala - ko nu?	4
Ziedonis, Imants	Padomju Jaunatne	880426	Latvijas Kultūras fonda aicinājums	1
Īvāns, Dainis	Padomju Jaunatne	880505	Kaunīgie latvieši	3

Avotiņš, Viktors	Padomju Jaunatne	880513	Kas man vajadzīgs, lai es atbalstītu metro	1
Peters, Jānis	Literatūra un Māksla	880513	Tīri avoti, smags mantojums, jauna atbildība	2
Peters, Jānis	Literatūra un Māksla	880610	Tauta, republika, taisnīgums	2
Zālīte, Māra	Literatūra un Māksla	880610	Procesi un parādi	2
Ziedonis, Imants	Literatūra un Māksla	880617	Jautājumi un ierosinājumi	1
Īvāns, Dainis	Padomju Jaunatne	880714	Kurš izturēs?	2
Peters, Jānis	Padomju Jaunatne	880726	Par tautas sociālismu, par tiesisku valsti!	1
Klotiņš, Arnolds	Avots	880801	Republikas tiesiskais statuss un kultūras attīstības jautājumi	50
Avotiņš, Viktors	Skolotāju Avīze	880810	Karogi, karogi...	6
Dobrovenskis, Roalds	Literatūra un Māksla	880826	Vai atvērsim logu?	2
Peters, Jānis	Karogs	880901	Visa cīņa vēl priekšā	3
Peters, Jānis	Padomju Jaunatne	880903	Es ticu veselīgajiem spēkiem	4
Auziņš, Imants	Literatūra un Māksla	880909	Bagātībai, ne noplicināšanai	2
Zariņš, Vilnis	Literatūra un Māksla	880916	Dogmatisms tuvplānā	11
Ziedonis, Imants	Literatūra un Māksla	880923	Jānosaka visu ministriju un komiteju kultūratbildība	10
Dobrovenskis, Roalds	Literatūra un Māksla	880930	Vajadzīgi uguns glabātāji	4
Kosteņecka, Marina	Padomju Jaunatne	881006	Par represijām, depresiju un sirds valodu	3
Zariņš, Vilnis	Padomju Jaunatne	881007	Migrācijas problēmas cilvēciskais aspekts	4
Peters, Jānis	Padomju Jaunatne	881011	J.Petera referāts Latvijas Tautas frontes dibināšanas kongresā	1
Zariņš, Vilnis	Padomju Jaunatne	881101	Par mūsu tautas politisko kultūru	4
Stradiņš, Jānis	Padomju Jaunatne	881103	Simbolikas lietā	1
Peters, Jānis	Literatūra un Māksla	881104	Cita ceļa vairs nav	2
Avotiņš, Viktors	Padomju Jaunatne	881105	Par to, kas peld pa virsu	4
Čaklais, Māris	Literatūra un Māksla	881111	[Bez nosaukuma]	2
Īvāns, Dainis	Padomju Jaunatne	881111	Piedod un palīdzi, Latvija!	4
Dobrovenskis, Roalds	Literatūra un Māksla	881202	Nepieciešams dialogs	5
Peters, Jānis	Literatūra un Māksla	881202	Atgriešanās Eiropā	4
Briedis, Leons	Skolotāju Avīze	881214	Ne tauta pret tautu tad karos	6
Dobrovenskis, Roalds	Literatūra un Māksla	881216	Un tomēr: ko saka statistika?	4
Stradiņš, Jānis	Zvaigzne	881220	Pirmām kārtām vajadzīgs darbs	1
Avotiņš, Viktors	Skolotāju Avīze	890104	...Lai cilvēks nenolaistos četrpārus	8
Daugmalis, Viktors	Literatūra un Māksla	890107	Kas tur, apakš akmeņiem?	4
Peters, Jānis	Literatūra un Māksla	890107	Iesim droši, bet uzmanīgi!	2

Peters, Jānis	Literatūra un Māksla	890114	Viss sākas cilvēka smadzenēs	2
Īvāns, Dainis	Padomju Jaunatne	890118	Atklāta atbilde Padomju Sociālistisko republiku Savienības Latvijas Padomju Sociālistiskās Republikas darbaļaužu Internacionālās frontes republikāniskajai Padomei sakarā ar tās Atklāto vēstuli LTF Domei	3
Laķis, Pēteris	Liesma	890301	Kā dzīvot jeb Sociālais taisnīgums un sabiedrības humanizācija	8
Laķis, Pēteris	Padomju Jaunatne	890302	Jāpierāda vispārcilvēcisko vērtību prioritāte	1
Avotiņš, Viktors	Padomju Jaunatne	890311	Aparāts skumst oficiāli	7
Daugmalis, Viktors	Literatūra un Māksla	890311	Marina, Ludmila, Aleksandrs Bloks	4
Daugmalis, Viktors	Literatūra un Māksla	890318	Viktora Daugmaļa runa	3
Avotiņš, Viktors	Atmoda	890320	Valodu ar mēli nenolaizīsi	3
Stradiņš, Jānis	Cīņa	890321	Rīgas centrā	4
Stradiņš, Jānis	Cīņa	890323	Ļeņina bulvāris un brīvības iela	4
Vulfsons, Mavriks	Literatūra un Māksla	890401	Kāpēc sirds tik nemierīga?	2
Čaklais, Māris	Literatūra un Māksla	890408	0	2
Peters, Jānis	Literatūra un Māksla	890408	Par starptautiskām tiesībām visur un vienmēr	1
Bojārs, Juris	Literatūra un Māksla	890408	Padomju Baltijas republiku tiesiskās problēmas	5
Vulfsons, Mavriks	Literatūra un Māksla	890408	Vēstures drūmās mācības nav aizmirstamas	7
Stradiņš, Jānis	Literatūra un Māksla	890415	Latvija - šeit un pasaulē	19
Stradiņš, Jānis	Rīgas Balss	890417	Dzīvot kopā, celt kopā	2
Zariņš, Vilnis	Literatūra un Māksla	890422	Kultūru - uz zinātniska pamata	27
Čaklais, Māris	Literatūra un Māksla	890422	Šai pakāpē	29
Vulfsons, Mavriks	Atmoda	890428	Es ticu rītdienai	6
Laķis, Pēteris	Atmoda	890506	Stratēģijā vienoti	2
Peters, Jānis	Literatūra un Māksla	890520	Tautām ir kopīga asinsrite	3
Avotiņš, Viktors	Padomju Jaunatne	890525	Demokrātija dienesta lietošanai	1
Avotiņš, Viktors	Atmoda	890529	Vai politikai jau Dāliņa kājas?	2
Daugmalis, Viktors	Zvaigzne	890601	Tur, aiz mākoņiem - saule	10
Avotiņš, Viktors	Atmoda	890605	Džungļu mūzika	3
Peters, Jānis	Padomju Jaunatne	890606	Latvijas PSR rakstnieku savienības valdes priekšsēdētāja deputāta J.Petera runa PSRS Tautas deputātu kongresā	1
Kreichbergs, Helmut	Rīgas Balss	890614	Iepazīt bez aizpriedumiem	4
Laķis, Pēteris	Atmoda	890623	Neatkarība - pašmērķis vai līdzeklis?	6
Avotiņš, Viktors	Atmoda	890710	Neatkarību vai eiforiju?	4

Seleckis, Vilis	Padomju Jaunatne	890712	Slēpšanās aizvējā?	4
Seleckis, Vilis	Padomju Jaunatne	890715	Kurss - impērijas saglabāšana?	4
Stradiņš, Jānis	Literatūra un Māksla	890722	Klieda latvieši: Latvieši, latzemieši? Vācbaltieši?	15
Vulfsons, Mavriks	Cīņa	890728	Ieklausoties tautas balsī	3
Daugmalis, Viktors	Literatūra un Māksla	890729	Paradoksi un kopsaucēji	3
Stradiņš, Jānis	Literatūra un Māksla	890729	Par vietu vārdiem Latvijā	11
Ziedonis, Imants	Padomju Jaunatne	890802	Ekoloģiskā rūpe - ar pārpalikuma enerģiju	1
Daugmalis, Viktors	Literatūra un Māksla	890805	Pārkāpjot robežšķirtni	5
Daugmalis, Viktors	Literatūra un Māksla	890826	Latvijas latviskumam	2
Bojārs, Juris	Padomju Jaunatne	890902	Brīvību rīt ne vēlāk kā uz brokastu laiku!	4
Avotiņš, Viktors	Padomju Jaunatne	890923	Palagi, mutautiņi	4
Čaklais, Māris	Literatūra un Māksla	890930	0	2
Seleckis, Vilis	Padomju Jaunatne	891004	Pret vēstures gaitu	1
Seleckis, Vilis	Skolotāju Avīze	891004	LTF - tā ir arī skolas cerība	2
Zariņš, Vilnis	Padomju Jaunatne	891006	Tautas frontes dzimšanas dienā	1
Avotiņš, Viktors	Padomju Jaunatne	891014	Savu priekšstatu mērce	3
Seleckis, Vilis	Skolotāju Avīze	891018	Saglabāta pēctecība	2
Seleckis, Vilis	Skolotāju Avīze	891101	10 dienas, kas satricināja pasauli, un 72 gadi, kas izklīdināja ilūzijas	2
Avotiņš, Viktors	Padomju Jaunatne	891103	Uz brīvu zemi pa mēness tiltu?	1
Seleckis, Vilis	Skolotāju Avīze	891108	Kā atbrīvoties no partijas gūsta?	2
Stradiņš, Jānis	Cīņa	891112	Par Latvijas PSR likuma projektu par svētku un atceres dienām	3
Peters, Jānis	Cīņa	891112	Debates sakarā ar J.Stradiņa referātu	4
Laķis, Pēteris	Literatūra un Māksla	891118	Mēs un viņi	12
Stradiņš, Jānis	Padomju Jaunatne	891123	Latvijas Zinātņu akadēmija! Latvijas Medicīnas akadēmija?	2
Laķis, Pēteris	Cīņa	891128	Jaunatne starpnacionālo attiecību sistēmā	2
Laķis, Pēteris	Skolotāju Avīze	891129	Jārīkojas enerģiskāk!	10
Seleckis, Vilis	Skolotāju Avīze	891129	Vai vēlēšanu platforma?	2
Peters, Jānis	Literatūra un Māksla	891202	Par Republikas suverenizāciju, par neatkarīgu cilvēku	2
Bērziņš, Uldis	Literatūra un Māksla	891202	Ir cits ceļš	6
Daugmalis, Viktors	Literatūra un Māksla	891209	Homo Sovieticus un starpnacionālo attiecību problēma	5
Zariņš, Vilnis	Padomju Jaunatne	891219	Humanitāro ambīciju āža kāja	4
Seleckis, Vilis	Skolotāju Avīze	891220	Skaitļi, kas raisa pārdomas	2
Čaklais, Māris	Literatūra un Māksla	891223	Atklāta vēstule Rīgas pilsētas partijas komitejas pirmajam sekretāram Arnoldam Klaučēnam un komitejas septītajam plēnumam	2
Čaklais,	Literatūra un Māksla	891230	0	2

Māris				
Mūks, Roberts	Literatūra un Māksla	891230	Pagaidām	2
Avotiņš, Viktors	Latvijas Jaunatne	900119	... bitīt rožu...	4
Laķis, Pēteris	Literatūra un Māksla	900127	"Centrisma" spožums un posts	2
Avotiņš, Viktors	Latvijas Jaunatne	900203	Latvijas Tautas frontes darbības koncepcija LPSR nākamā sasaukuma Augstākajai Padomei	2
Īvāns, Dainis	Latvijas Jaunatne	900210	Cienījamie Rīgas vēlētāji, demokrātijas atbalstītāji!	1
Avotiņš, Viktors	Latvijas Jaunatne	900228	Komentārs stāvoklim X (I.)	2
Avotiņš, Viktors	Cīņa	900303	Neat-kārība?*	2
Kosteņecka, Marina	Latvijas Jaunatne	900307	Parlamenta neredzamā darbadiena	2
Laķis, Pēteris	Literatūra un Māksla	900310	Cik galvu pūķim?	2
Īvāns, Dainis	Atmoda	900313	Demokrātiskās Latvijas patrioti, Latvijas Tautas frontes biedri, atbalstītāji un līdzjutēji!	2
Īvāns, Dainis	Latvijas Jaunatne	900314	Starp desu un brīvību	2
Īvāns, Dainis	Atmoda	900316	Balsosim par Brīvību!	2
Bojārs, Juris	Lauku Avīze	900316	Ko tad vajadzētu darīt?	4
Kosteņecka, Marina	Latvijas Jaunatne	900322	Šis biķeris man neies secen...	2
Peters, Jānis	Cīņa	900325	Sāksim cīņu par kultūru paši sevī	3
Avotiņš, Viktors	Latvijas Jaunatne	900328	Komentārs stāvoklim X (II.)	4
Kosteņecka, Marina	Rīgas Balss	900328	"Gaišā sirds liesmā uzziedēs kultūras karogs!"	4
Avotiņš, Viktors	Atmoda	900410	Orgāns startēs maijā	2
Laķis, Pēteris	Literatūra un Māksla	900414	Masu un elitārā kultūra	2
Ziedonis, Imants	Literatūra un Māksla	900428	Vienas paaudzes laikā mēs atdzīvosimies	2
Avotiņš, Viktors	Latvijas Jaunatne	900612	Frontes draudzene - vara?	2
Ražuks, Romualds	Atmoda	900626	LTF Domes valdes priekšsēdētāja Romualda Ražuka referāts Baltijas asamblejā	3
Bojārs, Juris	Latvijas Jaunatne	900703	Parlamentārās demokrātijas mācībstundas	2
Avotiņš, Viktors	Latvijas Jaunatne	900720	Inerce - brīvības dzinējsuns	2
Laķis, Pēteris	Literatūra un Māksla	900804	Nomenklatūra un tās darbinieki	10
Avotiņš, Viktors	Latvijas Jaunatne	900820	Kara komunisms - nabagiem, tirgus - ?	2
Ražuks, Romualds	Atmoda	900918	Šobrīd!	2
Čaklais, Māris	Literatūra un Māksla	900922	0	2
Avotiņš, Viktors	Latvijas Jaunatne	900926	LTF: kukū vai tutū?	2
Bojārs, Juris	Neatkarīgā Cīņa	901016	Risinājuma alternatīvas	2
Bojārs, Juris	Literatūra un Māksla	901020	Kā būs ar pilsonību?	2

Avotiņš, Viktors	Neatkarīgā Cīņa	901024	Vai sadursmēm bries?	1
Avotiņš, Viktors	Latvijas Jaunatne	901030	Otrais ešelons izvēlas stūmējus	2
Avotiņš, Viktors	Latvijas Jaunatne	901107	Pekstiņi	4
Ražuks, Romualds	Atmoda	901113	R.Ražuka runa 11.novembrī, Lāčplēša dienā, pie Brīvības pieminekļa	2
Ražuks, Romualds	Latvijas Jaunatne	901120	No LTF priekšsēdētāja Romualda Ražuka runas 1990.gada 18.novembrī Doma laukumā	1
Avotiņš, Viktors	Diena	901123	Fiskālisms	3
Īvāns, Dainis	Diena	901123	Atgūt ticību pašu spēkiem	6
Laķis, Pēteris	Neatkarīgā Cīņa	901207	Sociālie konflikti mūsu dzīvē	2
Avotiņš, Viktors	Latvijas Jaunatne	901208	Skaidrības labad	3
Laķis, Pēteris	Diena	901208	Vēlreiz par varas pārņemšanu	5
Avotiņš, Viktors	Diena	901215	Ar pliku propagandu nepietiks	1
Avotiņš, Viktors	Diena	901218	Putni bez skrūvītēm	3
Avotiņš, Viktors	Diena	901220	Dzīve uz svariem	3
Ziedonis, Imants	Latvijas Jaunatne	901222	X stundai	2
Bojārs, Juris	Latvijas Jaunatne	901228	Padomju Sociālistisko Republiku Savienības prezidentam Mihailam Gorbačovam	1
Avotiņš, Viktors	Diena	901229	Otrā āda	3
Valujevs, Guntis	Diena	910104	Komunisma rēgs Ķīpsalā	1
Valujevs, Guntis	Diena	910109	Scenārijā pārmaiņu nav	1
Kosteņecka, Marina	Diena	910110	Mūsu rūpju janvāris	2
Freimanis, Jānis	Atmoda	910115	Par aizjūga zirgiem - un mērauklām	3
Valujevs, Guntis	Diena	910116	Ēnas un cilvēki	2
Bite, Ilgonis	Diena	910117	Jāizvēlas uzvalks	2
Valujevs, Guntis	Diena	910118	I Padoms PSRS prezidentam / II Alternatīvais variants	4
Valujevs, Guntis	Diena	910123	Bīstamās spēlītes	2
Bite, Ilgonis	Diena	910123	Lodes nav nomaldījušās	1
Levits, Egils	Diena	910124	PSRS tiesiskā atbildība par notikumiem Baltijā	2
Mackova, Jolanta	Diena	910129	Dienu un nakti nedziestošs ugunsurs	2
Bite, Ilgonis	Diena	910131	Bailes domāt!	2
Valujevs, Guntis	Diena	910201	Dialogu meklējot	2
Bite, Ilgonis	Diena	910201	Vai nagla papēdīt?	1
Bite, Ilgonis	Diena	910207	Zāģu vaimanas	1

Valujevs, Guntis	Diena	910208	Aptauju vai referendumu?	1
Valujevs, Guntis	Diena	910213	Bremžu čīkstoņa	1
Bojārs, Juris	Neatkarīgā Cīņa	910213	Privatizācija. Valdības projekts: nepārdomāta steiga vai apzināta manipulācija?	2
Kūlis, Ēriks	Neatkarīgā Cīņa	910213	No Maskavas atnāca telegramma	3
Levits, Egils	Diena	910215	Demokrātija un diktatūra	1
Valujevs, Guntis	Diena	910222	Vai "Hamlets" ir jaunatnes luga?	2
Bite, Ilgonis	Diena	910228	Šī saldenrūgtā baskājība!	1
Avotiņš, Viktors	Latvijas Jaunatne	910228	Vēstule vergturiem	2
Bite, Ilgonis	Diena	910302	Ar kādu mušu pletni?	2
Īvāns, Dainis	Diena	910315	Trešais pagrieziena	1
Gerts, Oskars	Neatkarīgā Cīņa	910316	Līgums vai lamatas?	1
Bite, Ilgonis	Diena	910321	Nevis bars, bet izlase	2
Valujevs, Guntis	Diena	910327	Divas trešdaļas pret vienu ceturtdaļu	1
Valujevs, Guntis	Diena	910330	Dažas pārdomas, noraugoties uz vērdzīmavām	2
Bojārs, Juris	Neatkarīgā Cīņa	910330	Pelēkās vielas deficīts	4
Mackova, Jolanta	Diena	910406	Stiprajam - brīvību, vājajam - aizsardzību	2
Valujevs, Guntis	Diena	910420	Loks savēlkas ciešāk	1
Avotiņš, Viktors	Diena	910423	Dabūšana un došana	1
Valujevs, Guntis	Diena	910424	Britu parlaments un mūsu opozīcija	2
Avotiņš, Viktors	Neatkarīgā Cīņa	910424	Mans sudrabs un zelts	2
Laķis, Pēteris	Diena	910425	Vispārējās likumsakarības un mūsu ceļš	1
Bite, Ilgonis	Diena	910430	Krustcelēs	1
Valujevs, Guntis	Diena	910502	Vai esam kļuvuši brīvāki?	1
Mackova, Jolanta	Diena	910502	Rīgas pils, bērni un LKP	2
Avotiņš, Viktors	Latvijas Jaunatne	910504	Šurp sārto vīna trauku	4
Valujevs, Guntis	Diena	910511	Vai kaimiņu būšana?	1
Grīnbergs, Andris	Neatkarīgā Cīņa	910514	Rūgts	2
Freimanis, Jānis	Atmoda	910516	Bet āža kāja rēgojas...	3
Bite, Ilgonis	Diena	910518	Kurš ar lāpstu, kurš ar karoti?	1
Ščipcovs, Oļegs	Diena	910518	"Visu vai neko" - kaifīgs lozungs	2
Valujevs, Guntis	Diena	910522	Vērdzirnava turpina griezties	2
Bite, Ilgonis	Diena	910522	Tīrības kratīšana	1

Grīnbergs, Andris	Neatkarīgā Cīņa	910522	Zemnieks miglā	2
Peters, Jānis	Neatkarīgā Cīņa	910526	Rietumi Austrumos vai Austrumi Rietumos?	2
Valujevs, Guntis	Diena	910528	LNNK ceļa meklējumos	2
Valujevs, Guntis	Diena	910530	Ko mēs ar to visu iesāksim?	2
Avotiņš, Viktors	Latvijas Jaunatne	910601	Ķēķa durvis dūsmīgajiem	2
Bite, Ilgonis	Diena	910604	Izlēkt vai izvārties?	1
Bojārs, Juris	Diena	910604	Dzīvokļu un zemes privatizācijas pozitīvās un negatīvās sekas	2
Avotiņš, Viktors	Latvijas Jaunatne	910606	Dzīvosim skaisti. Strādāsim tikai par pasaules algām.	4
Valujevs, Guntis	Diena	910608	Asi vaibsti Āfrikas sejā	2
Bojārs, Juris	Neatkarīgā Cīņa	910608	Vilnas jau nocirpts diezgan un sacirps vēl vairāk	2
Valujevs, Guntis	Diena	910613	Plaisas teorijas mūros	2
Dīmanis, Sergejs	Diena	910613	Opozīcija kā jau opozīcija	2
Grīnblats, Māris	Diena	910613	Kāpēc Lietuvai nav pilsoņu komiteju?	2
Laķis, Pēteris	Diena	910614	Stabilitātes iespēja	2
Avotiņš, Viktors	Latvijas Jaunatne	910617	Pārejas periods - simts gadi?	2
Seleckis, Vilis	Neatkarīgā Cīņa	910619	Kādu likteni monstram lemt?	2
Bite, Ilgonis	Diena	910620	Kā izjūgt pusstopu?	2
Seleckis, Vilis	Latvijas Jaunatne	910627	Vai tuvojamies jaunam totalitārismam?	1
Valujevs, Guntis	Neatkarīgā Cīņa	910704	Tikai puķe pogcaurumā	1
Bite, Ilgonis	Diena	910705	Vadīs nevadāmie?	1
Freimanis, Jānis	Atmoda	910711	Zvēra atbilde jēriņam	3
Valujevs, Guntis	Diena	910717	Kopīgais un atšķirīgais	2
Avotiņš, Viktors	Latvijas Jaunatne	910719	Dzelzs svārki manam zilajam draudziņam	2
Bojārs, Juris	Diena	910724	Pašnoteikšanās pieredze un politiskās likumsakarības I	2
Bojārs, Juris	Diena	910725	Pašnoteikšanās pieredze un politiskās likumsakarības II	2
Valujevs, Guntis	Diena	910813	Kopīgais un atšķirīgais (II)	2
Valujevs, Guntis	Diena	910815	Grūtās radības	1
Valujevs, Guntis	Diena	910817	Lāčplēsis un pūķa galvas	2
Valujevs, Guntis	Diena	910820	Vara un tauta	2
Bojārs, Juris	Atmoda	910820	Patiesības nozīme un dezinformācijas sekas	4
Valujevs, Guntis	Diena	910821	Kurš kuru?	1

Valujevs, Guntis	Diena	910823	Atbildība ir jāprasa!	2
Valujevs, Guntis	Diena	910826	Uz sliekšņa	1
Īvāns, Dainis	Diena	910826	Atcerēsimies LTF ideju	2
Avotiņš, Viktors	Latvijas Jaunatne	910829	Neatkarības padomju periods?	2
Mackova, Jolanta	Diena	910831	Papīru laikmetam aizejot	2
Valujevs, Guntis	Diena	910903	Par balsošanas motīviem	2
Mackova, Jolanta	Diena	910903	Īstais brīdis īstenot nolemto	2
Avotiņš, Viktors	Latvijas Jaunatne	910903	Karlsone dzīvos bez jumta	2
Valujevs, Guntis	Diena	910904	Mūziku pasūta žurnālists	2
Mackova, Jolanta	Diena	910904	Ko darīt citādajiem?	1
Valujevs, Guntis	Diena	910910	Pasaule nāk mums pretī	1
Avotiņš, Viktors	Latvijas Jaunatne	910910	Vīskreļus vajaga? Būs!	2
Valujevs, Guntis	Diena	910911	Vēstures loģika un ekonomiskā realitāte	2
Valujevs, Guntis	Diena	910912	Grūtie jautājumi	2
Ščepcovs, Oļegs	Diena	910913	Eksāmens demokrātijā	2
Seleckis, Vilis	Neatkarīgā Cīņa	910917	Jāmeklē kompromisa variants	2
Augstkalns, Uldis	Diena	910917	Par demokrātijas virtuves pusi	2
Valujevs, Guntis	Diena	910920	Principi un personības	1
Īvāns, Dainis	Diena	910927	Valsts un informācija	2
Valujevs, Guntis	Diena	910928	Vai nenokavēsim vilcienu?	1
Zariņš, Vilnis	Atmoda	911001	Raugoties rītdienā	5
Augstkalns, Uldis	Diena	911002	Kā apturēt riņķa danci ap pilsonību?	2
Seleckis, Vilis	Diena	911003	Sākusies pirmsvēlēšanu kampaņa	2
Mackova, Jolanta	Diena	911004	Paēdušais neēdušo nesaprot	1
Seleckis, Vilis	Neatkarīgā Cīņa	911004	Vai Latvijā atjaunosim feodālismu?	2
Valujevs, Guntis	Diena	911005	Izvēles tiesības	1
Mackova, Jolanta	Diena	911005	Kas iepūtīs vēju burās?	2
Valujevs, Guntis	Diena	911010	Utopijas vietā - jaunu utopiju?	2
Mackova, Jolanta	Diena	911011	Ja atrisinājums būtu naudā...	1
Mackova, Jolanta	Diena	911015	Vai jaunas izdevības gaidās?	1

Valujevs, Guntis	Diena	911018	Klātbūtnes nepieciešamība	2
Valujevs, Guntis	Diena	911019	Vezums izkustējies	1
Ščipcovs, Oļegs	Diena	911022	Gaisma tuneļa galā	2
Grīnblats, Māris	Atmoda	911022	Pilsonība un dekolonizācija - vienas lietas divas puses	5
Valujevs, Guntis	Diena	911023	Ar sirpi pret āmuru?	2
Seleckis, Vilis	Diena	911024	Kam izdevīga AP apšaubīšana?	2
Valujevs, Guntis	Diena	911025	Latvietis ir arī cilvēks	1
Mackova, Jolanta	Diena	911025	Joprojām skeptiskas pārdomas	2
Peters, Jānis	Diena	911025	Tikai valoda atbrīvos Latviju	2
Mackova, Jolanta	Diena	911101	Dar' man, tēvis, pastaliņas, gribu uz Ziemeļvalstīm!	2
Mackova, Jolanta	Diena	911102	Stukačs ir miris, lai dzīvo ziņotājs!	2
Bojārs, Juris	Atmoda	911105	Ideoloģiskais pilsoņu karš pilsonības jautājumā	4
Valujevs, Guntis	Diena	911106	Skaurās svārstības	1
Valujevs, Guntis	Diena	911112	Mainīgais un paliekošais	2
Mackova, Jolanta	Diena	911123	Nav ļaunuma bez labuma	2
Peters, Jānis	Diena	911123	No Izraēlas varam mācīties	2
Valujevs, Guntis	Diena	911126	Latvieši Latvijā un citur	1
Grīnbergs, Andris	Neatkarīgā Cīņa	911127	Aiz mūriem un dzeloņstieplēm	2
Valujevs, Guntis	Diena	911128	LTF: atšķirta ceturta lappuse	2
Freimanis, Jānis	Neatkarīgā Cīņa	911130	Pauze ar pilsonību	2
Mackova, Jolanta	Diena	911206	Visu labāko bērniem?	2
Mackova, Jolanta	Diena	911214	Ne dienišķā maize vien...	1
Peters, Jānis	Neatkarīgā Cīņa	911231	Neticami, bet pilnīgi jauns gads!	1
Peters, Jānis	Diena	920107	Cionisms arī ir tautas atmoda	2
Mackova, Jolanta	Diena	920111	Ierēdņu laiks pagājis	1
Freimanis, Jānis	Diena	920122	Ar Krieviju? Bez Krievijas? Pret Krieviju?	2
Mackova, Jolanta	Diena	920129	Vai Latvijas Universitātē taps jauns kultūras centrs?	2
Laķis, Pēteris	Diena	920131	Kultūriņa bārenīte	2
Bišers, Ilmārs	Diena	920204	Dažas pārdomas jaunajā gadā	2
Seleckis, Vilis	Diena	920211	Kā top jauni meli	2
Laķis, Pēteris	Diena	920212	Vainīgi? Nevainīgi?	2
Bojārs, Juris	Latvijas Jaunatne	920213	Raganu medības Valpurģu naktī	2

Vulfsons, Mavriks	Diena	920214	Latvijas izredzes	2
Freimanis, Jānis	Diena	920215	Latvija, kur tavi ministri!	4
Bojārs, Juris	Neatkarīgā Cīņa	920226	Cīņa ar ēnu	2
Peters, Jānis	Neatkarīgā Cīņa	920226	Valsts - tā ir dzīve, nevis dogma	2
Dribins, Leo	Neatkarīgā Cīņa	920229	Zinātne ir māksla, nevis amats	2
Dribins, Leo	Diena	920229	Līdz katastrofai tālu	2
Bišers, Ilmārs	Diena	920310	Kāda demokrātija mums vajadzīga	2
Skujiņš, Zigmunds	Diena	920312	Par Latvijas aizsardzību	2
Freimanis, Jānis	Diena	920317	Līgumu plēšana un nacionālās intereses	2
Škapars, Jānis	Diena	920320	Demokrātiskais centrs	2
Seleckis, Vilis	Diena	920327	Ko liek saprast rūgtā pagātne?	2
Seleckis, Vilis	Neatkarīgā Cīņa	920331	Ne grēciniekus būs nīdēt, bet - grēku	2
Dribins, Leo	Neatkarīgā Cīņa	920331	Tad "drīkst" vai "nedrīkst" atdalīties?	2
Bišers, Ilmārs	Diena	920402	Varas dalīšana un varas dalīšanas princips	2
Mackova, Jolanta	Diena	920411	Garantijas nav, bet skolas paliek	1
Zariņš, Vilnis	Neatkarīgā Cīņa	920506	Vaina nav titulos	2
Škapars, Jānis	Diena	920513	Grupas vai partijas?	2
Lāms, Visvaldis	Neatkarīgā Cīņa	920519	Dvēseļu kroplība	2
Īvāns, Dainis	Neatkarīgā Cīņa	920603	Linča tiesa	2
Dribins, Leo	Neatkarīgā Cīņa	920617	Kādā skolā mācīsimies demokrātiju?	2
Freimanis, Jānis	Diena	920618	Mazo valstu lielā rūpe	2
Zariņš, Vilnis	Diena	920620	Kurš kuram dara pāri?	2
Dripe, Andrejs	Neatkarīgā Cīņa	920701	Mītiņā	2
Mackova, Jolanta	Diena	920704	Angļu mauriņš nerodas vienā dienā	2
Bojārs, Juris	Diena	920707	Čuguna krāsniņa uz valdības pieminēkla	2
Dripe, Andrejs	Neatkarīgā Cīņa	920708	Ubagi	2
Dripe, Andrejs	Neatkarīgā Cīņa	920722	Militārisms	2
Avotiņš, Viktors	Latvijas Jaunatne	920722	Valoda gluži viena?	2
Bojārs, Juris	Neatkarīgā Cīņa	920725	Valdības tautsaimniecības programma Starptautiskā valūtas fonda ieteikumu un Latvijas ekonomikas realitātes fonā	2
Žihare, Laima	Diena	920818	Kurš galvos par Eiropas drošību?	2
Dripe, Andrejs	Neatkarīgā Cīņa	920821	Visiem vienādi!	3
Zariņš, Vilnis	Diena	920822	Mierinājums vai iemidzinājums	4
Andrejevs, Georgs	Neatkarīgā Cīņa	920828	Runa EDSA Parlamentārās asamblejas pirmajā sesijā	2

Zariņš, Vilnis	Atmoda	920901	Kurš Latvijā tiek diskriminēts?	4
Ziedonis, Imants	Latvijas Jaunatne	920912	Tavs vārds un Tava doma	1
Avotiņš, Viktors	Latvijas Jaunatne	920924	Kur pavārs kājas mazgā	2
Bojārs, Juris	Neatkarīgā Cīņa	920925	Viltus pravieši impērijas stratēģijas kontekstā	2
Zariņš, Vilnis	Diena	921001	Būtība, poza vai maska?	2
Dripe, Andrejs	Neatkarīgā Cīņa	921003	Utopiju ir daudz	2
Peters, Jānis	Diena	921008	Kultūra aiziet, armija paliek	2
Vulfsons, Mavriks	Neatkarīgā Cīņa	921015	Vai pieteiksim Krievijai karu?	2
Seleckis, Vilis	Diena	921016	Partijas - ļaunums vai demokrātijas pamats?	2
Avotiņš, Viktors	Latvijas Jaunatne	921020	Atā, atā!	2
Skujiņš, Zigmunds	Neatkarīgā Cīņa	921023	Trojas zirga auļi	2
Dribins, Leo	Diena	921029	Apturēt krīzes eskalāciju!	2
Avotiņš, Viktors	Latvijas Jaunatne	921114	Cilvēks - nenopietns gadījums	2
Freimanis, Jānis	Diena	921114	3D vai 4D? Ko ņemsim?	2
Seleckis, Vilis	Rīgas Balss	921120	Dekolonizācija ir reāla perspektīva vai mīts?	5
Bojārs, Juris	Diena	921203	Kā aplaupa tautu, un kas vainīgs tautsaimniecības katastrofā	2
Vulfsons, Mavriks	Diena	921205	Nestājoties pretī postam, tiek atbalstīti radikāļi	2
Bišers, Ilmārs	Diena	921209	Politiskā krīze un tās pārvaramība	2
Avotiņš, Viktors	Latvijas Jaunatne	921223	Zonētais stulbums	2
Freimanis, Jānis	Latvijas Jaunatne	921223	Provokāciju meistari	2

PIELIKUMS NR. 2

Dziļo interviju jautājumi

Kādi perestroikas/atmodas notikumi Jums vislabāk palikuši atmiņā?

Kuri no tiem visvairāk iesekmējuši Jūsu domāšanu un uzskatus?

Vai uzskatāt sevi par inteliģences pārstāvi? Kāpēc?

Kuram jēdzienam dodat priekšroku – inteliģence vai intelektuāli? Kāpēc?

—

Kā izšķīrāties, par kurām tēmām un jautājumiem izteikties, par kurām – nē, uz kādiem notikumiem reaģēt?

Kā izvēlējāties medijus, kur publicēties?

—

Kas tobrīd bija Jūsu autoritātes?

Ar ko bija vislielākās domstarpības?

Kā Jūs jutāt savu vietu viedokļu spektrā – vai bijāt vairākumā, vai kādreiz jutāties kā svešais?

Vai jutāt savu ietekmi, panākumus? Vai Jūsu teikto un rakstīto ņēma vērā?

—

Kāda, Jūsaprāt, bija inteliģences loma atmodas notikumos kopumā?

Vai apzinājāties savu (personīgo vai kolektīvo – inteliģences) lomu? Vai jutāt kādu īpašu atbildību par notikumiem un procesiem, kas tobrīd risinājās?

Vai pastāvēja inteliģences kopība (mēs sajūta)?

Kādi kontakti bija Jums un Latvijas inteliģencei kopumā ar citu Padomju republiku inteliģentiem? Kāda bija savstarpējā ietekme?

—

Kas, Jūsaprāt, notika ar atmodas inteliģenci pēc atmodas?

Kāpēc daudzi izvēlējās vēlāk distancēties no publiskās telpas?

Kāda, Jūsaprāt, ir inteliģences loma šobrīd?

PIELIKUMS NR. 3

Intervijas ar Viktoru Avotiņu atšifrējums

(intervija notikusi 2014. gada 10. janvārī)

O.P. Kas Jums ir visvairāk palicis atmiņā no kāda notikuma no 80. gadu vidus, 90. gadu sākuma? Vai tie ir tie paši, kas ir vispār pazīstami kā galvenie, vai Jums ir kāds savī spilgto atmiņu pieturas punkti?

V.A. Es neesmu ne vēsturnieks, ne memuārists un es negrāso rakstīt grāmatu par savām tā laika atmiņām. Ja es kaut ko gribētu rakstīt, tad es varētu uzrakstīt, pacensties uzrakstīt, teiksim, vispusīgu tā laika vai tā laika Tautas Frontes vēsturi, bet tam man vajag apmēram četrus gadus materiāla vākšanai un divus gadus no visa brīvus darbam. Varbūt es aiziešu pensijā, tad es to uzrakstīšu, bet citādi es neesmu sev sistematizējis (pauze) to laiku, bet (pauze) acīmredzot viena no galvenajām lietām, bez tiem vēsturiski zināmajiem...

Divas lietas varētu teikt. Tā ir pašvērtējuma situācija teiksim. Lai gan es nevaru tēlot kaut kādu nezinīti atšķirībā no daudziem latviešiem. Es zināju ļoti labi, kas ir noticis vēsturē, mana ģimene bija ļoti labs piemērs dažādiem vēsturiskiem likteņiem. Man nebija nekādas nezināšanas vai, paldies dievam, mājās nekādas liekulības, ka nevar svinēt Ziemassvētkus vai nevar svinēt Jāņus, vai nevar svinēt kaut ko... Mūsu ģimene, neatkarīgi no dažādiem politiskiem uzskatiem viņā, no tā, ka vieni sēdēja Sibīrijā un citi bija komunisti, vienmēr tos svinējām. Nekādas bailes vai nekādus aizliegumus es neredzēju, tāpat kā es neredzēju, ka ne mans vecais tēvs, ne vecā mamma, ne mamma, ne mammas māsa, kuriem bija arī dažādi likteņi, izvairītos man kaut ko stāstīt. Par to, kas bija pirms kara, kādas sajūtas bija ap četrdesmito gadu...

Dzīvodams noteiktos apstākļos, viena no galvenajām situācijām bija izvēle. Tā kā es labi zināju un biju arī teiksim komjaunatnē strādājis... Lai gan es nožēloju to, ka es tur strādāju, es nebiju ne opozicionārs, ne disidents, es vienmēr apmēram runāju... gan pēc Tautas frontes pirmā kongresa, gan pirms tam, es runāju apmēram vienādi. Man nebija arī retorikas transformācijas, es to sevišķi neredzēju. Man par to tika dažādi sodi tā laika iespējamie, bet man vienmēr bija gudri cilvēki, kuri mani aizstāvēja. Toreiz. Ne tikai radoši, arī tajā skaitā Maskavas forštates partijas darbinieki. Tā kā man bija samērā komfortabla situācija, bet tanī pašā laikā (pauze) pārvērtējums pirms, teiksim, es pateicu, ka jādibina Tautas fronte, tā pašpārvērtējuma problēma bija diezgan iekšēji būtiska, jo tev bija jāizšķiras, ka pietiek ērti dzīvot padomju sistēmā un būt tādām uz robežas, kurš runā to, kas viņam patīk vai nu par jauno PSRS konstitūciju vai citām lietām, par stulbumu komjaunatnē... Bija jādodomā, vai tu esi par režīma saglabāšanu vai režīma maiņu. Tas bija iekšēji. Manai mammai tas iekšējais konflikts bija daudz lielāks. Viņa bija [Eduarda] Berklava laika komuniste, viņu izmeta pēc tam, bet uzskati viņai bija un palika kreisi. Viņa bija vēstures skolotāja un viņai tā iekšējā transformācija bija daudz sarežģītāka nekā man. Mēs pat ar viņu nonācām konfliktā zināmā tad, kad viņa vēl bija dzīva. Man tas nebija tik sarežģīti, bet es to tomēr uzskatu par primāri svarīgu priekš tālākā. Tad, kad tu esi izšķīries, tu pārdomā visu un tu pārstāj, teiksim, muldēt aptuveni tajās lietās, kurās aptuveni nedrīkst muldēt.

Un otrs, kas mani tajā laikā pārsteidza: pie zināmas varas tikušu cilvēku transformācija... kuri bija, teiksim, dabūjuši savai valstij brīvību tādā vai citā ceļā, kuri bija pie varas, ārkārtīgi straujā transformācija atpakaļ tajos pašos sistēmas modeļos, kas būtībā bija tie paši padomju birokrātijas modeļi. Tāda lokāla cīņa par varu, tautas izmantošana kā izejvielas varas ambīcijām, partijas, kuras nav saistītas ar pārstāvību... Tātad ārkārtīgi ātrā iespēja apšaubīt demokrātijas legitimitāti.

O.P. Un kad tas, Jūsprāt, jau ...

V.A. Jau deviņdesmit trešajā gadā, deviņdesmit otrajā. Plus izvairīšanās no diskusijas ar tiem pašiem krieviem... Principiālas diskusijas, kategoriskas diskusijas, no kā joprojām ievēlās daudzas problēmas, kuras ir nepatīkamas un prasa diskusijas ceļā... manuprāt, būtu bijušas atrisināmas. Nepilsoņu nevēlēšanās problēma, tāpat politiski nesakārtoti izglītības jautājumi, arī nevēlēšanās, tas viss traucē sabiedrību padarīt par vienotu resursu. Tāpēc tie resursi ir sadalīti, tāpat kā informācijas plūsma. Tas ir otrs. Mani pārsteidza ārkārtīgā straujā gribēšana. Tas varas gods izrādījās daudz lielāks nekā gods pārstāvēt to, ko Tautas fronteī būtu bijis jāpārstāv. Man likās, ka tas notiktu, bet tas nenotiktu tik ātri. Tas varētu notikt desmit gados, apaugot ar rutīnu, es tomēr cerēju, ka saglabāsies nu... Es nevainoju tikai tos cilvēkus, kuri izvirzījās par līderiem. Acīmredzot tā sabiedrība jutās pilnībā deleģējusi līderiem to, kas viņiem jādara un nekādi saukļi... Viņi ārkārtīgi ātri sāka uzskatīt politiku par izrādi, uz kuru var pasīvi noskatīties. (Pauze). Vecās Eiropas sabiedrības tomēr šajā ziņā ir aktīvākas, man liekas.

Tās divas lietas, nu, plus, protams, vēsturiskie notikumi, kuri tā vai citādi demonstrēja milzīgu cilvēku pacēlumu un kaut kādā kritiskā brīdī tomēr gatavību rīkoties pēc būtības. Bet atmoda bija pārāk strauja, lai sāktu mērķtiecīgu tautas kvalitātes un tautas labklājības būvēšanu.

O.P. Tādā ziņā, ka tās transformācijas nebija pēc būtības?

V.A. Tādā ziņā, ka viņas nebija meritokrātiskas, viņas bija birokrātiskas, tehnokrātiskas, plutokrātiskas un vēl kaut kādas.

O.P. Bet tā dominējošā, ļoti vienkāršotā, protams, shematizētā versija par atmodu, kas atkal tika pagājušogad daudz atkārtota Tautas frontes jubilejas dēļ, tā ir tāda nogludināta, un LTF loma ir viennozīmīgi laba tajā stāstā un tā tautas mobilizācija tur tiek raksturota kā LTF leģitimitātes avots, kāpēc tas viss notika pareizi.

V.A. Bet formāli viss taču bija pareizi. LTF leģitimitāte bija neapšaubāma. Vēlēšanas bija, manuprāt, godīgas pietiekami. Un, teiksim, tās provokācijas, kas tur notika, tās bija sekundāras, un arī tā elkoņu grūstīšana... Es Jums varu atsūtīt citus viedokļus, ja Jums ir Šteina viedoklis teiksim. Man ir viņa traktāti vairāki par... viņam grāmata arī ir... "Likteņa hronikas" vai kaut kā savādāk.

O.P. Grāmatu es neesmu lasījusi, bet esmu lasījusi rakstus. Bet Jūs jau izstājāties salīdzinoši agri.

V.A. No kurienes?

O.P. No LTF. Paziņojāt par izstāšanos.

V.A. Nē, es uzrakstīju rakstiņu "Atā, atā, Tautas fronte". Man bija tas pārsteidzoši, ka Tautas... Es nedomāju, ka tur bija iespējas kaut ko īpaši organizēti un brutāli tādā ortodoksālā padomju ceļā panākt kaut kādiem ārējiem ietekmes avotiem. Vai tie būtu drošības orgāni, padomju vai citas grupas, bet pielāgošanās. Es arī uzrakstīju pirms tam vienu rakstu, kur man cilvēki rakstīja no dažādām vietām, ka notiek dīvaina kadru transformācija. Tie, kas ir bijuši, kas varbūt ir labāki organizatori, tie, kas ir labākas publiskas personas, ka viņi pamazām izspiež ar dažādiem manipulatīviem paņēmieniem tos, kuri bija faktiski Tautas frontes organizatori, nodaļu organizatori, ka nodaļās mainās strauji vara deviņdesmit otrajā gadā. Tad vēl Boriss Cilēvičs uzrakstīja, ka Tautas fronte faktiski kļūst par vienas tautas... kaut kā tamlīdzīgi... bija tā frāze, ka

Tautas fronte pārvēršas tikai par latviešu fronti faktiski. Tur viņam bija zināmā mērā taisnība. Tās visas detaļas bija. Notika kaut kāda tāda kadru transformācija, kas noteica Domes sastāvu vēlāk, kas noteica, teiksim, spices... Redisonam Ivaram vēl bija savas domas par to, tas bija viens no Frontes valdes vicepriekšsēdētājiem.

Bet kopumā, jā, Tautas frontes loma bija laba, pozitīva tajā laikā. Bet līdz ar nepārprotamu vairākuma dabūšanu sākās ierastās varas slimības. Sliktas slimības, manuprāt. Valsts sāka reflektēt pārvaldi, nevis inovatīvi... Atbilstoši režīma nomaiņai vajadzētu būt kaut kādai inovatīvai sākotnei, pārvaldei. Godmaņa un citu atrunāšanās ar pieredzes trūkumu, manuprāt, ir pupu mizas. Jā, nebija tiešās pieredzes, bet bija Eiropas pieredze, Skandināvijas valstu pieredze, visdažādākajām variācijām pieejamās situācijas – gan parlamentārās, gan dažādas citādas, no kurām varēja mācīties. Tajā skaitā ekonomikā mācīties. Ir visdažādākie ekonomikas pravieši, lai novērtētu liberālismu, labās un vājās puses, un izvēlētos, teiksim, mazai postpadomju valstij izdevīgāko. Es drīzāk tagad piekrišu, ka šeit zināmā mērā varēja būt ieteikumi ne tikai padomju modeļiem, bet arī tādiem modeļiem, kurus atklāja Džons Pērkinss (*John Perkins* – O. P.). Zināt tādu?

O.P. Mhm.

V.A. Par ekonomiskiem slepkavām un šakāļiem un tamlīdzīgi. Šeit Valūtas fonds arī varēja savu lomu nospēlēt, lai gan šeit nav īpaši dabas resursi, šeit ir teritorija, kura varētu atbrīvoties kaut kādiem citiem, transkorporatīviem mērķiem. (Pauze) Lielo ambīciju priekšā vietējās varas partijas izrādījās par vāju, bet tas jau ir pēc tam.

O.P. Bet atgriežoties pie, teiksim, 80. gadiem tas pats Radošo savienību plēnums Jums bija kaut kāds pagrieziena punkts vai Jums bija citi notikumi, kas visvairāk ietekmēja uzskatus?

V.A. Man personīgi tas bija likumsakar.... Tas bija posms notikumu ķēdē, kuram tā vai citādi bija jānotiek. Radošo savienību plēnums? Es šeit piekrišu diviem saviem čomiem: [Jānim] Rukšānam un [Valdim] Šteinam, kurus uzskata par tām trīs personām, kuras dibināja Tautas fronti (tā nemaz nav, tur bija daudz vairāk to cilvēku), ka Radošu savienību plēnums attieksmē pret Tautas fronti bija bremze. Viņš bija pozitīvs kā sabiedrības mobilizētājs, bet kā organizators, politisks organizators ar savu attieksmi viņš bremzēja. Mums neizdevās nopublicēt it nekur par to, ka mēs sākam organizēt Tautas fronti. Tālākais entuziasts Andrejs Cīrulis pat savā avīzē mums nedeļa to pirmo aicinājumu, kur gan bija mana ideja, ka zem tā aicinājuma jāparakstās visdažādākajiem galēji radikāliem cilvēkiem, tajā skaitā mācītājiem, komunistiem un tamlīdzīgi. Un izdevās tos cilvēku savākt. [Juri] Vidiņu, Modri Plātni, Juri Rubeni, Sašu (Aleksandru – O. P.) Maļcevu... vēl 17 gabalus. No visdažādākiem spārnēm, bet trīs uzvārdus viņi nelaida cauri... Valdī [Turinu], Modri Plāti un Juri Vidiņu. Ne pa kam. Tad Rubenis atteicās Modra dēļ. Tad Turins noņēma savu parakstu. Es uzskatīju, ka līdz ar to ideja ir izjaukta un es arī noņēmu savu parakstu no pirmā aicinājuma. Un viņu nopublicēja tikai 19. jūlijā astoņdesmit astotajā gadā. (Pauze.) Bet nu cienījami cilvēki, 11 gabali, pārsvarā mākslinieki parakstīja, bet mēs tur vairs nebijām. Es domāju, ka tā situācija būtu daudz stabilāka, ja šie cilvēki būtu pārstāvējuši to pirmo, viņi būtībā aptvēra visas tās organizācijas – LNNK, Helsinki-86. Tad solidaritāti mums būtu izdevies noturēt lielāku un viennozīmīgāku un būtu mazākas šķelšanās starp dažādām Tautas frontes grupām. Pilsoņu kongresu es neuzskatu par zemē metamu un noraidāmu ideju, bet mēs tad varētu viņu definēt kaut kā drusku savādāk, pieejamāk, līdz ar to dabūt plašāku masu aptverošu...

O.P. Ar ko, Jūsaprāt, bija nosacīta šī “bremzēšana”? Ar bailēm?

V.A. Ar piesardzību. Es neteikšu, ka bailes. Augšēju atļauju laikam vajadzēja, nezinu, kā tur tas bija. Gaidas, kas notiks perifērijā, kas notiks Maskavā, kas notiks citur... Tad tā kustība nebija tik strauja, tikai igauņi bija faktiski sākuši pirms mums. Nevarēja zināt, kas un kā būs...

O.P. Es esmu dzirdējusi arī tādu versiju, kuru man stāstīja, piemēram, Marina Kosteņecka, ka Radošo savienību plēnums viņai burtiski “atvēra slūžas” kaut kādas, un viņai pēc pirmās dienas esot bijusi sajūta, ka gaidīs čekisti un apcietinās, un kad nebija, tad viņa saprata, ka kaut kas ir mainījies. Jums nebija tā?

V.A. Nē, nu Marinai ir sievišķīgas emocijas. Viņa ir bijusi pietiekami daudz ziemeļos un izpētījusi to cilvēku dzīvi, kas tur sēdēja. Es tur neesmu bijis, tur tikai mani radi ir bijuši tik tālos ziemeļos. *Perestroika* jau sākās labu laiku iepriekš. Gudri krievi rakstīja, ka tas ved uz režīmā transformāciju. Vajadzēja lasīt vairāk avotus, ne tikai biezās žurnālus, bet arī to, kas tika izdots citādi. Marinai jau nu vajadzēja labāk par mani kontaktēties ar tiem cilvēkiem Maskavā, ar kuriem es kontaktējos faktiski tikai caur Juri Šekočihinu (*Юрий Щекочихин* – O. P.). Bija tāds Krievijā pazīstams žurnālists, kuru nobeidza vēlāk.

Man tādas pravietiskas atklāsmes nebija. Protams, tas bija pacilājoši, kaut vai tas, ka radošie cilvēki nevis kaut kur kaktā, bet kopā visi savācās un runā lietas, par kurām ir laiks runāt, jā, protams! Protams, ka tas bija nozīmīgs notikums. Bet es runāju nevis par emocionālo vai garīgo... Protams, ka tas bija garīgs pamats Tautas fronteī – šī te radošā kopība, kura parādīja pārējiem, ka var organizēties. Bet tādā ziņā kā politisks grūdiens, drīzāk viņš noslēdzās no politiskiem turpmākiem soļiem. Nācās nevis izmantot plēnumu par bāzi, bet nācās kādu pusotru mēnesi taustīties, meklēt atspēriena punktu, no kura viss varētu aiziet. Plēnums nospēlēja pie tā savu lomu, bet, manā uztverē pasīvu lomu.

O.P. Bet Jūs pieminējat lasīšanu, par to, ko raksta Maskavā...

V.A. Ne tikai Maskavā. Bija jau arī, nerunājot par klasiķiem, priekštečiem Linardu, Gilasu, vēl citiem padomju telpas autoriem, nerunājot par Reigana izteicieniem un pārējiem pieejamiem, starp citu, šeit šajā laikā rietumu teorētiķiem, padomju sistēmas analītiķiem, kuri sāka analizēt *perestroiku* un kuru darbi, vai vismaz atsauces un komentāri šeit parādījās. Bet, manuprāt, tur bija nepārprotami rakstīts, ka sistēma transformēsies un ka tā transformēsies pārsteidzošā kārtā, neraugoties uz to, kā rietumi ietekmēs, neraugoties uz to, kā PSKP pretosies. Tas notiks. Tur bija norādes, ka sabiedrībām ir jādomā par savu turpmāko gaitu, tai skaitā nacionālām sabiedrībām.

O.P. Bet tādi kontakti ar, teiksim, to pašu PSRS Rakstnieku savienību, ar citu valstu literātiem, kaut ko Jums nozīmēja?

V.A. Man ir cits kontaktu loks. Es kontaktējos, jā, ar dažiem rakstniekiem dažādās tautās, bet šādā ziņā man daudz lielāks loks bija ar maniem bijušajiem kursabiedriem. Tas ir, es esmu beidzis Aviācijas institūtu un man katrā Padomju Savienības nostūrī, tajā skaitā arābu valstīs un postpadomju valstīs, katrā pa kādam pazīstamam cilvēkam, ar kuriem mēs apmainījāmies tolaik regulāri ar vēstulēm un informāciju, kas tur notiek. Tie puikas bija ļoti labi atlasīti, mums bija liels konkurss un viņi mēli aiz zobiem... nebija pieraduši no kaut kā baidīties. Viņi bija daudz atklātāki. Tur gan varētu padomāt, kā tās vēstules izdot, tādas ļoti saturīgas no visām malām. Tur bija daudz vairāk informācijas, tiešas, praktiskas, par cilvēku noskaņojumiem, par attieksmēm, par citiem piemēriem, kas kurā vietā notiek. Tad nebija izveidojušies tādi attiecību uztveres

stereotipi kā tagad, teiksim, oficiālais stereotips Latvijā uztverē vai oficiālais uztveres stereotips attiekmē pret Krieviju, pret Sibīriju, pret dziļo Krieviju... Tagad tā ir stereotipu apmaiņa, bet toreiz, vismaz mūsu čomu ietvaros, dzīvs un ļoti bagāts info... Tā mani ietekmēja daudz vairāk nekā šeit. Un tad es biju literātu sanāksmēm Maskavā, Ukrainā, kaimiņos. Tur bija diez gan daudz pozas.

O.P. Poza rakstniekiem, inteligēntiem?

V.A. Jā, inteligēntiem, kā no krievu valodas, *интеллигентское чистоплюйство*.

O.P. (Smiekli.)

V.A. Varētu to tā saukt. Reālās prakses es apjautu, bet tie puīši dragāja reālos aerodromos. Viņi bija inženieri, maiņu vadītāji, ministru vietnieki Vidusāzijā.

O.P. Principā Jums bija tāds privātais informācijas aģentu tīkls.

V.A. Jā, es pat ar to taisīju biznesu vienu laiku.

O.P. Kādā ziņā?

V.A. Tādā ziņā, ka mani te avantūristiski iesaistīja naftas biznesā un mans uzdevums bija gādāt sakarus. Izmantojot šo manu tīklu es arī gādāju sakarus. Bet dažus no tā biznesa nošāva un tad izjuka viss.

O.P. Kā liela daļa visu biznesu 90. gados.

V.A. Jā.

O.P. Vai Jūs tobrīd identificējāties ar inteligēnci? Kā Jūs sevi saucāt?

V.A. Es lietoju vārdu "inteligēnci". Iespējams, ka tas nāk no tehnokrātijas. Es biju labs tehnokrāts. (Pauze.) Bet šobrīd es pilnīgi kategoriski dodu priekšroku vārdam "intelekt", jo inteligēnci, pirmkārt, kur viņa ir kā sociāls kopums šobrīd? Kāpēc inteligēnci sevi definēja par inteligēnci Tautas frontes laikā? Iespējams. Radošo savienību plēnums bija augstākais inteligēnci izpausmes punkts, pēc tam augstāk vairs nebija kur. Ir rakstītas dažas inteligēnci pārstāvju vēstules, kuras no politiskās kompetences viedokļa manā uztverē pārsvarā ir bijušas analfabētiskas, no situācijas uztveres... Ir bijušas partejiskas attiekmē pret to vai citu ideju, nevis normāli ir vērtējušas ideju tās perspektīvas iespējamībā un reālā kontekstā, kuras nolikušas vienu sabiedrības grupu pret otru, nevis mēģinājušas izprast pretējā viedokļa cēloni. Tas man nepatīk, tāpēc es vai nu aktīvi lietoju ironiski vārdu "inteligēnci" vai nelietoju vispār.

O.P. Bet tobrīd inteligēnci kā īpašas kopienas sajūta bija?

V.A. Jā, pateicoties Jānim Peteram, pateicoties vēl vairākiem cilvēkiem, liels nopelns Jānim, ka dabūja cauri šo plēnumu, tas ir nenoliedzami. Es netaisos noniecināt vai apstrīdēt šo lomu, es tikai vērtēju turpmāko. Jā, toreiz inteligēnci demonstrējās kā kopība, tā varētu...

O.P. Tas nozīmē kaut kādu kopīgu vai vismaz līdzīgu izpratni par savu misiju vai kaut kādu lomu?

V.A. Jūs esat lasījusi tā laika papīrus droši vien, un tur jūs redzat skaidri definētu lomu? Deklarācijas, jā.

O.P. Jā, vismaz ir sajūta...

V.A. (pārtrauc) Jā, bet es runāju no 2013. gada. Iespējams, tāpat kā... Varbūt Jūs pazīstat tādu Sašu (Aleksandru – O. P.) Seržantu, mākslinieku, kā lai to saka, tāds margināls, bomžojošs mākslinieks. Ar Sašu mēs esam sen pazīstami, viņam nesen bija sešdesmit gadi, un es viņam jautāju, kā Tu vērtē to savu dzīvi un viņš saka: “Zini, tie ir citi cilvēki. Es labprāt sadotu pa purnu tajā laikā tiem cilvēkiem”. Tāpat es tagad runāju – no šī gada uz to laiku skatoties. Man ir svarīgi, kas ir noticis. Es saku, es neesmu memuārists vai neesmu vēsturnieks. Man ir svarīgi vērtēt šo notikumi sekas tagad. Tajā kontekstā, jā, es atzīstu, ka tie notikumi bija svarīgi, viņi bija būtiski, viņi iezīmē lūzumu, bet viņi neatrada sev turpinājumu. Manā uztverē pienācīgu turpinājumu mērķtiecīgā, teiksim, varas patībā. Kad varai ir mugurkauls, vara ir līderis pēc būtības savai nācijai vai savai tautai. Viņi zina, kā mērķtiecīgi to visu attīstīt, viņi pretojas ārējām ietekmēm, viņi šķiro ārējās ietekmes atkarībā no tā, vai tās būs nācijas ceļam izdevīgas. Tajā nācijas kontekstā, kas šeit ir, nevis nodalot vienus no otriem. Ņemot vērā, ka jāreķinās ar pārējiem. Tajā kontekstā, kādā es to vērtēju, es varbūt sevi tiešām būtu piekāvis. Ka es tik stulbs biju, ka neparedzēju to, kas tagad būs. Man nav tā, ka es norobežošos 90. gados. Tajā kontekstā jā, avīzes pareizi rakstīja. Nu un kas, kas no tā iznāca?

Tāpat kā es jau padomju laikā nevarēju ciest veterānu stāstus, kuri neanalizēja turpmāko savu ceļu. Es tagad vēl satiekos ar 90-gadīgiem večukiem, kas karojuši dažādās pusēs. Un runājos, es atzīstu viņu stāstus. Bet, ja mēs runājam par vēsturiskām taisnībām, tad man gribas jautāt, kāpēc turpinājuma nebija. Jā, viņi savu padarīja – vieni bija varoņi vienā karā, otri – otrā karā. Es viņus savā starpā rīdīt netaisos, es to neuzskatu par vajadzīgu. Bet tādi dzīvie veterānu stāsti ir daiļliteratūrai.

Parādās vesela virkne tādu vēstures... nezinu, man liekas pavirši diezgan tie sacerējumi, vairāk krievu valodā tas ir – jaunā hronoloģija. Esat lasījusi tādus? Ka nebija, teiksim, iespējama Jaunā Roma tādās kategorijās, ka nebija iespējama atbilstoša ekonomika, ka nekāda Ivana Susaņina nebija, ka nebija mongoļu jūga, nu tāda mitoloģija parādās tur. Visdažādākie autori. Nu man gadījušies krievu, varbūt citi arī ir.

O.P. Nu jā, Krievijā jau raksta arī nacionālistisku mitoloģiju diezgan aktīvi...

V.A. Nacionālistiska mitoloģija jau ir sena polemika. Galējie *западничество* un slavoflija. Tas ir bijis mūždien.

O.P. Par mitoloģiju runājot – vai Jūs domājat, ka tā 80. gadu vēsture jau ir kļuvusi par mitoloģiju?

V.A. [Valdis] Šteins uzskaita mītus par Tautas fronti. Pusei no viņa mītiem es piekrītu. Nav jāraksta pievilcīgā vēsture. Ir jāraksta kritiskā vēsture arī par to, ko mēs nevarējām izdarīt. Kur mēs bijām par neaptēstiem, par bailīgiem, kur skatījāmies atpakaļ un nebijām pietiekami līderi, lai riskētu ar savu sabiedrību “vai nu, vai arī” kategorijās. (Pauze).

O.P. Šogad, nē, tas ir pagājušogad, kad bija LTF 25 gadi, bija iespēja to izdarīt. Jūsprāt, tā netika izmantota?

V.A. Domāju, ka lielā mērā nē. Mēs uztaisījām filmu, būtībā pieci bijušie deputāti, Askolds Saulītis uztaisīja otru filmu... Nu tās bija jubilejas filmas, lai arī mūsējā man patika labāk, jo tur bija vairāk dialektikas, lai arī ne tik kategoriski. Askolda filma bija viengabalaināka, uz emociju paņēma labāk, bet tie jēdzieniskie spriedumi tomēr bija variablāki tajā mūsu filmā. Saeimas lapā jau ir tās intervijas, mēs Augstākās padomes deputātus nointervējām. Un tur jau arī atklājas... Ja Jūs gribat, es Jums tās intervijas varu iedot izlasīt, kādu daļu, kas man ir.

O.P. Jā, man tas būtu interesanti.

V.A. Varbūt tur kaut kas vēl ir. Tur ir tieši tas, detalizēti par šo te laiku. Tai skaitā tur skata jautājumus, vai jūs bijāt padomju cilvēks un kā jūs transformējāties par tādu tautfrontieti.

O.P. Un kas Jums bija interesantākie no tā?

V.A. Tak es neatceros viņus visus, kas tur bija. Tur ar diezgan daudziem cilvēkiem bija intervijas. Domāju, ka [Jānim] Peteram bija saturīga. [Anatolijam] Gorbunovam arī. Atklājas dažādība. Tur ir Juris Bojārs, vēl daudzi.

O.P. Aha. Mēģināsim atgriezties atpakaļ pie tās rakstīšanas. Jūs rakstījāt ļoti daudz 80. gados. Un Jūs esat viens no tiem, kam bija plašs mediju spektrs, kurā Jūs publicējāties. Jā Jūs varat to kaut kā rekonstruēt, kā Jūs izvēlējāties, par ko rakstīt, uz ko reaģēt, uz ko nereaģēt, par kādām tēmām izteikties, par kādām – nē?

V.A. Man ir laimējies ar to, ka man vienmēr tie priekšnieki, kas man ir bijuši, man ir devuši pietiekami daudz personiskās brīvības, lai es pats pilnībā atbildētu par to, ko es rakstu. Neviens, ne Andrejs Cīrulis, ne tagad Anita Daukste, ne arī [Aivars] Lembergs, ne kāds cits iedomāts avīzes īpašnieks nav atbildīgs par maniem tekstiem. Tā ir manis paša personiskā izvēle, skatoties uz to, kas notiek.

O.P. Tieši tas mani arī interesē – Jūsu personiskā izvēle. Notika jau daudz kas, gan tad, gan tagad. Kā Jūs izvēlējāties, uz ko Jūs reaģēsiet, par ko rakstīsiet, par ko nerakstīsiet.

V.A. Es nevaru restaurēt bijušās sajūtas. Es tikai varu teikt: apmēram tāpat kā tas notiek tagad. Man ir noteikti pasaules uzskati, kuri ne tik daudz saistās ar ideoloģiju, cik ar kaut kādām stājas problēmām – tā tad mani kaitina tās izpausmes, kas degradē cilvēka stāju, viņa iespējas rīkoties savā labā, taisnīgi un godīgi. Mani kaitina sistēmas pasākumi. Tā kā pamatā es rakstu par politiku, mani neinteresē, kas kurā amatā sēdēs, bet kā šī sēdēšana darbosies situācijas uzlabošanā. Es mierīgi ņemtu šobrīd valdībā [Andri] Šķēli, [Aināru] Šleseru un [Aivaru] Lembergu, neraugoties uz to, ka viņi ir apsūdzēti, ja es veidotu valdību, tāpēc, ka viņi ir rīcībaspējīgas personas, spējīgas tādā mērogā, kas, manuprāt, ir tuvāks valsts mērogam. Un es personiski atbildētu par to, lai viņi visi strādā valsts labā, nevis atbilstoši tam mītam, kas ir par viņiem radīts. Es viņus arī pazīstu pats, un es uzskatu, ka viņi to varētu darīt. Nevis kaut kādu tādu pieklājīgu, pareizi runātāju, kurš ir nevarīgs savā praktiskajā darbā, kurš sevi demonstrē laukumos pusplīks vai kā citādi, bet viņš ir nevarīgs kā reāls līderis, kuram ir jāizdara praktiskas lietas. Praktiskas lietas, kuras var gluži aritmētiski sakārtot un reģistrēt noteiktā secībā un kur ir

panākams rezultāts konkrētā laikā, un kur šis līderis ir spējīgs uzņemties atbildību par lēmumiem, kaut vai šie lēmumi ir daļai cilvēku diezgan dramatiski un sāpīgi un kuri var radīt sāpīgas reakcijas pašiem šiem līderiem. (Pauze.)

Stagnācija šobrīd nav valstij izdevīga. Nevis ekonomiskā, bet cilvēciskā situācija to nepieļauj. Tas ir subjektīvi.

O.P. Bet par 80. gadiem runājot, tā mediju ainava jau mainījās pakāpeniski. Kā Jūs izvēlējāties, kur rakstīt?

V.A. Pietika piedāvājumu, nebija jāizvēlas. Nebija nekas jāizvēlas. Tagad zināmā mērā es ar prieku uztvēru Sašas [Aleksandra] Čerevčenko izteikto piedāvājumu rakstīt krieviski [laikrakstā] “7 Септемь”. Man likās, ka tādā garā es varu abas auditorijas kaut cik tuvināt.

O.P. Un kā?

V.A. Nu... savu darbu it kā es padaru, bet tā, kā man gribētos, lai šīs auditorijas caur tādu starpnieku diskutē, tas nav pilnā mērā. Pārsvārā tas nav tāpēc, ka latviešu avīzes atsaka tos krievus, kas viņām nepatīk, publicēt. Lai arī es uzdošu jautājumus, kuri to situāciju paskaidro. Piemēram, es labi pazīstu gan Volodju (Vladimiru – O. P.) Lindermanu, gan Žeņu (Jevgēniju – O. P.) Osipovu, gan Illarionu Girsu, gan Viktoru Guščinu, gan Sašu (Aleksandru – O. P.) Gaponenko, gan vēl veselu virkni cilvēku, kuri latviešiem šķiet nepieņemami. Bet manā uztverē viņi ir tiesīgi savu pozīciju auditorijai paskaidrot. Arī pretējai auditorijai. Man šķiet dīvaini, ka latvieši neielaižas diskusijā par tām lietām, kuras viņiem šķiet nepatīkamas. Agrāk, vēl 2000. gadu sākumā es atceros, ka sēdēja pie viena galda Boriss Čilevičs un [partijas] “Tēvzemei un Brīvībai” pārstāvji runāja par valodām, skolām. Tagad neko tādu es neesmu redzējis. Tas lielā mērā ir iemesls tādām lietām kā Nepilsoņu kongress vai citādas lietas.

O.P. Ar kuru tieši tāpat turpina nediskutēt.

V.A. Cik es zinu, viņu ir piedāvājuši pretējai pusei diskutēt. Ļiza (Elizabete Krivcova – O. P.) ir piedāvājusi, bet pēdējais, kur bija kaut kādas pazīmes, tā bija sasaukta diskusija pirms mēnešiem trim par Satversmes preambulu.

O.P. Atgriezoties pie 80.gadiem un daudzajiem piedāvājumiem publicēties, kas tad bija. Jums bija periodi, kad bijāt štata komentētājs...

V.A. (Pārtrauc) es biju Rakstnieku savienības priekšnieks līdz 1998.gadam, pēc tam es visu laiku esmu bijis kaut kur.

O.P. Nē, pirms tam.

V.A. Es biju “Latvijas Jaunatnes” štata komentētājs vienu laiku. Pēc tam bija “Labrīt”, tad “Neatkarīgā”.

O.P. Bet “Diena” Jūs arī pirmajos numuros piesaka kā štata komentētāju.

V.A. Tad es biju Rakstnieku savienībā, kad “Dienā” aktīvi publicēju.

O.P. Bet tas ir burtiski dažos pirmajos numuros.

V.A. Nē, diezgan ilgi, kaut kādus pāris gadus.

O.P. Bet kā štata komentētāju Jūs piesaka tikai pašos pirmajos numuros.

V.A. Es nebiju nekad “Dienas” štata komentētājs.

O.P. Bet viņi piesaka.

V.A. Nu labi, lai viņi... es neesmu strādājis “Dienā” par štata...

O.P. Bet Jūsu izvēle 80. gadu beigās, ap 86., 87, 88. gadu, kur rakstīt...

V.A. (Pārtrauc). 87. gadā mani izmeta no “Literatūras un Mākslas” par to, ka es pastāvēju uz to, ka neesmu publicējis nekādu šovinistisku Rakstnieku savienības partijas sapulces atreferējumu.

O.P. Jūs varat sīkāk par to pastāstīt?

V.A. Par [laikrakstu] “*Советская Латвия*” bija runa. Tur bija [LKP] Centrālkomitejas lēmums, ka es jau vairakkārt esmu tur kaut ko ne tā darījis un ka man ir jāiet prom. Pēc tam [Jānis] Peters ar [Anatoliju] Gorbunovu mani centās pierunāt, lai esmu [žurnāla] “Zilītes” galvenais redaktors. Es sāku smieties un teicu, ka viņi jukuši prātā, es no “Zilītes” nekā nejēdzu. Pēc tam Vlads (Vladilens – O. P.) Dozorcevs mani paņēma [žurnālā] “Daugavā”, es “Daugavā” strādāju. Un ar lielu prieku. Mēs publicējām Ginsburgu, “Daugavas” tirāža pieauga vēja ātrumā līdz milzīgai. Mēs dzīvojām labi. Iemācījies krieviski rakstīt.

O.P. Jūs daudz esat rakstījis gan “Padomju” un “Latvijas Jaunatnē”, gan arī “Cīņā” un “Neatkarīgajā Cīņā”...

V.A. Tas bija pārejas laikos, kad nebiju piesiets pie konkrēta izdevuma. Es strādāju krievu izdevumā, bet varēju latviski rakstīt, cik es gribu. Es saku, man nekad nav bijis no redaktoriem nekādu ierobežojumu. Jā, “Literatūra un Māksla”, tur es biju redaktora vietnieks. Škapars bija, manā uztverē, ļoti labs redaktors. Es biju otrs, kur arī ir faktiski mana normālā vieta.

O.P. “Literatūrai un Mākslai”, viņai bija, Jūsaprāt, kaut kāda īpaša loma?

V.A. Jā, protams, tas izklausīsies egoistiski, bet laika gaitā es “Literatūras un Mākslas” lomu vērtēju kā ne mazāku kā Radošo savienību plēnumam. “Literatūra un Māksla” līdz ar perestroikas sākumu tā vai citādi, pateicoties Jānim Škaparam lielā mērā, “Literatūra un Māksla” sajuta pārmaiņas un arī šajā ziņā viņa neatpalika kā daudzi citi orgāni, neatpalika no laika, un tie cilvēki, kas gribēja, kas juta to laiku, tie visi arī “Literatūrā un Mākslā” tika iekšā. Sākot ar Juri Dobeli, kas rakstīja par latviešu vēsturi un beidzot ar Daini Īvānu un Artūru Snipu, kas rakstīja par Daugavas HES.

O.P. Bet kāda bija loma [Mārim] Čaklajam, jūsaprāt, kad viņš 87.gadā atnāca? Vai viņš drīzāk bija turpinātājs vai kā...

V.A. (Pauze). Tas būs kritiski... Māris [Čaklais] bija viens no tālaika izcilākajiem dzejniekiem, bet kā redaktors viņš juta konjunktūras robežas un, manā uztverē, nepārkāpa tās. Šajā ziņā [Jānis] Škapars ar viņa it kā rutīnu bija manā uztverē progresīvāks. Tās ir manas subjektīvās domas. Teiksim, bija Mākslas dienas, kur Līvu laukumā cilvēki sēdēja būros. Tā kā es atbildēju par visām mākslas nodaļām, mēs bijām sagatavojuši atvērumu, kur centrālais tēls bija tā metāla kaste, kurā ir cilvēks, un pāri bija liels zābaks. Glavļits (galvenā literatūras pārvalde – O. P.) lika ņemt laukā tādu tēlu un es un Laima Slava, kura bija nodaļas vadītāja, teicām, ka mēs neņemsim laukā, neredzam tur nekādu... Māris [Čaklais] mūs abus lamāja, ka mēs tā... Iespējams, ka tas ir subjektīvi, ko es saku.

O.P. Un “Padomju Jaunatne”...

V.A. Lai arī Andrejs [Cīrulis] domā savādāk, es domāju, ka tajā laikā, kamēr pastāvēja “Literatūra un Māksla”, vai tur bija Māris [Čaklais] vai tas bija Jānis [Škapars], pateicoties kolektīvam, ko bija izveidojis Škapars, bija progresīvāka. Iespējams, atkal esmu subjektīvs, jo tā ir mana pirmā avīze, kurā es pateicoties tiem cilvēkiem apguvu kaut kādas amata prasmes.

O.P. Aha. Bet vismaz tā mana ainava liecina, ka apmēram 89. gadā “Literatūra un Māksla” sāk nodot stafeti daudziem citiem, kaut vai tai pašai “Atmodai”, “Latvijas Jaunatnei”...

V.A. “Avots” sākotnēji pārņēma, tad “Atmoda”, jā. Autoru paaudze tur bija savādāka, un paldies dievam, tam jau vajadzēja notikt “Literatūrā un Mākslā”, autoru paaudzes nomaiņai. Arī tagad tas nenotiek. Es kā komentētājs sen esmu savu laiku pārdzīvojis. Bet jā, es piekrītu, 90. gados jau bija citi sabiedriskās domas līderi. “Avots”, “Atmoda”, “Latvijas Jaunatne”.

O.P. “Diena”.

V.A. Jā, “Diena” parādījās, protams. Krieviem “*Балтийский вестник*”, krievu “Atmoda”...

O.P. “*CM*”.

V.A. Jā, “*CM*”, man liekas, pozitīvi transformējās.

O.P. Jūs pieminējāt par “Literatūras un Mākslas” komandu, no kuras Jūs daudz mācījāties. Vai bija kādi cilvēki, kurus Jūs varat atcerēties kā savas 80. gadu beigu autoritātes?

V.A. Par [Jāni] Škaparu es jau teicu. Man bija autoritāte Zālamans Eiduss, tāds slavens, kurš mācīja gauži praktiskas lietas. Visi savā... Bija Laima Slava. Es tak nekā nejēdzu ne no teātra, ne no kino, ne no citām lietām un man bija par viņām jāatbild. Un man pretī bija nodaļu vadītāji – profesionāļi. Ausma Balcerbula, kas bija pirms Laimas Slavas. Ligita Viduleja, tad Anda Burtnece, teātra kritiķe, tad vesela virkne autoru, teiksim, tie šie paši muzikologi – Vija Muške, kuru uzskatīja par pusjukušu. Viņi mani mācīja, man nepilna gada laikā bija jāzina tas, ko viņi zina. Viņi piespieda mācīties vienkārši tāpēc, ka viņi bija gudrāki par mani. Un joprojām ir gudrāki un kompetentāki par mani. Es gribēju par tām lietām ar viņiem diskutēt un skatīties tos rakstus kā redaktors, ko viņi man atnesa. Man bija jābūt atbilstošā līmenī. Tā viņi mani izmācīja. Es šo to zināju par kino, arī pateicoties Sarmītei Ēlertei, kura bija kino nodaļas vadītāja. Es nevarēju laist muti vai tēlot priekšnieku.

O.P. Mhm. Bet tādas politisko uzskatu vai ideoloģiskās autoritātes? Bija kādas?

V.A. (Gara pauze). Politiskās autoritātes... tad man ir... te atkal ir tas turpmākais ceļš visām tām autoritātēm. Pielūgsmes objektu politikā man nav bijis ne agrāk, ne tagad.

O.P. Bet tādi, kas tobrīd ietekmēja Jūsu uzskatus?

V.A. Es paļaujos uz personībām. Neraugoties uz to, cik krimināllietas pret viņiem ir, tās ir manas problēmas jau ar šo personību. Ja es viņam nepiekrītu, tad man ir jābūt argumentiem, kāpēc es nepiekrītu. Nevis vienkārši es nepiekrītu un ieņemu kaut kādu pozu. Varbūt, ka viņš ir ietupināms cietumā vai kaut kas cits. Es to nevaru! Man viņš interesē kā manām zināšanām nepārvarams šķērslis. Tas pats attiecas uz filozofiem, tas pats attiecas uz politiķiem. Kāpēc viņiem izdodas, un kāpēc man nav ko likt pretī. Tā ir mana problēma. Jā, es cieniu tos, kuriem izdodas un kuriem man nav ko likt pretī. Kuri ir cienījami tāpat oponenti. Tādā sinerģijas nozīmē šobrīd es nevaru nosaukt nevienu, ar ko man gribētos ielaisties.

O.P. Bet tobrīd? 80. gados?

V.A. Tobrīd Tautas frontes komanda kā tāda man likās kolektīvs spēks ar visiem trūkumiem. Es neapšaubu ne Daiņa...

O.P. Bet tādas filozofiskās...?

V.A. Oi, nezinu. Pēdējā laikā man patīk franču filozofs Marions (*Jean-Luc Marion* – O. P.)... viņš gan sen ir filozofs, es tikai pēdējā laikā viņu uzķēru. Viņš ir arī teologs.

O.P. Bet tad?

V.A. Kad? (Pauze). Man nav sistēmisku zināšanu, manas atbildes būs stulbas. Man ir kaut kādas periodiskas simpātijas, teiksim, Žižeks (*Slavoj Žižek* – O. P.). Parādās kaut kādas periodiskas simpātijas, ko es nevaru salikt sistēmā. Negribu ar šīm simpātijām konkrētajām plātīties.

O.P. Bet varbūt, ka vieglāk būs nosaukt kādus oponentus? Es esmu pamanījusi, ka ir, teiksim, 80. gados Bojārs baigi diskutē...

V.A. (Pārtrauc.) Es neesmu ideologs! Man nav šajā ziņā... Stulbums ir mans... Es pieņemu, gan oponentu... Es neesmu ideologs. Es saku, ka man ir morālas barjeras. Ja rupji runā, man ir vienalga, kāds karogs tornī. Man ir vienalga, kāda ideoloģija ir pie varas. Man ir svarīgi, cik šī ideoloģija spēj būt veiksmīga. Veiksmīga attiecībā pret to, ko es uzskatu par humāno vērtību sistēmu. Cik viņa ir ētiska attiecībā pret cilvēkiem. Man tas ir svarīgi. Tā, ka es pieņemu gan Bojāra, gan viņa oponentu viedokļus atkarībā no viņu saprātīguma. Protams, pats savas saprašanas ietvaros. Un es no tā cenšos izlobīt kaut ko kopīgu. Man ir simpātisks [Georgs] Andrejevs, man ir simpātisks Ivars Svilārs. Man bija simpātisks Mavriks Vulfsons, bet tikpat simpātisks man bija kategorisks Mavrika oponents, cits ebrejs – Herberts Dubins. No Dubina es esmu mācījies, tā kā mēs iepazīnāties, daudz vairāk nekā no Mavrika. Jo Dubins bija vēl dziļos padomju laikos atklāts un pietiekami diskutabls par visādām lietām, sākot ar mākslu un beidzot ar politiku. Ļoti daudzi. Es saku, ka es esmu tas, kas es esmu, nevis pateicoties sev, bet pateicoties

tam, ka man ir veicies ar cilvēkiem apkārt. Būtu kādi simti jāuzskaita. Sākot ar darba kolēģiem, beidzot ar kaut kādiem sen mirušiem klasiķiem.

O.P. Bet mēģinot restaurēt bijušas vai nebijušas sajūtas, vai Jums bija kaut kāda apjausma par to, kurā brīdī Jūsu viedoklis bija saskanīgs ar kaut kādu pamatstraumi, un kurā brīdī Jūs bijāt, svešais, marginālais.

V.A. Mani neinteresē tādas saj... Tāda pašanalīze mani nenodarbina pilnīgi. Kurā brīdī es biju varonis... varētu atcerēties drīzāk to, kur es totāli esmu palaidis garām situāciju, kad varēja kaut ko teikt vai noklusēju. Tādu arī diezgan daudz. (Pauze). Teiksim, ar tām pašām transformācijām, kuras man likās dīvainas, man vajadzēja būt kategoriskākam. Man vajadzēja pacensties, lai Tautas fronte saglabājas ja ne kā reālas pārstāvības orgāns pilnībā, tad... Es palaidu garām to mirkli, kad vēl bija varbūt Tautas fronte saglabājama. Kad vēl tas ceļš nebija neatgriezenisks. Tajā postpadomju situācijā bija nepieciešama regulāra sabiedriska uzraudzības organizācija. Viņa var nebūt partija. Es izstrādāju pat kaut kādu savu ieteikumu. Katrā sīkumā, kur vara, tā pati Tautas frontes vara rīkojas netaisnīgi, gan atsevišķi pret katru cilvēku, gan attiecībā pret pašvaldību vai valsti, Tautas fronte ir tas orgāns, kurš, iespējams, ar aktīvu darbību, nevis ar muti vai tā saukto nevardarbīgo pretošanos, panāktu savu taisnību gan caur tiesu, gan arī citādos ietekmēšanas veidos. Bet viņi atbild par to, ka rīkojas taisnīgi konkrētā situācijā, noliek varu atpakaļ uz... Utopiski, voluntārisks tāds varbūt piegājiens. Bet man likās, ka tas toreiz var nostrādāt. Bet... acīmredzot Tautas frontes vairākumam likās, ka ar varu, kas formāli pārstāv Tautas fronti, būs pietiekami. Es palaidu garām brīdi, vai arī neatradu īstos argumentus, lai pārliecināt, ka Tautas fronte ir jāsavaglabā arī pastarpināti no varas.

O.P. Jūs tā skeptiski, cik es sapratu, par to nevardarbīgo pretošanos.

V.A. Nu nē, kāpēc... labi, ka nesanāca nekas vardarbīgs, un labi, ka izdevās bez šīs vardarbīgās pretošanās... Jo vardarbīga pretošanās līdz noteiktam brīdim tiktu uzskatīta par provokāciju un izmantota. Tā arī būtu provokācija, labi, ka neizdevās izprovocēt vardarbīgo pretošanos līdz 1990. gada 4. maijam. Bet... (pauze) kā lai to pasaka... Es nerunāju par vardarbīgu pretošanos, es drīzāk runāju par stāju, kad lietas, kuras noved pie stājas krišanas, viņas šeit ir galīgas. Labi, nu es biju vai kāds kantoris bija noderīgs, glēvs, neizdarīja visu, kā pienākas, bet tas tiek piedots. Tas arvien padara slimāku katrā ziņā valsts organismu. Tas tuvina situāciju, ko tas pats [Žans-Liks] Marions uzskata par mūsdienu verdzību. Kad noteikšana vairs nepieder cilvēktiesībām, bet transkorporatīvām attiecībām. Viņš savādāk, es necitēju tagad... Un cilvēktiesībām uz sevi ir jāpastāv. Ģēniju tādu kā [Mahatma] Gandijs bija, kurš iespējams to mācēja savā ceļā un ilgā laikā un ar milzīgu pacietību tomēr iedvesa savai tautai, es tādus ģēnījumus neredzu, un man tas rada domu par citiem instrumentiem.

O.P. Bet tas ko Jūs minējāt par to kategoriskumu, iespēju ietekmēt – vai Jūs jutāt 80.gadu beigās vai 90.gadu sākumā, ka Jūsu viedokļiem ir svars? Nu, teiksim, [Arturs] Snips ar [Daini] Ivānu nopublicē rakstu un galu galā aptur projektu. Tam bija svars. Vai Jūs jutāt, ka Jūs kaut ko ietekmējat ar saviem komentāriem?

V.A. Daži saka, ka ietekmēju.

O.P. Bet kā pats domājat?

V.A. Nav svarīgi.

O.P. Nav svarīgi. Kāpēc nav svarīgi?

V.A. Es izmantoju vārda un sirdsapziņas brīvības iespējas, tas arī viss. Man drīzāk ir svarīgi paskatīties uz saviem tekstiem kā spogulī, jo tas es redzu, vai pats neesmu palicis... Tas ir svarīgāk, nekā... Vai tas notiks, vai tas nenotiks. Daži saka, ka lasa “Neatkarīgo” manis dēļ. Nu un tad? Lai lasa, nu labi. Daži saka, ka nelasīs vairs “Neatkarīgo” manis dēļ.

O.P. Jūs esat kaut kad tagad pārlasījis to, ko rakstījāt 80. gados?

V.A. Es reizi gadā tīru to informācijas apjomu, kas man ir uzkrāts papīrā – dažādos avīžu izgriezumos vai kā savādāk, un tai skaitā es tīru savus papīrus, un reizēm es uzduros tiem saviem rakstiem un atsevišķus es pārskatu, jā.

O.P. Un kādas sajūtas?

V.A. Ļoti dažādas. Daži reti stulbi. No šodienas viedokļa dažus labāk nebūtu rakstījis. Labi, ka Anita ir samērā laba redaktore, un man paliek nublicēti... pieņemamā skaitā, lai es nepārtrauktu darba attiecības ar “Neatkarīgo”, bet daži teksti paliek nublicēti. Un puse no tiem nublicētajiem – paldies dievam, ka viņi paliek nublicēti!

O.P. Bet tā otra puse?

V.A. Tā otra puse – par to varētu strīdēties, bet es neredzu īpaši... Tas ir pietiekamā daudzumā. Darba devēja tiesības, man jārespektē darba devējs arī. Es nevaru būt kungs un ķeizars, es strādāju kā darba ņēmējs.

O.P. Bet no 80. gadiem ir kaut kādi, kas Jums pašam... Jūs nosaucāt to vienu, “Tautas fronte, attā, attā!”. Bet ir kādi, kas Jums pašam ir palikuši atmiņā?

V.A. Savējie?

O.P. Jā.

V.A. Nu tas man neinteresē, nezinu! Man ir izdevušies daži kultūrai veltīti teksti, kuri analizēja kultūras politikas transformāciju tajā laikā, tie man vairāk saista nekā, teiksim, politiskais tekošais moments. Kur ir vienkārši jāreaģē, jāreaģē un jāreaģē uz kādu situāciju. Epohāliem tekstiem man nav atlicis laika, pie tam ir rutīnas tēmas, kas man bija tad un ir tagad. Līdzko es esmu kaut kur angažēts žurnālists, man ir bijis vienmēr jāraksta divreiz lielākā tempā, nekā es būtu gribējis. Tēmas izpētei ir laiks, ja Tev nedēļā ir viens raksts. Lai tu būtu apmierināts. Ja tev ir jāraksta komentārs katru dienu, tad tu labi, ja apjēdz virspusi tam. Vai ieslēdz pietiekami veiksmīgi vai mazāk veiksmīgi savas smadzenes un tad tu apjēdz to tēmu. Bet tik informācijas, lai tu būtu gandarīts par to, šai laikā nevar savākt. Sevišķi, ja tu raksti par sistēmiskām lietām un tev interesē sistēmiskas lietas, nevis tikai notikums kā tāds vai pats par sevi, tad lielākoties tas neatstāj nekādas paliekošas... Tur varbūt ir vairāk vai mazāk apmierināts tekošais moments, varbūt ir apmierinātas domubiedru sajūtas, bet tekstu kvalitāte... tā ir sekundāra. Tā nevar būt nekādā veidā apmierināta. Tagad... šonedēļ es uzrakstīju... četri komentāri ir nublicēti.

O.P. Cik tad ir nenopublicēti?

V.A. Divi “7 *Секрёмов*”, trīs... divi palika uz nākošo nedēļu vēl. Tas ir pieci. Tas ir katru dienu viens. Tur par tekstu kvalitāti gandarījums nevar būt paliekošs nekāds.

O.P. Mierinājumam varu teikt, ka pēc 20 gadiem vēsturnieki novērtēs...

V.A. Lai viņi... tās ir viņu problēmas.

O.P. Tādā ziņā, ka priecāsies. Es, piemēram, priecājos arī par rakstiem, kas tver varbūt tikai “tekošo momentu”, bet man tas ir svarīgi tagad. Fiksēt tieši to, ka tajā brīdī tika tverts. Jo daudz ko arhīvu dokumenti un atmiņu stāsti nevar pastāstīt. Tas ir kā skatīties “Polaroid” albumu ar momentuzņēmumiem, kas ar laiku izbalē, bet tomēr ir.

V.A. Mēs te viens bars tādu nosacīti nopelniem bagāto tautfrontiešu bijām 74.vidusskolā pagājušoruden. Serjoža (Sergejs – O.P.) Mazurs, Saša (Aleksandrs – O.P.) Maļcevs, un vēl, Marina (Kosteņecka – O.P.). Bērni tur jautā samērā normāli...

O.P. Pie vidusskolniekiem?

V.A. Pie vidusskolniekiem. Man likās, ka svarīgi nevis tas, ko viņi jautā mums par vēsturi, bet kad viņi vai Jūsu paaudze sāks ar mums pa nopietnam diskutēt, kas tad ir no tā iznācis, un sāks uzdot jautājumus nevis par pagātņi, bet par nākotņi.

O.P. Nu vispirms vajag noskaidrot pagātņi...

V.A. Tā var visa dzīve paiet.

O.P. Protams, kaut kur jāpāriet citā stadijā. Bet... nu jā, es visu laiku mēģinu Jūs vilkt uz tādām konceptualizācijām...

V.A. Jā, Jūs mani velkat uz pašvērtējumu. Tas ne pie kā laba nevedīs (smaida).

O.P. Jā, Jūs veiksmīgi pretojaties (smaida). Teiksim, ja vērtē inteliģences vai radošo darbinieku lomu atmodas procesos, ir kaut kāds jēdziens vai izteiciens, kurā Jūs varētu to raksturot? Kopumā. Vai viņi bija tā kā vairāk arhitekti vai drīzāk padomju sistēmas zāģētāji, vai nu...

V.A. Es domāju, ka loma bija izšķiroša. Jo šie cilvēki veidoja galu galā gan Tautas frontes, gan Augstākās padomes vairākumu. Tas ir – Tautfrontisko vairākumu. Tur bija funkcionāri un šā vai tā ar kultūru saistītie cilvēki plus juristi – viņi veidoja kodolu šajā... Tā, ka tā loma bija izšķiroša. Bet arhitektūra – pārdomāta, mērķtiecīga, nākotnē vērsta arhitektūra, manuprāt, neizturēja pretenzijas. Jo šī arhitektūra lielā mērā tika modelēta, atskatoties pār plecu.

O.P. Aha. Pār plecu uz kuriēni?

V.A. Pār plecu, nevis uz situāciju pirms 40. gada, kur arī var diskutēt, vai 1992. gadā Pilsonības likums bija jāpieņem tādā veidā vai bija jāskatās vairāk uz lietuvieši pusi, kuri, manuprāt, labāk

apjēdza, kā izmantot savā labā postpadomju pieredzi. Mēs uzskatījām par labāku... nevis postpadomju, bet padomju pieredzi. Mēs uzskatījām par labāku viņu noraidīt, nevis izmantot. Lietuvieši un somi viņu uzskatīja par labāku izmantot. Sevišķi somi. Neraugoties uz karu, neraugoties uz to, ka viņi tāpat nemīlēja Padomju Savienību vai Krieviju, viņi tomēr uzskatīja par labāku izmantot. Mēs uzskatījām par labāku noraidīt un joprojām saglabājam šo te, vismaz pozā, divkosību. Reāli mēs sadarbojamies, uzņēmēji un business sadarbojas, un oficiālā grimase ir negatīva. Tad jāizvēlas konsekvence. Jānogriež gāze, jānogriež elektrība, ekonomika... Nevajag dubultstandartus piekopt. Viens ekonomikā, otrs – politikā. Tas nav korekti un tas arī rada skepsi. Nav runa par mīlestību, ir runa par sadarbību, bet tā kā... iespējams, tas lielā mērā tāpēc, ka arī pragmatiski bija ideoloģizēti. Tie, kas nāca pēc inteligences. Lai arī būtībā Tautas fronte jeb tautfrontiešu vairākums saglabājās kaut kur līdz 8.Saeimai, man liekas. Pozīcijā, darbojās partijās, LNNK, tur...

O.P. “Latvijas Ceļš”.

V.A. Jā, jā. “Latvijas Ceļu” veidoja tautfrontieši.

O.P. Bet teiksim jau 1992. gadā diezgan daudz par to, ka tā vēlme vienkārši nokopēt pirmskara Latviju un vēlme atgriezties, nevis būvēt kaut ko jaunu...

V.A. (Pārtrauc.). Nu varēja jau atgriezties! Kāpēc nevarēja kopēt, teiksim, novērtēt Lielās depresijas laika Latviju un kopēt daudzas ekonomikas tendences, sekojot Kārlim Balodim vai Ērikam Zaltam, kuri tolaik aprakstīja diezgan kompetenti... Kāpēc to nevarēja kopēt? Tur bija izanalizētas galvenās perspektīvas Balodim, gan arī konkrēta krīzes analīze Zaltam, un vēl citi tur bija autori, šos es labāk vienkārši atceros. Kāpēc to nevarēja kopēt? Kāpēc nevarēja kopēt... zināmā mērā politiku attiecībās ar minoritātēm? To varēja kopēt. Kopēta tika ārējā čaumala, šī te... Un vēstures... nē, drīzāk... neprecīzi, nav tas precīzi...

Ne tas, ka kopēt, drīzāk tas, ka netika vērtētas šīs te skats pirms 40. gada, tas periods, kādu iespaidu uz Latvijas teritoriju un sabiedrību ir atstājuši šie te 50 gadi, kuri vienā vārdā tika nosaukti par okupāciju. Tajā pašā laikā tajā okupācijā pagāja man, es uzskatu, laimīgā bērnība lielā nabadzībā. Mana laimīgā jaunība, tas, ka man veicās iestāties krievu institūtā, kurā bija, es teiktu, Padomju Savienības puiku izlase. Tur bija 17 cilvēku konkurss uz vienu vietu. Kura no manas nacionālās patības neko neatņēma, bet vienkārši deva iespēju gan Sibīrijā, gan Arhangeļskā, gan Krasnodarā, Čečenijā, Ukrainā paskatīties, kā cilvēki dzīvo un kā viņi izjūt dzīvi Padomju Savienībā. Neviens neko neslēpa un netēloja partijas sapulces tajās ģimenēs, kurās es biju. Tā, ka es redzēju... Tā man bija ļoti vērtīga mācība! Un mani kaitina arī tas, ka zem viena vārda “okupācija” tika paslaucītas visas tās variablās tendences, kas notika arī ar Latviju. Netika domāts, kā šos cilvēkus... tad bija jāpieņem kategorisks lēmums – vai nu viņi jāizraida, vai arī... vai nu ar viņiem jāstrādā kā ar potenciālu valsts resursu. Tas ir – pieklājīgi, korekti, ar cieņu arī pret viņu viedokļiem, pasakot, ka mums ir citādi viedokļi. Mums ir citādi viedokļi tāpēc un tāpēc. Tādu apstākļu noteikti. Ko jūs varat pret tiem teikt, un kāds ir... Mūsu pretimnākošie soļi un kādi ir jūsu pretimnākošie soļi. Šī sabiedrība bija jāveido un visas iespējas bija to izdarīt.

Drīzāk šie 50 gadi... ja gribējās iekāpt otrreiz Pirmajā republikā, šie 50 gadi tā vai citādi bija jānovērtē. Un attiecīgi jāizdara transformācijas, parādot lielai cilvēku masai viņu perspektīvas šajā valstī. Tas bija politikas uzdevums. Ja viņa ir nenoteiktā stāvoklī... Var jau teikt, ka viņa nematerializējās, ka viņi necenšas runāt latviski, bet lielā mērā es uzskatu, ka tā ir politikas vaina. Nevajag piedāvāt integrācijas politiku ar asimilācijas elementiem. Es domāju, ka ar šo sabiedrības daļu var strādāt, ja tu pret viņiem izturies cilvēcīgi. Šajās bodēs apkārt, avīžu kioskā

Valdemāra ielā, visi ar mani runā latviski. Tajā pašā laikā ar citu, kurš pienāks klāt, viņi nerunā latviski. Viņi runā ar mani latviski, tāpēc, ka man nav nekādu pretenziju ar viņiem runāt krieviski, es nesu viņiem latviešu [valodas] mācību grāmatu, es viņus palaboju, ja viņiem gadās kādas neprecizitātes. Es saku, ka viņi var mierīgi izmēģināt, uz manis trenēties, runājot latviski... Nu nav... mēs pastāvam integrētā savienībā. Sētnieki, avīžu pārdevēji, visi vienkāršie cilvēki, ar kuriem es kontaktējos daudz maz bieži. Taksisti, kas stāv tur uz stūra. Lai gan viņi ir no Brjanskas, un vairāk zina par Brjansku nekā par Rīgu.

Nezinu, es uzskatu, ka bija iespējams to izdarīt un bija iespējams panākt solidāru sabiedrību. Bet es domāju, ka tā politiskā vara, kas transformējās no Tautas frontes, viņa no sabiedrības baidās.

O.P. Bet, Jūsprāt, inteliģence ir kaut kādā mērā atbildīga par to, ka nenotika šī saruna starp kopienām, saruna, kurp mēs vispār virzamies?

V.A. Pēdējā gadā tādas sarunas sāk notikt dažādās cilvēku grupās. Būtībā daudz kategoriskāk šīs sarunas... daļā Jūs esat droši vien bijusi. Par to, kas Latvijā... Izejot no pretējā... Daudz kritiskākas šīs sarunas esmu redzējis tajās sanāksmēs, *Совет общественных организаций Латвии*. Vitja (Viktors – O.P.) Guščins tur ir. Viņi šad tad mani uzaicina, par ko daudzi, sevišķi ortodoksi, nav apmierināti un lamājas. Bet es esmu tur vienīgais, kas šodien vēl diskutē no Latvijas politiķiem! Tāpat šīs diskusijas, teiksim... Latvieši ir ārkārtīgi savā starpā politkorekti. Mēs Igora Zlotņikova vadībā izveidojām grupu, kura sacerēja alternatīvo budžetu. Pirms krīzes, 2009. gadā, pirmskrīzes budžetu izvērtējām, vairākus scenārijus... Tur bija vairāku mēnešu diskusijas. Un ja es tur izpaužos, tad tie puikas, kas tur bija pamatā... Miša (Mihails – O.P.) Rodins, vai vēl citi, viņi nekautrējās man aizrādīt manu nezināšanu, tas notika kategoriskā formā. Nu ej, vecīt, mājā, mācies! Es aizgāju mājā mācījos, apjēdzu, ko es tur nepareizi pateicu, un nākošreiz diskutēju atkal. Jau varu Mišam vai Maksam aizrādīt. Viņi atkal pretojas. Un tā mēs kaut kādā iekšējās attīstības ceļā nonācām līdz tam alternatīvajam dokumentam, ko mēs tur iesniedzām pēc tam. Es biju nesen aizgājis uz [Latvijas] Universitāti, kur bija sasaukta... Viesturs Tamužs laikam viens no iniciatoriem. Arnis tur bija, viņš uzreiz nospļāvās.

O.P. Arnis...?

V.A. Rītups. Teica: es inteliģenci nevaru ciest, par prātu te nebūs runa, es eju prom. Viņš aizgāja, bet teica, ka vēlāk atnāks atpakaļ. Es paliku. Izrādās, tā tāda pasākumu vadīšanas mācību stunda, kurā inventarizē dažādās jomās esošo politiku. Nu labi, es kā kārtīgs skolnieks nosaucu vispārzināmo problemātiku, man tas iznāca ātrāk, tā kā es strādāju avīzē un man tā problemātikas aina ir acu priekšā. Nu labi, viņi pierakstīja, un kas tālāk? Tas ir mājasdarbu līmenis. Turklāt vēl cits citu kušina politkorekti.

Man nepatīk šī te... Inteliģence neizpaužas! Vai nav vienkārši, šobrīd nav. Nav vai ir bremze.

O.P. Bet nav kāpēc? Nav, tāpēc, ka negrib, vai tāpēc, ka kapitālisms tam vispār nav piemērots...

V.A. Nezinu, jāprasa Arnim (Rītupam – O.P.). Viņš to labāk par mani zina. Nav. Uz ko balstīties, teiksim, krievi jau arī līdz ar šī vārda (inteliģence – O.P.) parādīšanos sāka to uzskatīt par slimību. Līdzko radās vārds “inteliģence”, radās vārds *гнилая интеллигенция*. Vai *русский вопрос “Кто виноват?”*.

O.P. Vai *так называемая интеллигенция*.

V.A. Jā, viss tas parādījās. Pašu vainas, pašanalīze...

O.P. Bet pieņemot, ka atmodas laikā inteliģence bija, un tagad viņas nav...

V.A. Ko – bija?

O.P. Nu tas, ka viņa pastāvēja kā spēks...

V.A. Nu varbūt tad arī nebija. (Aizkaitināti.) Nezinu! Neesmu filozofs šajā ziņā. Vienkārši tāds vārds eksistē apritē, tas vārds bija populārs no padomju laikiem. Es saku, es viņu lietoju, saprazdams ar to noteiktu humāni orientētu cilvēku kopumu, kuriem rūp, tā sacīt, lai sabiedrībai būtu viņu pašu pozitīvi orientējoša vērtību sistēma.

O.P. Tāda 19.gadsimta inteliģences izpratne.

V.A. Nu apmēram. Tāpat kā ar kultūrpolitiku es saprotu nevis biļešu pārdošanu teātros, bet sabiedrības humanizāciju katrā darbībā, vai tā būtu zemkopība vai... Es piekřītu, ka ir tikai divas kopšanas – zemes kopšana un prāta kopšana. No šī viedokļa to zemes kopšanu vēl var saskatīt, bet prāta kopšanu es šoreiz... nu īpašu tendenci, sevišķi, ja ir tāds manipulatīvs ierocis kā masu mediji, es sevišķi nesaskatu. Un es ar to nenodarbojos, jo, lai apjēgtu procesus pie mana nesistematizēto humāno zināšanu apjoma, man vajadzīgs ilgāks laiks, nekā mana rutīna paredz šo laiku, lai es mērķtiecīgi mēģinātu savu uzskatu sistēmu demonstrēt vismaz. Tas, ko es mēģinu, tas ir kaut kādā mērā savos tekstos atgādināt to, ka eksistē nevis... nu... tomēr ir mums nezināmais... Es nevaru sevi uzskatīt par ticīgu cilvēku, jo man ir lepņības par daudz, bet to, ka eksistē nezināmais, par ko esmu stulbāks, kur ir augstākas lietas manai saprašanai, ka citi cilvēki ir gudrāki un apjēdz plašāk šīs lietas... Es netieku tam mērogam līdz, man vajadzīgs laiks, lai to apjēgtu. Un ja es to nepaspēju, es varu tikai atgādināt, ka eksistē šis par mani augstākais un man nezināmais. (Pauze.). Tas ir tas minimālais uzdevums. Kā krievi saka, tas ir *cyema cyem*, ar ko es nodarbojos, tajā visā ir jāmeklē izeja uz citu pašapjēgsmes līmeni. Laikam tas ir tas pats, ko filozofi sauc par *dasein*. Bet es neesmu iemācījies tajā orientēties kā pienākas. Publiski man nepietiek zināšanu valodas, lai to tā nodefinētu.

PIELIKUMS NR. 4

Intervijas ar Juri Bojāru atšifrējums (intervija notikusi 2014. gada 15. janvārī)

O.P. Man ir svarīgi saprast, kurš ko teica publiski. Es skatos tieši to publisko komunikāciju, jo man ir svarīga tā komunikācija, kas aiziet līdz lielai daļai cilvēku, nevis disidenti, bet tie, kas nonāca līdz milzīgajām “Padomju Jaunatnes” vai “Neatkarīgās Cīņas” vai “Dienas” auditorijām.

J.B. Jā, tie bija...tās...ļoti ātri, kad viss sākās, tad viņas kļuva ļoti liberālas avīzes, un.. un pat “Cīņas”... “Cīņas” redaktors viņš jau bija [LKP] Centrālās komitejas loceklis, pat man šķiet, neskatoties uz to es tur bez... bez kaut kādām problēmām publicējos un tur vesela... Nu un visā bijušajā Padomju sabiedrībā es uzrakstīju pirmos rakstus par tautu pašnoteikšanās tiesībām. Protams, uz starptautisku tiesību pamata. Es esmu starptautiņnieks, tātad, starptautiskas tiesības ir mana... Nu, vārdu sakot, tā. Trīs zinātnes es esmu attīstījis savā īsajā dzīves laikā. Tās ir starptautiskās publiskās tiesības, starptautiskās privāttiesības, kas ir ārkārtīgi grūta zinātne, jā... nu, grūtākā juridiskā zinātne, es... Nu tā... tā uzskatāmi... (Rāda savas grāmatas.) “Pirmais Latvijas vēsturē runā par starptautiskām publiskām tiesībām, privāttiesībām.” Nu, es viņas rakstīju dažādās stipendijās Romā, Zviedrijā, Upsalas Universitātē. Tad 1998. gads, jā. Pēc 10 gadiem viņas jau novecoja. Līdz ar to es ķēros pie publiskajām tiesībām pa priekšu – pārrakstīju visus tos četrus un... un... un tad pie privāttiesību pārrakstīšanas un tas ir tagad... tas ir trešais sējums privātais. Tā kā nu viss tas ir... Un... nu un tā ka diezgan... Doktora disertāciju es Maskavā aizstāvēju Diplomātiskajā akadēmijā – zolīda iestāde. Tā. Nu tā kā tāds ir tas sākums.

O.P. Jā, bet es par to publicēšanos... tas ir viens no maniem jautājumiem. Kā jūs jutāt mediju liberalizāciju, kurš kurā brīdī liberalizējās un kā Jūs izvēlējāties, kur publicēties? Vai tā bija Jūsu izvēle, vai nu teiksim...

J.B. Katrs... katrs, kurš grib, lai tā ideja aiziet plašāk tautā, viņš dara to tajos masu informācijas līdzekļos, kuri visplašāk... sasniedz visplašāko auditoriju. Un toreiz vismaz latviskajai auditorijai bija tāda... tās divas avīzes. “Literatūra un Māksla” arī. Nu tad tur es arī pamatā publicējos, jo...

O.P. Un ar tām divām Jūs domājat “Jaunatni” un...

J.B. Tautas frontes avīze - tā tur... Viņi jau pēc tam... Nu tie nebija nopietni cilvēki, kas viņu vadīja, un... un tā, ka uz to es nepaļāvos.

O.P. Bet Jūs jau “Atmodā” arī publicējāties.

J.B. Es publicējos, bet man nešķita tā “Atmodas” avīze laba, jo redaktore nebija laba.

O.P. [Elita] Veidemane?

J.B. Nu... Veidemane, jā. Nu viņa taču pēc tam arī atzinās, ka viņa ir sadarbojusies ar čeku un tas, ka čeka vienā barā, tas to bildi jauc. Bet Jūs jau nevariet, teiksim, pārņemt augstu bijušo komjaunatnes darbinieku, kas vadīja... kas vadīja... Cīrulis, kas vadīja “Jaunatni” un... oj, kā to sauc, kas “Cīņu” vadīja, kas bija [LKP] Centrālkomitejas loceklis, ka viņi tur kau kā...

O.P. Jānis... labi, es zinu, man pēkšņi izkrita no galvas...

J.B. Nu jā, nu, tāpēc es rakstīju pie viņiem. Tā kā tas viss bija saistīts ar [1990. gada Augstākās padomes] vēlēšanām un protams, ka tad jau visi piedalījās – visi, vienkārši visi, kas dzīvoja Latvijā, visi piedalījās tajās vēlēšanās, kas ir pilnīgi murgi. Vēl vairāk: katrs, kas, teiksim, brauca cauri ar vilcienu vēlēšanu laikā te varēja izkāpt ārā un ieiet jebkurā vēlēšanu iecirknī un nobalsot par kaut ko. Kas ir pilnīgs idiotisms, jā. Nu tā.

O.P. Bitāns – Bitāns “Cīņu” vadijā.

J.B. Jā, Bitāns, jā. Nu un... Viņš bija ļoti tāds nopietns un līdzsvarots cilvēks un... un tad tā kā to krieviski runājošo par daudz, vēlēšanu laikā gan... gan PSRS tautu deputātu kongresā, kur es kandidēju, gan uz Latvijas Augstāko padomi, tur bija auditorijās, kur vieni virsnieki sēdēja. Tas jau ir papildus, jā. Tāpēc man bija tāda neliela brošūra, ko es speciāli priekš viņiem izdevu, jā. Nu, apmēram tāds nosaukums: “*Право на самоопределение народов в свете трудов Владимира Ильича Ленина*” (smejas). Un tā kā viņš tajā pirms... pirms [Pirmā] pasaules kara laika periodikā sociāldemokrāti ļoti apsprieda pasaulē šo jautājumu – gan Klāra Cetkina (*Clara Zetkin* – O. P.), gan Ļeņins rakstīja. Un... un pie kam Cetkina jau iestājās par tādu vispasaules komūniju (smejas) un Ļeņins teica nē, pa priekšu ir, nu tai pašnoteikšanai jānotiek... nevis visa darba tauta pašnoteicas, bet nu pašnoteicas tās nācijas, kādas viņas ir, jā. Nu tā. Un viņš tieši diezgan... saprātīgi toreiz rakstīja.

O.P. ...par Ļeņinu tā...

J.B. Es tikai tāpēc minu to, ka, saprotiet, ir jāsaprot laikmets. Un... un padomju cilvēkam un sevišķi padomju oficerim Ļeņins bija Bībele. Un Markss arī un Engels arī. Un... bet viņi jau paši to Bībeli nezināja. Bet es ta zināju (smejas).

O.P. Bet īstenībā daudzi... daudzi tobrīd... arī [Jānis] Peters, teiksim, viņš intensīvi atsaucas uz Ļeņinu, uz ļeņinisko nacionālo politiku... nē, bet tas... viņš jau to atzīst, ka tas bija nu tāds princips... nu vienkārši instruments, retorisks instruments patiesībā.

J.B. Jā, bet ne tikai, redziet... Tā diskusija jau bija nopietna. Kamēr Krievijas tas... vēlāk tas kļuva par kompartiju, viņa bija sākumā sociāldemokrātiska viņa jau bija... nu samērā nu... nu tādā pašā līmenī kaut kur... nu tā pēc demokrātijas, iekšējās demokrātijas līmeņa kā citas. Un viņa jau nebija totalitāra sākumā – tajā laikā vēl. Un tad tikai, kad sākās cīņa starp līderiem, tad veco paaudzi visu jau no... iznīcināja. Līdz ar to... Un es jau izmantoju tikai to, kas man pašam patika, ko es uzskatīju par saprātīgu, nevis kaut kā tāpēc, ka tas tā nu tur varētu... Jā, to var izmantot. Saprotiet, bet nebija jau citu argumentu: nu jā, nu starptautiskās tiesības, nu Padomju Savienība ir ratificējusi to konvenciju un tā, nu tas tā. Bet viņiem jau tas tā abstrakti: nu konvencija kaut kāda tur, nu, nu ratificēja, nu un tad? Bet ja Ļeņins to ir pateicis, nu tas ir arguments, jā. Markss vēl tur un Engels (smejas). Rietumu universitātēs jau tagad pasniedz marksismu. Pasniedz marksismu.

O.P. Tas ir pilnīgi normāli.

J.B. Ļoti normāli; pasniedz marksismu, studenti klausās, jā.

O.P. Bet... nu jā, atgriezoties pie tiem 80. gadiem. Vai Jūs varat atsaukt atmiņā, kuri notikumi Jums tā personīgi visvairāk ir ietekmējuši uzskatus un domāšanu, uzvedību? Vai tie ir nu tādi tie paši pazīstamākie notikumi, es nezinu, Radošo savienību plēnums, [PSKP] 19. konference...

J.B. Es varu teikt. Es tūlīt atzīstos. Jo tur jau savācās tikai radošās savienības.

O.P. Nu, zinātnieki – tur bija zinātnieki.
Nu daži bija, bet... bet ļoti maz.

O.P. Tur bija pārsvarā demogrāfi.

J.B. Viņi neaicināja, viņi savā kopienā, nu Radošās savienības, un viņi čupojās un viņi bija pārstāvēti [LKP] Centrālkomitejā... [Jānis] Peters bija centrālkomitejas loceklis un [Džemma] Skulme bija... Mākslinieku savienību vadīja, tā kā lietas bija sakārtotas uz to laiku jau (smejas). Bet viņi nedarīja to, ko gribēja impērija. Impērija uz viņiem ļoti paļāvās, domāju ka. Nu tie jā... Bet tad starp... arī Latvijas, nu teiksim, Kompartijas biedri – viņi jau ar' divās daļās: vieni bija latviski runājošie un tie bija liberālāki domājoši. Rubiks jau arī it kā bija latviski runājošs, bet, manuprāt, viņš nav īsts latvietis; pat nav īsti zināms, kāda ir viņa tautība.

O.P. Vai tas ir svarīgi?

J.B. Manuprāt, viņš nav... viņam nav viss galvā riktīgi, man tāda pieredze ar viņu, bet tas tā...

O.P. Nu labi...

J.B. Nu jā, nu redziet...

O.P. Bet par tiem notikumiem, kas tieši Jūs ietekmēja?

J.B. Nu, mani viss tas ietekmēja, tāpēc, ka es biju visā tajā putrā iekšā, jā. Patiesībā es jau arī neskrēju uz Tautas fronti – mani tur uzaicināja. Es parasti neēju tur, kur mani neaicina. Bijuši ļoti maz gadījumi, bet tikai tādi ļoti kritiski, jā. Tādi, kā kad draudēja apvērsums šeit, ja, un tad mēs vedām uz šejieni no Maskavas visāduš augstus kungus, jo mēs domājām, tad kad tas augstais kungs te būs, tad to apvērsumu tajā brīdī vismaz neveiks, jā. Un kad viens no tādiem kungiem bija atbraucis un tad viņš... viņam bija vizīte pie Kuzmina – pie Kara apgabala...

O.P. Priekšnieka.

J.B. Un es jau toreiz biju [PSRS] Tautas deputātu kongresa deputāts un līdz ar to man bija ieeja visur praktiski. Un es speciāli aizgāju tur. Un viņi mani nevarēja nelaist iekšā, lai arī Kuzminam es ļoti nepatiku. Nu tā kā es tur arī biju klāt, lai noklausītos, kas tur būs, ko tur norunās. Tāpat mēs dabūjām PSRS Augstākās padomes Tautību palātas priekšsēdētāju Rafiku Nišanovu (*Рафик Нишанов* – O. P.), kurš atbrauca šurpu un... un tikšanās ar viņu notika Gorbunova kabinetā, un tad tai kabinetā uz vienu brīdi atskrēja aizsies Rubiks, jo viņi jau bija pasludinājuši, ka viņi ir pārņēmuši varu no Augstākās padomes, ka viss tur tā spīdoši it kā notiek. Un... nu un es teicu... es neatceros vairs, vai es viņu par biedru, vai par kungu uzrunāju, es nezinu. Es teicu: bet Jums... Jums nāksies sēdēt cietumā, Rubika kungs, manuprāt. Tāpēc, ka redziet, nu, mēs esam šeit Augstākā padome, ievēlēta atbilstoši PSRS likumiem un LPSR likumiem, mēs esam likumīgā

augstākā vara, mēs esam ievēlēti, un Jūs sarīkojat pret mums apvērsumu. Viss, kas notika tur tajā armijas stadionā – tur tāds mītiņš bija liels un pasludina kā viņi tur pārņēmu varu. Līdz ar to pēc padomju likumiem Jums ir jāsež cietumā kā valsts apvērsuma dalībniekam. Viņš palika pelēks ģīmī un izskrēja ārā. Viņš tiešām sēdēja! Manuprāt, viņš sēdēja par maz, viņam derēja pasēdēt vairāk, bet nu es tā nedomāju, ka tas viņam būtu kaut ko iemācījis. Tā kā, saprotiet, visi tie notikumi, visa tā plūsma, viss tas, kas notika, ļoti ietekmēja, protams, mani. Nu kā, nu tas nekur nepagriezta manu domāšanu no tā šitādā virzienā.

O.P. Nē, es domāju drīzāk tādas uzskatu... personīgo uzskatu evolūcijas izpratnē...

J.B. Nu jā, nu... (pauze) Redziet, nu atšķirībā no citiem... no citiem zinātnes pārstāvjiem juristi padomju laikā bija arī... nu tādā īpaši starptautiskās tiesības, kas ir mana nozare, viņas... viņas arī ir politizētas, bet... bet nu teiksim, tas, kas rakstīts ir starptautiskajā konvencijā, viņš ir tur rakstīts un tu tur neko... nekādu politiku nevar pielīmēt klāt. Tas tur ir rakstīts, Padomju Savienība to ir parakstījusi, un pēc tam ratificējusi, un līdz ar to... nu ne par velti padomju laikā jau juristos nevarēja tik vienkārši tikt iekšā tur – tā skaitījās politizēta zinātne, jā. Tā kā mēs jau bijām... mums nevajadzēja mācīt, nu kāda ir tā kapitālistu, teiksim, demokrātija, ko nozīmē parlamentārisms, tāpēc ka mēs to bijām jau... mums bija... mums bija kapitālistisko valstu valsts tiesības un tādas... viss tas mums bija. Un ar visiem klasiķiem, kas tur bija rakstījuši... mēs visus to zinājām. Tas deva tādu, saproti, lielu priekšrocību juristiem, īpaši starptautiņniekiem, kas ir tādā tās zinātnes, nu tāda kā virsotne: kādai vajadzētu būt tai pasaulei iekārtotai.

Tāpēc man nevajadzēja mētāties nekur, es vienīgi... nu, redziet, tādas lietas nevar... nu, teiksim, var piedzimt ģeniāls matemātiķis vai šahists, puisis pieci gadi un spēlē labi šahu, bet nevar piedzimt par ģeniālu juristu. Nu, var būt dotības vairāk vai mazāk, bet tas ir viss... viss ir darbs un tikai mācīšanās un nekas vairāk, jā. Tāpēc jo vairāk tu mācies, jo vairāk zini, un... un jo vairāk tu zini, jo vairāk tu saproti, cik daudz tu tomēr vēl nezini, tā, kā to Sokrāts pirms nāves saprata, ka viņš neko nezina.

Tā kā man tādu radikālu pavērsienu nebija, nu vienkārši zināmā brīdī es sāku vilties politikā... nē, ne politikā, bet nu liekulībā politikā. Tāpēc, ka tur, kur ir liels kuģis, tur vienmēr salien daudz žurkas un nav jau nekāda radikāla mehānisma, lai aizturētu šādu procesu.

O.P. Kurā brīdī šī vilšanās tā Jums sāka parādīties?

J.B. Nu tas bija kaut kur diezgan agri jau un jau tad, kad es noskaidroju, kāds tad ir tur tās visas Augstākās padomes sastāvs. Viņš bija fantastisks, jo tur taču ievēlēja... ievēlēja... viens... viens bija armijas pulkvedis, krieviski runājošs...

O.P. Kuras Augstākās padomes...? 90. gada?

J.B. Augstākās. Latvijas Augstākās padomes.

O.P. Bet kuru sastāvu Jūs domājat?

J.B. Nu pēdējā Augstākā padome. 1990.gada.

Viens bija robežsardzes ģenerālis, bet viņš bija latgalietis. Viņš bija arī, patiesībā jāsaka, ļoti liberāls, jo tajā laikā viņi mums ļāva braukt visiem uz visādām konferencēm uz ārzemēm... Nu jā, tie, kas ir deputāti, viņi automātiski... viņiem ir diplomātiskās pases, jā. Tā kā es biju divreiz ievēlēts, divas diplomātiskās pases man nebija, bet bija... Un viņš tā ļoti liberāli izturējās, viņš

nekādu iebildumu pret... Mēs visi braucām vienkārši, kur vajadzēja – uz visādām konferencēm, uz visādām būšanām uz ārzemēm. Un tas Tev papildus informācija kā... kā tas notika. Varbūt pirmais, manuprāt, lielais brauciens bija Zviedrijā uz vienu konferenci... tur ir tādas Baltijas studiju konferences sērijas viņiem. Un... un tad tur sapazinās ar Upsalas Universitāti, pēc tam dabūju tur vienu stipendiju uz diviem mēnešiem, kamēr PSRS Tautas deputātu kongresā lēma par budžetu, no kā man nekāda jēga nebija, protams – es neesmu ekonomists –, es nospriedu: aizbraukšu papētīšu to Zviedrijas modeli. Un... tas bija ārkārtīgi vērtīgi, jo beigu beigās, redzat, tagadējā Latvijā [Valdis] Dombrovskis tik uz beigu galu apjēdzās, ka to, ko mums vajadzētu celt, tas būs Skandināvijas... Skandināvijas modelis...

O.P. Ne, nu no otras puses, to, ka mums vajadzētu skandināvu modeli, to jau atkārtoti ik pa laikam jau sen.

J.B....jo, jo Padomju Savienībā arī [Mihails] Gorbačovs ne... atklāti par to nerunāja, viņi... nu jā, [Nikita] Hruščovs it kā par to ierunājies ir, ka nu kas tad mums tāds par sociālismu, paskatieties, skandināviem tur ir sociālisms. Un tā tas reāli arī bija. Nu es tur savācu ļoti daudz literatūru par to viņu ekonomisko un politisko modeli, bet tas, izrādās, nevienam te nebija vajadzīgs. Un PSRS tas nebija vajadzīgs. Tur visi, kas bija pie varas, viņi vairāk domāja par to, kā sadalīt to mantu. Tas jau bija ļoti satraucoši, jā, protams.

O.P. Nu jā, es atceros, ka Jūs raksturojāt tur...

J.B. (Pārtrauc.) Bet tas tā ļoti pragmatiski, jo visās revolūcijās jau nāk pie varas spekulanti. Revolūcijas ideju dod filozofi, nu tas par Franču revolūciju tas ir teikts, un tad pie varas... jā un... un... un pie varas nonāk spekulanti, jo tie... un tās revolūcijas īstenotāji... sagatavo filozofi, īsteno fanātiķi un pie varas nonāk spekulanti. Nu un... un tas tā vienmēr bija un tad tas arī pie mums tā parādījās, ka tas tā notika, tāpēc, ka... tā kā tā revolūcija... spekulanti jau nesaka, kāds ir viņu mērķis, tikai vēlāk, kad viņi ir jau piekļuvuši pie varas, tad viņi saka, ko viņi te darīs, kā viņi pārdaļīs visu to.

Tur notika tās galvenās kļūdas, protams, ka... tāpēc kā visa tā privatizācija varēja notikt arī savādāk, ja būtu tā viss tas godīgi noticis, bet... nu vismaz tajā postpadomju pasaulē es nezinu vietu, kur tas būtu godīgi noticis. Nevienā no tām postpadomju valstīm tas tā nebija. Nu, izņemot Vāciju, kur, protams, ienāca lielais brālis un sakārtoja visu, bet tad arī bija... jau kad bija jau... tā Austrumvācija bija integrēta un viss, es tur biju – nu, nu tur puse bezdarbnieku, viņi iztika... bet tad tas rietumu lielais brālis varēja viņus uzturēt, tāpēc tur nekādi dumpji nebija un nekādas sacelšanās. Nu viņi bez darba sēdēja mājās, tur nekas nebija tāds... liela industrija tur nekāda nebija.

O.P. Bija pabalsti vienkārši.

J.B. Jā, viņiem ir pabalsti. Bet tā bijā visā Austrumvācijā, visa Berlīne un viss... Tā kā tur tika ar to galā. Nu, lūk, tur tas man to... atvēsināja to domāšanu, bet tā kā es no dabas esmu diezgan skeptiski vienmēr bijis noskaņots un nekad neko nepērku gatavu, to, ko man bāž mutē citi iekšā, tas man arī ne... neko... nu jā, nu tas bija tāds nepatīkams pārsteigums, bet...

O.P. Bet tomēr jau tie... tie jau ir tādi 90. vairāk?

J.B. Jā, 90. un tālāk. Un līdz pat kaut kādam... nu, no politikas es aizgāju kaut kad 2002. gadā. Bet es vislaik biju [Latvijas] Universitātē arī. Kamēr es biju politikā, es visu laiku biju Universitātē.

O.P. Bet mani vairāk interesē tas revolūcijas sagatavošanas posms un tie filozofi. Vai Jūs pats sevi uzskatāt, piemēram, par inteligences pārstāvi vai par intelektuāli?

J.B. Uhh. Nu (smejas)... Nu, protams! Tāpēc ka nekas cits mani arī vairāk neinteresē. Nu protams, mani daudz kas interesē: mūzika, māksla tur... un... un medības es domāju, gandrīz no puikas gadiem esmu diezgan aizrautīgs mednieks. Nu, kad jaunāks, tad ar sportu ļoti aktīvi nodarbojos, jā. Tas viss mani interesē, bet... bet galvenais, protams, nu, kas tad tur bija... kurš tad nu no grieķu septiņiem gudriem pateica? Bet viņš pateica, ka vislielākā vērtība ir laba doma, laba ideja, jo viņa ir netverama, un... bet tā ir tomēr visvērtīgākā, jā. Nu... (pauze) mana māte gan nebija ļoti... ļoti augsti izglītota, jā, un es neesmu no... no inteligences ģimenes tā kā te daudzi lielās, ka latvieši nav no bagātniekiem pārsvarā, bet... bet tā inteligence ir bijusi, kopš 19. gadsimtā viņa tika būvēta, jā, un tā, bet neskatoties uz to māte ar' teica, tu, dēliņ, mācies, to tev neviens nevarēs atņemt! Nu, bet tas man tāpat vienalga jau sen.

O.P. Bet par inteligences pārstāvi tādā ziņā, ka inteligence kā tāda sociāla formācija, inteligence kā grupa – tas Jums kaut ko nozīmē?... Teiksim...

J.B. (Pārtrauc.) Intelektuālā grupa, tīri kā intelektuālā grupa, jā. Jo visu ko jau var nopirkt tiešām par naudu, nu praktiski visas zināšanas nevar nopirkt par... jā, nu, var nopirkt tajā ziņā, ka jūs variet kaut kādā elitārā skolā tikt iekšā, bet parasti tas ļoti dārgi maksā... ir jāmaksā, visas tās Oksforda, Kembridža šitās ir maksas un ļoti dārgi jāmaksā.

O.P. Bet jāmacās pašam.

J.B. Bet jāmacās pašam, jā. Bet... bet viena lieta ir, ka... nu, jāmacās pašam, bet otrs, ka tur Jūs netiekat iekšā, tāpēc, ka jums nav tādu līdzekļu, jūsu vecākiem, ne jums pašam. Nu, tad tā ir zināma starpība. Bet vienalga, redziet, nu, tā inteligence tā ir tāda kopiena, kur netiek iekšā vienkārši, tur netiek iekšā. Tur... nu, viņa ir slēgta būtībā, jā. Tiek iekšā tur tikai ar zināšanām. Jo līdz ar to... nu, tie labākie tur arī tiek iekšā tiešām. Var arī iesprukt un ielīst kaut kā tai zemākajā līmenī, bet vienalga, ja viņš vēlāk vairs sevi nekādi nevar pierādīt, nu, viņu tāpat atsijā, viņi viens otru ļoti labi pazīst, jā...

O.P. Bet, par to inteligences noslēgtību Jūs domājat, teiksim, arī padomju apstākļos un Latvijas apstākļos tas ir tāpat vai nē?

J.B. Nu, padomju apstākļos... visur jau sistēma birokratizējas un... un... un tā ir viena suniska būšana. Nu, redziet, nu mēģināja Ķīlis kaut ko izdarīt un izvērst reformu augstākās izglītības sistēmā un zinātnē, lai gan viņš zinātnē nepiederēja pie augstākā līmeņa... bet viņam aplauza ragus ļoti ātri. Nu tā ir vesela mafija tāda un viņa ir visur – viņa bija bijušajā Padomju Sabiedrībā un viņa ir... ir šeit.

O.P. Bet Jūs domājat, ka, teiksim, arī 80. gadu inteligenci var saukt par mafiju – radošos?

J.B. Tā viņa visu laiku bijusi. Nu visu laiku. Padomju laikā jau tā bija elitāra... Zinātņu akadēmijas locekļiem jau maksāja. Tagad mums nemaksā. Mums ir tā... nu, es esmu Zinātņu akadēmijas loceklis... bet tā ir... tā ir goda, goda akadēmija patiesībā. Nu, tur kaut ko lemj, tur kaut ko, nu par kaut kādām tur ekspertīzēm un tā tālāk, jā. Bet viņa faktiski ir goda akadēmija. Padomju laikā viņa nebija goda akadēmija, padomju laikā tā bija īpaša elite, tur bija ļoti lieli zinātniski institūti, viņi bija ļoti labi valsts apmaksāti, jā. Tajā laikā akadēmiķis saņēma kādus 1200–1300 rubļus, kas tajā laikā bija ļoti liela nauda, protams, un varēja atļauties turēt kalpones un tā tālāk. Līdz ar to padomju laiku beigšanos, kad pazuda... Zinātņu akadēmijai pusi no, pat 50% no budžeta veidoja militārie pasūtījumi. (Uzsverot) 50%. Kad tas pazuda, viss sabruka, tie lielie, milzīgie institūti un palika tikai tie, kas varēja sevi uzturēt, nopelnīt naudu, nu, tādi kā Orgsintēzes (Organiskās sintēzes – O. P.) institūts. Un pārējie visi sabruka, arī Matemātikas institūts. Nu, viņš ir vēl un tā... institūts formāli pastāv, bet... bet tas apjoms nav, jo nav tā finansējuma vairāk. 50% finansējums no militārās jomas – tas... tā ir... bija ļoti liela nauda. Viņi gan nemēdz par to runāt, vairāki akadēmiķi jau sēdēja PSRS deputātu kongresā. Tur garlaicīgas sēdes, nu es tur paprastināju. Akadēmiķi [Ritu] Kukaini, bija tāda. Ķīmijas institūts. Nu es saku: tiešām jūs strādāt pie ķīmiskiem kaujas... nū, viņa saka, nu... biedri Bojār. Viņa bija ļoti simpātiska un jauka sieviete, tiešām gudra. Bet cilvēki jau to pašu... Formāli jau strādāja it kā pie insekticīdiem. Bet viņiem divējāds pielietojums. Visi insekticīdi ir (pauze)... kas tā ir par grupu... tās pašas indes, kuras izmantoja Pirmā pasaules kara laikā, jā. Nu jā, vienkārši... Tehniskajās zinībās, tur nav morāles. Tur ir aprēķini, formulas un tā, bet viņiem nav iebūvēta morāle kā humanitārajās zinībās ir.

O.P. Liekas, ka arī humanitārajās bieži vien nav.

J.B. Nu viņai tur vismaz jābūt, morālei iebūvētai. Tātad tas atšķir tās zinātnes nozares. Un... un... es jau arī ar tiem eksaktajiem zinātniekiem saskāros tāpat visā tajā... Tautas frontes laikā. Viņi arī tīri tehniski piegāja problēmām. Nedomāja par morāli...

O.P. Arī politikas problēmām?

J.B. Jā. Nedomāja. Viņi zīmēja visādas shēmas... (smejas). Viņi brauca arī rakstīt likumus kopā ar mums, pa sestdienām, svētdienām mēs sēdējām, rakstījām likumus Līgatnē. Viņi tad būvēja visādas tādas tehniskas shēmas. Kaut ko tā mēģināja shēmas uztaisīt. Bet no viņu tiem likumiem nekas nesanāca. Tāpēc, ka viņi vienkārši... Viņi uzskatīja, ka viņi ir zinātnieki, tāpēc viņi ir gudri, tāpēc automātiski viņi ir gudri visur (smejas). To, ka viņi no tā neko nesaprot, nevar to darbu darīt, to viņi nesaprata.

O.P. Kāpēc Līgatnē? Sanatorijā?

J.B. Tur bija tā atpūtas bāze, jā.

O.P. Tā, zem kuras ir bunkurs.

J.B. Un viņa bija tāda patukšāka, jo naudas bija maz, un mēs vienkārši pa sestdienām, svētdienām braucām tur tos likumus rakstīt klusā, mierīgā vietā. Paši par savu naudu.

O.P. Bet atgriežoties pie tiem... apmēram 80. gadu vidus avi beigām, vai Jūs atceraties, kas Jums tobrīd bija tādas autoritātes? No zinātnes...

J.B.... man it kā nav... Man nekad īpaši autoritātes nav bijušas. Ir zināma tautas daļa, kurai ir vajadzīgs dieviņš. Man viņš nav... tā, kā saka, objektīvi nepieciešams. Jā. Respektīvi, ir tā zināmā tautas daļa, kurai vajag kaut ko pielūgt. Nu, jā, dievināt. Lai viņš varētu, ai... Vieniem tie ir dzejnieki, teiksim, jā, kaut kāds dzejnieks, citam komponists, kā nu kuram. Citam tieši Dievs. Nu budistiem ir savādāk, viņiem Dieva nav, jo Buda jau bija reāla persona. Patiesībā tā ir filozofija, un tā ir tā lielā atšķirība.

O.P. Nu labi. Autoritāte ir viens, bet savus oponentus, pretiniekus Jūs atceraties? Ar ko Jums publiski bija strīdi.

J.B. Ar daudziem. Ēm... (pauze). Es dažādi klasificēju cilvēkus. Juristiem ir tāda tieksme salikt visu pa čupiņām. Klasificēt, jā. Nu... man tās čupiņas ir tādas. Godīgs-negodīgs, gudrs-muļķis, jā.

O.P. Es, piemēram, atceros, ka Jūs daudz polemizējāt ar Baibu Pētersoni vai [Aigaru] Jirgenu, piemēram. Jums bija tāds, viens no maniem mīļākajiem rakstiem, Jūs atbildat Jirgenam...

J.B. Jā, man bija tāds, saucās “Blusa biksēs”, man kaut kur...

O.P. Jā. Tur bija vairāki raksti par tām blusām biksēs.

J.B. Jā, jā (smejas). Nu... kamēr es rakstīju avīzēs... es ātri to pārtraucu, jo zinātne tik nopietna lieta, ka avīžu raksti atņem laiku, tas bija tāds laiks, kad bija jāraksta, jo problēmas bija jāskaidro. Cilvēkiem tas ļoti patika. Man ar' sūtīja visādas mīlestības vēstules.

O.P. Bet Jūs kaut kā arī pielāgojāties tām, nu, nezinu...

J.B. Kam?

O.P. Nu, ka Jūs jutāt, ka cilvēkiem patīk tāds asāks stils, piemēram.

J.B. Nē, nu ko tur... Jo rūpīgāk es pie rakstiem strādāju, tam visam, protams, traucēja avīzes, kurām ir... nu, padomju laikā man neviens neteica, cik tu drīksti rakstīt, cik tu nedrīksti rakstīt gari vai īsi. Tagad... un tad vēl kaut kāds redaktors sarediģē. Un tā vairs nav jūsu valoda. Viss. Valoda ir ļoti smalka, niansēta, jā. Kur... nu, teiksim, katrā atsevišķā valodā ir savi literārie varoņi, reliģiskie un tā tālāk. Ir nianse, kas saprotamas no pusvārdiem. Kolīdz tur klāt ķeras redaktors, tā vairs nav tava valoda. Man ļoti paveicās ar zinātnes redaktrisi, kas visas manas grāmatas rediģēja, tur man nekādas pretrunas nebija. Viņa zināja, ko nedrīkst aiztikt, tāpēc, ka juridiskajā zinātnē, tur no vārda, komata daudz kas atkarājas bieži vien.

O.P. Bet par tiem avīžu rakstiem runājot... Vai Jūs tobrīd kaut kā apzinājāties, reflektējāt par to, kur nu tādā vispārējā viedokļu spektrā, publiskās sfēras laukā, kur Jūs esat? Kurā brīdī Jūs bijāt, nelatviski sakot, meinstrīms, platajā straumē, kurā brīdī Jūs esat tā kā svešinieks, marginālis? Vai Jūs apzinājāties, vai Jūs piederat...

J.B. (Pātrauc.) Nē, nē, nē. Es pie margināļiem nekad nepiederēju. Esmu pēc dabas ļoti brīvs cilvēks, autoritātes nav bijušas. Man manā zinātnē, protams, ir bijušas. Bet tikai kā zinātnes avoti. Ne kā pielūgsmes avoti.

O.P. Es saprotu. Man tas jautājums ir: vai Jūs jutāt, ka Jūs kaut kādā brīdī ejat pret straumi? Ka populāri...

J.B. (Pātrauc.) Kad sākās visas tās lielās privatizācijas, nu šī ievirze, klajā, bezkaunīgā, jā... Mani pat zināmā laikā brīdināja... Pilnīgi klajā tekstā. Nu, es nenosaukšu vārdu, ka... nevajadzētu sociāldemokrātiskajai partijai nākt pie varas. Es saku: kāpēc? Nu tāpēc, ka tevi nošaus. Es sapratu, ka tas bija ļoti reāli. Bet tas tāpēc, ka es zināju, ka pastāvēja tāda komanda. Un bez tam tiem bija tādi bandītu laiki, ziniet, ka to bija viegli noorganizēt. Bet... nu, es jau teicu, esmu profesionāls mednieks un pats labi šauju. (Smejas.) Un tajos laikos nācās, (uzsvērti) nācās staigāt apkārt bruņotam. Nu nācās! Tas vēl bija padomju laikā, bet... es ar ādu jūtu briesmas. Tā, ka tas bija ļoti reāli, un... Mums jau Maskavā bija draugi, kas mūs brīdināja, kad būs un kad būs trieciens un ko ar mums taisās darīt, un... Nu principā atjaunoja nometnes Sibīrijā. Ja viņi ņems virsroku, tad viņi tūlīt sūtīs tevi projām. Bet te jau mums patiesībā palīdzēja, netieši, protams, palīdzēja Gorbačovs. Viņš gan bija aiz visas asinsizliešanas, viņš visu zināja. Tikai vienmēr teica, ka viņš neko nezina. *Это не политика президента!* Tā viņš mēdz teikt, jā. Bet mūs jau savlaicīgi brīdināja. Es saku, tāpēc mēs te vācām visādus augstus kungus uz šejieni. Ēm... bet, bija momenti, kas bija ļoti bīstami. Nu ļoti. Ja pēdējais pučs būtu ņēmis virsroku, būtu liela asinsizliešana, protams. Asinsizliešana, izsūtīšana. It kā teica toreiz, ka to... [LKP] Centrālkomiteju te pārņēma, teica, ka tur bija bijis represējamo un nošaujamo saraksts, un ka es tur esot bijis pat ar visu ģimeni. Tas mani diezgan pārsteidza. Bet tad viss tas pazuda. Kaut kas tur to lietu ļoti nokārtoja un visi tie... Jo nekur, nekad neparādījās [LKP] Centrālkomitejas dokumenti, kas bija iznīcināti. Tad, kad pučs izgāzās, tad viņi sāka iznīcināt dokumentus, viņiem jau bija šrēderi jau tajā laikā, un viņi tur kapāja tos dokumentus. Čekā tur dedzināja, viņiem laikam šrēderu nebija. Bet tauta uzkāpa uz jumta, aizbāza skursteni, viņi tur smaka dūmos. Bet lieta bija ļoti nopietna, kas vienkārši spieda būt uzmanīgam. Nu tā, fiziski bija jāuzmanās ļoti. Bet nu viss notika tā kā tas notika. Lai gan ne vislabākajā veidā. Voltērs par šo tēmu daudz ir rakstījis... (pauze). Ir divas versijas, tagad, kad cilvēki iet kosmosā, ka mēs esam vienīgie, un ka mēs neesam vienīgie (smejas). Kādi mēs esam, kāda tā pasaule ir, tā var būt vienīgā iespējamā versija, bet tikpat ticams, ka tā nav vienīgā iespējamā versija, jo mēs neesam vienīgā apdzīvotā pasaulē civilizācija...

O.P. Bet atgriežoties pie mūsu civilizācijas, par to... teiksim, bīstamību... Mans jautājums bija ne tik daudz par to bīstamību, kas rodas no politiskās darbības, bet vienkārši tādiem publiskajiem konfliktiem, vai pat ne konfliktiem, tādu pretstāvēšanu. Vai bija kaut kādi gadījumi, kad Jūs jutāt, ka, piemēram, publika ir noskaņota vienā veidā, un tad Jūs runājat pret to populāro noskaņojumu, vai...

J.B. (Pārtrauc) ... nē, nu tā nekad nav bijis, ka tauta runā vienā veidā, un es pretī. Tieši otrādi. Tā kopība ir milzīga. Bet viņa vairs nav iespējama kā Tautas frontes laikā. Tas ir neiespējami.

O.P. Bet kāpēc viņa tobrīd bija?

J.B. Tāpēc, ka bija... redziet, lielas masas tikai ar vienu ideju. Jo liela masa nekad nevar uztvert nekādu komplikētu teoriju. Tas ir pilnīgi neiespējami. Tas ir tāpat kā nevar likt uz referendumu sarežģītas idejas, tikai var likt idejas, uz kurām var atbildēt ar "jā" un "nē". Punkts. Un ja jūs liksiet šitiek biezu projektu, jā, Nacionālās attīstības projektu (Nacionālās attīstības plānu – O. P.), viņu nevar likt uz referendumu tāpēc, ka neviens to neizlasīs. Tauta neizlasīs. Nu, jūs varat likt,

vai jūs gribiet labi dzīvot vai nē? (Smejas). Vai jūs gribiet būt brīvi vai jūs negribiet būt brīvi? Grūti izskaidrot, ko nozīmē brīvības ideja, ko nozīmē brīvība, un cik lielai tai ir jābūt.

O.P. Vārdu sakot, tā vienotība starp politiķiem un inteliģenci, un tautu bija tieši tāpēc, ka bija vienkāršā neatkarības ideja, vai kaut kā citādāk?

J.B. Neatkarības ideja ir vienkārši uztverama. It sevišķi tautā, kura pirms [Otrā pasaules] kara bija neatkarīga. Un Latvijā pirms kara bija augstāks dzīves līmenis kā Somijā, bija apmēram tāds kā Dānijā, viņš bija augstāks nekā Vācijā, tāpēc, ka Vācija... nu... pēc Versaļas miera līguma viņiem uzlikt ļoti smagus kapitulācijas noteikumus, viņiem bija milzīgas reparācijas jāmaksā! Un tad, kad Hitlers nāca pie varas, viņš sāka gatavoties karam. Un nekad nepietiek lielgabaliem un sviestam vienlaicīgi. Vai nu ir sviests un maize vai vairums aiziet... Tā, ka pirmskara periodā Latvijā bija augstāks dzīves līmenis nekā Vācijā. Pēc statistikas mēs bijām paēdušākā tauta, pārrēķinot pienu un gaļu, ko ražoja... Ja piena produktus pārrēķina pienā. Tāda tā statistika. Mēs bijām ļoti labi iztikusi tauta. Lai gan... Arī industrija bija pašpietiekama, jo te ražoja automašīnas, autobusus, vieglās mašīnas, lidmašīnas pat ražoja. Nu, protams, Ulmanis centās tautsaimniecību organizēt pašpietiekami. Bet tādi bija pirmskara apstākļi. Visi jau rīkojas apmēram tādā veidā. Nu, ja būs karš, lai mēs tiekam galā. Te ražoja arī benzīnu. Viņš saucās tikai "Latols". Puse tur bija benzīns un puse bija, ēm... spirts, kartupeļu graudi. Pusi un pusi jauca, saucās "Latols".

O.P. Bet tā vienotība, kad viņa, Jūsprāt, saira, pazuda?

J.B. Viņa saira, un tas vienmēr tā notiek, pēc sadalīšanās partijās.

Respektīvi, pirms Saeimas vēlēšanām?

J.B. Pirmkārt jau sāka sadalīties bagātajos un nabagajos. Un tas notika ļoti ātri. Jo tas pārejas periods bija ļoti smags. It sevišķi tad, kad nozaga visu to padomju naudu. No šejienes, jā. Un [Einars] Repše tur bija galvenais organizators. Mums Augstākajā padomē vēl bija speciāla komisija, kas ar to jautājumu nodarbojās. Te jau bija seši miljardi apmēram padomju rubļu. Un viņi divus gadus Krievijā bija oficiāla nauda. Viņi stipri vēlu nodrukāja jaunu naudu. Padomju nauda ilgi tur vēl gāja. Un tad, kad noķēra to naudas vagonu, es teicu, paga, nobloķēsim visu to naudu, nopirksim vismaz degvielu. Augstākajā padomē. Nopirksim degvielu. Tas ir pirmais, kas mums sāks trūkt obligāti. Un tagad robeža vēl ir vaļā, nav krieviem robežsardze. Nopirksim degvielu, tagad vēl var ievest, un mums būs rezerve, tad mēs varam... Un bija periods, kad bija ļoti grūti ar degvielu tiešām, zināms laiks, kad krievi sāka kontrolēt robežu. Tas viss jau... to visu pakusām noorganizēja... Tā visa naudas maiņas operācija, tā bija tautas apzagšana. Man bija kaut kas... 700 kaut kas tur... Nu, vārdu sakot, man bija krājkasē nauda apmēram vienai istabas iekārtai. Nu es dabūju divus latus! (Smejas.) Nu tā nauda bija reāla nauda, es būtu varējis to izmantot. Nu kaut ko reāli nopirkt. To visu man, protams, nozaga. Visiem pārējiem arī nozaga. Un Repše tagad atkal jaunu nesīs Latvijai svētlaimi. Nu murgi kaut kādi! Nu izveidoja to "Jauno laiku". Es tajā vēlēšanu kampaņā piedalījos, "Latvijas Avīze" tur vāca, nu, viņi organizēja tādas tikšanās ar vēlētājiem. Un tur jaunais Dombrovskis bija, un tas tur raportējās. Es saku: Repšem es nekādā gadījumā neuzticētos, jo viņš bija vainīgs vislielākajā finanšu afērā, kāda ir bijusi Latvijā. Tāda nekad arī vairāk nebūs. Kad visus apzaga. Pilnīgi visu tautu vienā momentā, visu naudu nozaga. (Smejas.) Divus latus kaut kādus tur ar kepaikām! Un citi, visi pārējie arī.

O.P. Bet par to inteliģences lomu... nu, teiksim, ja kaut kā koncentrēti ir iespējams novērtēt...

J.B. (Pārtrauc) ...mēs jau iztaisījām to “Inteliģences biedrību”, nekas tur neiznāca. Pilnīgi nekas neiznāca. Iztaisīja to, varas elite iztaisīja to par tādu krāniņu, kur tvaiku nolaist. Salasās tauta Latviešu biedrībā, nu tad izrunājās... Škapars visu to vadīja. Ā, nu tad ir skaidrs. Škapars un tad mūsu filozofe tā...

O.P. Kūle.

J.B. Kūle, jā. (Smejas.)

O.P. Bet tas jau pēc atmodas laikā. Bet atmodas laikā, ja ir iespējams kaut kā vienā-divos teikumos notvert, kāda bija, Jūsaprāt, inteliģences loma kopumā? Atmodas procesos.

J.B. Inteliģences loma, protams, vismaz atmodas laikā tas bija ārkārtīgi svarīgi. Tāpēc, ka... nu... tad, kad mēs taisījām Tautas frontes programmu un statūtus, tad mēs taču savācām kopā visus... tajā grupā taču bija zinātnieki katrs savā nozarē. Tie tad tur rakstīja tās savas sadaļas. Nu kā, tas ļoti svarīgi.

O.P. Bet kā iespējams kopumā raksturot inteliģences lomu, kā, nezinu, iedvesmotāji, mobilizētāji...

J.B. Vienkārši kā ekspertus. Viņus var ņemt kā ekspertus. Tāpēc, ka katrs no šiem ekspertiem zina tikai savu nozari. Tad, kad viņus savāc kopā... Es nebiju tajā grupā un nezinu, kā viņi strādāja. Bet tas neizbēgami, to savādāk nevar izdarīt. Speciālisti, tad viņi raksta. Un nedrīkst taisīt lielu grupu. Tas ir svarīgi, kad kaut ko raksta... tādu programmu. Es esmu tādās programmās piedalījies, vajag kādus divus-trīs-četrus cilvēkus, ne vairāk. Nu un tad, kad tas uzrakstīts, tad lielākā grupā apspriest. Jo rakstīt... Nu, Ilfs un Petrovs (padomju rakstnieki Ilja Ilfs (*Илья Ильф*) un Jevgēnijs Petrovs (*Евгений Петров*) – O. P.) divatā rakstīja, “Mērnīku laikus” Kaudzītes divi brāļi rakstīja...

O.P. Kad Jūs runājat par atmodas inteliģenci, es jūtu, ka Jūs ar to saprotat kaut ko nedaudz citu, nekā ir pieņemts saprast. Jūs vairāk runājat par zinātniekiem, mazāk par radošajiem. Pārsvarā jau...

J.B. (Pārtrauc) ...ar tiem radošajiem jau ir ļoti interesanti. Tad, kad mums bija tā Augstākā padome, un vajadzēja spriest, ko tad tagad... Vienu gudru lietu izdarīja Augstākā padome – viņa atlaida sevi pati. Viņa saprata, ka viņai nav intelektuālā potenciāla, lai uztaisītu tālāk nepieciešamās reformas. To viņa saprata. Tas bija pirmais. Un otrs, viņa netika vaļā no Interfrontiešiem. Viņus vajadzēja padzīt tūlīt. Vismaz tos, kas piedalījās tajā apvērsumā. Mēs taču visu zinājām. Ko mēs izdzinām ārā, visus tos padomju oficerus, vienīgais. Lai gan, izņemot [Viktoru] Alksni, pārējie jau tur samērā klusi sēdēja. Alksnis jau pa to zāli ālējās. Bet es tūlīt ierosināju... Mēs taču viņus zinām, iztīrīsim zāli. Visus, kas bija kontrrevolucionāri, izmetīsim laukā, un tad mēs varēsīm strādāt. Jo viņi jau... Interfonte tikai... Nu, tāds [Anatolijs] Aleksejevs bija. Tas tikai pie mikroфона vien tupēja. Vēl dažādi tie vārdi, nepaliek galvā... Bet Aleksejevs, tas ļoti interesants fenomens ir. Aleksejevs labi runāja latviski, man liekas, ka viņš bija Krievijas latvietis. Aleksejevs labi pārzināja vietējos apstākļus. Un tajā brīdī, kad notika privatizācija un kad atdeva atpakaļ namus, tad Aleksejevs uzreiz pazuda no skatuves! Jo viņš, izrādās, bija no bagātas pirmskara Latvijas krievu ģimenes, un viņi dabūja atpakaļ savus namus, un Aleksejevam

bija ko darīt. Un viņš pazuda no politikas! (Smejas.) Re, cik vienkārši risināmi jautājumi, caur putras grāpi.

O.P. Bet par tiem radošajiem?

J.B. Jā, par radošajiem. Tas ir tāds interesants jautājums... tai Augstākajā padomē jau daudz kas bija savādāks, gan visādi komponisti, un tai skaitā Imants Ziedonis bija. Un pirms tam mēs pret Imantu Ziedoni – nu, pravietis! Pat arī drusku vēlāk. Un tagad, kad viņš jau nomira, vienalga šitā teic. Bet Ziedonis ļoti ātri saprata, ka viņam te nav ko darīt. Te ir vajadzīgi speciālisti, kas precīzi pasaka, kā jādara. Bet plašām tautas masām pietiek kaut kādas vispārības pateikt, it sevišķi tad, kad visu nedrīkstēja rakstīt, meklē cilvēki tūlīt: nu, kur ir tā slēptā doma. Tas tāpat... Nu, redziet. Beidzās padomju laiki, uzreiz... nu, respektīvi, kad sākās *glasnostj*, tad uzreiz tika nopublicēti ļoti daudzi darbi krievu valodā. Tādi, kurus nedrīkstēja publicēt. Nu, bet tagad kur it tie ģēniji? (Pauze.) Nu kur tagad ir tie ģeniālie darbi? Tāpat arī mums te Latvijā. Nu tad kur te tagad ir tie ģēniji? Tagad ar ģēnijiem ir ļoti švaki. Visu drīkst rakstīt! Nav tāda, ko nedrīkst rakstīt gandrīz. Tad tagad būtu īstais laiks ģeniāli uzrakstīt. Kāpēc nerakstās tā kaut kā? (Smejas). Nu ir atsevišķi autori. Krievijā ar' visādi ir. Viens otrs talantīgs *мамом* raksta vai kā, un uzskata, ka tas ļoti talantīgi. Bet, redz, tad kad noņem tos slogus un vairs nav nekādu spaidu, tad tiem ģēnijiem ļoti grūti... viņi... viņi nav pieraduši tādos apstākļos strādāt. Viņi ir ārā no tās kategorijas uzreiz. Tas ļoti interesanti, jā. Redz, katra sfēra jau profesionalizējas. Tāpat arī politika. Nu tad ir tie profesionālie politiķi. Viņi ir talantīgāki vai mazāk talantīgi, bet viņi labi orientējas Saeimas gaitēnos, teiksim, vispārējos varas gaitēnos, piešāvušies, kā tur jāstrādā.

O.P. Bet kurā brīdī Latvijas politika sāka tā izteikti profesionalizēties?

J.B. Tieši šajā etapā.

O.P. Jūs domājat – Augstākās padomes?

J.B. Jā, nē, nu Augstākā padome jau sevi atlaida.

O.P. Tur jau bija pilns ar māksliniekiem.

J.B. Pilns. Bet viņi ātri saprata, ka viņiem tur nav ko darīt. Nu viņi nē... Viņi saprata, ka viņi nav speciālisti. Redz, mākslinieki, dzejnieki, rakstnieki... ja viņš grib turēties augstā līmenī, viņam jāstrādā profesionāli un tikai. Un viņam ir viss pārējais jānoliek malā. Un viss pilnīgi laiks jāziedo. Citādi tur nekas nesanāk. Tas tāpat zinātnē arī. Nu ir ļoti labi, ja jums ir laba ģimene, teiksim, laba sieva, kas rūpējas par to, kas saucas *милы*. Tad viss ir kārtībā. Un tā tas vienmēr ir bijis visur. Un tāpēc tie profesionālie rakstnieki, dzejnieki, viņiem nav ko darīt parlamentā, viņi saprot. Viņi, pirmkārt, tur neko nevar pateikt. Ar to savu dzeju nevar uzkāpt tribīnē un tur skandēt, ne arī citēt savu romānu daļas. Un ja viņi talantīgi, vai vienkārši grib palikt tajā savā biznesā, tad viņiem no turienes ir jāaiziet.

O.P. Vai tas, Jūsuprāt, bija tas iemesls... Nē, piemēram, mans jautājums ir: kas notika ar atmodas inteligenci pēc atmodas?

J.B. Kuriem bija ko darīt, tie atgriezās savā darbā un turpināja. Ārsti pie ārstiem un tā tālāk. Ja talantīgs ārsts, tad viņam ir ko darīt savā nozarē.

O.P. Bet kāpēc atgriezās? Tāpēc, ka politika vairs nebija tā vieta, kurā viņi varēja izpausties?

J.B. Nē, nu, tad, kad ir revolūcija, tad visi saskrien palīdzēt revolūcijai. Un tad, kad tā revolūcija pāri, tad es atgriezīšos... Augstākajā padomē bija daudz zemnieku, kolhoza priekšsēdētāju, sovhozu priekšsēdētāju. Tad, kad beidzās tā revolūcija, tie, kas mācēja labi kopt zemi, atgriezās pie savas zemes. Un viņi tad arī kritiski pēc tam izteicās, vēl tagad daudzi izsakās, kas nepareizi tika izdarīts. Mums tur bija viens-otrs ievērojams kolhoza priekšsēdētājs, kas tagad šad tad parādās radio vai televīzijā. Un tad viņi stāsta, kas tika darīts nepareizi. Tātad cilvēki atgriežas pie savām profesijām. Revolūcija cauri, jāstrādā ir. Viss.

O.P. Bet bija tā sajūta, ko sauc par rītu pēc revolūcijas, kad ir tāds...

J.B. (Pātrauc) ...nu to jau nevar vienā momentā nogriezt.

O.P. Bet bija tāds, ap kaut kādu 1992. gadu, tāds vilšanās, rezignācijas periods?

J.B. Tas nav tik vienkārši tā uzreiz pasakāms. Lieta tāda, ka mēs jau... mums jau tā revolūcija nebija klasiska. Pusi no Augstākās padomes veidoja praktiski nomenklatūra. Ministru padomes un Kompartijas nomenklatūra. Viņi izdzīvoja. Viņi pārgāja jaunajā režīmā ar visām savām manierēm, ar saviem sakariem, viņi visi bija pirms tam organizēti, un arī pēc tam viņi ilgu laiku bija organizēti. Viņi viens otru pazina, viņi visi partijas skolās bija mācījušies kopā, saprotiet? Tā bija elite, kas bija izdzīvojusi. Viņi nebija ortodoksāli komunisti, bet viņi bija elite. Īpaša elite, kas bija labi organizēta. Un viņi jauca gaisu! No otras puses, jā, mēs tad būtu varējuši taisīt tādu: pēc Otrā pasaules kara, sabiedrotie, Vācijā bija defašizācija. Bija speciāli... viņus ķēra, visus tos fašistus, āra, bija reģistri, kur bija... to visu kontrolēja sabiedrotie. Bet viņi jau patiesībā notiesāja tikai galvenos kara noziedzniekus. Fašisms kā tāds jau Vācijā pārdzīvoja. Ne visus jau tiesāja. Ne visi bija.... Nu visa tauta jau bija! Maz jau bija vāciešu vidū to, kas nepielūdza Hitleru un visu to režīmu. Viņi bija kā apmāti, tas tā kā reliģija, šausmīgi! Tāpēc to procesu novadīja sākotnēji sabiedrotie, bet viņi nevarēja visu līdz pēdējam izdarīt. Un tad, kad sākās procesi, kur bija jātiesā vietējie, sīkie noziedznieki, tie gāja ļoti smagi un lēni. Pat vidējā līmeņa, tādi koncentrācijas nometņu administrācijas pārstāvji, kuri nebija, protams, Nirnbergas procesā, nebija pie galvenajiem kara noziedzniekiem. Tas tiesas gāja ļoti smagi. Jo vietējās elites jau viņus piesedza. Viņiem vēl joprojām bija nauda nozūmēta kaut kur. Tie, kas neizbēga kaut kur uz Argentīnu, tie, kas baidījās, ka viņus noķers un notiesās.

Bet te jau nekāda dekomunizācijas procesa nebija! Nekas! Viņi tepat tā arī visi palika. Līdz ar to tā pāreja bija ilga un smaga. Jo tās elites, nu ko viņi... Viņu plāns bija pārņemt arī nacionālās bagātības, lielā mērā tas viņiem izdevās. Tikt pie siles klāt. Palikt pie siles. Līdz ar to daudzas lietas gāja ļoti smagi, neefektīvi un nebūt tā... tas nenotika... visu laiku... nu, kāpēc mums nevar būt tāds civilizēts kapitālisms? Nu tāpēc, ka, ja jums pastāv administratīvā sistēma, un viņa pārdzīvo, un lai vai tie būtu tikai tie liberālkomunisti, tad viņi noteikti ietekmēs procesu. Viņi arī ietekmēja procesu. Lembergs, viņš arī tās elites pārstāvis. Un vietējā tā Ventspils elite pārņēma visus resursus, ar visu to lielo naudas čupu. Tā ir otra lielākā Latvijas osta, tur ir kālija pārkraušana, naftas pārkraušana, ogles un viss pārējais. Viņi visu to sadalīja savā starpā!

Saprotiet, tas nav vienkārši. Kā revolūcijā, kad visus tos pieliek pie sienas, nošauj nost. Vai aizved uz giljotīnu. Tie, kas viņus tur baroja, revolucionārus, tie, kas bija pie siles, nu, tie spekulanti, viņi izdzīvoja.

O.P. Es saprotu. Bet mans tas jautājums par rezignāciju bija drīzāk par to... Cik es saprotu no publiskās telpas, ap 1992. gadu pienāk tā sajūta, ka brīvi, bet tiešām baigajās pastalās. Dzīves līmeņa kritums bija tik šokējošs lielai daļai cilvēku, ka nostalgija pēc padomju laika parādās jau ļoti agri. Tajā 1992.gadā. vai Jūs to kaut kā...

J.B. (Pārtrauc) ...nostalgija pēc padomju laikiem vairāk tomēr tajā krieviski runājošajā daļā parādījās. Jo viņi jau bija ekonomiskie migranti, viņus jau saveda iekšā uzpūstās rūpniecības barošanai, bija vajadzīgs darbaspēks. Viņiem nebija cits modelis galvā kā padomju modelis.

O.P. Bet latviešu vidū...

J.B....latviešu vidū bija pirmskara modelis.

O.P. Nē, es domāju to sajūtu pēc atmodas.

J.B. Jā, pensionāru vidū tas bija saprotams. Bija regulētā sistēma, visi bija vienlīdz trūcīgi vai vienlīdz nebagāti, izņemot tos, kas ir pagrīdes bagātnieki. Restorānu vadība, rūpnīcas un tā tālāk. Un pensionārs neko nevarēja izdarīt, tāpēc viņš tūlīt bija trūcīgo kārtā. Iekrājumi visi bija nozagti. Visiem pensionāriem apmēram viens "Žigulis" bija uz grāmatiņas ģimenē. Visiem. Viņi nebija bagāti, bet viņiem bija savas rezerves sakrātas padomju... to visu nozaga ar to naudas reformu. Nozaga! Fiziski nozaga to naudu visu. Seši miljardi bija kopā. Pāri sešiem miljardiem. Līdz ar to tie nonāca tajā situācijā, kad vienīgais labais, ko viņi varēja atcerēties, ka padomju laikā stabili tomēr dzīvoja. Strādāja dūšīgi un viss bija. Nu, Žigulītis bija savs. Bija jau sakrāts, bet tad nozaga naudu, viens ritenis tikai pāri palicis. Tā. Bet tādas citas, cita veida... pēc padomju laikiem...

O.P. Bet tāda vilšanās neatkarībā?

J.B. Ēm, nē. To galīgi nevar teikt. Redziet, ir jau visādi stulbeņi, es gan neesmu redzējis tagad to lugu par tiem emigrantiem, kas tagad brauc prom, tā ir lietuviešu loga. Lietuvā to emigrantu bija vairāk un tas bandītisms bija lielāks nekā pie mums šeit. Līdz ar to, tas savādāks variants. Bet, protams, tie krieviski runājošie migranti, kas patiesībā bija dažādu tautību bērni, viņiem jau nebija cits modelis. Vai tad Vidusāzijā bija kaut kāda demokrātija, brīvība, kaut kādas republikas? Nekā tur nebija. Īsas buržuāziskās republikas bija gruzīniem un armēņiem. Un tās ātri revolucionāri nožmiedza. Boļševiki jau tālāk tur visu sakārtoja ieročiem, Vidusāziju savāca. [Filma] "*Белое солнце пустыни*", tas jau ir muļķības. Tur visu savāca atpakaļ, nekādu brīvību, neko neiedeva. Impērija kā bija, tā palika, tikai viņai izkārtne nomainījās uz komunistisko. Tāpēc tie modeļi katrai grupai bija pilnīgi savādāki. Nebija jau ko pielūgt. Nu viena daļa pirmskara... pielūdza Ulmani. Nu, Ulmaņlaikos bija labi. Nu jā, bija pārticība, bet visi jau bagāti tāpat nebija. Nevienā valstī visi nav bagāti. Tagad Lielbritānijā visi ir bagāti? Nu Vācijā izlīdzinātāki. Bet arī visi nav bagāti.

O.P. Bet Ulmaņa pielūgšana...

J.B. (Pārtrauc) ...Ulmanis jau sev pietiekami daudz ienaidniekus radīja. Viņš sabāza cietumā, visas partijas. Visus sabāza cietumā. Viņš nebija. Viņš bija autoritārs, bet viņš nebija... nu diktators, autoritārs. Bet neviens netika nošauts. Viņus apmēram gadu paturēja dažādās koncentrācijas nometnēs, kuras, protams, nevar salīdzināt ne ar Vāciju, ne ar padomju koncentrācijas nometnēm, un pēc tam izlaida ārā. Daļa no sociāldemokrātiem, par kuriem Rietumu sociāldemokrāti aizlūdzta, tos izlaida ārā, uz Somiju, ieskaitot Bruno Kalniņu. Katram savi modeļi, un katrs atskatījās uz savu... Jā, es biju jauns Ulmaņa laikos, jā, mēs labi dzīvojām. Jā, mēs bijām ļoti pārtikuši, mums vajag atkal savu valsti. Bet Vidusāzijā tā komunistiskā elite... tur taču pie varas visur palika pirmie sekretāri. Vidusāzijas republikās, Kaukāzā. Kas ir Ševarnadze, čekas priekšnieks, viņš noņēma tos vecos līderus, pats iesēdās tai tronī, bet iztaisīt to pārticīgo valsti, to viņš nemācēja. Un viņam nebija cilvēku tur apkārt, kas to mācēja. Mums bija pirmskara pieredze, bet viņiem jau nebija pirmskara pieredzes. Mums sava valsts, mēs tur zināmas lietas sakārtojam. Un tas gāja labi, un tā pārticība bija. Visi nebija bagāti, bet tas pārticības līmenis bija augsts. Bet viņiem jau tā pieredze nebija. Nu līdz ar to viņi atradās sliktākā stāvoklī.